

અર્પણ

જવલંત અહિંસા અને સત્યવ્રતમાં પરાયણ
પુરુષના મુખમાં સુકાયેલી ધર્મઠંઠાઓનો આ
અનુવાદ, એવાં જ જવલંત અહિંસા અને સત્ય-
વ્રતમાં પરાયણ પૂજ્ય શ્રી ગાંધીજીને ચરણે ધરીને
કૃતકૃત્ય થાઉં છું.

સેવક

બેચરદાસ

અનુક્રમણિકા

૧૨	પાણી	...	...	...	...	૮૯
૧૩	દેડકા	...	...	...	...	૯૬
૧૪	અમાત્ય તેયલિ	...	...	...	...	૧૦૪
૧૫	નદીકલ	...	...	...	...	૧૧૨
૧૬	અપરકંઠા નગરી	...	...	...	...	૧૧૭
૧૭	ધોડાઓ	...	...	...	...	૧૪૫
૧૮	સુમુમા	...	...	...	...	૧૫૧
૧૯	પુડરીક	...	...	...	...	૧૫૮
	દ્વિતીય સુતરકંઠ					૧૬૪
	પ્રાસ્તાવિક	...	...	...	...	૧૬૪
૧	કાલી	...	...	...	...	૧૬૬
	ટિપ્પણ	...	...	...	...	૧૭૪
	અધ્યયન ૧	...	...	...	...	૧૭૫
	અધ્યયન ૨	...	...	...	...	૨૧૦
	અધ્યયન ૩	...	...	...	...	૨૧૨
	અધ્યયન ૪	...	...	...	...	૨૧૭
	અધ્યયન ૫	...	...	...	...	૨૧૫
	અધ્યયન ૬	...	...	...	...	૨૧૯
	અધ્યયન ૭	...	...	...	...	૨૨૦
	અધ્યયન ૮	...	...	...	...	૨૨૨
	અધ્યયન ૯	...	...	...	...	૨૨૭
	અધ્યયન ૧૦	...	...	...	...	૨૨૮
	અધ્યયન ૧૧	...	...	...	...	૨૨૮
	અધ્યયન ૧૨	...	...	...	...	૨૨૯
	અધ્યયન ૧૩	...	...	...	...	૨૩૦

ધર્મકથાઓ

મસ્તિની કથાની કેટલીક લાંબી દઢીકત કથાના રસમાં ક્ષતિ ન થાય તે માટે પાછળ ટિપ્પણમાં થર્ષ જવામાં આવી છે.

આશા છે કે આ સંક્ષિપ્ત અનુવાદની પદ્ધતિ વાંચકોને અનુકૂળ આવશે.

મૂળ સૂત્રમાં આવેલા ઐતિહાસિક, ભૌગોલિક અને જૈન આચારવિષયક શબ્દો ઉપર ખીમ સંપ્રદાયોનાં શાસ્ત્રો સાથેની તુલનાવાળાં વિસ્તૃત ટિપ્પણો પાછળ આપવામાં આવ્યાં છે. અનુવાદમાં આવેલા કદચ્છ શબ્દોનો અર્થ સાથેનો ટ્રાંશ પછું મૂકેલો છે.

આપેલાં ટિપ્પણો વિચારક વાંચકોને વૈદિક, જૈન અને બૌદ્ધ સંસ્કૃતિની એકવાક્યતાનો ખ્યાલ જરૂર આપી શકે એવાં છે. તથા અહિંમામાધી જન્મેલી અને અહિંસાને પોષે તેવી સ્વાદ્વાદમુલક સર્વધર્મસમભાવની વૃત્તિને જગાડનારા છે.

આ રીતે અનુવાદ વાંચકોને ઉપયોગી થઈ પડે તે માટે ખાસ કાળજી રાખવામાં આવી છે. છતાં રહી ગયેલી ખામીઓને તેઓ જરૂર દરગુજર કરશે અને અનુવાદકના ધ્યાન ઉપર લાવશે એવી આશા છે.

આંખ ખરાબ થઈ જવાને લીધે આ જાતનું કામ લું કરી શકત નહિ થયું વિદ્યાપીઠે શ્રી. ગોપાલદાસભાઈને મારા મદકારી નીમેલા છે તેથી જ આ હિતમ કામ થઈ શક્યું છે. આ કામમાં તેમના અબ્બાસનો લીધેલો લાભ ભૂલી શકાય તેમ નથી.

ભેચરદાસ છ. દોશી

દષ્ટિ અને બોધ

(૧)

શ્રી પૂજ્યભાઈએ જૈનસાહિત્યપ્રકાશન માટે વિદ્યાર્થીકોને જે સખાવત આપી છે તેની યોજનાને અનુસરીને જૈન આગમોનો ગુજરાતી અનુવાદ પ્રસિદ્ધ કરવાનું પ્રકાશનસમિતિએ નક્કી કર્યું. તે પ્રમાણે આગમનું પ્રથમ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરતાં અમને આનંદ થાય છે. લગવતીસૂત્રના અનુવાદમાં મૂળ અને ટીકા બન્નેના અનુવાદથી શરૂઆત કરી હતી. આગળ જતાં ટીકાનો અનુવાદ છોડી દેવો એ જ યોગ્ય લાગ્યું હતું. એ જૂતા અનુભવને લીધે થોડું આગળ વધીને આ અનુવાદમાં મૂળનો પણ હર્ષક સંશેપ કરવો એમ નક્કી કર્યું છે. કેમકે મૂળમાં બૌદ્ધમંથ જેટલો વિસ્તાર બલે ન હોય તોય કેટલાંક વર્ણનો તો ફરી ફરીને એ જ આવે છે. અનુવાદનો હિદેશ મૂળ મંથ આગળ રાખી તે સીખવામાં વિદ્યાર્થીઓને મદદ થાય એવો નથી પણ સામાન્ય વાંચકોને જૈન આગમમાં આવેલી વસ્તુ પ્રામાણિક અનુવાદમાં જ સીધી રીતે મળી શકે

એવો છે તેથી આ અનુવાદ સ્વતંત્ર રીતે પ્રસિદ્ધ કર્યો છે. પોતે કરેલો ગીતાનો અનુવાદ પણ મૂળ વગર સ્વતંત્ર રીતે પ્રસિદ્ધ કરવાનો આમ્રક ગાંધીજીએ એ જ કારણે રાખ્યો છે. અનાસક્તિયોગનો સ્વતંત્ર ઉપયોગ થાય, પારાયણ પણ સ્વતંત્ર થાય એવી એમની ઇચ્છા છે.

૯ (ધર્મતત્ત્વનું મહત્ત્વ કરવાની દરેક જમાનાની હબ કંઈક જુદી હોય છે.) થોડા દિવસ પહેલાં મૂળ જેવું હોય એવો જ એનો અનુવાદ અભ્યાસકોના અધ્યયન માટે તૈયાર કરવાનો રિવાજ હતો. આજે જ્યારે જનસમાજમાં આચરણની દૃષ્ટિએ ધર્મજિજ્ઞાસા વધી છે ત્યારે લોકો દરેક અંશમાં આવેલી મતલબની વાતો પ્રામાણિક રીતે પોતાની આગળ રજૂ થાય એમ ઇચ્છે છે. જમાનાનું એ લક્ષણ ધ્યાનમાં લઈ આ અનુવાદમાળા ગોઠવી છે. લોકોને જરૂરનું જણાય એવું કશું આ અનુવાદમાં ખાતલ રાખ્યું નથી. (માવા મરોને લીધે જૈન આગમોનું મૌલિક અધ્યયન વધે અને આખા સમાજમાં ધર્મચર્યા અને ધર્મજાગૃતિને આસન મળે એવી અપેક્ષા રાખેલી છે.) એન એટલાજ ખાતર જેમણે આખો જમાનો જૈન ધર્મશાસ્ત્રોના અધ્યયન પાછળ માળ્યો છે એવા પંડિત બેચરદાસની આ અનુવાદ માટે યોજના કરી છે. મૂળ શાસ્ત્રો પ્રત્યે અનન્ય શ્રદ્ધા અને આપ્રદાયિક સંકુચિતતાનો અભાવ આ બે ગુણોને લીધે તેમનું કામ હમેશા આદરણીય ગણાયું છે.

૧૦ આ પ્રથમ પુસ્તકમાં ભગવાન મહાવીરની ઝોગજીશ ધર્મકથાઓ આવેલી છે. દરેક ધર્મના સંસ્થાપકો અથવા પ્રચારકોને

જનસમુદાયના કલ્યાણને અર્થે જ બોધ કરવાની પ્રેરણા થયેલી હોવાથી એમને આવો બોધ ધર્મકથા દ્વારા આપવાની શૈલી પ્રિય થઈ પડી છે. વેદ, કુરાન, બાઈબલ અથવા ત્રિપિટક ગમે તે ગ્રંથમાં આપણે જોઈએ તોય સુભાષિતો, સંવાદો અને ધર્મ-કથાઓનું જ પ્રાધાન્ય આપણે જોઈએ છીએ.) (સ્તુત ધર્મ-કથાઓમાંની પહેલીને અંતે આર્ય સુધર્માએ કહ્યું છે કે “શ્રમણુ-ભગવાન મહાવીરે આ કથા દ્વારા શિષ્યને સમજાવવાની પદ્ધતિ આપણને બતાવી છે.” બીજો ઠેકાણે આર્ય સુધર્મા કહે છે, “શ્રમણુભગવાન મહાવીરે આ અધ્યયનમાં આત્માની ઉન્નતિ થવાનાં અને અધિગતિ થવાનાં કારણો હિંદાહરણ સાથે બતાવ્યાં છે.” ત્રીજી એક ઠેકાણે કહે છે “શ્રમણુભગવાન મહાવીરે સ્ત્રી-જીવનનો પરાકાષ્ઠાએ પહોંચેલ વિકાસ આ અધ્યયનમાં વર્ણવેલો છે.” બીજા અધ્યયનને અંતે આર્ય સુધર્મા કહે છે, “ભગવાને પોતાનું મંતવ્ય બીજાને બરાબર સમજાવવાની પદ્ધતિ આ અધ્યયનમાં વર્ણવી બતાવી છે.” શ્રમણાવ જીવવાની શિક્ષા, આહાર કરવાનો ઉદ્દેશ, સંયમની કઠોરતા અને સંયમનું શુભ પરિણામ, અનાસક્તિનું માહાત્મ્ય ઇત્યાદિ જીવનસાધનાને મહત્વના એવા વિષયો ઉપર ધર્મકથાઓ ગોડવી શ્રદ્ધાથી સાંભળનારને ધર્માભિમુખ કરવાનો ભગવાનનો પરમ કારણિક અને મંગળ પ્રયત્ન આ કથાઓમાં આપણે જોઈએ છીએ.)

આ કથાઓ શાસ્ત્રીય વિવાદ માટે લખાયેલી નથી પણ જીવનના કલ્યાણ માટે લખાયેલી છે. જેને પોતાની ઉન્નતિની અસ્પ-માત્ર પણ ઇચ્છા હોય એને આમાં રસ પડ્યા વિના રહેવાનો નથી.)

૩ પ્રાચીન ગ્રંથોમાં દેશ, કાલ તથા પરિસ્થિતિ વિષે,

ધર્મકથાઓ

રિવાજો અને માન્યતાઓ વિષે પ્રસંગપરત્વે જે ઉલ્લેખ આવે છે તેનું મદત્ત્વ અતિહાસિકાને અને સંશોધકોને અસાધારણ હોય છે. પ્રસંગપરત્વે સહેજે કરેલા ઉલ્લેખો ખાસ લખાયેલા ઇતિહાસ કરતાં અનેક દષ્ટિએ વધારે પ્રામાણિક હોય છે. મેાત્ર એવા ઉલ્લેખોનું મૂલ્ય આંકવાની પદ્ધતિ હાથમાં આવવી જોઈએ.

એવા ઉલ્લેખોનું સ્પષ્ટીકરણ કરનાર ટિપ્પણીઓ આ ગ્રંથને અતે આપેલી છે તેથી અભ્યાસકાને આ ગ્રંથ વિશેષ ઉપયોગી થયો છે. તે વખતની કેળવણી પ્રમાણે જે વસ્તુઓ લોકોને માટે સર્વવિશ્રુત હતી, જેમકે વિદ્યાઓ, કળાઓ વગેરે, તે આજે સામાન્ય લોકો તો શું પણ પાંડિતો પણ જાણતા નથી. એવી વસ્તુઓનું વિવરણ કરવું આજના જમાનામાં વિશેષ આવશ્યક છે. એમાં કેવળ કુતુહલની તૃપ્તિ નથી પણ પ્રાચીન કાળની સંસ્કારિતાનો આદર્શ કેવો હતો એનો આખો ચિતાર એમાં મળી જાય છે.

વિજ્ઞાનનો આજે આપણે કંઈકે વધારે ઉપયોગ કરતાં શીખ્યા હીએ એટલા ઉપરથી આપણે એમ ન માની ખેસીએ કે જૂના કાળ કરતાં આજનો જમાનો વધારે સંસ્કારી છે. ખરું જોતાં છેલ્લાં સોપચાસ વર્ષમાં મનુષ્યજાતિનું જ્ઞાન અને સામર્થ્ય ભલે વધ્યાં હોય. પણ સંસ્કારિતા અથવા ધર્મશુદ્ધિ સરવાળે કંઈકે ઘટ્યાં છે એમ જ કહેવું જોઈએ. નહિ તો વિશ્વશાંતિ આટલી જોખમમાં આવી ન પડત. માણસમાં માણસાર્થ જે જમાનામાં વધારે હોય તે જમાનો સંસ્કારી એ આપણે જૂઠવું ન જોઈએ. ઓગ અને ઐશ્વર્ય જલે વાપરવાની યુક્તિઓનો વિસ્તાર

દહિ અને બોધ

કરે તે જમાનાને સમર્થ લાલે કદીએ પણ એને સરકારી તો ન જ કદી શકાય. બોગૈશ્વર્વની ઉપાસના આજે એટલી બધી વધી છે કે દુનિપાલરના વિચારક લોકોના મનમાં ચિંતા પેદી છે કે મનુષ્યજાતિનું ગાડું આગળ કેમ ચાલશે ? ઇતિહાસ, સમાજશાસ્ત્ર અને માનસશાસ્ત્ર ત્રણે કહે છે કે મનુષ્યજીવનનો કાર્મિક ઇલાજ કરવો જોઈએ. દરેક શાસ્ત્ર પોતાની મેળે ઇલાજો શોધી કાઢે છે પણ અતે મનેકમને એ બધાને ધર્મશાસ્ત્રોના અસંકુચિત અને વ્યાપક, સર્વકલ્યાણકારી સિદ્ધાંતોનું જ શરણ લેવું પડે છે.

આવો પથાપાપાભિમુખ અને અમુક અર્થમાં નિવૃત્તિ-પરાયણ જમાનો હવે નજીક આવ્યો છે. આ ધર્મકથાઓ એ જમાનાની મદદમાં અનેક રીતે આવશે અને મૂંઝાપેલા જનસમાજને અદ્વિસામલક વિશ્વકુટુંબવાદ સ્થાપિત કરવામાં મદદગાર થશે એવી શ્રદ્ધા છે.

આ કથાઓ દેખાવે લાલે સાદી હોય પણ એમની અસર એમની સાદી, સીધી અને સચોટ શૈલી છપર જ કેવળ નથી પણ વિશ્વદિતના સર્વ-મંગળકારી સંકલ્પથી કરેલી ઉગ્રમાં ઉગ્ર તપશ્ચર્યાનું બળ આ કથાઓ પાછળ છે. આ સાહિત્યસેવી કલાકારોનું લક્ષિત લખાણ નથી પણ જીવનરહસ્યના પારમાત્મી એવા મહાવીરે આખી મનુષ્યજાતિ માટે આપેલા ધર્માનુભવનો નિયોગ એમની પાછળ છે. પ્રાકૃતશુદ્ધિ, અભણ અને જોળા લોકોને માટે પણ પૂરતો જોષ મળે એ હેતુથી જોળી શૈલીમાં આ કથાઓ લખી છે એ જ એમની મહત્તા છે. વાંચકો શ્રદ્ધાભક્તિથી અને નમ્ર અંતઃકરણથી સિધ્ધભાવે એમનું સેવન કરશે.)

(૨)

‘મહાવીર સ્વામીનું જીવનચરિત્ર ગમે તેટલું વિશુદ્ધ હિંસા, અને ઉગ્ર તપવાળું’ હોય તોયે તેમાં કવિઓને અને કળા-રસિકોને રસ પડે એવા Romanatānc અંશો નથી’ એમ કેટલાકનું કહેવું છે. અને તેથી ‘ગૌતમ બુદ્ધ, ચંકરાચાર્ય અથવા ઈશુખ્રિસ્તના જીવનપ્રસંગો લખતાં લેખકોને જોવો રસ છૂટે છે તેવો રસ મહાવીરનું જીવન લખતાં છૂટતો નથી’ એવા ઉદ્ગારો કોક વાર સાહિત્યસેવીઓ પાસેથી સાંભળીએ છીએ. અમેરિકાની શોધ કરનાર કોલંબસ, વિજ્ઞાનીની શોધ કરનાર ફેરેડે, જીવનનું જોસડ શોધનાર બુદ્ધ, તમામ વિકારો ઉપર વિજય મેળવવાનો રસ્તો શોધનાર બગવાન મહાવીર, એ દરેકના જીવનમાં આપણને સરખો જ અદ્ભુત રસ મળવો જોઈએ. પણ ખાણ દુનિયામાં કરેલાં પરાક્રમો જેમ નજરે જોવાય છે અને શબ્દે વર્ણવાય છે તેમ આંતરિક દુનિયામાં કરેલાં પરાક્રમો જોવાતાં કે વર્ણવાતાં નથી. એટલા જ ખાતર માર માથેના યુદ્ધ જેવાં અદ્ભુત રસનાં રૂપો તૈયાર કરવાં પડે છે.

જીવનમાં વિવિધ વિજય પ્રાપ્ત કરવાની તક મળવી એ જેમ એક ભાગ્યનો વિષય છે તેમ માણસને સમર્થ ચરિત્ર-લેખક મળવો એ પણ એક ભાગ્યનો વિષય છે. જીવનમાં મહત્ત્વની ઘટનાઓ, જાતજાતનાં પરાક્રમો, વીતેલાં સંકટો અને સમાજ ઉપર પાડેલી અસરો એ જોતલો મહત્ત્વનો ભાગ ભળવે છે તેટલો જ મહત્ત્વનો ભાગ આર્ય પુરુષે કરેલા વિચારો, ચલાવેલી કલ્પનાઓ, આપેલા બોલો અને ગોઠવેલા સિદ્ધાંતો

દહિ અને બોધ

પણ ભગવે છે. જીવનચરિત્રમાં આ બધી જ વસ્તુઓ આવધી જોઈએ. ચરિત્રની આ બાજુ ખીલવીને લખવાની કળા જૂના વખતમાં એટલી ખેડેલા ન હતી એટલે જૂના લોકો સંવાદોના સ્વતંત્ર સંગ્રહ કરતા હતા. મતો તો ગાથા અને લજનોમાં જ બોલે એટલે એમની વાણી એ રીતે અમર રહેતી. સંવાદોમાં પ્રામાણિક ઐતિહાસિક વાતાવરણ જાળવવું જોઈએ અને બની શકે તો નાલ્પચંદીનું અવલંબન કરી પ્રત્યક્ષ વાતાવરણ ઊભું કરવું જોઈએ. પણ જૂના જમાનામાં એવો આગ્રહ કેળવેલો નહિ હોવાથી સંવાદો પણ વચમાં વચમાં વાર્તાશૈલી ધારણ કરે છે અને વચમાં વચમાં તાર્કિક વિવેચનનું કંપ લે છે.

મૂળ ધર્મસંસ્થાપકો અને આધ્યાત્મવીરો સાધનાની ઉત્કટતામાં જીવન વ્યતીત કરે છે. પોતાની પાછળ રમણીય શૈલીનું સાહિત્ય મૂકવાને બદલે રમણીય આચરણવાળા જીવતા શિષ્યોને મૂકવાનો એમનો આગ્રહ વધારે હોવાથી એમનો ઉપદેશ તેમજ એમના જીવનપ્રસંગો એમની પાછળ ધણે વરસે નોંધાય છે. આવી નોંધો, બોધ આપનારની વિભૂતિ કરતાં તે ક્રીડનારની પાત્રતા ઉપરજ અવલંબે છે. તેથી પહેલવહેલી નોંધો જે લોકો આપણે માટે મૂકી જાય છે તેમના સંજોગો, તેમની વૃત્તિઓ અને તેમની શક્તિ અને અભિરુચિ એ બધાની અસર ધર્મગ્રંથો ઉપર પડે છે.)

આવી નોંધો ધર્મના આદ્યત્રય હોવાથી એમના પ્રત્યે -શક્તિની પગકાજ હોવી એ તો સ્વાભાવિક છે પણ દાઢકોઢ વાર તો આવી શક્તિ ગ્રંથોની દુર્દશા પણ કરી ચૂકે છે. ધર્મ એ

વસ્તુ અનાદિ સનાતન છે, અપૌરુષેય છે, તે કાર્ષકાળે કાળમરત
 ન થઈ શકે માટે એવા ધર્મના મૂળ ઝગ્ધારૂપ જે મંથે
 સ્વીકારાય છે તે મંથે, તેમની બાધા, એમની વાક્યરચના
 બધું જ અનાદિ છે, અપૌરુષેય છે, એમ માનવા તરફ મા-
 ત્સનો ઉત્સાહ દે છે. ધર્માનુભવ મનાતન છે, નિર્મીત છે,
 ત્રિકાલાબાધિત છે એ વાત સાચી જી પણ તે ઉપરથી જેમણે
 ધર્માનુભવ લીધો છે એમના ઉદ્દેશો અને એમની માન્યતા-
 યો એમના ભક્ત શિષ્યોએ જેવી નોંધી ફરી તેવી પણ અપૌરુષેય
 છે એટલું જ નહિ પરંતુ તે પણ નિર્મીત છે, એમાં આવેલા
 ન્યોતિપના, સૃષ્ટિઉત્પત્તિના, ઇતિહાસબુઝાળના, વેદકના કે
 સામાજિક વ્યવસ્થાના જેટલા ઉલ્લેખો હોય તે બધા જેવાને
 તેવા જ સ્વીકારવા જોઈએ, એમાં જ નિષ્ઠા કે વફાદારી રહેલી
 છે એમ લોકો માની બેસે છે અને એકવાર એ વસ્તુ માની
 લીધી કે પછી અંદર અંદરનો પરસ્પર વિરોધ હોય તો તેના
 પરિહાર કરવાનો, પ્રત્યક્ષ અનુભવ વિરુદ્ધ જતો હોય તો
 એમાંથી આધ્યાત્મિક અર્થ કાઢવાનું, ઇતિહાસથી વિસંગત
 વાતો આવતી હોય તો ક્ષેપભેદની વ્યવસ્થા કરવાનું, નીતિ-
 વિરુદ્ધ કાર્ષકેખાતું હોય તો તેના પૂર્વજન્મના સંબંધોથી
 સમર્થન કરવાનું એક મોટું શાસ્ત્ર ઉત્પન્ન થાય છે. એકાક્ષરો
 કાવ, વ્યાકરણ અને તર્કને જોરે શબ્દોમાંથી મમે તે અર્થ
 ખેતી કાઢવાનું શાસ્ત્ર તો વળી જુદું. મૂળ એક ખોટી માન્યતાના
 આગ્રહને વળગવાથી આ બધી અનર્થપરપરા ઉત્પન્ન થાય છે.
 પાર્વતી-પરમેશ્વરોમાં વૈષ્ણવ સંપ્રદાયને સંતોષ નથી એટલા ખાતર
 પાર્વતીય-રમેશ્વરો એવો વિગ્રહ કગ્વા જે તૈયાર થાય તેમની
 સત્યનિષ્ઠા અને સાહિત્યરસિકતા વિષે શું કહેવાય ?

દષ્ટિ અને બોધ

એમાં વળી જૂના લેખોને કાકેલક વાર ફૂટ શૈલીમાં લખવાની પરોક્ષપ્રિયતા યદ્ય આવતી એટલે શાસ્ત્રનો અર્થ કરવાની મુશીબતોનો તો પાર ન મળે.

શાસ્ત્રનો જેમ જેમ વિસ્તાર થતો જાય છે તેમ તેમ મૂળ એક કારે રહી જાય છે અને દીકાકારો પોતાની માન્યતાઓમાં અને પોતાની તર્કપદ્ધતિમાં અટવાઈ જાય છે. આ કારણે પણ ધર્મશાસ્ત્રનું અભ્યયન કાંટાળું અને કંટાળાભરેલું થઈ ગયું છે. એમાંથી ઊગરી જવાનો રસ્તો એક જ છે કે મૂળ ઋણાદિપ આદ્ય ધર્મગ્રંથો સ્વાભાવિક ભુદ્ધિથી સરળ અર્થમાં જોઈ લેવા અને પોતાના જીવનને સદાચાર તરફ વાળવાના પ્રયત્નની દષ્ટિએ એમનો ભાવ ઘટબઘટ કરવો. (સદ્ભાગ્યે ધર્મ-સંસ્થાપકો આમપ્રજ્ઞમાં રહી એમને જ ફોરતા હોવાથી અત્યંત સાદી રોક્ષીમાં બોલે છે અથવા જાણે છે. જીવનની અને ભુદ્ધિની નવરાસ જેમની પાસે વધી પડે છે તેઓ કૃત્રિમતા ભરે કળવે. પારમાર્થિક સંતો કથ્યાણુની છિત્સુક એવી પ્રજ્ઞને સીધી રીતે જ કથાવાર્તા અને દાખલાદલીલો દ્વારા ઉગ્રદેશ કરે છે.) દરેક જમાનાએ આવાં મૂળ લખાણો તરફ જ ફરીફરી પાત્રે દેવું જોઈએ. સાધુજીવનનું શાસ્ત્ર પણ સાદું જ હોય છે, એ વિચાર-સમી શાસ્ત્રગ્રંથો વાંચવા જોઈએ. શાસ્ત્રગ્રંથો આગળ આપણે ભક્તિનમ્ર જરૂર થઈએ. પણ પગરખાં જેમ મદિરખદાર રખાય છે, તેમ શાસ્ત્રના અભ્યયન વખતે સાદી સમગ્રણ કારે રાખવાની શૂલ આપણે કાઢી કાળે નહિ કરીએ.

આ ધર્મકથાઓમાં ઈશુખિસ્તની બોધકથા (પેરેબલ્સ) ની પેઠે સહેલું લોકપ્રિય છે. (જીવનનો અધરો અનુભવ સહેલો

કરવા પૂરતું જ એ કથાઓનું પ્રયોજન હોય છે. ધર્મજિજ્ઞાસુ અને ધર્મસાધક સહેલાઈથી એમાંથી જેટલું ગ્રહણ કરી શકે એટલો જ બોધ એમાં છે એમ માનીને આપણે આગળ ચાલવું જોઈએ. જીવન એ વસ્તુ જ ગહન રહસ્યવાળી છે. આધ્યાત્મિક અનુભવ તો ઇન્દ્રિયાતીત અને અનિર્વચનીય હોય છે એટલે એ વિશદ કરવા માટે રચેલી અથવા કહેલી ધર્મકથાઓમાં કાર્મિક ગૂઢભાવ તો હોવો જ જોઈએ. પણ એ ગૂઢતા ભાષાની નથી હોતી એટલો વિશ્વાસ આપણે રાખવો જોઈએ.

આધુનિક કથારસિકોની દૃષ્ટિએ આ ધર્મકથાઓ આપણે તપાસવા જેવીએ તો આપણને તે ન શાબે. મંદિરે દર્શન માટે ગયા હોઈએ તો તે વખતે આસપાસના યાંબસાની કારોગરી ઉચ્ચ કોટિની છે કે સામાન્ય કોટિની એટલું જ તપાસનાર માણસ ભક્ત નથી, પારગર્થિક નથી. (આ ધર્મકથાઓમાં જે મુખ્ય વસ્તુ તરી આવે છે તે પાપ અને પ્રમાદમાં ફળી જ નાર છવોનો ઉદ્ધાર કરવા માટે તલસતું પરમકારણિક ઉદ્ય છે. સાંભળનારની રુચિ પ્રમાણે જાતજાતના રસ કે રંગ એમાં પૂર્વા હોય, તોયે મળ ઉપદેશકનો તો એ બધા રસો પ્રત્યે કેવળ વિરાગ જ છે એ આપણે જૂલી જવું ન જોઈએ.)

આત્માઅનાત્માનો ભેદ જાણ્યા પછી આપણી સંપૂર્ણ નિષ્ઠા આત્મતત્ત્વ પ્રત્યે જ હોય છતાં અનાત્મતત્ત્વને—શરીરને અનાસક્તપણે નજાણે જ છૂટકો એ વસ્તુ સાર્થવાદ ધન્ય અને વિજયચોર વાળી વાર્તામાં જેમ જતાવ્યું છે એટલું અસરકારક રીતે જતાવેલું આપણને બીજે ક્યાં મળે !

રામકૃષ્ણ પરમહંસ કહેતા હતા કે દુધમાં મોરવણ નાખ્યા

દષ્ટિ અને બોધ

પણી એને અડાય નહિ. એને વારંવાર એ દલાવાય નહિ તો જ સરસ દર્શી બને. તે જ રીતે એકવાર નિઃશંક યર્ષ દીધા લીધા પછી "પોતાના વિશ્વાસનું" જતન કરવું જોઈએ. એ બોધ 'એ ઈર્ષા' વાળી વાર્તામાં સુંદર રીતે આપ્યો છે. પોતે સિદ્ધ થયો છે, બલમુક્ત થયો છે એવી અંદરથી ખાતરી થાય તોગે ઉતાવળે સાધના ન છોડવી જોઈએ, એવી ચેતવણી આપવા 'એ કામખા' વાળી વાર્તા આપેલી છે.

એકવાર વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થયો તોયે તે ટકશે જ એવી ખાતરી નથી હોતી. ત્યાગી પણ ભોગી થાય છે; લોકો ચડીને પડ્યા છે; મુક્ત થયા પછી બદ્ધ થવા છે; માટે કાઈ અભિમાન ન કરે કે હું છતાં છું, અને છતાં પછી પણ માણસ સાધના છોડી સ્વચ્છંદે વર્તવા બાપ તો એ ફરી પટખવાનો જ એ બોધ 'શૈલકન્થપિ'ની વાર્તામાં આપેલો છે. એ વાર્તાની વિશેષ ખૂબી એ છે કે આલો ચડીને પડેલો માણસ પણ ફરી ન ચડે એમ નથી એ બતાવવા ખાતર શિષ્યે પતિત શુરુ પ્રત્યે કેવો સંબંધ રાખવો જોઈએ એ પણ અહીં બતાવ્યું છે. કેમકે પંથક ઋષિએ પોતાની ભગૃતિ અને શુરુસેવાદ્વારા પોતાના શુરુ શૈલકન્થપિનો ઉદ્ધાર કર્યો છે.

પણ કેટલાક તો એક વાર પડ્યા એટલે પડ્યા જ, ફરી ચડવાના નથી, એ અનુભવ પણ નોંધવા માટે હેરાના અધ્યયનમાં 'મુંડરીક'ની વાર્તા આપી છે. અહીં કંડરીક સાચે સાચો વૈરાગ્ય કેળવીને પ્રવ્રજ્યા લે છે, પણ સરીરમર્મને વધ યર્ષ બોગાર્થી બને છે. એનો મોટો બાઈ એને બચાવવાનો પ્રયત્ન કરી જાય છે. એમાં ન ફાવવાથી એ મુનિમહારાજને

ભોગાર્થી જોઈ પોતાની રાજગાદી આપી દે છે અને પોતે એનું મત સ્વીકારી સિદ્ધ, બુદ્ધ અને મુક્ત થવાનો રસ્તો લે છે. તુંબડાની વાર્તામાં તો દિસા, અસન્ય, ચૈર્મ, પરિમદ, અષ્ટાચર્ય, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, છત્યાદિ કુસંસ્કારો માણસને કેમ હુળાવે છે અને એવી જિલ્લા સત્યાદિ સંસ્કારો માણસને કેમ તારે છે એ બતાવ્યું છે.

રોહિણીની વાર્તા વાંચતાં એ જ જાતની બીજી કેટલીયે વાર્તા માઢ આવે છે. સસરાએ આપેલા ઘણા ફેફા દેનાર ઉઝિઝકા, ખાઈ જનાર ભોગવતી, સાચવી રાખનાર રક્ષિતા અને વાવી વધારનાર રોહિણી, આ ચાર વદ્ધમાં રોહિણી શ્રેષ્ઠ છે એ તો સહેજે સિદ્ધ થાય છે ગુરુના શિષ્યો પણ આ ચાર પ્રકારના હોય છે એ બોધ પણ સ્પષ્ટ છે. પણ સામાન્ય લોકવાર્તાની પેઠે સસરાએ રોહિણીને ઘર સોંપી બાકીની વદ્ધોને હાંકી નથી કાઢી. રોહિણીને ઘર સોંપ્યા પછી રક્ષિકાને સંપત્તિની રખેવાળી સોંપી, ભોગવતીને રસોડાની અધિક્ષાની નીમી અને ઉઝિઝકાને ઘરની સફાઈની જવાબદારી આપી. યોજક હોય તો દરેકને એને લાયક સ્થાન આપી જ દે.

‘મસ્લિ’ વાળી વાર્તામાં બાલ સૌંદર્યવાળા શરીરમાં કેટલી દુર્ગંધ રહેલી હોય છે એનું દર્શન કરાવી વૈરાગ્યની પ્રેરણા કરી જ છે, પણ આર્ય સુધર્મા કહે છે તેમ એ વાર્તામાં શ્રમશુભગવાન મહાવીરે સ્ત્રીજીવનનો પરાકાષ્ટાએ પહોંચેલો વિકાસ બતાવ્યો છે. કેમકે રૂપવતી રાજકન્યા મસ્લિએ પોતાના પર આશક થયેલા અને પોતાના પિતા સામે રજો ચડેલા રાજકુમારોને મુદ્ધર્માથી તો ઉગાવો જ પશું તે ઉપ-

રાંત તે રાજપુત્રોને બોગવિલાસમાંથી બચાવી અજરામરતાના માર્ગમાં પોતાના આજીવનસહચારી બનાવ્યા. સ્ત્રીઓનું રૂપ-સાવણ્ય અને એમની કામળતા માણસને બોગવિલાસ તરફ લક્ષ્યાવી પાડે છે. પણ જો એ સ્ત્રીહૃદય પોતે શુદ્ધ અને ઉન્નત હોય તો એ જ કામળતાને લીધે દયાભાવ કેળવી પુરુષને વિપર્યયનિર્મુખ કરી શકે છે અને સદાચાર તરફ દોરી શકે છે. તેમ કરવા ખાતર શરીરની અંદર રહેલી ચંદ્રીનું રમરણ કરાવવું જોઈએ એવું નથી.

પોતાની સુંદર આંખો ઉપર આશક યથેચ્છા એક કામુકને પોતાના નખવતી પોતાનો ડોળો કાઢી આપનાર બૌદ્ધ ભિક્ષુશ્રી શુભાનું અહીં રમરણ યથા વિના કેમ રહે ?

‘માકંદી’ની વાર્તા તે હુનિયાના બધા જ દેશમાં એક યા બીજે રૂપે પ્રચલિત છે. ચંદ્રના શુક્લપક્ષ અને કૃષ્ણપક્ષનો ભેદ પણ એટલો જ સાર્વભૌમ છે.

‘દાવહવના ઝાડ’વાળી વાર્તા અત્યંત મહત્ત્વની છે જો કે એમાં વાર્તા જેવું કંઈ જ નથી. અહિંસાના મહાપ્રચારક મહાવીરે પોતાના સંપ્રદાયના તેમજ બિન સંપ્રદાયના કે બિન ધર્મના બધા લોકો જોડે સમભાવ રાખવાનો કરેલો ઉપદેશ આજના જમાનામાં કેવળ દિગંબર શ્વેતાંબર જોતો માટે જ નહિ પણ બધા જ ધર્મના લોકો માટે ઉપયોગી છે.

સાધના કરવાથી પતિતમાં પતિત માણસ પણ શુદ્ધ થઈ શકે છે, સુસ્થિતિ અને દુઃસ્થિતિ સંસ્કાર ઉપર જ આધાર રાખે છે એ બતાવવા માટે જિતશત્રુ રાજા અને એના સુશુદ્ધિ અમાત્યની વાર્તા અને એમાં આવેલો પાણીનો દાખલો

એક વાર વાંચ્યા પછી ધ્યાનમાંથી ખસે એવો નથી. ટૂંકજ પ્રસિદ્ધિ અને કીર્તિ માટે દાનધર્મ કરનાર કે સમાજસેવા કરનાર આજકાલના દગલાખંધ લોકોને દેડકાની વાર્તા જરૂર બેટ આપવા જેવી છે. મંમારભયથી ત્રાસેલાનું શરણ પ્રવળ્યા છે, અભય એવો તો એક માન્ય અને જિતેન્દ્રિય જ હોય શકે છે, એ બોધ આપવા માટે અને એ રીતે માણસોને ધર્માભિમુખ કરવા માટે ‘અમાત્ય તેવલિ’ની વાર્તા છે. માણસને એતવણી આપવા માટે અત્યંત દયાલાવથી દેવે કાકકાક વાર માણસને આદ્યતર્મા નાખે છે એ વસ્તુનું સૂચન આ વાર્તામાં છે. એ તરફ ખાસ ધ્યાન ખેંચાવું જોઈએ. પૂરેપૂરા એકરાગ એવા રાજા અને અમાત્ય વચ્ચે વિરોધ ઉત્પન્ન કરવા પાછળ પોદ્દિલ દેવનો શુભ હેતુ જ હતો આ વસ્તુ ધ્યાનમાં રાખીને પણ માણસે આવી અસદ્ધ વિપત્તિને વધાવી લેવી જોઈએ. સાર્થવાદ ધન્યે સર્વ ધર્મ અને પંથના લોકોને જેમ સરખા જ લાવથી સાથે રાખ્યા હતા અને બધાની સેવા કરવાનો એને જેમ સરખો ઉત્સાહ હતો તેવી વૃત્તિ હિંદુસ્તાનના લોકોને આજે રાખે તો આપણી બધી જ મુશ્કેલીઓ ટળી જવાની છે. પોતાની જ ન્યાતના લોકોને મદદ કરવાની વૃત્તિ અથવા પોતાના ધર્મ અને મંત્રનાયના લોકોનો જ પક્ષ તાણવાની સંકુચિતતા મહાવીર સ્વાર્માને પસંદ ન હતી એટલું જ નહિ પણ જેમ નંદીફળ સામે ધન્ય સાર્થવાદે લોકોને પોકારી પોકારીને એનખ્યા હતા તેમ સંકુચિતતા સામે ભગવાન મહાવીર માણસમાત્રને પોકારીને એતવે છે.

‘અપરકંડા નગરો’વાળી વાર્તા અને તેમાં આવેલો

દ્રોપદીનો ઉડ્ડેજ પાંચીને અનેક જાતના વિચારો મનમાં આવે છે. તપની પાછળ જો આસક્તિ હોય તો તે ગમે તેવું ઉમ હોય છતાં ચિત્તશુદ્ધિ કરી ચકતું નથી, એ મુખ્ય જોષ તો છે જ. પણ દ્રોપદીની વાર્તા આ રૂપમાં જોષને વિચાર થાય છે, કે મહાભારત લખાયા પહેલાંની જ આ હોવી જોષ એ. મહાભારત જેવું મહાકાવ્ય અને વિરાટ ઇતિહાસ લખાયા પછી દ્રોપદીની વાર્તામાં આટલો ફેરફાર કરવાનું કેઈ ને મન થાય નહિ. મહાભારત પહેલાં પાંડવોની વાર્તા અહીં જેટલી સાદી હશે અને એ વાર્તાનાં પાઠાંતરો પણ ધણાં હશે. મહાભારતકારને એતું જો રૂપ પસંદ આવ્યું એ લઈને એણે પોતાની અશૌચિક અને અપ્રતિમ કાવ્યશક્તિ એના ઉપર અજમાવી હશે. અહીં આપેલી વાર્તા તો 'ક્લીકિંગ' લોખની 'સગા'ઓ જેવી જ લાગે છે. અરેબિયન નાઈટ્સવાળી વાર્તાઓ પણ આવી જ જૂની વાર્તાઓ ભેગી કરીને જોડવી હશે.

ધોડાઓને ચકડવા માટે જેવી લાલચો 'આપણું' નામની વાર્તામાં જોખી કરી છે એવી જ લાલચો બિચારા ઋષ્યશૃંગ સામે પણ પથરાયેલી હતી. જન્મેમાં જોષ તો એક જ છે, - 'અમણે મધુર કે અમધુર શબ્દોને કાનમાં પ્રવેશ કરતા અટ-કાવવા કાનમાં મૂમડાં ન નાખતાં સમલાવ કેળવવાને! પ્રયાત્ન કરવો.'

માણસ જોગાક ખાય તે કેવળ મોક્ષનું સાધન શરીર ટકાવવા પ્રતો જ જાય એ જોષ કસાવવા ઉપનિષદના ઋષિઓએ અને એ પરંપરાના આચાર્યોએ કહ્યું કે આહાર તો આપણ સમજીને જ લેવો. પણ આપણે તો મરી, મર્યા,

તજ, સવિંગ જેવાં આપધને જોરાક કરી મૂક્યો છે. ભગવાન મહાવીરે આહાર કરવાનો ઉદ્દેશ સમજાવવા 'સુસુમા'ની વાર્તા એના રોમાંચકરી ભવાનક રસ સાથે આપણને દહી છે.

વાર્તાઓમાં અનેક ઠેકાણે આવકા અને આવિકાઓ પ્રવ્રજિત થયા પછી પસ્તાય છે; આવકદશામાં રનાતંત્ર હતું; આકરા આદર્શ પ્રમાણે કાર્ધ કસોટી કરતું ન હતું, ઊભટી ન્યાં ત્યાં રતુતિ થતી હતો; દીક્ષા લીધા પછી બધું બદલાય છે, દૂરથી જે રૂપાણું માગતુ હતું તેને કઠિનતા નજરે પડે છે અને પછી પરનાંવા થાય છે કે આપણે ક્યાંથી જુલાવી કેદમાં પડ્યા છીએ. આ મનોવૃત્તિ ભગવાને પહેલી વાર્તામાં પણ ઉધાડી પાડી છે અને 'કાલી'વાળી છેલ્લી વાર્તામાં પણ ઉધાડી પાડી છે. છેલ્લી વાર્તામાં એક જ જાતની અનેક વાર્તાઓ રજૂ કરી સ્ત્રીજાતિનો વૈરાગ્ય કેટલો કાચો હોય છે એ જ જાણે બતાવવા માગતા હોય એમ લાગે છે. એ દોષ સ્વીકારવાનો નથી પણ સ્ત્રીના બાળ્યમાં રહેલા સંકુચિત જીવનનો છે, સંસ્કારના અભાવનો છે. માણસ બાલ્ય અકુશ સ્વેચ્છાએ સ્વીકારે ત્યારે એણે સંપૂર્ણ વિચાર કરેલો હોવો જોઈએ. દીક્ષા લેનાર અને દેનાર બન્નેએ જો નરકમાંથી બચી જવું હોય તો ભગવાને અનેક દાખલાઓ આપી જે ચેતવણી આપી છે તે બરાબર ધ્યાનમાં લાવવી જોઈએ.

૧૮. આ વાર્તાઓ અનેક વાર વાંચવા છતાં એમાં કાર્ધ પણ ઠેકાણે સાંપ્રદાયિકતા કે સંકુચિતતા જણાતી નથી. આ ઉપદેશ બધા જન સાધુઓને અથવા આવકાને મારે આપેલો હોય પણ એની સાર્વભૌમિકતાને લીધે જે દરેક ધર્મના અને

પંચના માણસને માટે સુરખો જ માત્ર અને લાભદાયક છે.)
કોઈપણ સંપ્રદાયમાં જ્યારે સંદીર્ઘતા કે મલિનતા આવે છે
ત્યારે મૂળ ઝરણા તરફ તરત દોડી જવું જોઈએ. સુધારા
માટે જોઈતી ધણી ખરી પ્રેરણા ત્યાં જ મળી આવે છે.

૧૧ (ધર્મસાધના સાથે મોટા મોટા સંધ નિર્માણ કરવાનું કામ
આપણા દેશમાં સુદ, મહાવીર અને શંકરાચાર્ય એ ત્રણ
જણે પ્રથમ કર્યું જણાય છે. યુરોપમાં ઈશુના સંપ્રદાયમાં
પણ જન્મરક્ત સમી રચવાયા છે.) આ જે તદ્દન નિરાળા
પ્રયોગો વચ્ચે ઘુસના કરવી અત્યંત આવશ્યક છે. બન્નેમાં
વિશિષ્ટ તરવો અને વિશિષ્ટ ખામીઓ રહેલાં છે. ઇસ્લામના
ફકીરોનો જીવનક્રમ પણ એની સાથે જ તપાસવો જોઈએ

૧૨ (જૈન ધાર્મિક ગ્રંથોમાં અને વાર્તાઓમાં જ્યારે સંખ્યાનો
સંબંધ આવે છે ત્યારે લેખક બહુ જ ઉદાર હોય છે. દળદળ
સાખ અને કરોડ વગર એમને સંતોષ થતો જ નથી.) આમાંની
દેખીતી અતિશયોકિત કારે મૂકીએ તોયે દળદળોની સંખ્યામાં
સાધુઓ વહોરતા ફેર અને એમના ઉપર સંધનો, આચાર્યોનો
અથવા સમાજનો કરો અંકુશ ન રહે એ રિયલિટી છે
કે કેમ એ તપાસવા જેવું તો છે જ. સાધુઓ હિંચ, મધ્યમ
નીચ બધા લેખા પાસેથી પોતાનો ખોરાક લે એ બરાબર
છે પણ પુંડરીક જેવા આદર્શ સાધુ નીરસ, વિરસ ઠંડું, લૂપ્ત
અને અનાયાસે મળે તેટલું જ ખાઈને ચલાવે, એમને અજીર્ણથી
પિત્તજ્વર થાય અને એમાં જ એમનો દેહ પડે એ રિયલિટી સાધુઓ
માટેકે સમાજ માટે સારી નથી જ. સાધુઓ પરિચિત સમાજમાં જ
ફેર અથવા બે પતિતોના ઉદ્ધારને અર્થે દૂરદૂરના અગાધ

ધર્મકથાઓ

મુમકર્મા જ્ય તો એમની વ્યવસ્થા પરિચિત સમાજ મારફતે થાય એ જાતની પ્રથા ખ્રિસ્તી સમાજે પાડી છે. સંપ્રતિ રામએ પણ એવી જ ગોઠવણ કરેલી. એ નિયમ સર્વવ્યાપક કરવાથી લાભદાનિ શાં શાં છે એનો પણ વિચાર કરવો ધટે છે. સમાજનું ધર્મજીવન અને ધાર્મિક સંસ્થાઓ આદર્શ રીતે ચલાવવા માટે શું શું કરવું ધટે છે એનો ફરીફરી જીહાવોદ થવા જોઈએ અને તે માટે બધા જ ધર્મોનો અને તે તે ધર્મની સંસ્થાઓનો અભુજ તપાસવો જોઈએ.

૧૫૫ પણ સંઘની વ્યવસ્થા કરતી વખતે એટલું તો કાઈ કાળે નહિ ભૂલી જઈએ કે સંઘ અને એની વ્યવસ્થા એ બહારનું બોધ છે. પરિપુ સામે ઝૂઝવાની ધમસ, મોહની તીવ્ર તાલાવેલી, ભોગ અને ઐશ્વર્ય પ્રત્યે તિરસ્કાર અને ઈર્ષ્યોત્તુ દમન કરવા વિષેનું શોધ એ જ મુખ્ય છે. એ બોધ આપવા માટે જ આ ધર્મકથાઓ છે. આ ધર્મકથાઓનું વાંચન અને ચિંતન જીવનપાત્રાનું ઉત્તમ પાથેય છે.)

કર્તાત્રેય બાલકૃષ્ણ કાલેલકર

मेघकुमारनु चत पुर

ભગવાન મહાવીરની

ધર્મકથાઓ

[નાયધર્મકહા]

આસ્તાવિક

અં ગદેશની^૧ રાજધાની સંપાનગરીમાં રાણિક નામે રાજ્ય સંભાળ કરતો હતો. તે સમયે અમલુ ભગવાન મહાવીરના^૨ અતેવાસી, આર્થ સુધર્માનાં^૩ સ્થવિર-જાણુ^૪ પ્રમુખ પાંચસો શિષ્ય સાથે ગામેગામ આનુપૂર્વીએ પંચપાળા કરતાકરતા અને તપ તથા સંયમથી આત્માને ભાવિત કરતા, સંપા નગરીની બહાર ઇશાનપૂજામાં આવેલા પૂર્ણભદ્ર દીપમાંડે આવીને બિતર્થ.

સુધર્મા સ્વામીને આવ્યા જાણીને રાજ્ય રાણિક તથા સંપાની સમસ્ત પ્રજા તેમની પાસે ધર્મ સાંભળવા આવી.

તે બધાના ગ્રાહ્ય ગ્રામ બાંદે આર્થ સુધર્મા અનેગારના મુખ્ય શિષ્ય આર્થ જાણુ નામે અનેગારે શ્રદ્ધા, સંયમ અને કૃપાદયથી પોતાના સુરુ આર્થ સુધર્માને વિનયપૂર્વક એ દાય નેડીને નીચે પ્રમાણે પૂછ્યું:-

ધર્મકથાઓ

“ નિર્વાણને પામેલા શ્રમણુ ભગવાન મહાવીરે નાયા-
ધર્મકહા નામના છઠ્ઠા અંગનો શો અર્થ કહ્યો છે તે મને
કૃપા કરીને કહો.”

આર્થ સુધર્માએ પોતાના શિષ્ય જ્જુને એનો આ
પ્રમાણે ઉત્તર આપ્યો:-

“ હે જ્જુ ! નિર્વાણને પામેલા તે શ્રમણુ ભગવાન
મહાવીરે આ નાયાધર્મકહા નામના છઠ્ઠા અંગના બે શ્રુત-
સ્કંધ કહ્યા છે. તેમાં પ્રથમ સ્કંધમાં ગાતો-ઉદાહરણો છે અને
બીજામાં ધર્મકથાઓ છે.”

જ્જુએ આર્થ સુધર્માને ફરીવાર પૂછ્યું:-

“ જેમાં ઉદાહરણો આવે છે તે પ્રથમ સ્કંધમાં કેટલા
અધ્યયનો છે ? ” સુધર્મા સ્થવિર બોલ્યા:-

“ હે જ્જુ ! ઉદાહરણપ્રધાન પ્રથમ સ્કંધમાં ૧૯
અધ્યયનો છે. તે બધા અધ્યયનોનાં નામ ક્રમવાર આ
પ્રમાણે છે:-

૧ ઉક્ષિપ્ત-શ્લાય	૬ સુંગ	૧૧ દાવદવ	૧૬ અવરત્કા
૨ સંધાડ	૭ રોહિણી	૧૨ ઉદમ-શ્લાય	૧૭ આધમ
૩ અંડ	૮ મધી	૧૩ મંડુછ	૧૮ સુંસુમા
૪ કુમ્મ	૯ માવંદી	૧૪ તેવલી	૧૯ પુંડરીય-શ્લાય
૫ સેવગ	૧૦ ચંદિમા	૧૫ નંદીફલ	

વગી જ્જુએ પૂછ્યું:-

“ એ ૧૯ અધ્યયનોમાં પહેલા અધ્યયનનો શો અર્થ છે ? ”

સુધર્માએ કહ્યું:-

“ એ પહેલા અધ્યયનનો અર્થ આ પ્રમાણે છે:-

પગ જિંચો કર્યો

[ઉડિખત-છાંચક]

આ જંબુદ્વીપના ભારતવર્ષમાં, દક્ષિણાર્ધ ભરતમાં રાજગૃહ^{૧૦} નામે મગધદેશનું^{૧૧} પાટનગર હતું. તેમાં ટ્રેલિક^{૧૨} નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે જનપદનો માનક, જનપદનો પિતા, જનપદનો પુરોહિત, ઘની, દયાશીલ અને મર્ષાદાયીલ હતો. તેને નંદદેવી નામની રાણી તથા અભયકુમાર નામે ધણો અંચળ, હજરજવાળી અને પ્રતિભાસાગી પુત્ર હતો. ટ્રેલિક રાજા પોતાના અગત્યનાં કામોમાં અભયકુમારની જ સલાહ લેતો.

એ અભયકુમાર પોતાના આખા કુટુંબમાં યૌના સન્નાહકાર અને પૂજ્યાન્નેય હતો એટલું જ નહિ પણ પિતાના સમગ્ર રાજ્યની, તેને અધીન બીજાં રાષ્ટ્રોની, ખજાનાની, રાજ્યના અન્નભંડારની, સેનાની, વાહનોની, પ્રત્યેક નગર અને ગ્રામની તથા ટ્રેલિકના અંતઃપુરની પણ જાતે વ્યવસ્થા કરતો.

રાજા શ્રેષ્ઠિકને ધારિણી નામે એક બીજી પશુ અતિ-પ્રિય રાણી હતી. તે રાજાએ પોતાની સર્વ રાણીઓ માટે અલગઅલગ મહેલો બંધાવ્યા હતા. તે બધા મહેલો અંદરથી અને બહારથી અત્યંત ઉજ્જવલ હતા. તેમની તલજામિ સારી રીતે બાંધેલી અને ઊભેલી હતી તથા તેમના દરવાજા, બારણાં, બારીઓ, ઝરૂખા અને ગોખણાઓ વગેરે ઉપર અનેક પ્રકારનું ચિત્રકામ અને કોતરકામ હતું. તે મહેલોના દરેક ઓરડાની છતોએ ચંદરવા બાંધેલા હતા અને તે દરેક અનેકપ્રકારના સુગંધિત અને રંગહર ધૂપોથી નિરંતર સુવાસિત રહેતા. તેમનાં સર્વ બારીબારણાં ઉપર અનેક પ્રકારનાં ચિત્રોવાળા, સુશોભિત, જુદીજુદી બાતોની ઊપવાળા તથા અનેક તરેહની ગૂંથણીવાળા પડદાઓ બાંધેલા હતા.

આવા એક મહેલમાં ધારિણી દેવી પશુ રહેતી હતી. એકવાર રાત્રે તે મન્થરદાનીથી ઢંઢાયેલા પક્ષ્મ ઉપર નરમ સુવાળા અને સુવાસિત ઓછાડથી આનંદહિત બિછાનામાં અર્ધજાગૃત અવસ્થામાં સૂતી હતી. તે વખતે રાત્રીના પૂર્વ ભાગના અંતમાં અને અપર લાગની શરૂઆતમાં તેણે એક સર્વલક્ષણસંપન્ન, શ્યાના દગલા જેવો સફેદ અને સાત હાથ ઊંચો એવો ગજરાજ પોતાના મુખમાં પેસતો દેખ તેણે સ્વપ્ન જોયું.^{૧૩}

તે સ્વપ્ન જોઈને જાગી જડેલી ધારિણી દેવી હર્ષિત થઈને ત્યાં રાજા સુતો હતો ત્યાં ગઈ તથા મધુર વાણીથી તેને જાગૃત કરી, તેની સામે બેસી, બે હાથ જોડી પોતાના સ્વપ્નનું વૃત્તાંત કહેવા લાગી.

આણીનાં સગ એણિકે પોતાના કીડુગિહ૨૪ મુકામન
 બોલાવીને મુખધિત પાણી ઝાંટી, પાંચ વર્ણનાં પ્રણેશી મુકામન
 કરી, યોગ્ય સ્થળે પ્રણેશી માળા લટકાવી, તથા મુખધી
 ધૂપોથી ભરેલા ધૂપપાણી મૂકી, પોતાની ઉપસ્થાનસાળા
 (બેઠક) ને સુસજ્જિત કરવાની આચાર આપી.

મચાર થતાં સભ એણિકે પશુ અટલસાળામાં
 જઈ અનેક પ્રકારના વ્યાયામો કર્યા અને કુશળ તૈલમદ્દિ
 દ્વારા લગના, માંસનો, ચામડીના અને શેમના મુખ તેમજ
 સ્નાયુઓ માટે અનેક પ્રકારનાં મુખધિત લેણાનું મહન કરાવ્યું.
 ત્યારબાદ મજાજીવનમાં જઈને મુચાસિત, સમશ્વિતોષ્ણ પાણી
 દ્વારા સ્નાન કરીને અંગવૃણલગા સરીરને સ્પર્શી રીતે
 લુગડુ, તથા યોગ્ય વસ્ત્રાશ્રયે ધારણ કરી બચ્ચરની બેઠકમાં
 આવી મિલસન ઉપર પૂર્વાભિમુખ બેઠા.

ત્યાં તેણે પોતાની પાસે ઈશાનજીજીમાં' ધોળા કપડાથી
હંકાયેલાં આઠ ભદ્રાસન મુંઠાધ્યાં તથા બીજી બાજુ જવનિકા^{૧૫}
બંધાવીને તેની પાછળ રાણી માટે ભદ્રાસન' મુકાવ્યું. ત્યાર
બાદ તેણે અષ્ટાંગનિમિત્તવેદી^{૧૬} સ્વમપાઠકોને બોલાવવાનો
હુકમ કર્યો.

થોડી વારમાં તે બધા આવી પહોંચ્યા અને રાજાએ
કરેલા સત્કારનો સ્વીકાર કરી, તેને આશીર્વાદ આપી, તેમને
માટે તેમાર રાખેલાં આસનો ઉપર બેઠા, રાણી પણ આવીને
જવનિકા પાછળ ગોઠવેલા આસન ઉપર બેઠી. ત્યારબાદ
રાજાએ હાથમાં પુષ્પ તથા ફળ લઈને વિનયસાથે તે સ્વમ
પાઠકોને ધારિણી રાણીનું સ્વમ કહી બતાવી તેનું ફળ પૂછ્યું.

સ્વમપાઠકોએ એ વિષે પરસ્પર જિહ્વોહાસ કરીને શાસ્ત્રની
ગાથાઓ સાથે રાજાને જણાવ્યું:-

“હે રાજન ! અમોરા સ્વમશાસ્ત્રમાં^{૧૭} ૪૨ સ્વમ તથા
૩૦ મહાસ્વમો ગણાવેલાં છે. તે ૩૦ મહાસ્વમમાં મહારાણીએ
જણાવેલું સ્વમ આવે છે. તેનાથી તમને અર્થલાભ, પુત્ર-
લાભ, રાજ્યલાભ અને ભોગસૌખ્યલાભ થશે એવું સ્પષ્ટિત થાય
છે. તેમજ પૂરા નવ માસ અને સાડાસાત દિવસ વીત્યા બાદ
રાણીની કૂંબે કુળદીપકે પુત્રનો જન્મ થશે. તે યુવાન
અને શૂરવીર થઈ કંતો રાજ્યનો સ્વામી થશે, અથવા
ભાવિતાત્મા અનગાર થશે.”

આ હકીકત સાંભળીને રાજા તેમજ રાણી ખૂબ જ
ખુશી થયાં. તેમણે તે સ્વમપાઠકોનો વિપુલ અશન, પાન,
આદિમ અને સ્નાદિમ તથા વસ્ત્ર, ગંધ, માલ્ય અને અર્ચકાર
વડે સત્કાર કર્યો તથા તેઓને જિજ્ઞાસુપણેત આજે તેટલું

પ્રીતિદાન આપી વિદાય કર્યા. ત્યાર બાદ તે બંને પોતપોતાના આવાસમાં આહ્યાં ગયાં.

ત્યાર પછી ત્રીજે મહિને ધારિણી રાણીને એવો દોહદ^{૧૮} થયો કે ત્રીણે ત્રીણે વરસાદ પડતો હોય, વીજળી ઝળહટી હોય, આકાશ ગાજતું હોય, મોર ટહુકતા હોય, અને દેડકાં ડ્રૌં ડ્રૌં કરતાં હોય એવે વખતે, હું રાજા શ્રેણિકની સાથે હાથી ઉપર બેસીને રાજગૃહ પાસેના વૈભાર^{૧૯} વગેરે પહાડોમાં ફરું તથા તે પહાડો પાસેના ઉદ્યાનોમાંથી ફરેા વીણું તો ફેરું સારું !

પરંતુ તે વખતે વર્ષાઋતુ ચલતી ન હોવાથી વરસાદ આવવાનો સંભવ ન હતો. એટલે દોહદ ન પૂરો થવાને કારણે રાણી દિવસે દિવસે સુકાતી ચાલી. તેને ખાલુંપીલું ભાવે નહિ, રાત્રે ઊંઘ ન આવે તથા દોહદની ચિંતામાં દિવસે પશુ જરાય એન ન પડે.

રાણીને દિવસે દિવસે દુખળી પડતી જોઈ તેની સખીઓ અને પરિચારિકાઓએ તેને પૂછ્યું:-

“હે દેવી ! તમે હમણાં દુખળાં કેમ દેખાઓ છો ?”

બે ત્રણ વાર પૂછ્યા છતાં રાણીએ જ્યારે કશો જવાબ ન આપ્યો ત્યારે તેમણે રાજા પાસે જઈને તે વાત કહી સંભળાવી.

તે વાત સાંભળીને રાજા પણ તુરત ઊડીને રાણી પાસે ગયો અને તેની તબિયત દિવસે દિવસે નબળી પડતી જવાનું કારણ પૂછવા હામ્યો. પરંતુ તેણે તેમ જોતજોત પૂછ્યા છતાં રાણીએ જ્યારે કશો જવાબ ન આપ્યો ત્યારે રાજાએ તેને સપથ આપીને ભારપૂર્વક પૂછ્યું. એટલે રાણીએ પોતાને

યથેલા દોહદની વાત તેને કહી સંભળાવી. તે સાંભળી રાજાએ રાણીને ધીરજ આપતાં કહ્યું:-

“તું કરી ચિંતા ન કર, તારો એ દોહદ સત્વર પૂર્ણ થાય એમ હું અવશ્ય કરીશ.”

આમ કહી રાજા રાણી પાસેથી બહી પોતાની ઉપરધાન-શાળામાં આવ્યો અને તે દોહદ પૂરો કરવાનો રસ્તો શોધવા લાગ્યો. પરંતુ ધણુધણુ વિચાર્યા છતાં જ્યારે તેને એક પણ માર્ગ ન જાઓ ત્યારે તે અત્યંત દિલગીર થઈ, લમણે લમણે શત્રુમનરકે થઈને બેઠો.

એવામાં તેનો પુત્ર અને મંત્રી અભયકુમાર ત્યાં આવ્યો. પહેલાં જ્યારે અભયકુમાર રાજા પાસે આવ્યો ત્યારે રાજા હંમેશાં તેના કુશળસમાચાર પૂછતો અને મંત્રીપણાને યોગ્ય એવું તેનું સ્વાગત કરતો. પરંતુ આજે તેમ કરવાને બદલે રાજાને કાંઈ બોલ્યા વિના ઉદાસ થઈ બેસી રહેતો. જોઈ અભયકુમારે તેની ઉદાસીનતાનું કારણ જાણવા જાંમે સ્વરે “નમસ્કાર” કહી તેને તેની વિચારનિદ્રામાંથી જાગૃત કર્યો અને પૂછ્યું:-

“હે પિતાજી! તમે, આજે આટલા ઉદાસ કેમ જણાવો છો?”

રાજાએ તેને તેની સુદ (નાની) માતાના દોહદની વાત કહી સંભળાવી અને કહ્યું:-

“આ વર્ષાઋતુ નથી એટલે વરસાદ આવે શી રીતે અને તેનો દોહદ પૂરો થાય શી રીતે? તેમજ એનો દોહદ પૂરો નથી થતો ત્યાં સુધી તે ચિંતામાં ને ચિંતામાં દિવસે દિવસે દુઃખળી પડતી જાય છે તથા સુકાતી જાય છે.”

અભયકુમારે જવાબ આપ્યો:-

“હે પિતાજી ! તમે તે વાતની કશી ફિકર ન કરશો. હું તેમનો તે દોહદ પૂરો કરી આપીશ. તેમજ તેને લગતી બધી તૈયારી પૂરી કરી બાદ તમને તથા સુલ્લ માતાને ખચર આપીશ.”

અભયકુમારે પછી પોતાના આવાસમાં આવીને વિચાર કર્યો કે મનુષ્યપ્રયત્નથી આ દોહદ પૂરો થવો કઠણ છે. ઠાઠ વિદ્યાસિદ્ધની સહાયતા હોય તોજ આ કામ માધી શકાય તેવું છે. એમ વિચારી તેણે સૌધર્મકલ્પમાં રહેતા પોતાના એક દેવમિત્રને બોલાવવાનું નક્કી કર્યું. તે માટે તેણે શુદ્ધ ધ્વજચર્મ સાથે અકૃમનો તપ સ્વીકાર્યો તથા શરીર ઉપરનાં આભરણો, માલા, વિલેપનો અને રાજ્યસુશગનો ત્યાગ કરી પોતે એકલો ત્રણ દિવસ દર્શની પધારી ઉપર મનમાં તેને બોલાવવાનો તીવ્ર સંકલ્પ કરી પૌષધશાળામાં બેઠો.

તપની પૂર્ણાહુતિ સાથે તેના સંકલ્પનું જળ પરાકાષ્ટાએ પહોંચતાજ તે દેવમિત્રનું આસન ચલિત થયું. પોતાનો મિત્ર અભયકુમાર તેને યાદ કરે છે તેવું લાગતાંજ તેણે સૌધર્મકલ્પથી ધરિાનપૂણામાં જઈ વૈદિપસમુદ્ધાત^{૨૦} વડે સ્થૂલ પુદ્ગલો છોડી દર્ધ સૂક્ષ્મ પુદ્ગલોનો સ્વીકાર કર્યો, અને ઘૂધરિયાળાં પચરંગી વસ્ત્રો ધારણ કરી, પોતાની વેગવતી ગતિથી માર્ગમાં આવતા અસંખ્ય હીપોને ઝપાટાબંધ ઓળંગતા ઓળંગતા તે, રાજગૃહમાં અભયકુમારની પૌષધ-શાળામાં આવી પહોંચ્યો. આવતાં વેતજ તેણે અભયકુમારને, પોતાને યાદ કરવાનું કારણ પૂછ્યું. અભયકુમારે જવાબ આપ્યો:-

“હે સુહૃદ ! મારી સુધમાતા ધારિણી સગર્ભા છે. તેને વરસતા વરસાદમાં કરવાનો દોહક થયો છે. પરંતુ આ અકાળે વરસાદ ક્યાંથી હોય ? એ ચિંતામાં ને ચિંતામાં તે દિનપ્રતિદિન ધણી સુકાતી જાય છે. તે જોઈને મારા પિતા શ્રેણિકરાજ પણ અત્યંત ઉદાસ રહે છે. મને પણ લાગ્યું કે માનુષપ્રયત્નથી આ કામ પાર પડવું સંભવિત નથી, એટલે મેં તારું સ્મરણ કર્યું. માટે હવે તું જોમ અને તેમ જલદીથી તેમ કરવાનો પ્રયત્ન કર.”

અભયકુમારની વાત સાંભળી તે દેવે પોતાના સામર્થ્યને બળે વૈભાર પર્વત ઉપર તેમજ તેની આસપાસ ખાણીથી ભરેલાં વાદળોનો દેખાવ કરી દીધો. થોડી વારમાં વીજળી ચમકવા લાગી અને મેઘગર્જના શરૂ થઈ. તે સાંભળતાંજ મોર ટહુકાર કરવા લાગ્યા અને ઝરમર ઝરમર પડતા વરસાદમાં દોડકાં ડ્રોં ડ્રોં કરવા લાગ્યાં.

આ જોઈ અભયકુમારે પોતાની સુધમાતા તેમજ શ્રેણિક રાજ પાસે જઈને ખબર આપી કે વૈભાર પર્વત ઉપર વાદળો ચડેલાં છે તથા વરસાદ વરસે છે.

આ સમાચાર સાંભળતાંજ ધારિણી દેવી ખૂબ પ્રસન્ન થઈ અને શ્રેણિક રાજ પણ ઉદ્દેગરહિત થયો. તેણે તરતજ પોતાના ઔદુંબિક પુરુષોને ચતુરંગ સેના તૈયાર કરવાનો, મેચનકર^૧ દ્વારા રાણાસરી મહેલ પાસે લાવવાનો તથા આખા નગરને સુશોભિત કરવાનો હુકમ આપ્યો.

એ પ્રમાણે થતાંજ કાણુવારમાં હજારો નગરવાસી જનો રાજમહેલ પાસે એકઠા થયા, અનેક પ્રકારનાં વાદોનાં મંદુર સ્વર સંભળાવા લાગ્યા અને શ્રેણિક રાજ વ્યવસ્થિતરૂપમાં

ગોદવાયેલી સવારી સાથે વેળાર પર્વત તરફ જતા નીકળ્યો. રાણી રાત્ર સાથે દાથી ઉપર-ગેખરાના બાગમાં બેઠી હતી અને રાત્રએ તેના માથા ઉપર છત્ર ધરું હતું.

સવારી વેળાર પર્વત પામે પહોંચતાંજ જોરથી વરસાદ વરસવા લાગ્યો અને રાણી દાથી ઉપરથી ઘીતરીને, અતિ-પ્રસન્નતાથી વેળારગિરિ ઉપર તેમજ તેની આગપાસનાં સ્થાનો ઉપર ત્વરિત ગતિથી દરવા લાગી. ત્યાર બાદ તેણે પામેનાં ઉવાનોમાંથી ધણાં મુદ્ર અને મુગંધી પુષ્પો એકત્રિત કર્યાં. તે બધાંને અંધતી, જોગવતી, તથા ચારેબાણુ વહેંચતી, જેવી ધામધૂમથી આવી હતી તેવી જ ધામધૂમથી આખા રાત્રગૃહમાં ફરતી ફરતી તે પોતાના આવાસમાં પાછી આવી પહોંચી.

ધારિણી રાણીનો દોહદ આમ પૂરો થયો એટલે અભય-કુમારે પૌપધણામાં આવી ખેતવા દેવમિત્રનો સત્કાર કરી તેને વિદાય આપી. તે દેવમિત્ર પણ પર્વત ઉપરની પોતાની મેખળાળ સમેટી લઈ પોતાને સ્થાને પાછો ગયો. ધારિણી દેવી પણ દોહદ પૂરો થવાને કારણે ઉત્પન્ન થયેલી પ્રસન્નતા સાથે મર્લાતું સાવધાનીથી પાલન કરવા લાગી.

હવે મર્લાની રક્ષાને અર્થે તે ખાવાપીવામાં, જંધવામાં અને બીજી બધી શારીરિક ક્રિયાઓમાં ધણીજ સંભાળ પૂર્વક રહે છે. તેણે અતિઉષ્ણ, અતિશીત, અતિમિદ્ર, અતિતિક્ત, અતિશાર એવાં ચારીરને બાધાકારક સર્વ કુખોજનોનો તેમજ અતિચિતા, અતિરોદ્ધ, અતિદેવ્ય, અતિમોદ, અતિભય અને અતિપરિત્રાસ વગેરે કુષ્ટિઓનો ત્યાગ કર્યો છે.

આ રીતે સમય જતાં તેનો પ્રસવકાળ નજીક આવી

રાજાની વિદાયગીરી લઈ પોતપોતાનાં સ્થાનોએ ચાલ્યા ગયા.

ગાળાએ નવગત કુમારની રક્ષા માટે મહારાણીની દેખરેખ નીચે પાંચ ધાત્રીઓને મૂકવાની આજ્ઞા કરી. તે પ્રમાણે કુમારના દૂધની વ્યવસ્થા માટે ક્ષીરધાત્રીની, અંગપ્રત્યંગના ચોખ્ખ શણગાર માટે મંડનધાત્રીની, સ્નાન વગેરેની વ્યવસ્થા માટે મર્જનધાત્રીની, રમાડવા માટે ખેલનધાત્રીની અને ઝોળામાં રાખવા માટે અંકધાત્રીની ચોજના કરવામાં આવી.

એ પાંચધાત્રીઓની નીચે બીજી પછુ દેશદેશાંતરની અનેક દાસીઓ હતી. તેમાંની કેટલીક બર્બર, પ્રમિલ, સિંહલ, અરબ, પુલ્લિદ, બહલ, રાબર અને પારસ વગેરે દેશની^{૨૬} હતી. પોતપોતાના દેશનોજ વેશ ધારણ કરનારી તે બધી ધાત્રીઓ બાળકના મનને પારખવામાં અત્યંત કુશળ હતી તથા બાળકની એછાઓ, ઇગિત, ચિંતિત, અને આકાંક્ષાઓને સમજી શકે તેવી અતુર હતી. એ બધી, દેશ દેશાંતરની લાપાઓમાં, અનેક અકારની કળાઓમાં અને બાળકને પ્રસન્ન રાખવાના કામમાં સુદક્ષિ હતી. આ ઉપરાંત તે અંતઃપુરમાં બીજા અનેક વર્ષધરો, કંચુકીઓ અને મહતરો પછુ રાખવામાં આવ્યા હતા.

દિવસે દિવસે, પર્વતની કંદરામાં ચંપાનું વૃક્ષ વધે તેમ, મેઘકુમાર અનેક પ્રકારે ડાળજીપૂર્વક રક્ષાતો મોટો થવા લાગ્યો. ચોખ્ખ સમય થતાં તેને અન્નપ્રાસન, ચંકમણ તથા ચોલાપનવન વગેરે સંસ્કારો^{૨૭} ખૂબ ધામધૂમથી કરવામાં આવ્યા. એમ અનેક પ્રકારના સંસ્કારથી સંસ્કારાતો મેઘકુમાર દિનપ્રતિદિન મોટો થવા લાગ્યો.

જ્યારે તે આઠ વર્ષનો થયો ત્યારે, ચોખ્ખ વયનો જાણીને

તેને શુભ તિથિ, કરણ અને મુહૂર્તનો યોગ થયે, કલાચાર્ય પાસે ૭૨ કળાઓ ૨૮ શીખવા મોકલવામાં આવ્યો. તે કલાચાર્ય મેઘકુમારને પ્રત્યેક કળા તેના પાકે, અર્થ, અને પ્રયોગ સાથે ૨૯ શીખવી. તેમાંની મુખ્ય નીચે પ્રમાણે છે:-

(૧) લેખન (૨) ગણિત (૩) રૂપ (૪) નાટ્ય (૫) ગીત (૬) વાદ્ય (૭) સ્વરજત (૮) અભિવિધિ (૯) પાન-વિધિ (૧૦) વસ્ત્રવિધિ (૧૧) વિશ્લેષનવિધિ (૧૨) શયનવિધિ (૧૩) હંદસાએ (૧૪) હિરણ્યયુક્તિ (૧૫) સુવર્ણયુક્તિ (૧૬) ચૂર્ણયુક્તિ (૧૭) આભરણવિધિ (૧૮) તરુણીપ્રતિકર્મ (૧૯) ઓ, પુરુષ, હંચ, બજ, ગો, કુચ્છુટ અને અસિ વગેરેનાં લક્ષણોની પરીક્ષા (૨૦) વાસ્તુવિદ્યા (૨૧) બૃહ (૨૨) ગરુડબૃહ (૨૩) મુષ્ટિમુદ્ર (૨૪) બાહુમુદ્ર (૨૫) લતામુદ્ર (૨૬) ઇંદ્ર અને અસ્ત્રની વિદ્યા (૨૭) ધનુર્વેદ (૨૮) શકુનવિદ્યા.

મેઘકુમાર ખોતેર કળાઓમાં નિપુણ થયો એટલે તેને લઈને તે કલાચાર્ય શ્રેણિક ગુજ્જ પાસે આવ્યો અને કહેવા લાગ્યો:-

“હે રાજા! તમારો પુત્ર મેઘકુમાર ખોતેર કળાઓમાં નિપુણ થઈ ચૂક્યો છે.”

એ સાંભળી રાજા શ્રેણિકે તે કલાચાર્યનો ધણી મીઠા વચનોથી આદરસત્કાર કર્યો તથા વિપુલ વસ્ત્ર, ગંધ, માસ્ય અને અલંકાર તેમજ આખી જિંદગી સુધી પહોંચે તેટલું પ્રીતિદાન આપી મનપૂર્વક વિદાય કર્યો.

આમ મેઘકુમારને અદાર પ્રકારની દેશી બાપાઓ ૨૦ તથા સર્વ પ્રકારનાં કળાહુતરમાં વિચારદ, બળવાન, સાહસિક તથા ભોગમુગર્થ થયેલો બાણીને રાજાએ તેને માટે તેના

સરખી ચોચ ઉમરની, મરખાં રૂપ, લાવણ્ય અને પૌવનવાળી, અનેક મુલ્યસમુદાયથી સુકા તથા ખાનદાન સંબંધુળની આડે સંજ્ઞક-આઓ પસંદ કરી. તથા તેમને દરેકને માટે તેમજ મેધકુમાર માટે અંદર અને બહારથી ઉર્જાવળ, ખૂબ જોયા, સર્વ પ્રકારે દર્શનીય તથા બધી અર્થોએને અનુકૂળ એવા નવ મહેલો બનાવરાવ્યા. ત્યારબાદ શુભ તિથિ, નક્ષત્ર, કરણ અને શુદ્ધતંત્રે યોગ આવ્યે મેધકુમારનું તે કન્યાઓ સાથે ખાણિઅદણ કરાવ્યું.

ખાણિઅદણ સમયે તેનાં માતૃપિતાએ તેને હિરણ્મયની તેમજ સુવર્ણની આઠ આઠ કોટી તેમજ અનેક વાહનો અને હામદાસીઓ પ્રીતિદાનમાં આપ્યાં. તે પ્રીતિદાન સ્થત પેઢી સુધી ખચ્ખાં કરે તો પણ ખૂટે નહિ તેવું હતું. મેધકુમારે તેના આઠ વિભાગ કરી એક એક ભાગ પોતાની આડે સ્ત્રીઓને વહેંચી આપ્યો.

આ રીતે તે મેધકુમાર પોતાની સ્ત્રીઓ સાથે ગાનતાન અને વિજ્ઞાનમાં રહે છે તથા અનુબંધોએ સર્વ પ્રકારનાં મુખો આનંદથી ભોગવે છે.

તે સમયે એકવાર, ગામેગામ પગપાળા ફરતા, અને મુખે વિહરતા વિહરતા અમણુ લગવાન મહાવીર, શુભગૃહ નમરના ગુણશિવ^{૨૧} ચૈત્યમાં આવી ઊતર્યા.

લગવાન મહાવીર આવ્યાની વાત ફેલાતાં જ લોકોનાં ટોળેટોળાં તેમનાં દર્શન માટે જવા ઊઠ્યાં. અને અનેક ઉમો,^{૨૨} ઉગ્રપુત્રો, ભોગો^{૨૩}, ભોગપુત્રો, રાજ-ઓ,^{૨૪} હાનિયો, પ્રાજ્ઞો, બટો, ચોદ્ધઓ, પ્રસારતારો,^{૨૫} મંદ્રડીઓ,^{૨૬} લેગહડીઓ,^{૨૭} તથા બીજા સજ્જો,^{૨૮} ધ્રિયો,^{૨૯}

તલવરો, ૪૦ માડબિડો, ૪૧ કોદુંબિડો, ૪૨ ઇચ્છો, ૪૩ શ્રેણીઓ, ૪૪ સેનાપતિઓ, સાર્થવાહો વગેરે આર્થ ૪૫ તેમજ અનાર્થ ૪૬ લોકો મહાવીર સ્વામીને ઉતારે તેમનાં દર્શન માટે આવી પહોંચ્યા. તે વખતે રાજગૃહના તરબેટોઓમાં, ત્રણ રસ્તાઓમાં ચાર રસ્તાઓમાં, ચત્વરોમાં, ચોકોમાં તથા શેરીએશેરીએ જ્યાં જુઓ ત્યાં, શ્રમણુલગવાન મહાવીર આવ્યાની વાત ચાલી રહી છે અને લોકોની મેદની સર્વત્ર જામી છે.

મેઘકુમારે પોતાના વિશ્વાસગૃહમાંથી લોકોની એ મેદની જોઈને પોતાના કંચુકીને પૂછ્યું:—

“આજે રાજગૃહમાં એકું શું થયું છે જેથી લોકોનાં ટોળેટોળાં બહારના ઉપવન તરફ દોડાદોડી કરી રહ્યાં છે ? આજે નગરમાં ઈંદ્રોનો, રકંદનો, રદ્રનો, સિવનો, વૈશ્રમણ્યનો, નાગનો, પક્ષનો, જૂતનો, નદીનો, તળાવનો, વૃક્ષનો, ચૈત્યનો કે પર્વતનો ઉત્સવ છે યા કોઈ ઉદ્યાનયાત્રા છે કે ચિત્રિયાત્રા છે ?”

તપાસ કરીને કંચુકીએ મેઘકુમારને કહ્યું:—

“આજે રાજગૃહનગરની બહાર શ્રમણુલગવાન મહાવીર પધાર્યા છે. તેથી એમનાં દર્શન કરવા ઉત્સુક થયેલા લોકોની આમ મેદની જામી છે.”

આ સમાચાર સાંભળી મેઘકુમાર પણ તેમના દર્શન માટે ઉત્સુક થયો અને પોતાનો ચાર ધંટાવાળો અશ્વરથ તૈયાર કરાવી લગવાન મહાવીર જ્યાં ઊતર્યા હતા તે તરફ ત્વરાથી જવા લાગ્યો.

રથ જ્યારે ગુણુસિલ પહોંચ્યો ત્યારે દૂરથી તેણે શિલાપદ ઉપર બેઠેલા લગવાન મહાવીરને જોયા. તેમને જોતાંજ તે રથ ઉપરથી ઊતરી પડ્યો અને પોતાનાં સર્વ

રાજચિહ્નો-ખડ્ગ, છત્ર, શુક્રટ, બેડા અને ચામર-ઉતારી નાખ્યાં. સાર વાદ યત્નેપત્રીતની પેઠે ઉત્તરાસંગ કરીને, બંને હાથ જોડી, ચિનયપૂર્વકે મનની એકાગ્રતા સાથે તે ભગવાન મહા-વીરની પાસે જઈ પહોંચ્યો. તથા તેમની ફરતી ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરીને, વંદન તથા નમસ્કાર કર્યા વાદ તેમની સામે હાથ જોડીને બેઠો. અમણુભગવાન મહાવીરે ત્યાં આવેલા મેઘકુમાર ને અને શ્રોતાઓની મોટી સભાને ઉદ્દેશીને આ પ્રમાણે વિવિધ પ્રકારનો ધર્મકથા કર્યો:-

“છવિત ફેઈ પણ ઉપાયે જરા, વ્યાધિ અને મૃત્યુથી રહિત થઈ શકતું નથી માટે કલ્યાણને ધ્યેયનારા મનુષ્યે જરા પણ પ્રમાદ ન કરવો. જરાથી ઘેરામેણનું રક્ષણ નથી એમ અવશ્ય જાણવું. પ્રમત્ત, અસંયમશીલ અને હિંસાકે લોકો જેવી રીતે રક્ષણ મેળવી શકે ?

જે માણસો દુર્ણચિત્થી પાપકર્મ કરીને ધન પેદા કરે છે તેઓ વૈરયુક્ત થઈને નરકને માર્ગે જાય છે.

ચોર જેમ પોતે જ કરેલા મંદિગૂઝમાં પકડાઈ જાય છે તેમ પાપકારી મનુષ્ય પોતે કરેલાં કર્મોમાં જ બંધાય છે. આ લોક અને પરલોકમાં સમસ્ત પ્રજા પાપ કરીને પીડાય છે. કારણ કે કરેલાં કર્મોને ભોગવ્યા સિવાય છૂટકો નથી.

પોતાને કે પરને માટે જે માણસ પાપકર્મો કરે છે તેનાં ફળ તેને એકલાને જ ભોગવવાં પડે છે. તે વખતે બંધુઓ બંધુના દાખવી શકતા નથી.

મોહવશ થયેલા પ્રાણી જોયેલી ખરી વસ્તુને પણ અવગણી ધનાદિમાં આમક્ષત થાય છે. પરંતુ તે પ્રમત્ત માણસ પાપકર્મનાં ફળોમાંથી ધનાદિ વડે જતી શકતો નથી.

મુતેલાઓની વચ્ચે પણ જાગતા રહેવું. આશુપ્રત
ચંડિતે મુતેલાઓનો વિશ્વાસ ન કરવો. કાળ નિર્દય છે અને
શરીર અપ્રમત છે. માટે અપ્રમત રહીને મત્તચરણ કરવું.

બંધનવાળા સ્થાનમાં આવગેલીથી રહેવું. સંયમનો લાભ
અતો હોય ત્યાં સુધીજ જીવિતને પોષવું. ન્યારે તે અસંયમનું
કારણ થાય ત્યારે તેનો નાશ કરવો.

મારી રીતે કેળવેલો તેમજ બખ્તરવાળો ઘોડો જેમ
રણક્ષેત્રમાં પાછો હડતો નથી તેમ સ્વચ્છંદ ચોકનારો મનુષ્ય જ
નિર્વાણમાર્ગથી પાછો હડતો નથી.

શાશ્વતવાદી કહે છે કે જે પહેલા મમજતો નથી તે
પછી પણ સમજી શકતો નથી. સિધ્ધિ માણુમ કાળે કરીને
શરીરનો ભેદ થના અને આયુષ્ય તૂટતાં પડતાં છે.

કોઈ મહેજમા જ વિવેકને પામી શકતું નથી. માટે
જામત થાઓ ! કામનાઓ છોડી દે તથા મસારનું નવંપ
મમજી, મમભાવ કેળવી, અમયમધી આત્માનું રક્ષણ કરતા
અપ્રમતપણે વિચરો.

મોઢ જીતવા પ્રયત્ન કરનારને વચ્ચે વચ્ચે ધણી પાશો
આવે છે. માટે તેમાં ન દમાતા સાવધાનતાથી અદ્વેષભાવે
પ્રવૃત્તિ કરવી.

લલચાવનારા તે પાશો તરફ મનને જતુ મેકવું, ક્રોધને
અંકુશમાં રાખવો, માન દૂર કરવું, માયાનું મેવન ન કરવું
અને લોભનો ત્યાગ કરવો."

લગવાનનો આ પ્રકારનો ઉપદેશ સાંભળીને મેઘકુમાર
ધણી પ્રસન્ન થયો, સતોપ પામ્યો અને જાણે પોતાનું અંતર
લિધડી ગયું હોય તેવી પ્રમતતા અનુભવવા લાગ્યો. તે ફરીફરી

ભગવાન મહાવીરને નમ્યો અને તેમની ઉપાસના કરતો આ પ્રમાણે બોલ્યો:—

“ હે ભગવાન ! તમારું કમલ મને ગમ્યું છે, તેમાં રમિ થઈ છે, વિશ્વાસ થયો છે, અને તે પ્રમાણે પુરુષાર્થપૂર્વક પ્રયત્ન કરીને હું બંધનમુક્ત થાઉં એમ ઇચ્છું છું. હે ભગવાન ! તમે જે કહ્યું છે તે ખરેખરું જ કહ્યું છે. હે દેવાનુપ્રિય ! હું મારા માતૃપિતાની સંમતિ લઈ આવું અને પછી તમારા સહવાસમાં રહી તમારી આરા પ્રમાણે વર્તું. ”

ભગવાને જવાબ આપ્યો, “ હે દેવાનુપ્રિય ! તને સુખ થાય તેમ કર અને પ્રતિબંધ ન કર. ”

આ પ્રમાણે વાતચીત કર્યા પછી મેધકુમાર રથમાં બેસીને પોતાને આવાસે ઉતાવળો ઉતાવળો આવ્યો, ત્યાં પોતાનાં માતૃપિતાને નમસ્કાર કરીને કહેવા લાગ્યો:—

“ હે માતૃપિતા ! હું આજે ભગવાન મહાવીર પાસે જઈને તેમનો ઉપદેશ સાંભળી આવ્યો. તે મને ખૂબ ગમ્યો છે. ”

માતૃપિતા તે વાત સાંભળી ધણી ખુશ થયાં અને બોલ્યા:—

“ તું તો ધન્ય છે, મેંપૂર્ણ છે, ફત્તાર છે, ચતુર છે, જ્યાં તે ભગવાન મહાવીરનો ધર્મ સાંભળ્યો અને તેમાં શ્રદ્ધા કરી. ”

પછી મેધકુમારે કહ્યું:—“ હે માતૃપિતા ! મને ભગવાન મહાવીરના ઉપદેશ પ્રમાણે ચર્ચવાતી અને તેમના સહવાસમાં રહેવાની પ્રગણ ઇચ્છા છે, તો હું તમારી અનુમતિથી તેમ કરવા ઇચ્છું છું. ”

પ્રાઈવાર નહિ સાંભળેલું એવું આ વચન સાંભળતાં જ

ધારિણીમાતા મૂર્છિત થઈને જમીન ઉપર-લગી પડી તથા તેનું શરીર પરમેવાથી રેખજેખ થઈ ગયું. અનેક પ્રકારના શીતોપચારોથી થોડી વારમાં મૂર્છા વળતાં જ તે રેતી રેતી, શોક કરતી. અને વિલાપ કરતી બોલી:—

“હે જાયા ! તું મારો એકનો એક વહાલો પુત્ર છે, મારા વિશ્વાસનું સ્થાન છે, અને ઘરમાં રતન જેવો છે. હે જાયા ! તારો વિયોગ એક દાણુવાર પણ સહન કરવો એ મારે માટે મુશ્કેલ વાત છે. હે જાયા ! માટે મારા તરફ નજર કરીને અમે બંને છવીએ ત્યાં સુધી એવું કાંઈ કરવાની મરજી છોડી હઈ વિપુલ એવા માનુષિક ક્રમભોગોને યથેચ્છ ભોગવ્યા કર; અમારું અવસાન થયા બાદ જ્યારે તું પરિપક્વ વયનો થાય અને તારો વંશવેસો સારી રીતે વધ્યો હોય ત્યારે સર્વથા નિરપેક્ષ બનીને તું શ્રમણુલગવાન મહાવીર પાસે મુંડ થઈ અનગારિતાનો સ્વીકાર કરજે.”

મેઘકુમાર બોલ્યો:—“હે માતૃપિતા ! તમે જે કંઈ છે તે બસબર છે. પણ મનુષ્યનો દેહ પાણીના પરપોરાની જેમ અદ્રુવ છે, બીજાના અમકારાની જેમ અશાશ્વત છે, હર્ષની અણી ઉપર રહેલા પાણીના ઝિંદુની જેમ સહા અનિયત છે, અનેક ઉપદ્રવોથી ઘેરાયેલો છે, રોગ વગેરે અનેક વિકારો પામવાશે છે, અતિ નાશવંત છે તથા પહેલાં કે પછી તેને અવસ્ય છોડવનો જ છે. આપણા બધામાંથી પહેલું કોણ જશે અને પછી કોણ જશે તેની પણ કાંઈને ખબર નથી. માટે હે માતૃપિતા ! તમે અનુમતિ આપો તો મજેલા મનુષ્યસાવને માર્ગક કરવા હું પ્રયત્નશીલ થાઉં.”

“તમે વળી જે કંઈ કે અમારા જીવતાં સુધી તું આ

માનુષિક કામભોગોને જ ભોગવ, તો હે માતાપિતા ! તે કામભોગો પણ અશુચિ. અશાશ્વત, ધૂણારપદ, અમૃત, અનિર્વંત, નાશવંત તથા પહેલાં કે પછી અવસય ત્યાજ્ય છે.

“તમારા મનમાં વળી એમ છે કે આપણી પાસે સાત પેઢી ચાલે તેટલી વિપુલ ભોગસામગ્રી. તેમ જ ધનસંપત્તિ છે. પરંતુ તમે નથી જાણતાં કે તે ધન પણ નાશવંત છે, તેમજ તેને હરધરી અગ્નિ, ચોર, રાજા અને દાવાદનો ભય રહેલો છે, તેમજ પહેલાં કે પછી તે અવસય ત્યાજ્ય છે, વળી પહેલાં હું જઈશ કે તે જશે તે પણ કહી શકાતું નથી. ”

આ સાંભળી મેઘકુમારનાં માતાપિતાએ નિઃશ્વસ કંથો કે લાલચથી આ દીકરો ફેરવાય તેમ નથી, માટે તેને થોડો ભય બતાવવો જોઈએ. એમ ધારી તેઓ આ પ્રમાણે બોલ્યાં:—

“હે જાયા ! તને ખબર નથી કે જગત્પાનના પ્રવચન પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરવી એ લોભના ચણા ચાવવા જેવું છે. ખેડા ! એ તો વેળુના કાળિયા છે, ધસી આવતી ગંગાના પૂરમાં સામે વહેણે તરવાતું છે, અને ખાંડાની ધારે ચાલવા જેવું છે. હે જાયા ! ત્યાં લખુસંકુઃ ખાવાનું છે અને કાલ્યાણકાં કપડાં પહેરવાનાં છે. અરણ્યમાં, મસાણામાં, ખડેરમાં, કોદમાં, કે એવાજ કોઈ બીજા જાંખ્યાનૂલ્યા મહાનમાં રહેવાનું છે, ટાક અને તડકો સહેવાનાં છે, સૂખ અને તરસ વેડવાનાં છે, વાત, પિત અને કદના વિશ્વમેથી ચમેલા અનેક રોગોને સમભાવે સહેવાના છે. આદ્યર માટે પણ ચેરચેર લટપીને લિલ્લા માગવાની છે અને વધુંધટપું માગી લાવી એકવાર ખાવાનું છે. તું તો રાજકુમાર છે, સુખમાં જીજરેલો છે, તારાથી આ બધું શી રીતે સહન થશે ? ”

માતપિતાએ દેખાડેલો ભય સાંભળીને મેઘકુમારે ગંભીરતાથી જવાબ આપ્યો:—“હે માતપિતા ! તમે કહ્યું તે બરાબર છે પણ એ ભય તો કાયરને માટે છે. જે આ લોકમાં આસક્ત છે અને જેને પરલોકની દરકાર નથી તે એવા ભયોથી હતાશ ચર્ષ પોતાના નિશ્ચયનો ત્યાગ કરે. પણ જે ભગવાનના પ્રવચનમાં શ્રદ્ધાસુક્ત, વિશ્વાસુક્ત અને આદર-શુદ્ધિવાળો છે, તેવો સ્થિર, નિશ્ચિત અને પ્રયત્નશીલ પુરુષ એવા ભયોથી જરાપણ ન ડરતાં ગમે તેવી દુષ્કર વસ્તુ પણ સાધ્ય કરી શકે છે. માટે હે માતપિતા ! તમે મને અશંકિત હૃદયે શ્રમણભગવાન મહાવીર પાસે જઈ પ્રવચન લેવાની અનુમતિ આપો.”

માતપિતાએ આટઆટલું સમજાવ્યા છતાં જ્યારે મેઘકુમાર પોતાના દડ સંકલ્પથી ન ચાલ્યો ત્યારે છેવટે તેમણે તેને એમ જણાવ્યું, “હે પુત્ર ! બીજું તો કંઈ નહિ પણ અમે તારી એક દિવસની ચાલ્યશી નજરે જોઈ લેવા ઇચ્છીએ છીએ.”

મેઘકુમારે માતપિતાની તે આજ્ઞાનો સ્વીકાર કર્યો. રાજાએ તરતજ રાજ્યાભિષેક માટે જોઈતી સામગ્રી-જેવી કે બધા પ્રકારનાં ખાણીથી ભરેલા કગસો, બધા પ્રકારની માટી, પુષ્પ, ગંધ, માલ્ય, ઔષધિ અને સરસવ વગેરે પદાર્થો-એકઠી કરવા માંડી. તથા સર્વ પ્રકારની તૈયારી પૂરી થઈ રહેનાં દેવી ધારિણી વગેરે મહારાણીઓ, અમાત્યો, ગણનાયકો, દંડનાયકો, વેપારીઓ અને અન્ય પ્રમુખજનોની સાથે મળીને રાજા શ્રેણિકે દુંદુભિના નાદ વચ્ચે મોટી ધામધૂમથી મેઘ-કુમારનો રાજ્યાભિષેક કર્યો.

પછી ભરદવારમાં રાજા શ્રેણિકે પુત્રને અલિનંદતાં કહ્યું કે “હે નંદ ! તારો વિજય થાઓ ! તારો જય થાઓ ! જે નહિ જિતાયેલા છે તેઓને તું જીત અને જિતાયેલાઓનું રક્ષણ કર. તથા સમસ્ત મગધનું આધિપત્ય ભોગવતો રાજા ભરતની પેઠે સન્ય કરતો રહે.” આ અલિનંદન પછી દંરવારમાં જયજય શબ્દનો ઘોષ થયો.

ત્યારબાદ રાજા શ્રેણિકે તથા ધારિણીએ મેઘકુમારને પૂછ્યું:—
“હે બપા ! અમે તને શું આપીએ ? તારા હૃદયની શી ઇચ્છા છે ?”

રાજા મેઘકુમાર બોલ્યો:—“હે માતપિતા ! મને કુત્રિકાપણથીજ એક રત્નેશ્વરશ્ચ અને પાત્ર એ બે વસ્તુઓ મંગાવી આપો, અને માત્ર કેશ કાપવાને માટે એક કારયપ (હળમ) ને બોલાવો.”

રાજા શ્રેણિકે તુરતજ ધીગૃહથી પૈસા આપીને રત્નેશ્વરશ્ચ તથા પાત્ર મંગાવી આપ્યાં અને હળમને બોલાવી મંગાવ્યો.

હળમ નાહીધોઈ, શુદ્ધ વસ્ત્રો પહેરી “આપની શી આસાં છે ?” એમ કહેતો રાજા શ્રેણિક પાસે હાજર થયો.

રાજા શ્રેણિકે તેને સુગંધી અને સ્વચ્છ પાણીથી હાથ પગ ધોઈ, મોંતા આડું ચોવડું ધોળું કપડું બાંધી, મેઘકુમારના શ્રમણોને જાજે તેવી રીતે કેશ કાપવાનું કહ્યું.

મેઘકુમારનું રાજા તરીકેનું આ છેલ્લું દર્શન છે એમ સમજીને તેની માતાએ રાતાં રાતાં તે કેરો ધણી માનરૂતિથી લઈ લીધા અને તેમને સુગંધી પાણીથી ધોઈ ગૌરીવંચંદનમાં રંગદોળી, ધોળા કપડામાં બાંધી, રત્નના દાળામાં બંધ કરી.

એક પેનીમા મૂખ્યા અને તે પેની મેરુમારની હમેતની
ચાદગીરી માટે પોતાના આશિકા નીચે રાખી

ત્યારમાદ મેધકુમાર આન કરી નાસિમના નિશ્ચામથી
પણુ બીડી વન્ય તેનુ હસવશણુ વસ્ત્ર તેમજ ચોખ્ખ આભૂષણો
પહેરી, સિમિકામા બેસી, માતપિતા, કુકુળ અને પુરજનોના
મમુદાય માથે ભગવાન મહાવીર ન્યા હતા તે ગુણુશિવ
ચૈત્ય તરફ જ્યા નીકળ્યો ગસ્તામા માગધો વગેરેએ જ્યા
જ્યામર શબ્દ માથે તેને નીચે પ્રમાણે આશીર્વાદ આપ્યો -

“ નહિ જિતાયેરી ઇદ્રિયોને છતજો, શ્રમણુધર્મને
પાળજો, ધૈર્યરૂપી કચ્છ બાધીને તપથી સગદ્વેષરૂપ ગવને
હણજો, ઉત્તમ નુનધ્યાનથી આઠ કર્મોને મસગી નાખજો,
નિર્લંચ રહીને વિદ્યોની મેન્દનો નાશ કરજો તારા માર્ગમા
વિપ્ર ન આવો ”

ગુણુશિવ ચૈત્યમા પહોચ્યા બાદ સબસણી મેવકુમારને
આગળ જી ભગવાન મહાવીર પામે આવ્યા, તથા તેમની
ત્રણુવાર પ્રદક્ષિણા કરી, વદન અને નમસ્કારપૂર્વક બોલ્યા -

“ હે દેવાનુપ્રિય ! આ મેરુકુમાર અમારો એકનો એક
પુત્ર છે, અમારા પ્રાણ સમો છે, તથા અમારે માટે ઉમંગના
પુષ્પ મમો દુર્લભ છે હે દેવાનુપ્રિય ! જેમ ઉત્પલ, પદ્મ અને
કુમુદ પદ્મમા યાવ છે અને પાણીમા વધે છે પણ પદ્મની
રજની છે પાણીના જિંદુથી લેખાતા નથી તેમ કામોમા યયેનો
અને ભોજોમા વધેનો આ મેધકુમાર આપનુ પ્રવચન
સાંભળીને હવે ઝગ અને ભોગરગથી અરજવા છૂટ્તો નથી
સસારના ભયથી તેને ઉદ્દેગ થયો છે જન્મ જરા અને
અરણ્યથી તે ભય પામ્યો છે અને આપ દેવાનુપ્રિયની પાસે

રહી, મુંડ યર્ષ, ઘર છોડી, તે અનગારિતા લેવા ઇચ્છે છે. હે દેવાનુપ્રિય ! અગે આપને તેની શિષ્યલિક્ષા^{૪૯} આપીએ છીએ તે આપ સ્વીકારો.”

મેઘકુમારનાં માતૃપિતાએ આમ કહ્યા પછી શ્રમણ-લગવાન મહાવીરે તે વાતનો સારી રીતે સ્વીકાર કર્યો.

ત્યારબાદ મેઘકુમારે લગવાન મહાવીરની પાસેથી દ્વિશન ખૂણામાં જઈને પોતાનાં પહેરેલા વસ્ત્રાબૂપણ ઉતારી નાખ્યાં. તે લેતી વખતે જગજગી યર્ષને તેની માતા બોલી:—

“હે જાયા ! તું યત્ન કરજે, પરાક્રમ કરજે. અને આ કામમાં લેશ પણ પ્રમાદ ન કરીશ. અમે પણ આ માર્ગે વિચરીએ.”

ત્યારબાદ કુમારનાં માતૃપિતા લગવાનને વાંદીને પાછાં ફર્યા.

પછી મેઘકુમાર બાકી રહેલા કશાને પોતાને હાથે પંચમુષ્ટિકોચ કર્યો. અને શ્રમણલગવાન મહાવીરની ત્રણ પ્રદક્ષિણા લઈ વંદન અને પ્રણામપૂર્વક આ પ્રમાણે કહ્યું.—

“હે લગવાન ! આ સંસાર સજગી રહ્યો છે, ભગ્ન જગી રહ્યો છે, અને જરા તથા મરણુથી ગ્રાસી રહ્યો છે. જેમ કેઈ ગૃહપતિ પોતાની એકની એક અમૂલ્ય યોજને બળતા ઘરમાંથી બહાર કાઢી લે છે તેમ હે લગવાન ! આ બળતા સંસારમાંથી મારા પ્રિય અને ઇષ્ટ આત્માને ઉગારવા તું આપની પાસે આવ્યો છું. હે દેવાનુપ્રિય ! હું આપની પાસે પ્રવર્ણિત મુંડ અને શિષ્ય યર્ષને સ્વીકાર; તથા આચાર ગોચર,^{૫૦} વિનય, વૈનયિક, ચરણકરણ, યાત્રા^{૫૧} અને માત્રા^{૫૨} શીખીશ.”

શ્રમણુલગવાન મહાવીર મેઘકુમારનું કહ્યું સાંભળીને તેને જાતેજ પ્રવલ્યા આપીને કહ્યું:—“હે દેવાનુપ્રિય ! સંયમથી આલપું, બેસવું, ખાવું, બોલવું. અને સર્વ પ્રાણ, ભૂત, જીવ તથા સર્વો સાથે સંયમથી વર્તવું. આ વિષયમાં લેણ પણ્ય પ્રમાદ ન કરવો.”

મેઘકુમારે લગવાન મહાવીરનો ઉપદેશ સારી રીતે સાંભળ્યો અને સ્વીકાર્યો હવે તે સર્વત્ર સંયમથી રહે છે.

ગુણશિક્ષ કૈત્યમાં લગવાન મહાવીર મોટા સમુદાય સાથે જીતયાં હતા તેથી ત્યાં અનેક શ્રમણોની બેઠકા હતી. તેમાં મેઘકુમારની બેઠક સૌથી ઉત્કૃષ્ટ, ઉંચકાં ખાસે હતી. ત્યાં શયન, બેઠકમાંથી જીઠીઠીને વાંચન માટે, પ્રશ્નો પૂછવા માટે, સૂત્રો ગણવા માટે, ધર્મના વિચાર માટે, અને લઘુશંકા તથા શૈય માટે શ્રમણુનિર્જયો વારંવાર આવળ કરતા હતા. તે વખતે અજણમાં મેઘકુમારને તેમના પગ કે હાથની કેસો વાગતી તથા તેમના પગની ધૂળથી તેની બેઠક ભરાઈ જતી. શત્રુ પણ્ય તેમજ આલપું હોવાથી તેને કષ્ટ પણ્ય નિદ્રા આવી નહિ. તેથી તેને આ પ્રમાણે વિચાર આવ્યો:—

“હું રાજપુત છું; જ્યારે હું રાજ્યવતમાં હતો ત્યારે આ જ શ્રમણો મારો આદર કરતા, સત્કાર કરતા, સન્માન કરતા અને મને સારી રીતે બોલાવતા. પણ જ્યારથી હું મુંડ થયો છું, ત્યારથી આ શ્રમણો મારો આદર કરતા નથી. મારી માથે સારી રીતે બોલતા નથી, એટલું જ નહિ પણ દિવસરાત મારી બેઠક આગળથી આવળ કરી મને જ્ઞાપણ ઝંપલા દેતા નથી. માટે સવાર થતાં જ શ્રમણુલગવાન મહાવીરને પૂછીને હું મારે ઘેર આવ્યો જઈશ.”

આ રીતે વિચાર કરીને તેણે જોમતેમ કરીને તે યાત્રી પસાર કરી, અને સવાર થતાં જ તે, ભગવાન મહાવીર પાસે જઈ, ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા કરી, તથા વંદન. અને તમસ્કાર કરી તેમની પાસે બેઠો.

મેઘકુમારની ખિન્ન આકૃતિથી જ તેના વિચારો કળી જઈ

• અમણભગવાન મહાવીરે તેને કહ્યું:—

“હે મેઘ ! રાત્રે તને નિદ્રા નથી આવી કે શું ? આટલા મોટા સમુદાયને છેડે તારી બેઠક હોવાથી, તથા અમણોની ત્યાં થઈને વારંવાર આવજા થતી હોવાથી તને જાંઘ ન આવે તે બનવાનું જ છે. પણ તેથી તારે મૂંઝવાનું કે બેદ કરવાનું કારણ નથી.

“હે મેઘ ! તને તો માઠ નહિ હોય, પણ હું બરાબર જાણું છું કે તું આજથી ત્રીજા ભવમાં, સુમેદુપ્રભ નામે દાથીઓના મળના અવતારમાં, વૈતાલ્ય પર્વતની તળેટી આગળ રહેતો હતો. ત્યાં તારી સાથે તારી અનેક પ્રિય દાચણીઓ અને બચ્ચાં હતાં ને જન્મમાંનું અત્યંત કંઈપણીસ અને કામભોગમાં આસક્ત હોઈ નિરંતર તારી પ્રિય દાચણીઓ સહિત, પ્રહાડોમાં, નદીઓમાં, વનરાણીઓમાં અને પુષ્કરણીઓમાં અનેક પ્રકારના વિલાસો કરતો ર્ધ્યા કરતો હતો.

“એકવાર જેઠ મહિનામાં, અકરમાત એક મોટી આંધી ચડી આવી અને મહાવેગથી પવન ફૂંકાવો શરૂ થયો. તેના અપાટથી ઝડો પરસ્પર ધસાઈ અથડાઈને તૂટવા લાગ્યાં અને આખા વનમાં ભયંકર ઘવાનળ મળ્યો. એ વખતે અધકારથી ચારે દિશાઓ વ્યાપ્ત થતાં તારા ટોળાની બધી દાચણીઓ અને દાથીઓ ગભરાટથી ચારે દિશામાં નામના તારાથી છૂટા

પડી ગયા. તું પણ દિગ્મુદ ચર્ધને નામતો નામતો એક
કીચકવાળા તળાવમાં કુળી ગયો. જેમ જેમ તું તારા શરીરને
ખદાર કાઢવા વધારે ને વધારે પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો તેમ તેમ તું
તેમાં વધારે ને વધારે ઊંચે જીતરવા લાગ્યો. એવી અવસ્થામાં
તારા ફેટલાય દિવસો ચાલ્યા ગયા. તળાવનું પાણી પણ તારી
ચાંદ ન પહોંચે તેટલું દૂર ટેપાયી તને પાણી પણ પીવા ન
મળ્યું. એવામાં એક દિવસ તારા વૈરી હાથીએ તને એ
અસહ્ય સ્થિતિમાં ફસાઈ પડેલો જોઈ પોતાના તીક્ષ્ણ દંતડાગો
વડે તારા ઉપર વેગથી હુલ્લો કર્યો. જૂએતરસે અધમૂઓ ચર્ધ
ગયેલો તું તેના તીક્ષ્ણ પ્રહારોથી રાતદિવસ તીવ્રવેદના બોગપીને
તેના ઉપર વેર લેવાના વિચારો કરતો કરતો મરણ પામ્યો.
હે મેઘ. ! તે તીવ્રવેદના તને યાદ છે ?

“ બીજે જન્મે તું ગંગાને દક્ષિણ કિનારે વિંધ્યગિરિની
તળેદીમાં ફરી વાર હાથીઓનો રાજા થયો. તે જન્મમાં પણ
તું તેવોજ કામોન્મત્ત હતો. એકવાર એ વિંધ્યાટવીમાં ભયંકર
દાવાનળ સળગતાં, સઘળાં વનચર પ્રાણીઓ ભયથી ચારે
દિશામાં નાસવા લાગ્યાં. તું પણ નાસતો નાસતો એક સુરક્ષિત
સ્થાને જઈ પહોંચ્યો. ત્યાં ગયા બાદ તને આગળ જોયેલા
દાવાનળનું સ્મરણ ચર્ધ આવ્યું. તે ઉપરથી તે વિચાર કર્યો કે
જંગલોમાં વારંવાર હવ લાગ્યા કરે છે માટે તેવે પ્રસંગે કામ
આવે તેવું એક સુરક્ષિત સ્થાન તૈયાર કરી રાખવું જોઈએ.
પછી તે ગંગા નદીના દક્ષિણ કાંઠાના એક યોજન જેટલા
વિસ્તારવાળા જાગને ઝાડ, પાન, લાકડાં, કાંટાં, વેલ અને
સેપા વગેરે ખોદી કાઢીને દાવાનળથી સુરક્ષિત બનાવ્યો.
અને ત્યારપછી તું તે ધ્યાનની નજીકમાં રહેવા લાગ્યો.

“તું ત્યાં રહેતો હતો ત્યાં પણ મોઝ દિવસ બાદ એક બીજા દાવાનળ સળગી ઊઠ્યો. તેં તૈયાર કરેલા સુરક્ષિત સ્થાનમાં નાસી જવાનો તું વિચાર કરતો હતો તેટલામાં તો શિંહ, વાપ, વરુ વગેરે અનેક જંગલી પ્રાણીઓથી તે આખું સ્થાન ઝીંચોઝીંચ બરાઈ ગયું. તું ત્યાં ગયો ત્યારે ઘણી સાંકડી જગામાં મલા મુશ્કેલીથી માંડમાંડ ઊભો રહી શક્યો.

“થોડી વાર તેમ જિભા રલા બાદ તને શરીરે ખંજવાળ આવી. તે મટકવા તેં તારો એક પગ ઊંચો કર્યો. એટલામાં ઊડથી હડસેલો આઈને એક સસલો તે પગની જગાએ ગળડીને બેસી ગયો. ત્યારે તું તારો પગ ખાંચે નીચે મૂકવા ગયો ત્યારે તેં તે સસલાને જોયો, તેને ડેખી તારા ચિત્તમાં મૈત્રી-ભાવનાનો આવિર્ભાવ થયો અને તને વિચાર આવ્યો કે જો હું મારો પગ નીચે મૂકીશ તો આ સસલો અવરમ છૂંદાઈને મરી જશે. આમ વિચારી તું તારો પગ એમને એમ ઊંચો ચૂપીનેજ ઊભો રહ્યો.

“વનનો દાવાનળ અઢી દિવસ સુધી સળગ્યો. તેટલો વખત તું પણ ત્રણ પગેજ અર્ધડ ઊભો રહ્યો. ત્યારે દાવાનળ સળગ્યું ત્યારે બધાં પ્રાણીઓ ત્યાંથી આસપાસના જંગલમાં આડ્યાં ગયાં. તું પણ ત્યાંથી જવાનો વિચાર કરીને જોવા લાગ્યો પગ ઉપાડવા બાથ છે તેવાજ, અઢી દિવસથી ત્રણ પગેજ ઊભો રહી આખા શરીરે અકાઈ ગયેલો હોવાથી પૃથ્વી ઉપર જોડાથી ગળડી પડ્યો અને ત્રણ દિવસ તીવ્ર વેદના ભોગવી મરણ પામ્યો.

હે મેઘ ! કંટલાવૃત્તિ અને સમજાવવાની સક્તશક્તિને લીધે ત્યાંથી ચલીને આ જગ્યામાં તું મગધના રાજા શ્રેણિકેતો

પુત્ર થયો. હવે તો તું આત્માનો ઘાત કરનારા ભોગવિલાસો છોડીને મારી પાસે શ્રમણ થયો છે. તારામાં હવે બલ, વીર્ય, પુરુષાર્થ, પરાક્રમ, અને વિવેક છે. તો પછી પશુઓનીમાં પાણી આટલો સમભાવ અને મદનશક્તિ જતાવ્યા પછી આ વખતે અધ્યયન વગેરે પ્રવૃત્તિ અર્થે જ આવતા જતા શ્રમણોની અભિજ્ઞતાં જ વાગતી ટેસોથી કેમ આટલો બધો વ્યાધુજ ધર્મ જાય છે ? તને આ દીનતા હવે શોભે ખરી ?”

શ્રમણભગવાન મહાવીરે કહેલી એ વાત સાંભળીને ‘મેઘનું ચિત્ત વળી વધુ પ્રસન્ન બન્યું, તથા તેના ચિત્તમાં વિશેષતર પ્રમોદવૃત્તિ, મૈત્રીવૃત્તિ અને સમભાવનો આવિર્ભાવ થયો. પોતાના પૂર્વજીવની વાત સાંભળતાં જ તેને તે બધી વાતનું સ્મરણ ધર્મ આવ્યું, આંખમાં હર્ષાશ્રુ આવ્યાં, આખા શરીરે રોમાંચ થયા અને તેના મંત્રેગગા બમણો વધારો થયો. પછી ભગવાન મહાવીરને વંન તથા નમસ્કાર કરીને તેણે આ પ્રમાણે કહ્યું:-

“હે ભગવાન ! આજથી માંડીને હું મારા આ શરીરને બધાજ મંત્રશ્રમણોની મેવામાં મમર્ષી દઉં છું.” એમ કહીને ભગવાન મહાવીરને ફરીવાર વંદન કરી આ પ્રમાણે બોલ્યો:-

“હે ભગવાન ! શ્રમણોની આશાતનાના દોષમાંથી નિવૃત્ત થયેલા મને આપ ફરીવાર દીક્ષા આપો અને ધર્મોપદેશ કરો.”

શ્રમણભગવાન મહાવીરે તેને ફરીવાર દીક્ષા આપી અને ધર્મોપદેશ કરતાં કહ્યું કે “હે દેવાનુપ્રિય ! સંયમથી ચાલવું, બેસવું, જાંઘવું, ખાવું, પીવું, બોલવું અને સર્વ પ્રાણ, બૂન, છવો અને સત્ત્વો માથે સંયમથી વર્તવું.”

ધર્મકથાઓ

હવે મેઘકૃમાર સમજાવથી રહે છે સંયમથી વર્તે છે, ભગવાનના સ્થવિરો પાસે સામાયિક વગેરે અગિયાર અંગોનું અધ્યયન કરે છે, ઉત્ત્ર સંયમ તથા તપથી મન, વચન અને કાયાને પોતાનાં વશવર્તી કરે છે, દિવસે સૂર્યાભિમુખ આત્માપના ભુમિમાં બેઠો રહીને તથા રાત્રે ઝોડ્યા પિના વીરાસને બેસીને ધ્યાન કરે છે અને આમ જાડે જાડે રહેલા કામ, ક્રોધ, મોહ, લોભ વગેરેના સંરંધારોનો નાશ કરવા ઉત્ત્ર પ્રયત્ન કરે છે તથા પોતાનું તપોમય અંતિમ જીવન ભગવાન મહાવીરની અનુમતિથી રાજગૃહના વિપુલપર્વત^{૫૩} ઉપર ચિતાવે છે.

હે જંજી ! શ્રમણભગવાન મહાવીરે આ પ્રમાણે શિષ્યને સમજાવવાની પદ્ધતિ આપણને જતારી છે. એ હું તને કહું છું." એમ આર્ચ સુધર્મા બોલ્યા.

બે સાથે બાંધ્યા

[સંધાઈ]

શ્રી મણુભગવાન મહાવીરે કહેલો નાયાધમ્મકહાના પ્રથમ અધ્યયનનો અર્થ જાણ્યો તો હવે તેના બીજા અધ્યયનનો શો અર્થ કહ્યો છે તે જણાવો એમ આર્યજંભુએ પોતાના ગુરુ આર્ય સુધર્માને કહ્યું.

આર્ય સુધર્મા બોલ્યા:—

“ રાજગૃહમાં શ્રેષ્ઠિક નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે નગરની બહાર ગુણસિંહ નામે રૂંધેલું હતું. તેની પાસે ઉત્તજક થઈ ગયેલું એક મોટું ઉઘાન હતું. એમાં પડી ગયેલાં અનેક જૂનાં દેવળોનાં ખડેરાં હતાં. તેમાં અનેક હિંસ જાનવરોના રહેઠાણવાળી અનેક જાતની ગીમ્મ ઝાડીઓ ઠેરઠેર ઊગેલી હતી. તેની વચ્ચોવચ્ચ એક જૂનો ભાગેલો ફૂવો હતો અને તેની પાસે જ એક મોટો માલુકાકચ્છર હતો. તે અંદરથી પોલો, બહારથી વિસ્તારવાળો તથા અનેક પ્રકારની પેલીઓ, ધાસ અને ફાંદાંથી ઘેરાયેલો હતો.

તે નગરમાં વેપારીઓમાં એક, અદારે વહોંનો સલાહકાર અને બજારના નાક જેવો ધન્ય નામે એક માર્થવાહ રહેતો હતો. તેને લદ્દા નામે લાચી હતી. પણ સંતતિ ન હતી. લાચી ઘરમાં માત્ર એ જ જણ જ રહેતાં હતાં. તેમને પંથક નામે એક દેખાવડો, બાળકો રમાડવામાં કુશળ અને હૃદયુષ્ નોકર હતો.

તે જ નગરમાં વિજય નામનો ચંડાળ જેવો નિર્દય, લયંકર, વિશ્વામઘાતી અને લુગારી ચોર રહેતો હતો. તે ગીધની પેઠે માંભિલોલુપ, અંખિપેડે મર્વલદી, અને પાણીપેડે સર્વગ્રાહી હતો. તીર્થસ્થાનો છૂટતાં પણ તે અચકાતો નહિ.

તે વિજયચોર ચોરી માટે નગરની બહાર અને અંદર દામેદાર કર્યા કરતો. દેવળામાં, પરળામાં, ઉજ્જડ ઘરોમાં અને વેસ્યાઓને ત્યાં તે વારંવાર રખા કરતો. કોઈનો યજ્ઞ હોય, ઉત્સવ હોય, પર્વનો દિવસ હોય, જંમણવાર હોય, તિથિઓની ઉજવણી હોય, કે ઘણા છારડિયા એકઠા મળ્યા હોય એવી જગ્યાઓ તે શોધ્યા જ કરતો તથા ગામ બહારના બગીચા, ઉદ્યાનો, વાવો, પુષ્કરણીઓ, જંગલો, ભાગેલા કૂવા અને રમણાનોમાં પણ તે બક્ષની શોધમાં લાખા કરતો.

લદ્દાશોહણીને ધન અને વૈભવ અદ્યત્ત હોવા છતાં ખાજી કોઈ જ પાણી મૂકનાર ન હોવાનું અત્યંત દુઃખ હતું. પુત્ર વિના મરતાં પોતાની શી અવગતિ થશે તે ચિંતામાં જ તે હંમેશાં ગરક રહેતાં.

“ધાવતાં, ખોળામાં રમતાં, અને કાણુકાણું બેસતાં બાળકોનાં માળાપોને ધન્ય છે, તેમનો જન્મ મદન છે. નહીં એકલી જ અધન્ય છું, અપુણ્ય છું. મારું વાંઝિયામેલું મેં રજે?”

૨-એ સાથે બાંધ્યા

“નાગ, ભૂત, મહા, દંડ, રકંદ, રદ્ધ, સૈવ, અને વૈશ્રમણ્ય વગેરેના માગ કરું, તેમની માનતા માનું અને ગમે તેવી આશ્રી બાધા રાખું, પણ આ મટેણું તો ટાળું જ” એવો શેઠાણીએ દૃઢ મંકડપ કર્યો. શેઠ પણ તેમાં સંમત થયા.

ત્યારબાદ હજા સાર્થવાહીએ વિવિધ પ્રસારનું નૈવેદ્ય તૈયાર કરાવ્યું, હારે પૂજાપો મંજાવ્યો, અને પુષ્કરણીએ હજાણીમાં આવવા સર્ગાસંબંધીમાં નોતરાં ફેરવ્યાં. વખતસર સૌ બેગાં ઘર્ષને પુષ્કરણીએ ગયાં. હજા સાર્થવાહીએ નાલી ઘોઘને બીને કપડે નૈવેદ્ય, પૂજાપો, અને પુષ્કરણીનાં ફૂલ વડે નાગ વગેરેની પ્રતિમાઓની પૂજા કરી અને પગે પડી માનતા માની કે “હે દેવો! જો મને પુત્ર કે પુત્રી યશે તો હર માંસની ઔદશ, આહમ, અમ્યાસ અને પૂનમેઠે હું તમારે માગ કરીશ.”

સમય જતાં હજાનો શેઠ પૂરો થયો અને તેણે એક મુંદર પુત્રને જન્મ આપ્યો. પુત્રજન્મથી ખુશી થઈને તેણે માનેલી માનતા પ્રમાણે સર્વ પ્રસારના યાગો કર્યા, દાન દીધાં તથા અક્ષયનિધિમાં ખૂબ વધારો કર્યો.

દેવનો દીધેલો દેવાથી શેઠેશાણીએ પોતાના પુત્રનું નામ દેવદત્ત પાડ્યું. શેઠાણીએ હવે દેવદત્ત પંચકને સોંપ્યો. તે તેને કેડે તેડી કર્યા કરતા અને નાનાં હાકરાંહાકરી સાથે રમતો. એકવાર તેને તેડીને પંચક રાજમાર્ગ ઉપર આવ્યો. હાં દેવદત્તને જવરઅવર વિનાના એકાંત લાગમાં બેસાડીને ગોતે બીજા હાકરાં સાથે રમતે વળાવ્યો. પંચકનું ધ્યાન રમતમાં હતું એવામાં લાજ શોધતો વિજયચોર ત્યાં આવી પહોંચ્યો. પચેણાંથી મટેલા દેવદત્તને એકલો જોતાં જ તેને

કાષે લઈ, ખેમથી ઢાંકી તે ઝપાટાબંધ પેલા ઉનાડ, ઉઘા-
નમાંના કૂવા પાસે આવી પહોંચે.

ત્યાં આવી દેવદત્તની સર્વ ધરેણી ઉતારી લઈ તેને
મારી નાખી, તેના સખને તેણે તે કૂવામાં ફેંકી દીધું અને
ચેતે માણુકાકચ્છની ઝાડીમાં ભરાઈ ગયો.

પંચક થોડી વારમાં ચેતો ચેતો અને ચીસો નાખતો
ઘેર આવી કહેવા લાગ્યો—

“હે સ્વામી ! હું દેવદત્તને રમાડવા લઈ ગયેમો પણ તે
એકાએક ગૂમ થયો છે, અને ઘણી તપાસ કરવા છતાં
મળતો નથી.”

પંચકનું કહેવું માંભગતાંજ શેક મૂર્ચિત થઈને જમીન
ઉપર ઢળી પડ્યા. થોડીવાર પછી જાગૃત થઈ તેમણે દેવદત્તની
આરેકોર, તપાસ કરવા માંડી પરંતુ ક્યાંય તેના પતો ન
લાગ્યો. તેથી તે મોટી બેટ લઈ કાટવાળ પાસે ગયા અને
તેને પોતાના ઊંકરાની તપાસ કરવાનું ઘણી આજીજી સાથે કહ્યું.

કાટવાળ ગોનાના સૈનિકને લઈને શેક સાથે દેવદત્તની
શોધમાં નીકળી પડ્યો. ફરતા ફરતા તે પેલા જૂના કૂવા પાસે
આવ્યો. તેમાં તેણે એક મુઠકું તરલું જોયું. કાટવાળે તરત તેને
બહાર કઢાવ્યું અને પેદ સાથે ધન્યના હાથમાં આપ્યું. ત્યારબાદ
તે ત્યાંથી ચોરને પગલે આલતો માણુકાકચ્છમાં આવી પહોંચ્યો.
ત્યાં સંતાર્ધ રહેતો વિજયચોર તેના હાથમાં સપડ્યો. કાટવાળે
તેની પાસેનાં ધરેણી લઈ લીધાં અને “વિજય બાળકોનો ચોર
છે, બાળકોનો ધાતક છે” એવો ઉદ્ઘોષ કરતો કરતો તે, તેને
સારીપેટે મારતો મારતો રાજગૃહની વચ્ચેવચ ધઈ
જેલખાનામાં લાવ્યો.

૨-જો સાથે બાંધ્યા

ત્યાં તે વિજયચોરને હેડમાં નાખવામાં આવ્યો, તેનું ખાવાપીવાનું બંધ કરવામાં આવ્યું અને તેને સવાર, બપોર અને સાંજ માંરે મારવાનો હુકમ થયો.

વખત જતાં લગ્ન અને ધન્યનો પુનરીક વિચારે પડ્યો અને તેઓ પહેલાંની જેમ શાંતિથી રહેવા લાગ્યાં.

તેજ અરસામાં ધન્ય સાર્થવાહ રાજાના કાર્ધ અપરાધમાં આવી ગયો. રાત્રીએ તેને વિજયચોરની સાથે એકજ હેડમાં બાંધી જેલમાં પૂરવાનો હુકમ કર્યો.

રોમ્મણીએ ધન્ય માટે જેલમાં મોકલવા સારુ વિપુલ અશન, પાન, ખાદિમ અને ગ્રાહિમ તૈયાર કર્યા. તેનાં બાજુ-નેને બોજનપિટકમાં ભરી, મહોરમુદ્રા કરી, પાણીના ઘડા સાથે તે બધું ધન્યને આપવા તેણે પંચકને જેલખાનામાં મોકલ્યો.

વિજયે ધન્યને કહ્યું “હે દેવાનુપ્રિય! હું ઘણા દિવસનો જુખ્યો છું. તમારા બોજનમાંથી કૃપા કરીને મને થોડુંક આપો”.

ધન્યે જવાબ દીધો “આમાંથી ને કાંઈ વધશે તો હું ઠાગડા કે દૂતરાંને આપી દઈશ અથવા છેવટે ઉકરડે ફેંકાવી દઈશ પણ હે પુત્રધાતી વિજય! તને તો તેમાંથી એક ઘણો પણ આપવાનો નથી.”

બોજન વગેરેથી પરવાર્યા બાદ ધન્યને સૌથ તથા સધુર્ગદાની હાજત થઈ. પરંતુ તેને વિજયચોર માથે એક જ હેડમાં બાંધેલો હોવાથી એકસો ધન્ય ક્યાંય જઈ શકે તેમ ન હતું. તેથી તેણે વિજયચોરને બિડીને પોતાની સાથે આવવાનું કહ્યું. પરંતુ વિજયચોરે ન્યાં સુધી તે તેને રાજ ખાવાનું આપવાનું કબૂલ ન કરે ત્યાં સુધી બિડવાની

ના પાડી છેવટે હામતથી અત્યંત પીડાયેલા રોકે કમનથી તે વાતનો સ્વીકાર કર્યો.

તે દિવસથી રોક વિજયચોરને પોતાના બોલનમાંથી લાગ આપે છે અને જાગ્રત્ સિત ચર્મને વિજયચોર સાથે રોકે છે.

રોક વિજયચોરને ખાવાનું આપે છે એ વાત પંચક પાસેથી જાણી રોકણી ધન્ય ઉપર અત્યંત નાખુશ થઈ.

ચોડા દિવસ બાદ લગ્નવગ અને પૈસાને બદલે રોક લેલખાનામાંથી છૂટ્યા અને આલંકારિક સલા (હામતખાના) માં જઈ, તળાવે નાહી, ચોખ્ખા ચર્મ ધીર આપ્યા. ત્યાં તેમનાં માતપિતા અને બહેન વગેરેએ તેમનું પ્રેમથી બહુ સ્વાગત કર્યું. મામ લગ્નશીટાણી ઉદાસ થઈ એક બાજુ બેસી રહ્યાં.

રોકે બદલે પૂછ્યું “હે દેવાનુપ્રિયે! મારા આવવા છતાં તું ઉદાસીન કેમ છે?”

બદા બોલી “મારા પુત્રના વાતક વિજયચોરને તમે ખવડાવતા તેથી મને બોદું લાગ્યું છે.”

રોકે તેનો ખુલાસો કરતાં કર્યું કે “હે ભત્રે! મેં મિત્ર-ભાવે ખુશીથી તેને કહ્યુંજ આખું નથી પરંતુ હું અને તે બંને એકજ હેડમાં બંધાયેલા હોવાને લીધે મારું સ્વાસ્થ્ય સંભાળવાની ગરજ તેને ખાવાનું આપવું પડ્યું છે. તે જો બિડવા કબૂલ ન થાય તો મારાથી લઘુચંદ્ર કરવા પણ ન જઈ શકાય, એટલે હું તેને ખાવાનું આપવા કબૂલ ન થયો. હોત તો આજે જીવતા પણ પાછો ન આવી શકત.”

આ ખુલાસો સાંભળીને બદાનું મન સાંત થયું અને તે પ્રસન્ન થઈને રોક સાથે રહેવા લાગી. વખત જતાં ત્યાં આવેલા ધર્મધોષ સ્થવિર પાસે ધન્ય લગ્નધર્મના સ્વીકાર કર્યો

અને કાળ કરીને તે દેવયોનિમાં ગયો. ત્યાંથી મહાવિદેહવાસ પામીને તે સિદ્ધ, શુદ્ધ અને મુક્ત થયો.

આણીબાણુ ભૂખ્યો, તરસ્યો, અને અનેક પ્રકારના માર ખાંતો વિજયગોર પણ મરણ પામીને વિવિધ પ્રકારનાં દુઃખોથી ઘેરાયેલી યોનિમાં-હિપ્ત થયો.

એ પ્રમાણે હે જંજી! ધર છોડીને ભિન્ન ધર્મેલાં આપણાં જે નિર્ગ્રંથનિર્ગ્રંથીઓ, વિપુલ મણિ, મોતી, ધન, કનક વગેરેમાં લોભાય છે તે બધાં વિજયગોરની જેમ અનેક દુઃખોથી ઘેરાયેલી યોનિમાં જન્મીને અસહ્ય વેદનાઓ સહન કરે છે.

વળી હે જંજી! ધન્ય સાર્થવાહે માત્ર શરીરની રક્ષા માટે જ વિજય જેવા પોતાના વિદેહીને પણ પોતાનું ભોજન આપ્યું હતું. તે જ પ્રમાણે સ્નાન, મર્દન, માસ્ત્ર અને અસંકારોનો સંપૂર્ણ ત્યાગ કરનારાં આપણાં નિર્ગ્રંથનિર્ગ્રંથીઓ આત્માથી વિરુદ્ધ સ્વભાવવાળા શરીરને, તે રાત્રન, દર્શન અને આરિત્યનું વાહન છે એમ માનીનેજ તેને ખોરાક આપે છે, વર્ણ માટે, રૂપ માટે નથી આપતા. એવું આચરણ રાખનારાં નિર્ગ્રંથ અને નિર્ગ્રંથીઓ જ શ્રમણશ્રમણીઓમાં તથા શ્રાવકશ્રાવિકાઓમાં આદરને પામે છે અને ક્રમે ક્રમે સંસારના દુઃખથી પર ધર્મ નિર્વાણપદને પામે છે, એમ શ્રમણુલ્લગવાન મહાવીરે કહેલું છે, તે હું તને કહું છું.”

સાર:-વિજયગોર ધન્યનો કાર્ગસાધક હતો તેથીજ તેણે તેને ખવરાવેલું. તે પ્રમાણે આ શરીર સંયમ, અહિંસા, સત્ય, ત્યાગ અને તપ વગેરેની સાધનામાં અનિવાર્ય કારણભૂત છે માટે જ તેને ખવરાવવું યોગ્ય છે. કેટલાક લોકો સંયમ કે અહિંસા વગેરેની દરકાર રાખ્યા વિના માત્ર એકલા તપથી જ

શરીરને ક્ષીણ કરી નાખે છે, બ્યારે બીજા કેટલાક વિલાસની દૃષ્ટિથી શરીરને ખવડાવ્યા જ કરે છે. આ બંનેનો માર્ગ નિર્વિદ્ય નથી. મધ્યમમાર્ગ એ છે કે, સંયમભરિત પાલનનું કારણમૂલ છે એ સિવાય બીજા કોઈ ઉદ્દેશથી શરીરને પોષતું નહિ.

સમુદ્રને પાર કરવાની ઇચ્છાવાળા લોકો જો પોતાની હોડી સાચવે નહિ, ડાહ્યાવાળા કે છુછુંશીર્ષુ ચવા દે તો તે અધ-વચ્ચે જ ધૂડી ભય, તેમ જ લોકો વિષયકષાયાદિના પ્રયંડ સમુદ્રને તરવા ઉજમાળ થયા છે તેઓએ પોતાની શરીરરૂપી નૌકાને અવશ્ય સાચવવી જોઈએ, જો તેઓ તેમ ન કરે અને શરીરને વગરવિચાર્યે ક્ષીણ ચવા દે તો તેમની હોડી બરસમુદ્રમાં જ ડૂબી જવાની.

અત્રણ્ણત શરીર વિજયચોર જેવું મહાભયંકર છે, પરંતુ ધન્ય સાધવાડે પોતાના પુત્રધાતક એ ચોરનો પોતાના કાપ માટે ખાવાનું આપીને ઉપયોગ કરી સીધો તેમ સંયમભરિ માટે આ શરીરનો પણ ઉચિત પોષણ આપીને સદુપયોગ કરી લેવો જોઈએ.

આહારથી પોખ્યા વિનાનો દેહ સંયમનો સામક થઈ શકતો નથી. તેથી સંયમની દૃષ્ટિએ જ સુસુષુઓએ શરીર તરફ લક્ષ્ય રાખવું જોઈએ.

જયં ચરે જયં ચિદ્દે જયમાસે જયં સપ ।

જયં મુંજંતો માસંતો પાવં કમ્મં ન ચંધદ ॥

બે ઈડાં

[અંક ૧]

શ્રી મણિભગવાન મહાવીરે કહેણે નાયાધમ્મકહાના
 દ્વિતીય અધ્યયનનો અર્થ લખ્યો તો હવે ત્રીજા
 અધ્યયનનો શો અર્થ કયો છે તે જણાવો એમ આપનાં સુએ
 પોતાના શુરુ આર્થ સુધર્માને કહ્યું.

આર્થ સુધર્મા બોલ્યા:—

“અંધા નગરીની બહાર ઇશાનખૂણામાં સુખમિભાગ
 નામે નંદનવન જેવું એક ઉદ્યાન હતું. તેની ઉત્તરે એક મોટો
 માણુકકંઠ હતો. ત્યાં એક દેવડી બે ઈડાં મૂકીને, તેમને
 સેવતી રહેતી હતી. ઈડાં મૂકી જેવડાં મોટાં, ઊંદ્ર વગરનાં અને
 સ્વેતવર્ણનાં હતાં.

એ નગરીમાં જિનદત્ત અને સાગરદત્ત નામે બે સાર્યવાહ
 રહેતા હતા. તે બંનેને એકએક પુત્ર હતો. તે બંને પુત્રો
 સાથે જન્મેલા, સાથે જીજરેલા, સાથે રમેલા, સાથે પરણેલા
 અને પરસ્પર અત્યંત અનુરક્ત હતા. એક જીજનની ઇચ્છાને
 સંપૂર્ણ રીતે અનુસરતા, અને પરસ્પર સહકાર કરતા તે બંને
 પોતપોતાના કામેમાં અત્યંત પ્રવીણ હતા.

એક જખત તેઓ જાને ચળમાન્ય દેવદત્તા ગણિશને સાથે લઈને સુબ્રમિલાગ ઉદ્યાનમાં વિહાર કરવા ગયા. ત્યાં ફરતા ફરતા તેઓ માલુકાકચ્છ પાસે આવી પહોંચ્યા. તેમના આવવાના અવાજથી પેલી ટેલડી ભય અને ત્રાસથી મોટી ચીસો નાખતી ત્યાંથી નીકળી ગઈ, અને તેમને તથા પોતાનાં છંડાનાં સ્થાનને ઝેરીટસે શંકા અને ભયથી ભેટી સામેના ઝાડની ડાળ ઉપર બેડી.

પેલા બે મિત્રોએ પણ તે માલુકાકચ્છમાં દેવડીનાં બે સુંદર છંડાં જોયાં.

આ બે છંડાં ઘેર લઈજઈએ તો આપણને રમવાના મોર થશે એમ વિચારી તેમણે પોતાના નોકરોદ્વારા તે બે છંડાં ઉપાડાવીને પોતાને ત્યાંની ઉત્તમ કૂકડીઓનાં છંડાંની બેળાં સુકાવ્યાં.

આમ એક છંડું સાગરદત્તને ત્યાં અને બીજું જિનદત્તને ત્યાં સેવાવા લાગ્યું. કૂકડીનાં છંડાં બેળા રાખેલા તે છંડામાંથી મોર થશે કે નહિ તે જોવાને સાગરદત્તનો પુત્ર વારંવાર તેને ખખડાવવા લાગ્યો, વારંવાર હાથાવવા લાગ્યો તથા આમથી તેમ ફેરવીફેરવીને જોવા લાગ્યો. આમ ઘણીવાર થવાથી તે છંડું નિર્જીવ થઈ ગયું. પોતાના છંડાને નિર્જીવ થઈ ગયેલું જોઈ તે ધણો ખેદ પામ્યો તથા મન સાથે કહેવા લાગ્યો કે આ છંડામાંથી મોરે રમવાને મોર ન થયો.

આણીઆણુ જિનદત્તે કૂકડીનાં છંડાં બેળા રહેલા પોતાના છંડાને, એમાંથી ચોખ્ખ સમયે મોર અવરથ થવાનો છે એવી ચોક્કસ ધારણાથી તેને કદી ખખડાવ્યું નહિ, ફેરવ્યું નહિ અને 'જોયું સરખું' પણ નહિ. પરંતુ તેને એમવું એમ રહેવા દીધું. કાળે કરીને તે છંડામાંથી મોરવું જન્મ્યું થયું.

જિનદત્તાના પુત્રે પછી મપૂરપોષકોને જોલાવીને કહ્યું
"હે દેવાનુશ્રિયો ! તમે આ બચ્ચાને લેજો, મોડું કરો,
સાચવો અને વૃત્તકળા શીખવો."

મપૂરપોષકોએ તે બચ્ચાને લઈ જઈને મોડું કયું અને
તેને વૃત્તકળા શીખવીને પાછું આપ્યું. તેને જોઈને જિનદત્તા-
ના પુત્ર ધણે પ્રસન્ન થયો અને 'મપૂરપોષકોને ધણું મોડું
પારિતોષિક આપ્યું.

હવે તે મોર જિનદત્તાને ઘેર કળા કરીને રાજ નામે છે,
ટહુકા કરે છે અને ચંદ્રકળાવાળાં પોતાનાં પીંછાંથી સૌને
પ્રસન્ન કરે છે. જિનદત્તાના પુત્ર પશુ તેના વડે લાખોની
શરતોમાં વિજય મેળવે છે.

એ પ્રમાણે હે જંભુ ! જે અમણીનિર્ગ્રંથો અહિંસા, સત્ય,
ત્યાગ, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ વગેરે સંયમોની બાબતમાં
સાગરદત્તાના પુત્રની જેમ સંકારશીલ રહે છે, તેમનું જરાબર
આચરણ ન કરતાં તેમના કળા વિષે વિવાદ કર્યા કરે છે,
પક્ષાપક્ષી મારે છે કે કલ્પગદ કરીને ભારે ધમસાણ મચાવે
છે તે બિહુઓ અને બિહુણીઓ સાગરદત્તાના પુત્રની જેમ
પસ્તાય છે અને છેવટે કલ્પગદમાં ને કલ્પગદમાંજ પોતાનું
જીવન પૂરું કરે છે.

પરંતુ હે જંભુ ! જે અમણે અને અમણીઓ જિનદત્તાના
પુત્રની જેમ અહિંસા, સત્ય, ત્યાગ, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ
વગેરે સંયમોની બાબતમાં સંકારશીલ ન રહેતાં તેમનું
અસંકલ્પાવે આચરણ કર્યા કરે છે, તેમને વિષે કશો વિવાદ
કે પક્ષાપક્ષી માંડતાં નથી કે કલ્પગદ કરીને ભારે ધમસાણ નથી
મચાવતાં તે અમણે અને અમણીઓ ચોક્કસ આ સંસારમુદ્રને
તરી બધા છે."

બે કાચબા

[કુચ્છ ૧].

શ્રી મણુલગવાન મહાવીર કહેલા નાયાધમ્મકહાના ત્રીજા અધ્યયનનો અર્થ જાણ્યો. તો હવે તેના ચોથા અધ્યયનનો શો અર્થ કહ્યો છે તે જણાવો એમ આચાર્યજીએ પોતાના શુરુ આચાર્ય સુધર્માને કહ્યું.

આચાર્ય સુધર્મા બોલ્યા—

“કાશીદેશમાં વારાણસી^૨ નામનું શાટનગર હતું. તેની પાસે ગંગા નદીમાં મયંગતીર^૩ નામનો એક મોટો ધરો હતો. એ ધરો અનેક જનના સુંદર અને સુમધી પુષ્પોથી સુશોભિત તથા દર્શનીય હતો. તેમાં અનેક માણસાં, કાચબા, શાહ, મગર, અને સુંમુખાર નામે જલચર પ્રાણીઓ નિર્ભય રીતે સુખથી રહેતાં હતાં. તે ધરાની પામે જ એક મોટો માવુકાકમ્બ હતો. તેમાં કૂર, લુચ્ચાં, અને બીજાના લોહીનાં તરખ્યાં એવાં બે સિયાગ રહેતાં હતાં. તે બે દિવસે છુપાઈ રહેતાં પણ ચાત પડ્યે જગચરોને પકડવા ધરા પાસે આવતા.

એકવાર મનુષ્યોનો પગરવ બંધ થયો અને બધું જળા
કંપી ગયું એટલે સતને વખતે જો ધરામાંથી જો કાચખા
બહાર નીકળ્યા અને ખાવાનું શોધવા આમતેમ ફેરવા લાગ્યા.
પેલાં લુચ્ચાં શિયાળ તે જોને કાચખાને જોતાવિંત જ તેમને
પકડવા માટે તેમની પાસે આવી પહોંચ્યાં.

શિયાળોના પગનો અવાજ સાંભળતાં જ ભય અને
નાસથી તે કાચખાઓએ પોતાના જે હાથ, જે પગ, અને ડોક
એમ પાંચે અંગ પોતાની હાલ નીચે છુપાવી દીધાં અને
હાલ્યાચાલ્યા વિના જ એક જગાએ પડી રહ્યા.

પેલાં શિયાળોએ આવીને તેમને વારંવાર હલાવ્યા,
બથકાં ભર્યા અને નખ માર્યા પરંતુ કંઈ જ વળ્યું નહિ. છેવટે
થાકીને તેઓ કાચખાઓ ફરી હાલેચાલે તેની શક જોતા
ચોડે છેડે એકાંતમાં છુપાઈને બેસી રહ્યાં.

શિયાળ ચાલ્યાં ગયાં એમ સમજીને બેમાંના એક કાચ-
ખાએ પોતાનો એક પગ ધીરેધીરે બહાર કાઢ્યો. તે જોતાં જ
એક શિયાળે એકદમ આવીને તેનો પગ ફરડી ખાધો. એ જ
રીતે તે મૂક કાચખાના બીજા અવયવો પણ ફરડી ખાઈને તે
શિયાળોએ તેનો નાશ કર્યો.

એક કાચખાથી ન ધરાતાં તે લુચ્ચાં શિયાળ બીજા
કાચખાને પણ તે પ્રમાણે જ પૂરો કરવાની આશાથી દૂર
સંતાઈ રહ્યાં. પરંતુ તે બીજો કાચખો તો પોતાનો એક અવ-
યવ બહાર ન કાઢતાં કંટાળાય વખતે ત્યાંની ત્યાંની નિશ્ચેષ્ટ થઈને
પડી રહ્યો. તે શિયાળોએ તે જગાએ બે ત્રણ વાર ફેરા ખાધા
પરંતુ તેમનું કંઈ વળ્યું નહિ. છેવટે કંટાળીને હતાશ થઈને
તેઓ ચાલ્યાં ગયાં.

શિવાળી આલ્યા ગયાં સારખાદ પણ કેટલોક વખત જવા દઈને તે ચતુર કાચબાએ પોતાની ડાક ધીરે ધીરે બંધી કરીને ચારેકાર જોયું, આસપાસ કાઈને ન જોવાથી તે ઝપાટાબંધ ફેરીને પોતાના ધરામાં પેસી ગયેા અને પોતાનાં સગાંસંબંધીઓને મળીને સુખેથી રહેવા લાગ્યો.

એ જ પ્રમાણે હે જંજી ને ધમણે અને શ્રમણીએ પોતાની પાંચ ઇંદ્રિયોને તાબામાં ન રાખતાં સ્વચ્છંદથી વર્તે છે, આહાર ઉપરનો સંયમ શુભાવી સ્વાદમાં લોહુપ થઈ જાય છે, અતિશય મિષ્ટ અને સ્તિમ્બ પદાર્થોને જ શોધ્યા કરે છે વિગ્રહી (વિકૃતિઓ)ને લેવામાં વિવેક રાખતાં નથી, તથા કાઈ પણ શ્રમ ન કરતાં આજો દિવસ અને રાત પ્રમાદમાં જ ગાળે છે, તેવાં શ્રમણ અને શ્રમણીઓનો પહેલા કાચબાની પેઠે ખૂરે હાલે નાશ થાય છે.

તેથી ઊંઘડું ને શ્રમણો અને શ્રમણીઓ પોતાની પાંચ ઇંદ્રિયો તાબામાં રાખે છે; સંયમથી વર્તે છે, આહારનું પ્રમાણ બરાબર સમજી લૂખામૂકા બોજનનો પણ શરીરના પોષણ પૂરેનો જ ઉપયોગ કરે છે, સ્વાધ્યાય અને પરહિતની પ્રવૃત્તિમાં જ પોતાનો સમય ગાળે છે, મતત વિચરતા રહીને માધુકરી કરીને જ શરીરનું પોષણ કરે છે અને સ્વીકારેલા પાંચ મહાયામોને પાળવામાં નિરંતર તત્પર રહે છે તેવાં શ્રમણ અને શ્રમણીઓ બીજા કાચબાની પેઠે સુખેથી પોતે તરે છે અને બીજાને પણ તારે છે, એમ શ્રમણસગવાન મહાવીર કહેવું છે, તે હું તને કહું છું. " એમ આર્ષ સુધર્મા બોલ્યા.

જે કેદ પચ્ચદ્વિ નિહાર્સાલે પગામસો ।

. મુચા પિથા મુદ્ધં મુચ્છદ પાવસમણે સ્તિ હુચ્છદે ॥

શૈલક ઋષિ

[ભાગ ૨]

શ્રી માણુભગવાન મહાવીર કહેલો નાયાધર્મકહાના
 ગોષ્ઠી અધ્યયનનો અર્થ જાણ્યો તો હવે તેના પાંચમા
 અધ્યયનનો શો અર્થ કલો છે તે જણાવો. એમ આયજંભુએ
 પોતાના ગુરુ આર્થ સુધર્માને કહ્યું.

આર્થ સુધર્મા બોલ્યા:—

“હરની અમરાવતી જેવી હારિક^૨ નગરી સૌરાષ્ટ્ર દેશની
 રાજધાની હતી. તેની બહાર ધર્શન ખુણામાં, બાયાં શિખરો
 વાળો, વિવિધ વૃક્ષો, પશુપક્ષીઓ, ઝરણાં, શુશ્કો અને અનેક
 પ્રપાતોથી સુશોભિત દૈવનક^૩ નામે પર્વત હતો. તે પર્વતની
 પામે સ્વર્ગના નંદનવન જેવું જ, બધી ઋતુઓનાં પુષ્પ અને
 ફળોથી સમૃદ્ધ અને પ્રસન્નતા આપનારું નંદનવન નામનું ઉદ્યાન
 હતું. તેની વચ્ચેવચ સુરગ્રિમ નામનું મહાવતન આવેલું હતું.

તે નગરીમાં વસુદેવનો પુત્ર કૃષ્ણ રાજ્ય કરતો હતો. તેને
 રકિમગુપ્તિપ્રમુખ ૩૨૦૦૦ સ્ત્રીઓ હતી તથા વૈતાલ્ય ગિરિના
 અંત સુધીનું આખું દક્ષિણાર્ધ ભરત તેનું રાજ્ય ગણાતું હતું.

ધર્મકથાઓ

તેના વખતમાં ત્યાં યાવઝ્યા નામે એક સમૃદ્ધ અને શુદ્ધિશાળી સાર્થવાહી રહેતી હતી. તેને યાવઝ્યાપુત્ર નામે રૂપાળો અને તેજસ્વી પુત્ર હતો. તે આઠ વર્ષનો થયો ત્યારે તેને કળાચાર્ય પાસે બધી કળાઓ શીખવા મોકલ્યો. તેની પાસે રહી બધી કળાઓમાં પ્રવીણ થઈ પાછો આવતાં જ તેને ઇચ્છુકુળની ડર કન્યાઓ સાથે પરણાવવામાં આવ્યો. તેમની સાથે તે અનેક સુખોપભોગ ભોગવતો આનંદથી રહે છે.

એ વરસામાં અરિષ્ટનેત્રિ નામે અર્હત ફરતા ફરતા દ્વારિકા આવ્યા અને તે નગરની બહાર આવેલા સુરગ્રિય નામના વક્તાવતનમાં અશોક વૃક્ષની નીચે જાતયાં.

તેમના આવ્યાના સમાચાર જાણીને કૃષ્ણવાસુદેવે પોતાનો પરિવાર, શૈનિકો અને પ્રવ્રજનોને બેમાં કરવા કૌતુહીભેરી વગડાવી. એ બધા સંમુદાય લઈને વિજયગંધ હરતી ઉપર બેસી કૃષ્ણવાસુદેવ અર્હતનાં દર્શન આવ્યા. તેમની સાથે યાવઝ્યા સાર્થવાહી અને યાવઝ્યાપુત્ર પણ હતા.

લગવાનતું પ્રવચન સાંભળીને યાવઝ્યાપુત્રની ભોગસાલસા શાંત થઈ અને તેને શુભમાન ઉપર સમજાવતી વૃત્તિ જપજી, ઘેર આવીને તેણે પોતાની માતાને કહ્યું:—

“હે માતા! જો તમારી અનુમતિ હોય તો હું દાસ્યમને માટે અરિષ્ટનેત્રિ અર્હત પાસે તેમનો શિષ્ય થઈને રહું અને તેમની પાસે સદાચાર, વિનય, સેવાવૃત્તિ અને સમજાવ શીખીને મારા ચિત્તની શુદ્ધિ તથા રાગદ્વેષાદિ મક્ષન્તો નાશ કરું.”

આ વાત સાંભળી ધારિણી રાણીએ જેમ મેધકુમારને પ્રવ્રજ્યા લેતો અટકાવવા અનુકૂળ અને પ્રતિદૂળ વાણીથી સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો હતો તેમ યાવઝ્યાએ પણ પોતાના

પુત્રને મહુંમહું સમજાવ્યો. પણ જ્યારે તે કંઈ પણ ઉપાયે પોતાના નિઃશ્વર્ગી ન યજ્યો ત્યારે અનિચ્છાએ તેણે તેને રજા આપી અને તેના નિષ્ક્રમણાભિષેકની તૈયારીઓ કરવા માંડી.

શાવર્યા સાર્થવાહી વાસુદેવ ખાસે આવી કહેવા લાગી:—

“હે દેવાનુપ્રિય ! મારે એકનોએક પુત્ર અર્હતની પાસે પ્રવર્જિત થવાને તૈયાર થયો છે. મારે તેના આ ઉત્સો સંકાર કરવાનો છે. તો તેને મારે આમર, ઊત્ર અને મુગદ આપવાની મહેરબાની કરો. ”

તે સંભળીને વાસુદેવે કહ્યું:—“હે દેવાનુપ્રિય ! તું નિશ્ચિત રહે. હું પોતે જ શાવર્યાપુત્રનો નિષ્ક્રમણસંકાર કરીશ. ”

પછી કૃષ્ણવાસુદેવ અતુરંગ સેના સાથે વિજયગંધ હસ્તીશજ ઉપર ખેસીને સાર્થવાહીને ઘેર આવ્યા અને શાવર્યાપુત્રને કહેવા લાગ્યા:—

“હે દેવાનુપ્રિય ! તું ભોગોનો ત્યાગ શા મારે કરે છે ? મારી છાયામાં રહીને તું નિરાતે ભોજો ભોગવ. તને જે કંઈ તકલીફ હોય તે મને કહી દે. હું તે બધીનું નિવારણ કરી આપીશ. ”

શાવર્યાપુત્રે જવાબમાં વાસુદેવને કહ્યું:—“હે દેવાનુપ્રિય ! જો તમે મારા જીવિતનો નાશ કરનારા મૃત્યુને રોકી શકતા હો, શરીરના સૈદ્ધર્ષનો વિનાશ કરનારી જરાને અટકાવી શકતા હો તો હું જરૂર તમારી છાયામાં રહીને આ કામભોગોને ભોગવ્યા કરું. ”

કૃષ્ણ બોલ્યા:—“હે દેવાનુપ્રિય ! મૃત્યુ કાઈથી રોકી શકાય તેવું નથી. દેવ અને ઘનવ પણ તેને રોકી શકતા

નથી. ક્યાપના સંસ્કારોની હવાતી મુખી મૃત્યુનો ભય રહેવાનો જ. "

ત્યારે યાવચ્ચાપુત્ર બોલ્યો:-

"હે દેવાનુપ્રિય! હું મૃત્યુભય ઇચ્છતો નથી તેથી જ તેને વધારનારા વિજ્ઞાસના સંસ્કારોનો ત્યાગ કરવા ઇચ્છું છું."

આ સાંભળીને વાસુદેવે આખી નગરીમાં ઘોંપણા કરાવી કે જે દોષી મૃત્યુભયનો નાશ ઇચ્છતા હોય અને તે માટે વિષયકથાઓનો ત્યાગ કરવા ઉજ્જમાળ થવા તૈયાર હોય, પરંતુ માત્ર મિત્ર, સાતિ કે સંબંધી માણસોના યોગક્ષેમની ચિંતાથી જ ભટકી રહ્યા હોય તેઓએ ખુશીથી યાવચ્ચાપુત્રની જેમ પ્રવળ્યા લેવા તૈયાર થવું, કારણ કે તેમનાં સંબંધીઓના વર્તમાન યોગક્ષેમનો પાછળથી હું નિર્ચય કરીશ.

આ ઘોંપણાથી ખીજા અનેક વિચારક યુવાનો પણ યાવચ્ચાપુત્ર સાથે અર્હત અરિષ્ટનેભિ પાસે ગયા. ત્યાં ગયા બાદ યાવચ્ચાપુત્ર વગેરે યુવાનોને આત્રણ કરીને કૃષ્ણવાસુદેવે અર્હત અરિષ્ટનેભિને કહ્યું:- "હે દેવાનુપ્રિય! આ યાવચ્ચાપુત્ર તેની માનો એકનો એક છે. તેની માતાના સ્નેહનું પાત્ર છે, અને તેના ખીજા કુદર જેવો છે, પણ તમારું પ્રવચન સાંભળ્યા બાદ તેની વૃત્તિ રિપવિચારસાદિથી જાડી ગઈ છે. તે તમારી સાથે રહીને અર્હિસાદિની પાંચ પ્રતિષ્ઠા સ્વીકારવા ઇચ્છે છે, તે માટે તેની માતાએ તેને આપની પાસે મોકલ્યો છે. તો હું તેની માતાની વતી આપને આ શિષ્યલિક્ષા સ્વીકારવા વિનંતિ કેરું છું."

તે વખતે ખીજા બધા યુવાનો માટે પણ તેમનાં માત-

પિતાએ આપેલી અનુમતિ વામુદેવે અર્હત પાસે પ્રગટ કરી. અર્હતે તે બધાને પણ શિષ્ય તરીકે સ્વીકાર્યા.

પછી યાવચ્ચાપુત્ર વગેરે યુવાનોએ ઈશાનખૂણામાં જઈ પોતાનાં કપડાંવસ્ત્રાં ઉતાર્યા. પોતાના દીકરાએ ઉતારેલાં કપડાં લેતી અને રોડથી આંસુ સારતી યાવચ્ચા સાર્થવાહી બોલી:—“હે બપા ! આ માર્ગમાં યત્ન કરજો, પરાક્રમ કરજો, કદી પ્રમાદ ન કરીશ.”

ત્યારબાદ સાર્થવાહી વગેરે બીજા લોકો પોતપોતાને સ્થાને ચાલ્યા ગયા.

આમ યાવચ્ચાપુત્ર વગેરે બધા યુવાનો અર્હત અરિષ્ટ-નેમિના અતેવાસી થયા. તેમને અર્હતે કહ્યું:—“સંયમથી ચાલવું, બેસવું, ખાવું, પીવું, બોલવું અને સર્વ પ્રાણ, બૂત, છદ અને સત્ત્વો સાથે સંયમથી વર્તવું. આમાં લેશ પણ પ્રમાદ ન કરવો.”

યાવચ્ચાપુત્ર વગેરે યુવાનો અર્હતના આદેશ પ્રમાણે હંમેશાં સંયમથી વર્તવા લાગ્યા. યાવચ્ચાપુત્રે અર્હતના સ્થવિરો પાસે સામાયિક વગેરે ચૌદે પૂર્વોત્તુ અધ્યયન કર્યું. તથા ઉદ્રિયહમન અને તપની સવિશેષ સાધના કરી. તેની સાથે અતેવાસી થયેલા બધા કુમારોને અરિષ્ટનેમિ અર્હતે તેના શિષ્ય તરીકે તેને સોંપી દીધા. પછી અર્હતની અનુમતિથી તે બધાને સાથે લઈને, લોકોને સંયમાદિનો ઉપદેશ કરતો યાવચ્ચાપુત્ર ગામેગામ વિહરવા લાગ્યો.

સેલકપુરમાં સેલક નામે રાજા હતો. તેને પદ્માવતી રાણી અને મંદુક નામે યુવરાજ હતો. તેની રાજસભામાં અભય-કુમાર, જેવા પંચક વગેરે પાંચમો મંત્રીઓ હતા.

એકવાર, શિશુસમુદાય સાથે કરતા કરતાં ચાવચ્ચાપુત્ર અનગાર તે નગરના સુભૂમિભાગ ઉદ્ધાનમાં આવી પહોંચ્યા. તેમના આખ્યાની વાત સાંભળી નગરજનો તેમજ રાજા વગેરે તેમનું ધર્મશ્રવણ સંભળવા ગયા. ધર્મશ્રવણ પૂરું થયા બાદ રાજાએ ચાવચ્ચાપુત્ર અનગારને કહ્યું:-

“હે દેવાનુપ્રિય ! બીજા અનેક લોકોની જેમ વિષય-વિશ્વસાદિથી સત્યા વિરક્ત ધર્મશ્રવણ લેવાને હું શક્તિમાન નથી. પરંતુ અમળોપાસાની મર્યાદામાં આવતો સંયમ હું સ્વીકારવા પ્રમુદું છું.”

રાજાની સાથે તેના પાંચસો મંત્રીઓએ પણ ચાવચ્ચાપુત્ર પાસે તેટલા મર્યાદિત સંયમની પ્રતિજ્ઞા લીધી. ત્યારબાદ ચાવચ્ચાપુત્ર ત્યાંથી અન્યત્ર વિદરવા લાગ્યા.

સૌમધિકા નગરીમાં સુદર્શન નામે નગરસેક રહેતો હતો. એક વખત પોતાના પરિવાર સાથે અનેક ઠેકાણે કરતો કરતો તથા સાંખ્યપ્રક્રિયાથી પોતાના આત્માને બાવિંત કરતો શુક નામે પરિવ્રાજક તે નગરમાં આવ્યો, અને પરિવ્રાજકોના ઉતાસમાં હોતરો, તે શુક પરિવ્રાજક ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ, સામ-વેદ, અને અથર્વવેદ તેમજ ષષ્ટિતંત્ર અને સાંખ્યના સિદ્ધાંતમાં નિપુણ હતો. તે બધાં બધાં જોતો ત્યાં સૌયમસક પાંચ ધર્મ અને પાંચ નિયમવાળા, દસ પ્રકારના પરિવ્રાજક ધર્મને સપરેદા કરતો, દાનધર્મ, સૌયધર્મ અને તીર્થોલિપેકની પ્રસ્થા કરતો, ગેરચારંગનાં વસ્ત્રો પહેરતો, અને હાથમાં ત્રિદંડ, કુંડિકા, છત્રક, છત્રાલિક, બુંદુશ, પવિત્રી અને કેસરી (પૂંજણી) રાખતો.

તેને આવેસો બધીને સુદર્શન નગરસેક તથા સૌમધિ-

કાના લોકો તેનું પ્રવચન સાંભળવા ગયા. પ્રવચન કરતા શુક પરિવ્રાજક આ પ્રમાણે બોલ્યો -

‘ હે સુદર્શન ! અમારા ધર્મમાં શૈવશુદ્ધિની મુખ્યતા છે. તે શુદ્ધિ બે પ્રકારની છે. (૧) દ્રવ્યશુદ્ધિ અને (૨) ભાવશુદ્ધિ. પાણી અને માટી વડે ચતી શુદ્ધિ તે દ્રવ્યશુદ્ધિ અને દહાં તથા મૃત્તો વડે ચતી શુદ્ધિ તે ભાવશુદ્ધિ.

“ કષ્ઠપિપ્પ્લ અશુચિ ચતાજ તેને કુનારી માટીથી લીધવામાં આવે અને પછી શુદ્ધ પાણીથી ધોવામાં આવે તો તે અશુચિ શુચિ થઈ જાય છે એ પ્રમાણે પાણીના અભિષેકથી પવિત્ર થયેનાં જીવો નિર્વિનિ મર્ગે જાય છે ”

શુકનું આ શૈવમૂલક પ્રવચન સુદર્શનને ગમ્યું અને તેણે તે સ્વીકાર્યું. ત્યાગ્યાજ તે રોકે તે બધા પરિવ્રાજકોને ખાનપાન અને વસ્ત્રો વડે ઘણે મત્કાર કર્યો. શુક પરિવ્રાજક પણ પછી પોતાના પરિવાર સાથે જનપદવિહારે વિહરવા લાગ્યો.

તે અરમામાં જ પોતાના અતેવામીઓ સાથે ફરતા ફરતા અને સત્તમપ્રધાન ધર્મની આરાધના કરતા યાવત્યાપુત્ર અનગાર તે નગરીમાં આવી પહોંચ્યા અને ત્યાંના નીનાશોક ઉદ્યાનમાં બેઠાં શૈવ સુદર્શન^૭ અને અન્ય નગજનો તેમનું ધર્મપ્રવચન સાંભળવા ગયા.

પ્રવચન પૂરું થયા બાદ સુદર્શન શૈવ યાવત્યાપુત્રને નમસ્કાર કરીને આ પ્રમાણે પૂછ્યું -

“ હે અનગાર ! તમારા ધર્મમાં મુખ્ય તત્ત્વ શું છે ? ”

યાવત્યાપુત્રે કહ્યું -

“ હે સુદર્શન ! અમારા ધર્મમાં વિનય (આચારશુદ્ધિ)

મુખ્ય છે. તેના અગારવિનય અને અનગારવિનય એવા બે પ્રકાર છે. પાંચ અણુવ્રત, સાત શિક્ષાવ્રત તથા હિપાસકોની અગિયાર પ્રતિમાઓ એ અગારવિનય છે. અને અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય, અપરિગ્રહ એ પાંચ મહાવ્રતો અને રત્નિભોજનનો સર્વથા ત્યાગ, કથાયોથી વિરક્તિ, દંશ પ્રકારનું પ્રત્યાખ્યાન, તથા . જિજ્ઞુની ૧૨ પ્રતિમાઓએ અનગારવિનય છે. આ બંને પ્રકારના વિનયપ્રધાન, ધર્મદ્વારા આચારશુદ્ધિ કરતો પ્રાણી પરિણામે સર્વ દુઃખથી વિમુક્ત થાય છે. ”

આટલું કહ્યા બાદ યાવચ્ચાપુત્રે સામું સુદર્શનને પૂછ્યું—
“ હે દેવાનુપ્રિય ! તમારા ધર્મમાં શું મુખ્ય છે ? ”

સુદર્શને જવાબ આપ્યો—

“ હે દેવાનુપ્રિય ! અમારા ધર્મમાં શીય મુખ્ય છે. ”
આટલું કહીને તેણે શુદ્ધ પરિવ્રજકે કહેલા સૌમ્યપ્રધાન ધર્મ કહી સંભળાવ્યો. તે સંભળીને યાવચ્ચાપુત્ર બોલ્યો—

“ હે સુદર્શન ! કાઈ માણસ રુધિરથી ખેરડાયેલા કાપડને રુધિરથી ધૂએ તો તે સાફ થાય ખરું ? ”

સુદર્શને જવાબ આપ્યો “ ના. તે સાફ ન થાય. ”

યાવચ્ચાપુત્ર—“ એજ પ્રમાણે હે સુદર્શન ! હિંસા, અસત્ય, અને ચોંચ વગેરે દોષોથી યુક્ત મનુષ્યની શુદ્ધિ હિંસા, અસત્ય અને ચોંચની પ્રવૃત્તિથી થતી નથી. હે સુદર્શન ! કાઈ માણસ રુધિરથી ખેરડાયેલા કાપડને માછખારમાં યોળે અને બાફે તથા પછી શુદ્ધ પાણીથી ધૂએ તો તે કપડું સાફ થાય ખરું ? ”

સુદર્શન—“ હા. તે કપડું શુદ્ધ થાય ખરું. ”

ધાવચ્ચાપુત્ર:-“જેજ પ્રભાણે, હે સુદર્શન ! હિંસા, અસત્ય અને ચૌધ વગેરે દોષોથી સુક્ત મનુષ્યની શુદ્ધિ અહિંસા, સત્ય અને અસ્તેય વગેરે ગુણોને આચરવાથી થાય છે.”

આ સાંલગીને સુદર્શન ધણો હર્ષિત થયો. તેણે ધાવચ્ચાપુત્રને નમસ્કાર કરીને કહ્યું:-

“હે જગવાન ! હું આપના ધર્મને સાંલગીને, તેને વિગતથી નજીવાની ઇચ્છાવાળો થયો છું તથા આપનો શ્રમણોપાસક થાઉં છું.”

સુદર્શન શ્રમણોપાસક થયાની વાત શુકની પાસે આવી. તેથી તેણે વિચાર્યું કે હું તેની પાસે જઈ તેને શૈવમૂલક ધર્મની દરીથી સમજાવું અને તેનો સ્વીકાર કરાવું. તેથી તે સુદર્શનને ઘેર આવ્યો પરંતુ સુદર્શન તો મૌન જ રહ્યો. શુકે સુદર્શનને કહ્યું:-

“હે સુદર્શન ! શૈવમૂલક ધર્મ ત્યજીને તું વિનયમૂલક ધર્મ જોની પાસે સ્વીકાર્યો ?”

સુદર્શને જ્ઞાસન ઉપરથી જીળીને, હાથ જોડીને શુકે પરિભ્રમણકરે આ પ્રભાણે કહ્યું:-

“હે દેવાનુપ્રિય ! અરિષ્ટનેમિ અર્હતના અંતેવાસી ધાવચ્ચાપુત્ર અનગાર અહો નીલાશોક ઉદ્યાનમાં આવ્યા છે, તેમની પાસે મેં વિનયમૂલક ધર્મને સ્વીકાર્યો છે.”

શુકે સુદર્શનને કહ્યું:-

“હે સુદર્શન ! આપણે તારા ધર્મોચ્ચાર્ય પાસે જઈએ અને તેને કેટલાક પ્રશ્નો પૂછીએ. જો તે એ પ્રશ્નોના જરાજર ઉત્તર આપશે તો તેનો હું આદર કરીશ, નહિ તો તેને એ પ્રશ્નોદ્વારાજ નિરુત્તર કરીશ.”

આતું નક્કી કરીને હજાર તાપસો અને સુદર્શન શેઠ સાથે શુક પરિવાર નીલશોક ઉદ્ધાનમાં યાવચ્ચાપુત્ર પાસે ગયો. અને તેમને નીચે પ્રમાણે પ્રશ્નો પૂછવા લાગ્યો:-

“હે ભગવન! તમને યાત્રા છે? તમને યાપનીય છે? તમને અવ્યાબાધપણું છે? તથા તમારે પ્રાસુકવિહાર છે?”

યાવચ્ચાપુત્ર બોલ્યા:-

“હે શુક! મને યાત્રા છે, યાપનીય છે, અવ્યાબાધ છે, અને પ્રાસુકવિહાર પણ છે.”

શુક:-“હે ભગવન! યાત્રા એટલે શું?”

યાવચ્ચાપુત્ર:-“હે શુક! જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ અને સંયમ વગેરે યોગોમાં તત્પરતા તે યાત્રા.”

શુક:-“હે ભગવન! યાપનીય એટલે શું?”

યાવચ્ચાપુત્ર:-“હે શુક! ઇદ્રિયાપનીય અને નોઇદ્રિયાપનીય એમ યાપનીયના બે પ્રકાર છે. શ્રોત્ર, ચક્ષુ, ઘ્રાણ, નિહવા અને સ્પર્શ એ પાંચે ઇર્ધ પશુ જાતના ઉપદ્રવ વિનાની ઇદ્રિયો મારા વશમાં છે તે મારું ઇદ્રિયાપનીય છે. તથા ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચાર કલ્યાણના મારા મસ્કારો ફેટલાક તે દીધુ થઈ ગયા છે અને ફેટલાક સમી ગયા છે તે મારું નોઇદ્રિયાપનીય છે.”

શુક:-“હે ભગવન! અવ્યાબાધ એટલે શું?”

યાવચ્ચાપુત્ર:-“હે શુક! વાત, પિત્ત કે કફ તથા તે ત્રણેના સન્નિપાત (મિશ્રણ)થી થતા વિવિધ રોગો મને ત્રાસ નથી આપતા એ મારું અવ્યાબાધ (પણ) છે.”

શુક:-“હે ભગવન! પ્રાસુકવિહાર એટલે શું?”

ચાવચ્ચાપુત્ર:-“હે શુક! બગીચાઓમાં, ઉદ્યાનોમાં, દેવળોમાં, પરળોમાં, અને સ્ત્રી, પશુ તથા નપુંસકોથી રહિત વસ્તીઓમાં હું રહું છું એ મારે પ્રાપ્તકલિદાર છે.”

શુક:-“હે ભગવન્! સરિસવયા ભક્ષ્ય છે કે અભક્ષ્ય?”

ચાવચ્ચાપુત્ર:-“હે શુક! તે ભક્ષ્ય છે તેમજ અભક્ષ્ય પણ છે. જ્યારે તેનો અર્થ સદશવય (સરખી ઉમરવાળા) યાય ત્યારે તે અભક્ષ્ય છે. પરંતુ જ્યારે તેનો અર્થ સર્પપ (સરસવ) યાય ત્યારે જો નિર્દોષ રીતે પ્રાપ્ય હોય તો ભક્ષ્ય છે, નહિ તો અભક્ષ્ય છે.

“એજ પ્રમાણે કુલસ્થ વિષે સમજવું. જ્યારે તેનો અર્થ કુલસ્થ એટલે કે કુલવધુ, કુલમાતા કે કુલપુત્રી યાય ત્યારે તે અભક્ષ્ય છે. પરંતુ જ્યારે તેનો અર્થ કળથી હોય ત્યારે જો તે નિર્દોષ રીતે પ્રાપ્ય હોય તો ભક્ષ્ય છે.

“એજ પ્રમાણે માસનું પણ સમજવું. જ્યારે તેનો અર્થ કાલમાસ એટલે કે આવજીથી અષાઢ સુધીના મહિના યાય અથવા તો માસાનું માપ યાય ત્યારે તે અભક્ષ્ય છે. પણ જ્યારે તેનો અર્થ માપ (અઠ) યાય ત્યારે જો તે નિર્દોષ રીતે પ્રાપ્ય હોય તો ભક્ષ્ય છે.”

શુક:-“તમે એક છો, બે છો, અનેક છો, અક્ષત છો, અવ્યય છો, અવસ્થિત છો કે અનેક જૂત અને અવિખ્યત, ૨૫ છો?”

ચાવચ્ચાપુત્ર:-“દ્રવ્યની અપેક્ષાએ હું એક છું તથા જ્ઞાન અને દર્શનની અપેક્ષાએ હું બે છું. મારે અનેક અવયવો છે મારે હું અનેક છું. પ્રદેશની અપેક્ષાએ અક્ષત છું, અવ્યય છું અને અવસ્થિત છું. ઉપયોગની અપેક્ષાએ જૂત, વર્તમાન,

જાને ભવિષ્યનો યાતા દેવાથી હું બૂત, વર્તમાન અને ભવિ-
ષ્યતરૂપ પણ છું.”

આ સાંભળીને શુક સંતુષ્ટ થયો અને યાવચ્ચાપુત્રને
નમસ્કાર કરીને બોલ્યો:-

“હે ભગવન! જાનીએ કહેલો ધર્મ આપ અને સંભ-
ળાવો. એવી મારી વિનાંતિ છે.”

ત્યારબાદ યાવચ્ચાપુત્રે તેને અદિસા, સત્ય, અને અસ્તે-
ચાદિ સદાચારપ્રધાન ધર્મ કહી સંભળાવ્યો. તે પણ પોતાના
પરિવાર સાથે તેમનો અતેવાસી થયો. યાવચ્ચાપુત્રે તેના તે
હજાર તાપસોને તેના શિષ્ય તરીકે સોંપ્યા.

શુક અનગાર સામાયિક વગેરે યૌદ્ધ પૂર્વનો અભ્યાસ
પૂરો કરી સંમતપૂર્વક ગામેગામ વિહરવા લાગ્યા. યાવચ્ચાપુત્ર
પણ નીલાસેક ઉદ્યાનથી નીકળી, પોતાના પરિવાર સાથે
પુંડરીક પર્વત ઉપર ગયા તથા ત્યાં પોતાનું શેષ શ્રવણ પૂરું
કરી, સિદ્ધ, ભુદ્ધ અને મુક્ત થયા.

શુક અનગાર ફરતા ફરતા સેલકપુર નુગરના મુનુમિ-
ભાગ ઉદ્યાનમાં આવીને ઊતર્યા. તેમના આવ્યાની વાત
સાંભળીને રાજા સેલક તથા અન્ય નગરજનો તેમનું ધર્મ-
પ્રવચન સાંભળવા ગયા. ધર્મપ્રવચન સાંભળ્યા બાદ તે રાજા
બોલ્યો:-

“હે દેવાનુપ્રિય! હું આપનો અતેવાસી થઈ વિષય-
કથાઓથી મુક્ત થવા ઇચ્છું છું. પરંતુ તે પહેલાં મંડૂક કુમારનો
રાત્ર્યાભિષેક કરી મારા ૫૦૦ મંત્રીઓની સંમતિ લઈ લઉં.”

શુક બોલ્યા:-“હે દેવાનુપ્રિય! તને જેમ સુખ માપ-
તેમ કર.”

સેલક રાજાએ જઈને પોતાના પાંચસો મંત્રીઓ સમક્ષ પોતાનો સંકલ્પ વ્યક્ત કર્યો. તે મંત્રીઓએ પણ રાજાની સાથે જ પ્રવ્રજ્યા લેવાની ઇચ્છા બતાવી. પછી મંદૂકનો રાજ્યાભિષેક કરી રાજા સેલક નીકળ્યો એટલે પોતાના કુટુંબનો કારભાર પોતાના પુત્રોને સોંપીને તેના ૫૦૦ મંત્રીઓ પણ ઘર છોડીને તેની સાથે નીકળ્યા.

સેલક મુનિ સામાયિક વગેરે ૧૨ અંગો ભણ્યા અને સંયમપૂર્વક પોતાનું જીવન ચિતાવતા વિહરવા લાગ્યા. શુક્ર મુનિએ તેમને પંચક વગેરે પાંચસો શિષ્યોના મુરુ નીમ્યા.

ત્યારબાદ શુક્ર મુનિ પોતાના પરિવાર સાથે સેલકપુરના સુમુખિલાગ ઉદ્યાનમાંથી નીકળી ગામેગામ ફરતા ફરતા પુંડરીક પર્વત ઉપર આવીને રહેવા લાગ્યા.

સેલક મુનિ ઉગ્ર સંયમનું આચરણ કરતા અને વધુંધટપું, લખુંધકું, હલકું, વિરસ તથા જેલુ મળે તેનું ભોજન લેતા. તે પણ તેમને ધણીવાર તો વખતસર કે પેટપૂરતું પણ મળતું ન હતું. આ પ્રકારના આહારથી સેલક ઋષિનું સુકુમાર શરીર પિત્તત્વરની ધીકાથી સુકાવા લાગ્યું.

ગામેગામ ફરતા ફરતા સેલક ઋષિ એક વખત સેલકપુર આવીને ત્યાંના સુમુખિલાગ ઉદ્યાનમાં બિતર્યા. તેમને આવ્યા ગાણીને નગરજનો તેમજ મંદૂક રાજા તેમનું પ્રવચન સાંભળવા ગયા.

સેલક ઋષિનું મુકામેલુ નિસ્તેજ શરીર જોઈને મંદૂક રાજાએ તેમને કહ્યું:- “હે ભગવન! તમે મારી પાનગ્રાહ્યમાં આવીને બિતરે તો અમણેને થોડા ઔષધોદ્ધાર કુદળ ચિકિત્સો મારફત તમારી ચિકિત્સા કરાવું.”

સેલકે ઋષિએ મંડુકની વિનંતિ માન્ય કરી અને પોતાના પરિવાર સાથે તેની યાનસાગામાં જઈને રહ્યા. રાજાએ મોકલેલા વેદોએ તેમના રોગનું નિવૃત્ત કરીને યોગ્ય ઔષધ અને પંથની વ્યવસ્થા કરી. તેમાં મદદ પણ આપવાનું હતું.

યોગ્ય ઔષધ, પંથ, અને મદદપાનદાતા સેલકનો રોગ શમી ગયો, તથા તે શરીરે હ્રષ્ટપુષ્ટ અને બલવાન બન્યો.

રોગ શમ્યા પછી પણ સ્વાદમાં લુબ્ધ થયેલો સેલક ઋષિ પૌષ્ટિક ખાનપાન અને મદદપાન તજવાને બદલે અમણત્વથી શ્રષ્ટ, પ્રમત અને કુસીલ થઈને ત્યાંત્યાંજ પડ્યો રહ્યો.

તેની સાથેના ૫૦૦ શિષ્યોએ વિચાર્યું કે આ સેલક ઋષિ વિષયવિદ્વાસો તજી અમણ થયા પરંતુ નિરોગી થયા છતાં ખાનપાન અને મદદનું મેવન કરતા રહી એક જગાએ પડી રહે છે. પણ નિરોગી અમણે એક જગાએ પડી રહેવું એ ઉચિત નથી. માટે આપણે બધા તે તેમની અનુમતિ લઈને અહીંથી વિદાર કરીએ. અને તેમની મેવાને માટે આ પંથકે ઋષિને મૂકતા જઈએ.

બીજા બધા શિષ્યોના આત્મા થયા બાદ પંથકે પોતાના ગુરુની ખૂબ ભક્તિથી સેવા કરવા લાગ્યો. એક વાર યોમાસાના અંતે દક્ષિણીને દિવસે સેલકે ઋષિ સારી રીતે પ્રાર્થને તથા ખૂબ મદદ પીને બપોર પછી સૂતા હતા. તે વખતે બ્રાહ્મણ અને દૈવસિક પ્રતિક્રમણ કરીને, આગ્રમોચિક પ્રતિક્રમણ કરતા પંથકે પોતાના અવિનયની માફી માગતાં ગુરુના ચરણમાં માથું નમાવ્યું. પગને માથું અડતાંજ સેલકે ગુરુને થયા અને જોડ્યા:-

“એ દોણુ દુષ્ટ છે ને મને સતેવાને જગાડે છે ?”

‘શુનના વાક્યથી બધા પામેલા પંચકે કહ્યું:—“હે ભાગવન ! એ તો હું આપનો પંચક છું. ચોમાસું વીતી ગયું છે તેથી આ ચોમાસામાં આરાથી કંઈ અવિનય થયો હોય તેની મારી માગવા મેં આપના ચરણમાં માથું મૂકેલું. તેથી આપની નિગ્રાને ભંજ થયો, તો હે દેવાનુપ્રિય ! આપ મારા અપરાધની માફી આપો.”

પંચકનું વચન સાંભળતાં જ શૈલક સચેત થયો અને વિચારવા લાગ્યો કે ને વિષયવિલાસોને છોડવા હું કટીબદ્ધ થયેલો તેમજ હું પાછો સપડાયો છું. અને શિથિલ થઈને એક સ્થાને જ પડી રહ્યો છું. મારું ત્રીજ તપ કે, સ્વાદેન્દ્રિયના નયની મારી ઉગ્ર સાધના ક્યાં ગયાં ? અરેરે ! આ શું થયું ? આમ વિચારી સેલકે વાપરવા આગેલાં સેજ, સંચારો, પીક અને ફલક તેમના માલિકને પાછાં મોંપી દઈ બીજે દિવસે જ એ સ્થાન છોડી પંચક સાથે વિદ્યાર કરીજવાનો નિશ્ચય કર્યો. બહાર ગયેલા શિષ્યોએ સેલકનો આ સંકલ્પ જાણ્યો એટલે તેઓ પણ તેની સાથે રહેવા પાછા આવ્યા. તે બધાએ પુઝરીક પર્વત ઉપર જઈને પોતાનું શેષ શવન વ્યતીત કર્યું.

એ પ્રમાણે હે જંજુ ! ને નિર્ગંધ અને નિર્મંદીઓ સેલકની પેઠે કુશીલ થશે, શિથિલ થશે અને અમણતવથી ખદ્દ થશે તે બધાં સર્વ પ્રશ્નરે નિંદનીય અને તિરસ્કારને પાત્ર થઈને ચોરાશીના ફેરામાં જ ફર્યા કરશે. પરંતુ નેઓ તેની પેઠે પાછાં ફરી સુધીલ થશે, તપ અને સંયમમાં ઉત્તર થશે.

ધર્મકથાઓ

અને સ્ત્રીકારેલા શ્રમણત્વની પૂરેપૂરી રક્ષા કરશે તેઓ
એની પેઠે કસ્યાણુનું ભાજન થઈ નિર્વાણુને પામશે. •

હે જણ ! આ પ્રમાણે શ્રમણભગવાન મહાવીરે
આ પાંચમા અધ્યયનમાં વણુનિહું સેવકનું પ્રતોષણ મેં તને
કહી સંભળાવ્યું. " એમ આદ્ય સુધર્મા બોલ્યા.

૬

તુંબડું

[૩૪]

શ્રી મહાભગવાન મદાવીરે કહેવો નાથાધમકહાતા
પાંચમા અધ્યયનનો અર્થ બાણે. તે હવે તેના છઠા
અધ્યયનનો શો અર્થ કહો છે ને બાણેવો એમ આર્ય બંસુએ
પોતાના શુરુ આર્ય સુધર્માને કહ્યું.

આર્ય સુધર્મા ખોલ્યા:-

“મામેગામ કરના કરના અને તપ તથા યુધર્મથી
આત્માને વાસિત કરતા ગ્રમણભગવાન મદાવીરે શુરુ/મુદના
શુદ્ધશિક્ષક નામના ચૈત્યમાં આવીને બિતર્કા. તેમને આપ્યા
ભણીને રાગ શ્રેણિકે તથા અન્ય પ્રભાવનો તેમનાં દર્શને
આપ્યા અને તેમનું ધર્મપ્રવચન સાંભળ્યું.

એક વખત તેમના મોટા શિષ્ય સુમ્બાવાની ધંધાનિ
અનગારે સમવાન મદાવીરને પૂછ્યું -

“હે ભગવાન ! શુંવો કયા પ્રકારે શસ્ત્રને પામે છે
અને કયા પ્રકારે લજુવને પામે છે ?”

ભગવાન ખોલ્યા:-

“હે ગૌતમ ! જેમ કાઈ પુરુષ એક મોટા સહા, દાણાવિનાના, આખા ટુંબડાને ઘબથી વીંટે, તેના ઉપર માટીનાં લેપ લગાવે, પછી તેને તડકે સૂકવે તથા એવી જ રીતે ઉપસઉપરી આઠ વાર કરે અને ત્યારબાદ તેને ઊંડા પાણીમાં ફેંકે તો હે ગૌતમ ! માટીના આઠ લેપોથી ભારે થયેલું તે ટુંબડું પાણીની સપાટીની નીચે ચાલુ જાય છે, એજ પ્રમાણે હે ગૌતમ ! છવો દિસા, અસત્ય, ચોઈ, પરિગ્રહ, અણ્ણચર્ય, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ વગેરેના કુમરકાસેને લીધે ભારે થાય છે. તેવા છવો મરણ પામીને અધોગતિએ જાય છે.

“હવે હે ગૌતમ ! પાણીમાં પડેલા તે ટુંબડા ઉપરના લેપનો પહેલો વર કાલર્ષને ઊખડી જાય છે ત્યારે તે નીચેથી જરાક ઉપર આવે છે. એ રીતે જ્યારે તેની ઉપરના બધા જ વર ઊખડી જાય છે ત્યારે તે પોતાના મૂળ સ્વભાવને એટલે કે હલકાપણને પામીને સપાટી ઉપર આવી જાય છે. એજ પ્રમાણે છવો અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, અપરિગ્રહ, બ્રહ્મચર્ય, દામા, મૃદુતા, સરેયતા અને નિર્સેવતા વગેરેના આચરણથી દિસા વગેરેના કુસંસ્કાસેને ધીરેધીરે ઓછા કરે છે. તે રીતે જ્યારે તે સંસ્કાસે છેક નિર્મૂળ થઈ જાય છે ત્યારે આત્મા પોતાના અસંશય સ્વભાવમાં આવી જાય છે અને અન્યમરણનું પામે છે.”

હે જીજ્ઞાસુ ! અમણ્ણસગવાન મહાવીરે આ પ્રમાણે આ છઠ્ઠા અધ્યયનમાં આત્માની ઉન્નતિ થવાનાં અને અધોગતિ થવાનાં કારણો ઉદાહરણ સાથે બતાવ્યાં છે જે હું તને કહું છું.” એમ આર્ય સુધર્મા બોલ્યા.

રૌહિણી

[રૌહિણી ૧]

શ્રી મણુભગવાન મહાવીર કહેલો નાયાધમ્મકહાના છતાં અધ્યયનનો અર્થ જાણ્યો. તો હવે તેના સાતમા અધ્યયનનો શો અર્થ કહ્યો છે તે જણાવો એમ આર્થ જણુએ પોતાના શુરુ આર્થ સુધર્માને કહ્યું.

આર્થ સુધર્મા બોલ્યા:-

“શનગૃહ નગરમાં ધન્ય નામે સમૃદ્ધ અને શુદ્ધિમાન સાર્થવાહ રહેતો હતો. તેને લગ્ન નામે ભાગ્યા તથા ધનપાળ, ધનદેવ, ધનગોપ અને ધનરક્ષિત નામે ચાર પુત્રો હતા. તે પુત્રોને અનુક્રમે ઉજ્જિઝકા, ભોગવતી, રક્ષિકા અને રૌહિણી નામે ચાર સ્ત્રીઓ હતી.

ધન્ય સાર્થવાહને એકવાર વિચાર થયો કે મારા કુટુંબના કામકાજમાં હું વડેરો છું, સૌને સલાહ વ્યાપું છું, બધા મને પૂજવા આવે છે અને બધાં કાર્યોના પ્રવર્તક પણ હું જ છું. પરંતુ કદાચ હું આમાંતરે ગયો હોઈ, કામ કરવાને અસમર્થ થયો હોઈ, અદિ પંજો હોઈ, વિદેશ ગયો

દોહ, વિદેશમાં જ જઈને રતો દોહ અથવા મરી ગયો દોહ તો મારા કુટુંબનો આધાર ફાલ ધાવ તે હું જાણતો નથી. માટે મારે તેની ખાત્રી કરી લેવી જોઈએ.

આમ વિચાર કરી પોતાની આરે પુત્રવધૂઓની પરીક્ષા કરવા માટે તેણે ધીરજે દિવસે વિપુલ અસન, ધાન, આદિમ અને સ્વાદિમ તૈયાર કરાવીને પોતાનાં તેમજ તે પુત્રવધૂઓનાં સર્વ સગવડો જમવા તેડાવ્યાં. જમણુ ઘડિ રવા બાદ બધાંની સમક્ષ તેણે પોતાની એક એક પુત્રવધૂને બોલાવી અને તે દરેકને શાળના પાંચ પાંચ દાણા આપીને કહ્યું કે “હે પુત્રીઓ! તમે આ દાણા સાચવજો તથા જ્યારે હું કરી મારું ત્યારે મને પાછા આપજો.”

મોટી પુત્રવધૂ ઉન્નિગ્રહએ તે પાંચ દાણા લીધા અને “સસરાજીના દેહારમાં શાળનાં ઘણાં પાલાં ભરેલાં છે, એટલે જ્યારે તે દાણા પાછા મળશે ત્યારે તેમણી પાંચ દાણા લઈને આપી દઈશ” એમ વિચારીને ઊઠી ન જાય તેમ બહાર ફેંકી દીધા.

બીજી પુત્રવધૂ બોમવતીએ એ દાણા લીધા અને “સસરા મળશે ત્યારે દેહારમાંથી અપાશે” એમ ધારી તે દાણા સાચ કરીને ખાઈ ગઈ.

ત્રીજી પુત્રવધૂ રહિકાએ તે દાણા એક ચોખ્ખા કપડામાં બાંધ્યા અને રત્નના કરડિયામાં મૂકી ઓશિકા નીચે. સાચવી રાખ્યા તથા દિવસમાં ત્રણવાર તેમને સંભાળવા લાગી.

સૌથી નાની રોહિણીએ તે દાણા લીધા આ પ્રમાણે પાંચ પાંચ દાણા આપવાનો મર્મ તે સમજી ગઈ. તેણે

પોતાનાં પિયરિયાંને બોલાવીને કહ્યું કે વર્ષાઋતુની શરૂઆતમાં જ તમે એક નાના ક્યારામાં આમને વાવીને ફરતી વાડ કરી સંભાળજો.

પાકને! સમય થતાં જ એના પાંચે છોડ ખૂબ ફૂલ્યા શાક્યા અને તેમાંથી નવઘડા ભરાય તેટલા ચોખ્ખા નીકળ્યા.

બીજો વર્ષે પણ તેણે તે ચોખ્ખા પહેલાંની માફક વવરાવ્યા અને તેમાંથી અનેક કુડવે ચોખ્ખા નીપળ્યા. એ રીતે તેણે સાગસાગડ પાંચ વર્ષ સુધી તેમનું વાવેતર કરાવ્યું. તેમાંથી અનેક ગાડાં ભરાય તેટલા ચોખ્ખા નીપળ્યા. તે તેણે પોતાનાં પિયરિયાંને ત્યાં દેહારમાં ભરાવી રખાવ્યા.

“પાંચ વર્ષ પૂરાં થયે ધન્ય સાર્થવાહે પોતાનું કુટુંબ ફરીગર એકકું કર્યું અને સૌને વિપુલ અસન, પાન, આદિમ અને સ્વાદિમથી સંતુષ્ટ કર્યા. ત્યાર બાદ તેણે બધાંની સમક્ષ પોતાની સૌથી મોટી પુત્રવધૂ ઉન્નિઝકાને બોલાવી અને કહ્યું:—

“હે પુત્રી! પાંચ વર્ષ પૂર્વે આ કુટુંબ સમક્ષ મેં તને શાળના પાંચ દાણા આપેલા તે હું મને પાછા આપ.”

સસરાનું વચન સાંભળી ઉન્નિઝકાએ દેહારમાંથી શાળના પાંચ દાણા લાવીને આપ્યા.

શેઠે તેને સોગંદ કરીને પૂછ્યું કે “આ દાણા મેં આપેલા તે જ છે કે બીજા?” ઉન્નિઝકા બોલી:—“હે તાત! તમારા દેહારમાં ધણી શાળ ભરી છે એમ માની મેં તે પાંચ દાણા ફેંટી દીધેલા અને આ નવા દાણા લાવી છું.”

બીજી સોગવતીએ તે પ્રમાણે પૂછતાં જણાવ્યું કે “હે તાત! હું તમે આપેલા દાણા ખાઈ ગઈ હતી. આ દાણા તો હું દેહારમાંથી નવા લાવી છું.”

ત્રીજી રક્ષિત્રએ ધરમાંથી કરડિયો આણી તેમાં મૂકેલી દાણાની પોટલી સસરને આપતાં કહ્યું કે “હે તાત ! આપે આપ્યા હતા તે જ આ દાણા છે.”

છેલ્લી રેહિણીએ કહ્યું:- “હે તાત ! એ દાણા એમ નહિ આવે. આપ ગાડાં મોકલાવો તો આણી ચમકશે.”

શેઠે હસીને પૂછ્યું:- “એ પાંચ દાણા માટે તે ગાડાં ભેઈએ ?” ત્યારે તેણે તે પાંચ દાણા પોતાને પિયર મોકલાવીને પાંચ વર્ષ સુધી કરાવેલા વાવેતરની વાત કરી.

આ વાત સાંભળી અવિ સંતુષ્ટ થઈને શેઠે આપ્યા કુંડુંબની સમક્ષ કહ્યું કે “આ રેહિણીને હું ધરનો બધો કારભાર સોંપું છું તથા આજથી તેને જ હું કુંડુંબનાં બધાં કામ-કાજમાં સલાહકાર નીમું છું. આ રક્ષિત્રને હું ધર અને કુંડુંબની બધી સંપત્તિની રખેવાળી સોંપું છું, બોગવતીને રસોડાની અધિકારી નીમું છું અને ઉત્તરકાને ધરની સલાહની જવાબદારી સોંપું છું.”

હે જાણુ ! જે નિર્મય અને નિર્મયીઓ પોતે સ્વીકારેલી અહિંસા, સાત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહની પાંચ પ્રતિજ્ઞાઓને ઉત્તરકાની જેમ ફેંકી દે છે તેઓ સંધના તિરસ્કારને પાત્ર છે અને તેઓ અધોગતિએ જાય છે એમ જાણવું.

હે જાણુ ! જે નિર્મય અને નિર્મયીઓ પોતે સ્વીકારેલાં પાંચ પ્રતિજ્ઞાઓને બોગવતીની જેમ ગણી જાય છે એટલે કે તે પાંચ પ્રતિજ્ઞાઓ મદલ કરી તેમનું ચામ આજીવિજાને માટે જ પાલન કરે છે અને તેથી મગતા અદ્યતન

માં જ આસક્ત રહે છે તે પણ મોક્ષરૂઝથી વંચિત થઈ પરલોકમાં દુઃખતાં ભાગી થાય છે.

હે જંભુ ! જે નિર્ઘ્રય અને નિર્ઘ્રથીઓ શિક્ષકની પેઠે પોતે સ્વીકારેલી પાંચે પ્રતિજ્ઞાઓને કાળજીપૂર્વક સાચવે છે અને સંભાળે છે તેઓ સંઘમાં પૂજનીય અને વંદનીય થાય છે તથા પોતાના મનુષ્યજીવનને સાર્થક કરે છે.

હે જંભુ ! જે નિર્ઘ્રય અને નિર્ઘ્રથીઓ પોતાની પાંચે પ્રતિજ્ઞાઓને શેઠિણીની પેઠે સારી રીતે સાચવે છે તેમજ ખીલવે છે તેઓ જ સૌથી ઉચ્ચ કોટીનાં હોઈ અલભ્ય નિર્વાણપદને પામે છે.

આ પ્રમાણે હે જંભુ ! અમણુભગવાન મહાવીરે આ સાતમા^૭ અધ્યયનમાં અમણેતી જે ચાર કોટી બતાવી છે તે 'મે' તને કહી " એમ આર્થ સુધર્મા બોલા.

મહિલ

[મહિલ ૧]

શ્રી માણુભગવાંન મહાવીરે કહેલો નાયાધમ્મકહાના સાતમા અધ્યયનનો અર્થ જણ્યો. તો હવે તેના આઠમા અધ્યયનનો શો અર્થ કહ્યો છે તે જણાવો એમ આર્થ જણ્યો પોતાના ગુરુ આર્થ સુધર્માને કહ્યું.

આર્થ સુધર્મા બોલ્યા:—

“વિદેહની રાજધાની મિથિલામાં^૨ કુંભ નામે રાજા હતો. તેને પ્રભાવતી રાણી તથા મહિ નામની પુત્રી અને મહાહિ નામે પુત્ર હતા. મહિ રૂપ, લાવણ્ય અને યૌવનથી સર્વોત્કૃષ્ટ હોવા છતાં કુમારી હતી અને આજીવન કૌમારવત પાળવાનો તેનો સંકલ્પ હતો. તે અનુસાર રાજકુમારી હોવા છતાં તેની રહેણીકરણી અને ખાનપાન છદ્મચર્યને અવિરોધી એવાં સાદાં હતાં.

એ સમયે કાશ્યમાં પડિણુદિ, અંગમાં ચંદ્રચંપ, કાશી માં શંખ, કુણાલમાં રૂપિ, કુરુમાં અદીનશત્રુ અને પંચાલમાં નિતશત્રુ નામે રાજાઓ રાજ્ય કરતા હતા.

કાશલના રાજાએ પોતાના મંત્રી સુષુદિ પાસેથી, ૩ અંગના રાજા ચંદ્રચંદ્રે ચંપાના વહાણવટીઓ પાસેથી, ૪ કાશીના શંખરાજાએ સોનીઓ પાસેથી, ૫ કુલાલના રૂપિએ પોતાની વર્ષધર પાસેથી, ૬ કુરના અદીનશત્રુએ એક ચિતા-રાના ચિત્ર^૭ ઉપરથી અને પંચાલના જિતશત્રુએ પોતાની રાજધાનીમાં આવેલી એક તાપસી પાસેથી ૮ મલ્લિના અપૂર્વ લાલિયની કીર્તિ જાણી. તે બધાએ તે રાજકુમારી તરફ આકર્ષિત થઈને તેનું માથું કરવા પોતપોતાના દૂતો કુંભ-રાજા પાસે મોકલ્યા.

રાજા કુંભ પાસે આવીને તે દૂતોએ પોતપોતાના રાજાઓની માગણી કહી સંભળાવી. પરંતુ કુંભે તે બધાને નકારમાં જવાળ વાળ્યો.

આ માગાની વાત કુમારી મલ્લિ પાસે પણ પહોંચી. તેણે વિચાર્યું કે એ બધા રાજાઓ જરૂર ગુસ્સે થઈને તેના આપ ઉપર અકાર્ષ કરશે. માટે તે બધાને શાંત કરી સંયમ-શીલ બનાવવા માટે તેણે એક મુક્તિ ગોઠવી.

પોતાના મહેલના એક મુદ્દર અને વિશાળ ઓરડાની મધ્યમાં તેણે પોતાની એક આબેહુબ સુવર્ણમૂર્તિ મુકાવી. તે મૂર્તિ અંદરથી પોલી હતી અને તેના માથા ઉપર કમળ-વાળું એક ઢાંકણ હતું. એ મૂર્તિને જોતાં જ સાક્ષાત્ મલ્લિ પોતે જ ન બોલી હોય તેવો ભાસ મતો.

રાજકુમારી તે મૂર્તિના પેદમાં રાજ સુગંધી ખાલો નાખ્યા કરતી. તેમ કરતાં કરતાં બ્યારે તે મૂર્તિ પૂરેપૂરી ભરાઈ ગઈ ત્યારે તેણે પેદું કમળવાળું ઢાંકણ તેના ઉપર મળજૂલ રીતે બેસાડી દીધું.

. આ તરફ પેલા રાજાઓએ ફોનોએ આપેલા જવાબ સાંભળીને ખૂબ ગુસ્સે થઈ કુંભ ઉપર ચડાઈ કરવાનો વિચાર કર્યો. એ જાણીને કુંભે પણ સુદની તૈયારી - કરવા માંડી. યોગ દિવસમાં બન્ને પક્ષ વચ્ચે એક ભયંકર યુદ્ધ થયું. પણ કુંભ એકલો હોવાથી તેમાં ફાવી શક્યો નહિ. છતાં હતાશ થયા વિના તેણે તે યુદ્ધ ચાલુ રાખ્યું અને તે દરમિયાન મોટી સંખ્યામાં આવેલા તે પ્રવળ શત્રુઓ ઉપર વિજય કેમ કરીને મેળવેલા તેની ઉદ્દેશ સાથે ચિંતા કરવા લાગ્યો.

આણી બાલુ મનુષ્યોનો સંતોર કરનારું તે ભયંકર યુદ્ધ જોઈને મહિએ પોતાના પિતાને વિનંતિ કરી કે મારે ખાતર આવી ખૂનખાર લડાઈ લંબાવવાની જરૂર નથી. તમે તે બધા રાજાઓને એકવાર મારી ખાસે આવવા દો. તો હું જરૂર તેમને મગજનીને શાંત પાડીશ.

રાજા કુંભે, "રાજકુમારી મહિ તમને બધાને મળવા ઇચ્છે છે" એવો સંદેશો દૂત મારફતે તે રાજાઓને પહોંચાડ્યો. રાજાઓએ આથી સંતુષ્ટ થઈને પોતાનું સૈન્ય રથક્ષેત્રમાંથી પાછું ખેંચી લીધું.

હવે જે ઓરડામાં મહિની સુવર્ણમૂર્તિ ગોઠવેલી હતી તે ઓરડામાં જ તે બધાને લઈ જવામાં આધ્યા. રાજાઓ તે મૂર્તિને જ મહિ સમજી તેના રૂપમાં વળી વધારે લુબ્ધ થયા. સારનાદ વજ્રાણુપણેથી સજ્જ થઈને રાજકુમારી મહિએ તે ઓરડામાં પ્રવેશ કર્યો ત્યારે જ રાજાઓને લાગ આવ્યું કે આ મહિ નથી પણ મૂર્તિ જ છે. લાં આવીને પોતાનું આસન લેતાં રાજકુમારીએ મૂર્તિ ઉપરનું ઢાંકણું ખોલી નાખ્યું.

ઢાંકણું દૂર ચતાં જ અંદરથી નીકળતી તોપ દુર્ગધથી

આજો એરડો એકદમ સરાઈ ગયો અને રાજાઓએ અક-
ળાઈને પોતાને નાકે પોતાના ખેસ ઢાંક્યા તેમને તેમ
કરતા જોઈને મહિ નમ્રભાવે બોલી:-

“હે રાજાઓ ! તમે તમારા ખેસ તમારે નાકે કેમ
ઢાંક્યા ? જે મૂર્તિનું, સૌંદર્ય દેખી તમે હુંબધ થયા હતા
તે જ મૂર્તિમાંથી આ દુર્ગંધ નીકળે છે.

“મારું સુંદર દેખાતું શરીર પણ તે જ પ્રમાણે લોહી,
રુધિર, શૂંક, મૂત્ર અને વિષા એમ અનેક પ્રકારની ધૂણા
ઉપજાવે તેવી વસ્તુઓથી ભરેલું છે. તેમાં જતી સારામાં સારી
મુગંધીવાળી કે સ્વાદિષ્ટ વસ્તુઓ પણ દુર્ગંધરૂપ વિષા બનીને
બહાર નીકળે છે. તો પછી આવી દુર્ગંધથી ભરેલા અને વિષાના
ભંડારરૂપ આ શરીરના બાહ્ય સૌંદર્ય ઉપર કયો વિવેકી
પુરુષ મુગ્ધ થાય ?”

મહિની આ માર્ગિક વાણી સાંભળીને તે રાજાઓ
સરમાઈ ગયા અને પોતાનું અંતર જોલી અધોગતિના માર્ગ
માંથી બચાવનાર મહિને કહેવા લાગ્યા:- “હે દેવાનુભિયે ! તું
જે કહે છે તે તદ્દન ખરું છે. અમે અમારી જૂઠ્ઠાને કારણે
અત્યંત પરતાઈએ છીએ.”

ત્યારબાદ મહિએ તેમને ક્ષરીથી કહ્યું:- “હે રાજાઓ !
મનુષ્યના કામમુખે આજ દુર્ગંધમુક્ત શરીર ઉપર જ અવલંબેલાં
છે. વળી તેનું બાહ્ય સૌંદર્ય પણ સ્થાયી નથી. ત્યારે તે શરીર
જરાથી અભિજૂલ થાય છે ત્યારે તેની કાંતિ વિવર્ણ થઈ જાય
છે, ચામડી નિસ્તેજ થઈ લાગડી જાય છે, આંખો ઊડી જતી
રહે છે, ઘ્ર્યું મળી જાય છે, મુખમાંથી લાળ દહડે છે અને
આખું શરીર હાનતાં ચાલતાં ચરચર કરે છે. તો હે દેવાનુ-

પ્રિયો ! એ પ્રકારના શરીરથી નીપજતા કામસુખોમાં કાણ આસક્તિ રાખે અને તેમાં મોહ પામે ?

“હે રાજાઓ ! મને આ પ્રકારનાં કામસુખોમાં જરાપણ આસક્તિ નથી, મેં એ સર્વ સુખો તજીને દીક્ષા લેવાનું તથા આજીવન બ્રહ્મચારી રહી, સંયમનું પાલન કરી, ચિત્તમાં રહેલી કામ, ક્રોધ વગેરે અસદ્વૃત્તિઓને નિર્મૂળ કરવાનું નક્કી કર્યું છે. આ વિષે તમારો શો વિચાર છે તે મને કહો.”

આ વાત સાંભળી રાજાઓ અતિ નમ્રભાવે બોલ્યા:—
“હે મહાત્મભાવ ! તારું કહેવું ખરું છે. અમે પણ તું જેમ કરવા ધારે છે તેમ કામસુખો તજી પ્રવ્રજ્યા લેવા તૈયાર છીએ.”

મલ્લિએ તેમના વિચારને અનુમોદન આપીને, તેમને એકવાર પોતાની રાજધાનીમાં જઈ, પોતાના પુત્રોને રાજ્યભાર સોંપી, તેમની અનુમતિ લઈ, પાછા પોતાની પાસે આવવાનું કહ્યું.

આટલું નક્કી કર્યાબાદ તે આ બધા રાજાઓને લઈને પોતાના પિતા પાસે આવી. ત્યાં તે રાજાઓએ પોતે આપેલા ત્રાસ બદલ કુંભ રાજાની દામા માગી. કુંભે પણ તે બધાનો ધંધેષ્ટ સત્કાર કરી તેમને પોતપોતાની રાજધાનીઓ પ્રત્યે વિદાય કર્યા.

તે રાજાઓના બધા બાદ મલ્લિએ પ્રવ્રજ્યા લીધી. તે રાજકુમારી હોવા છતાં ગામેગામ કરવા લાગી તથા લિદા વડે મળતા લૂખાસૂકા અન્ન વડે પોતાનો નિર્વાહ કરવા લાગી. તેનું આ જાતનું સામર્થ્ય જોઈને બીજા અનેક સ્ત્રીઓ પણ તેની પાસે દીક્ષિત થઈને એ માર્ગે વળી.

પેલા રાજાઓ પણ પોતપોતાની રાજધાનીઓમાં જઈ,

પોતાના પુત્રોને રાજકારણ સોંપી, મહિલ પાસે આવ્યા અને પ્રમુખિત થયા.

મહિલ તીર્થ કર ધર્મ અને મનુષ્યસમાજના ઉત્કર્ષ માટે વધારે ને વધારે પ્રયત્ન કરવા લાગી. આ પ્રવૃત્તિમાં થેલા ૭ રાજાઓ પણ તેના આજીવન સહચારી થયા.

આ પ્રમાણે મધ્યદેશમાં વિહાર કરતી મહિલએ પોતાનું અંતિમ જીવન ગિહારમાં આવેલા સંમેત^{૧૦} પર્વત ઉપર વિતાવ્યું અને અજરામરતાનો માર્ગ સાધ્યો.

હે જાણી ! શ્રમજીલગવાન મહાવીરે સીજીવનનો પરાકાષ્ઠાએ પહોંચેલો વિકાસ આ અધ્યયનમાં વર્ણવેલો છે જે મેં તને કહ્યો. ” એમ આર્થ સુધર્મા બોલ્યા.

૯ માકંદી

[માચંદી]

શ્રી મણુભગવાન મહાવીર કહેલો નાયાધમ્મકહાના
આઠમા અધ્યયનનો અર્થ જાણ્યો. તે હવે તેના
નવમા અધ્યયનનો શો અર્થ કલો છે તે જણાવે એમ આર્ય
જંભુએ પોતાના ગુરુ આર્ય સુધર્માને કહ્યું.

આર્ય સુધર્મા જોલ્યા -

“અથા નગરીમાં કોણિક, નામે રાજા હતો. ત્યાં માકંદી
નામે એક મોટો સાર્યવાહ રહેતો હતો. તેને બદા નામની
પત્ની અને જિનપાલિત તથા જિનરક્ષિત નામે બે પુત્ર હતા.
તે બંને લાઠીઓ ચતુર વેપારી તેમજ માહસિક વહાણુવડી
હતા. અત્યાર આગમ્ય તેઓ અનેક જાતનાં કરિયાણાથી
ભરેલાં મોટાં મોટાં વહાણો લઈને અગિયાર વાર લવણુસમુદ્રની
સફરે ગયા હતા તથા અપાર સંપત્તિ ધસડી લાવ્યા હતા.

એકવાર તે બંને લાઠીઓએ ફરીથી દરિયાઈ સફરે
જવાનો વિચાર કર્યો અને તે માટે પોતાનાં માતૃપિતાની
અંમતિ માગી.

મતપિતાએ કહ્યું:-

"હે પુત્રો ! હવે તો તમે આ એકાદ મથેલા અડગક
ધનના ઉપભોગ કરો તોયે થઈ જશે. હવે વધારે દરિયાર્ધ
સફરનું આદરૂ ખેડું રહેવા દો. તમે અનેક વાર ત્યાંથી મકાનના
આથે કોમકુચાળ ખાજા કર્યા હો એ જોણું નથી."

પરંતુ તે બંને ભાઈઓને તો દરિયાર્ધ સફરની ધૂન
ભરાખર લાગી હતી એટલે ગમે તેમ કરીને પણ માનપિતાની
સંમતિ મેળવી લઈ તેઓ વહાણો સાથે ગમખની મરફે ગડપા,

તેઓએ દરિયામાં થોડાક માર્ગ હાથો એટલામાં તો
આદારમાં એકએક અદાલે વાદળ ગરી આવ્યાં, મેઘ ગાળવા
લાગ્યો અને પવન પ્રચંડ વેગથી ફુંકવા લાગ્યો. થોડીવારમાં તો
વહાણો ઝાઝગવા લાગ્યા આમતેમ અથડાવા લાગ્યાં, તેમનાં પાટિયાં
તડવા લાગ્યાં અને સડ દાટવા માંડ્યા. થોડી વારમાં તો નાવિકો,
કર્જુધારો, અને વ્યાપારીઓ ગભમ્યા, તથા બધે દાંદાદાર ચર્ચ
રચ્યો, ફૂવા તૂટી મૂચા, ધનનો મરડાઈ ગઈ, વલયોના ચૂરેચૂર
થઈ ગયા અને તે ગર્વ વહાણો કોઈ પહાડ સાથે અથડાઈ
જોનજોતમાં સણુકમાં મરક ચર્ચ ગયા. સાથે પાણીં દરિયાણી
અને માથુસો પથ્થુ અતોપ થયાં.

ભાઈઓએ તે બે ભાઈઓને એક મોટું પાટિયું કાપ
આવી મ્યું. તેને આધારે તરતા તરતા તે બંને ભાઈઓ એક
અદ્ભુત દ્વીપ પામે આવી પહોંચ્યા. તેનું નામ રત્નદ્વીપ હતું.
તે યણી સુદર, સ્વર્ણીય, પ્રાસાદિક અને અનેક વસ્તુથી
સુશોભિત હતો. ત્યાં રત્નદ્વીપદેવના નામે એક ભયંકર અને

દુધ્દેવી પોતાના એક લગ્ન મહેલમાં રહેતી હતી. તે મહેલની આરે જાણુ મોટા મોટા વનજો હતા.

પેલા બે લાઈઓએ એટલે કહિ આવી ખૂબ વિશ્વાસે લીધો. ત્યારબાદ આસપાસ ફરીને ફોં વીણી ખર્ધાં, શરદી ફર કરવા નારિયેળ વીણીને તેમનું તેલ શરીરે મગજનું નથા પુશ્કરણીમાં નાલીને એક મૃત્યુસિદ્ધાપદ ઉપર નિરાંતે બેઠા.

એમ નમરી, માતૃચિતાની સંમતિ, મમુદની સદર, પ્રથંક પવનના ઉત્પાત, વહાણોનું કાગનું, પારિમાનું મળવું અને આ દીપને કહિ જોતરું એ મધુ જાણે રવાનું આલું હોય એમ તેમને જાસવા લાગ્યું.

થોડીવારમાં તો તે બે લાઈઓના આખ્યાની વાત જાણીને તે દેવી તેમની પાસે આવી પહોંચી અને કહેવા લાગી:—“હે આકંઠોના પુત્રો તમને જો જીવિત વહાણું હોય તો મારા મહેલમાં આવીને મારી સાથે વિવિધ કામમુજો જોગવતા રહે, નહિ તો આ તીક્ષ્ણ તરવારથી તમારાં ડોકાં ઉડાવી દઈશ.”

તે દેવીનાં ક્રોધમુક્ત આ વચ્ચેનાં સાંભળીને તે બંને લાઈઓ અત્યંત ભય પામ્યા અને તેની ધમ્મકા અનુસાર તેના મહેલમાં રહી તેની સાથે કામકીડા કરવા લાગ્યા. તે દેવી પણ તેમને તે દીપમાં થતાં અમૃત જેવાં મીઠાં ફોં આણી આપવા લાગી તથા તેમની સાથે તેમની પત્નીની જેમ રહેવા લાગી.

એક દિવસ લવણસમુદ્રના સુસ્થિત નામના રખવાળે શકના વચનથી તે દેવીને આવીને કહ્યું કે તારે આ લવણસમુદ્રમાં જો કાઈ પાસ, પાંદડું, લાકડું, કચરો કે બીજુંં અશુભિ એવું

પણુ' હોય તે બધું એકવીસ વાર આંટાફેરા કરીને સાફ કરવાનું છે.

તે પ્રભાતે લવણસમુદ્ર સાફ કરવાના કાગે જતી તે દેવીએ તે બંને ભાઈઓને કહ્યું કે “હે દેવાનુપ્રિયો ! તમે અહીં જ રહેજો અને ક્યાંય આપ્યા જશો નહિ. મારા વિયોગથી અકળાર્ધને કલ્પ ક્યાંક બહાર ફરવા જવાના વિચાર કરો તો દક્ષિણ દિશા સિવાય બીજી બધી દિશાઓના વનખડોમાં જજો. પૂર્વના વનખડોમાં હંમેશાં વર્ષા અને શરદ ઋતુના દેખાવો રહે છે તથા તેમાં કેટલાય લનામંડપો, પુષ્કરણીઓ વગેરે છે. તે સર્વ દેશોએ તમે મથેચ્છ કરજો તથા મજા કરજો.

“ન્યારે ત્યાં ફરીને કંટાળો ત્યારે ઉત્તરના વનખડોમાં જજો. ત્યાં હંમેશ સિસિર અને હેમંત ઋતુના દેખાવો રહે છે.

“ત્યાંથી પણ ન્યારે કંટાળો ત્યારે પશ્ચિમ દિશામાં જજો. ત્યાં હંમેશ વસંત અને ગ્રીષ્મ ઋતુના દેખાવો રહે છે. તે વનખડોમાં પટાવાળા અનેક આંખાઓ છે તથા અશોક વગેરે ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારનાં વૃક્ષોથી તે અત્યંત સુશોભિત છે.

“ન્યારે ત્યાંથી પણ કંટાળો ત્યારે પાછા મહેલમાં જ આવજો. પણુ દક્ષિણ દિશામાં ભૂલેચ્છકે પણુ ન જતા. કારણ કે ત્યાં જેની દષ્ટિમાત્રથી પણુ શૂન્ય થાય એવો ઉમ્મ વિષ વાળો એક લયંકર હાથિવિષ સર્પ રહે છે.”

દેવીના ગયા પછી તે બંને ભાઈઓ તે તે વનખડોમાં વારાફરતી આનંદથી ફરવા લાગ્યા. પરંતુ તે દેવીએ મોટો લય દર્શાવીને દક્ષિણ દિશા તરફ જવાની મના કરેલી હોવાથી જ

તેમનું મન કુતૂહલથી તે દિશા તરફ જવા માટે જ ઉત્સુક રહેવા લાગ્યું.

છેવટે એક દિવસ નિશ્ચય કરીને તેઓ તે દિશા તરફ જ જવા લાગ્યા. થોડે દૂર જતાં જ ચારે ગાળુથી અસદ્ય દુર્ગંધ આવવા લાગી. તેમ છતાં નાક તથા મોં કપડા વડે બાંકીને તેઓ આગળ ગયા. ત્યાં શળીમાં પચેવેલા એક પુરુષનું રાતું તેમણે સાંભળ્યું. કુતૂહલથી તેની પામે જઈને તેઓએ પૂછ્યું:—“હે દેવાનુપ્રિય ! આ વધસ્થાન કેનું છે ? તું કેણુ છે ? ક્યાંથી આવ્યો છે ? અને આવી ભયંકર વેદનામાં તને કાણે નાખ્યો છે ?”

તેણે જવાબ આપ્યો:—“હે દેવાનુપ્રિય ! આ વધસ્થાન આ દ્વીપની દેવીનું છે. હું ઠાકંદીનો^૨ રહેવાસી, ધોડાઓનો વેપારી છું. હું કેટલાય અશ્વો તથા બીજાં કરિયાણાં લઈને મોટાં વહાણોમાં લવણસમુદ્રની સફરે નીકળ્યો હતો. દુર્દૈવવશાત મારું વહાણ સમુદ્રમાં ખડક સાથે અથડાઈને તૂટી ગયું. માત્ર હું એકલો જ હાથમાં આવેલા એક પાટિમાને આધારે તરતો તરતો આ દ્વીપમાં આવી પહોંચ્યો તથા અહીંની દેવી સાથે ભોગવિશ્વાસ કરનો તેના મહેલમાં આનંદપૂર્વક રહેવા લાગ્યો. એક દિવસ જરાક વાકું પડતાં તેણે ગુસ્સે ચર્છીને મારી આ દશા કરી છે. હે દેવાનુપ્રિય ! તમારી પણ તે ચી વલે કરશે તેની મને ખબર નથી.”

આ વાત સાંભળતાં જ બંને લાઈઓ સ્વયં કંપવા લાગ્યા અને આજીજી સાથે આ દ્વીપમાંથી નામી છૂટવાનો માર્ગ તે પુરુષને પૂજ્યા લાગ્યા. તેણે જવાબ આપ્યો કે “હે દેવાનુપ્રિય ! પૂર્વ દિશાના વનખંડમાં સૈલક નામના

યક્ષનું એક યક્ષાયતન છે. ત્યાં તે અશ્વરૂપે રહે છે તથા પ્રત્યેક માસની ચૌદસ, આદ્ય, અમાસ અને પૂનમને દિવસે આવીને મોટેથી બોલે છે કે 'કોની રક્ષા કરું ?' 'કોને તારું ?' તો તમે આ ચૌદશે તેના આયતનમાં જઈ તેની પૂજાસેવા કરો અને તેને કહો કે 'અમને તાર.' 'અમારી રક્ષા કર.'

તેના કલા પ્રમાણે ચૌદસને દિવસે તે ભાર્ગવોએ યક્ષાયતનમાં જઈને પોતાને તારવાની અને બચાવવાની તે યક્ષને વિનંતિ કરી.

તે યક્ષે તેમને કહ્યું કે "હું તમને અવશ્ય બચાવીશ. પરંતુ ઘોડાને રૂપે જ્યારે તમને પીઠ ઉપર બેસાડીને હું લવણ-સમુદ્રમાં ઝાકીશ ત્યારે તે દેવી પાછળ આવી તમને બિલાવવાનો કે શૂંગારણ્યાં લાવવાનો દોષાવવાનો ખૂબ જ પ્રયત્ન કરશે. તે વખતે તમારે જરા પણ પીગળવું નહિ કે તેના સામું જોતું નહિ. કારણ કે જ્યાં સુધી તમે મારી પીઠ ઉપર રહેશો ત્યાં સુધી તમને હાથ પણ લગાડવાની કાઈની તાકાત નથી. પરંતુ જો તમે જરાય લાલચ કે બચપી પકળીને તેની સામું જોશો કે તરત હું તમને મારી પીઠ ઉપરથી સમુદ્રમાં ફેંકી દઈશ અને તે દેવી તત્કાળ તમારે વધ કરશે."

બંને ભાર્ગવો તેના કલા પ્રમાણે જ દંડતાથી વર્તવાનું કખૂલ કરી તેની પીઠ ઉપર આજ્ઞા થયા અને અંધા તરફ વેગથી ગમન કરવા લાગ્યા,

લવણસમુદ્રને સ્પર્શ કરીને મહેલમાં આવતાં જ દેવીએ તે બંને ભાર્ગવોને ત્યાં ન જોયા. તે તરત જ બધી હડીકત સમગ્ર ગર્ભ અને તલ્લચર હાથમાં લઈ તેમની પાછળ પડી. તેણે પાસે આવી તે બંને ભાર્ગવોને અનેક પ્રકારનો વાધ

બતાવ્યો. પણ ત્યારે તે જરા પણ કડ્યા નહિ ત્યારે તેણે શૃંગારમુક્ત દાવલાવથી તેમને લોલાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો. તેને લાગ્યું કે જિનરક્ષિત કંઈક લીંગ છે એટલે તેને ઉદ્દેશીને તે મધુર સ્વરે બોલવા લાગી:-

“હે પ્રિય! હે વશલા! હે કંચ! આ જિનપાલિતને તો હું નહોતી ગમતી, પણ તને તો હું અત્યંત પ્રિય હતી. તો પછી તું શા માટે મને વિનાશરણ એકલી મુકીને ચાલ્યો જાય છે? તારા વિના આ ખારા સદુદ્રમાં મારા દિવસો શી રીતે જશે? હે દાંત! જો તું મારા ઉપર દયા નહિ કરે તો હું જરૂર અહીં પ્રાણત્યાગ કરીશ.” તેનાં આવાં પ્રેમ તથા અનુનયમુક્ત મધુર વચનોથી જિનરક્ષિત ગ્રણી ગયો અને તેની સામે જોવા લાગ્યો. આમ ચર્તાં જ પેલા યજ્ઞે તેને પોતાની પીઠ ઉપરથી જોરથી સદુદ્રમાં ફેંક્યો અને પેલી દેવીએ તેને પોતાની તરવાર ઉપર જ અદ્ધર ઝીલી લઈ તત્કાળ મારી નાખ્યો.

ત્યારબાદ તે જિનપાલિતને લોલાવવા પ્રયત્ન કરવા લાગી. પરંતુ ત્યારે ઘણું કરગરણ છતાં, રડવા છતાં કે દાવલાવ બતાવ્યા છતાં તે જરા પણ કડ્યો નહિ ત્યારે યાકીને તે પોતાના ભવન તરફ પાછી ચાલી ગઈ.

મંધા આવી પહોંચતાં જ પેલા યજ્ઞે જિનપાલિતને તેની પાસેના એક બગીચામાં ઉતારી મુક્યો.

તેણે પોતાને ઘેર જઈ પોતાનાં માતપિતાને રડતાં રડતાં પોતાના બીનકની અને જિનરક્ષિતના મૃત્યુની બધી દલીલત કહી સંતોષાવી. ત્યારબાદ ગમય જતાં, એક વિચારે પડતાં બધાં સુખથી રહેવા લાગ્યાં.

એક વખત ચંપા નગરીના પૂર્ણેશ્વર હિલ્લામાં લગવાન મહાવીર પધાર્યા. જિનપાલિતે તેમનું ધર્મપ્રવચન સાંભળ્યું અને પોતાના જીવનની શુદ્ધિ માટે તે ગાત્રપિતાની સંમતિ લઈને તેમનો અંતેવાસી યર્ષ સંયમપૂર્વક રહેવા લાગ્યો.

હે જંણુ ! જિનરક્ષિત જે પ્રમાણે દેવીના હાવલાવધી મોહિત થઈ, શૈલક ધક્કની પીઠ ઉપરથી ગળડી પડીને હળસે જળચર પ્રાણીઓથી વ્યાપ્ત એવા સાગરમાં મરણ પામ્યો તે પ્રમાણે જે શ્રમણો અને શ્રમણીઓ અવિરતિથી મોહ પામીને ચારિત્રથી બ્રજ ચશે તે દુઃખથી વ્યાપ્ત અને ભયંકર સ્વભાવવાળા અપાર સંસારસાગરમાં પડીને બ્રમણ કયાં કરશે.

તેમજ હે જંણુ ! જેમ જિનપાલિત દેવીથી ક્ષોભ ન પામતાં પોતાના સ્થાને જઈ જીવિત અને સુખ પામ્યો તે પ્રમાણે જે શ્રમણો અને શ્રમણીઓ સર્વ પ્રકારના માનુષિક કામભોગોને એક વાર મૂક્યા પછી ફરી ઇચ્છતાં નથી તે આ ભયંકર સંસારસમુદ્રને ઓળંગી મિદિપદને પામે છે.

હે જંણુ ! શ્રમણુલગવાન મહાવીરે નવમા અધ્યયનનો આ પ્રમાણે અર્થ કહ્યો છે, જે તને કું કહું છું." એમ આર્થ સુધર્મા બોલ્યા.

ચંદ્રમા

[અંદિમા]

શ્રી મણુભગવાન મહાવીર કહેલો નાયાધમ્મકહાના નવમા અધ્યયનનો અર્થ જાણ્યો તો હવે તેના દશમા અધ્યયનનો શો અર્થ કહ્યો છે તે જણાવો એમ આમ જંબુએ પોતાના ગુરુ આચાર્ય સુધર્માને કહ્યું.

આચાર્ય સુધર્મા બોલ્યા:-

“એકવાર રાજગૃહ નગરની બહારના ગુણુસિલ્લ કૈત્યમાં શ્રમણુભગવાન મહાવીર આવીને બેસ્યા હતા.

તેમના મોટા શિષ્ય ગૌતમે તે વખતે તેમને નીચે પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછ્યો -

“હે ભગવાન ! આત્માની શુદ્ધિનો વિકાસ કેવી રીતે થાય છે અને હાસ કેવી રીતે થાય છે તે મને કહો.”

શ્રમણુભગવાન મહાવીર બોલ્યા:-

“હે ગૌતમ ! વર્ણ, શીતલતા, સ્નિગ્ધતા, કાંતિ, દીપ્તિ, દ્યુતિ, જાયા, પ્રભા, ઓજસ, લેસ્યા અને મંડળની બાબતમાં કૃણુપક્ષના પડવનો ચંદ્ર પૂર્ણિમાના ચંદ્ર કરતાં હીન હોય છે.

“તે જ પ્રમાણે શુક્લપક્ષના પડવાના ચંદ્ર કરતાં બીજનો ચંદ્ર હીનતર હોય છે. અને એ રીતે દરરોજ હીન થતો થતો અમાસની સુત્રે તે છેક નષ્ટ થઈ જાય છે.

“એ જ પ્રમાણે હે આયુષ્મન શ્રમણ ! ક્ષમા, નિર્લોભતા, જિતેન્દ્રિયતા, સરલતા, મૃદુતા, લઘુતા, સત્ય, તપ, ત્યાગ, અકિંચનતા અને પ્રાણચર્યાના ગુણોથી રહિત થઈને આપણાં નિર્ઋથનિર્ઋથીઓ દિનપ્રતિદિન હીન, હીનતર અને હીનતમ દશાને પામતાં પામતાં છેવટે અમાસના ચંદ્રની જેમ બિલકુલ નારા પામે છે.

“વળી હે ગૌતમ ! શુક્લપક્ષના પડવાનો ચંદ્ર વર્ણ, સ્થિતિ વગેરે ગુણોની બાબતમાં અમાવાસ્યાના ચંદ્ર કરતાં અધિક હોય છે. તે જ પ્રમાણે શુક્લપક્ષમાં બીજનો ચંદ્ર પડવાના ચંદ્ર કરતાં અધિકતર હોય છે. એ રીતે વધતાં વધતાં પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર એ બધા ગુણોથી પરિપૂર્ણ હોય છે.

“એ જ પ્રમાણે હે આયુષ્મન શ્રમણ ! ક્ષમા વગેરે ગુણોને વધારેને વધારે ખીસવનારાં નિર્ઋથ અને નિર્ઋથીઓ છેવટે પૂર્ણિમાના ચંદ્રની પેઠે પરિપૂર્ણ થાય છે.”

હે જણ ! આ પ્રમાણે શ્રમણભગવાન મહાવીરે દશમા અધ્યયનનો અર્થ કહ્યો છે, જે હું તને કહું છું. ” એમ આર્ય સુધર્મા બોલ્યા.

દાવદવનાં ઝાડ

[દાવદવ ૧]

શ્રી મણુભગવાન મહાવીરે કહેલો નાયાધમ્મકહાના દસમા અધ્યયનનો અર્થ જાણ્યો તો હવે તેના અગિયારમા અધ્યયનનો શો અર્થ કલો છે તે જણાવો એમ આર્થ જણુએ પોતાના ગુરુ આર્થ સુધર્માને કહ્યું.

આર્થ સુધર્મા બોલ્યા:-

“એકવાર રાજગૃહ નગરની બહાર મુણ્ણશિક ક્રેત્યર્મા શ્રમણુભગવાન મહાવીર આવીને બિતર્યા.

તેમના મોટા શિષ્ય ગૌતમે તે વખતે તેમને નીચે પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછ્યો:-

“હે ભગવન! કેવા પ્રકારના છવોને આરાધક કહેવા અને કેવા પ્રકારના છવોને વિરાધક કહેવા તે મને કહો.”

શ્રમણુભગવાન મહાવીરે જવાબ આપ્યો:-

“કોઈ સમુદ્ધને કડિ બટાવાળાં, યવ, પુષ્પ અને ફળોથી લએલાં તથા પુષ્કળ હરિયાળાવાળાં મુશીબિત દાવદવ નામનાં

વૃક્ષો હોય છે. હવે જ્યારે કોઈ વાર ક્ષીણના ધૃવતપુરોવાત, પથ્થાતવાત, મંદવાત અને મહાવાત ચાલે છે ત્યારે તે વૃક્ષો-માંનાં કેટલાંક તો જેવાં હોય છે તેવાં જ સુશોભિત રહે છે, કેટલાંક જીર્ણ થઈ જાય છે, કેટલાંક કંરગાઈ જાય છે અને કેટલાંક સૂકાં ઠૂંકાં જેવાં થઈ જાય છે.

“જેન પ્રમાણે જે નિર્ગ્રંથ અને નિર્ગ્રંથીઓ ખીજાં શ્રમણ અને શ્રમણીઓના કેશાવક અને શ્રાવિકાઓના સંસર્ગમાં આવતાં પોતાની સહનશીલતા ગુમાવતાં નથી અને નિર્ભય રહીને સાવધાનપણે બધું સહન કરી લે છે, પરંતુ અન્ય ધર્મવાળાઓના સંસર્ગમાં આવતાં જ ઊકળી જાય છે કે ક્ષમાને કારે મૂકી કેશું સહન કરવાની દરકાર સખતાં નથી અને ધર્મને નિમિત્તે ક્રોધને વશ થાય છે તેઓને અંશથી વિરાધક કહ્યાં છે.

“જે નિર્ગ્રંથ અને નિર્ગ્રંથીઓ અન્ય તીર્થિકોના સંસર્ગમાં આવતાં યાંત રહે છે પણ શ્રમણ અને શ્રમણીઓ તથા શ્રાવક અને શ્રાવિકાઓના સંસર્ગમાં આવતાં જ ખગલણી જાડે છે, ક્રોધે ભરાય છે, ચક્ષુ તદ્દા યોલી નાખે છે અને સહનશીલતાને કારે મૂકે છે તેઓને અંશથી આરાધક કહ્યાં છે.

“જે નિર્ગ્રંથ અને નિર્ગ્રંથીઓ કોઈના પણ સહવાસમાં આવતાં પોતાનો સમભાવ ગુમાવી બેસે છે અને અવિવેકને વશ થઈ વિષમભાવમાં પ્રવર્તે છે તેઓને સર્વાંશે વિરાધક કહ્યાં છે.

• “અને જે શ્રમણ અને શ્રમણીઓ ગમે તેના સહવાસમાં આવતાં સમભાવે જ વર્તે છે, કદી ગુસ્સે ચતાં નથી કે આકૃતિમાં, ભાષામાં કે વિચારમાં ક્રોધને અંશ પણ આવના દેતાં નથી તેવાં ક્ષમાશીલ શ્રમણ શ્રમણીઓને સર્વાંશે આરાધક કહ્યાં છે.”

હે જજી! જીવોની આરાધકતાનો પાયો તેમની મહન-

‘શીલતા ઉપર છે અને વિરાધકતાનું મૂળ તેમના ક્રોધી સ્વભાવમાં છે એ અર્થે અમલુભગવાન મદાવીરે આ અગિયારમા અધ્યયનમાં કહ્યો છે, જે હું તને કહું છું.’ એમ આર્થ સુધર્મા બોલ્યા.

સાર:—

આ અધ્યયનમાં આરાધક અને વિરાધકનું સ્વરૂપ બતાવવામાં આવ્યું છે. આરાધક એટલે ભગવાનની આરાધના પ્રમાણે ચાલનાર અને વિરાધક એટલે તે પ્રમાણે નહિ ચાલનાર.

જે મનુષ્ય પોતે માનેલાં સ્વર્ગનો સાથે કે અન્ય ધર્મવાળાઓ સાથે કોઈ પ્રકારની અથડામણમાં આવે છે તેને આમાં સ્પષ્ટ શબ્દમાં વિરાધક કહ્યો છે. અને જે બધા સાથે સમભાવથી વર્તે છે તેને આરાધક કહ્યો છે. અન્ય તીર્થિકા (અન્ય સંપ્રદાયવાળાઓ) સાથે અથડામણમાં આવવાનું નિમિત્ત માત્ર સાંપ્રદાયિક અસ્મિતા સિવાય બીજું કોઈ કળી શકાતું નથી. ભગવાન જાણતા હતા કે આ એક જ ધરણીથી એક ધર્મને માનનારા પણ બિન બિન સંપ્રદાયવાળા અને જુદાજુદા ધર્મને માનનારા એ બધા પોતપોતાને સાચા માનીને તે પ્રમાણે વર્તશે તો નહિ, પણ લડશે જરૂર. એવા લડનારાઓને તેમણે વિરાધક કહીને ખાસ વખોડ્યા છે. આથી સ્પષ્ટ માલમ પડે છે કે જિનપ્રવચનમાં પરસ્પર મતભેદને અંગે જૈનોએ પરસ્પર ધર્મકલહ કરવો એ ભગવાનની ચોખ્ખી વિરાધના છે. તેમજ બીજા પ્રવચનોની સાથે, તેમને મિથ્યા કહીને કલહ કરવો એ પણ વિરાધના જ છે. ભગવાનના કલા પ્રમાણે જે પુરુષ સ્વ કે પરધર્મી સાથે સહિષ્ણુતાથી વર્તે છે તેજ આરાધક કહેવાય છે.

પાણી

[ઉદગ-પ્રાચ ૧]

શ્રી મણુભગવાન મહાવીર કહેલો નાવાધમકહાના
 અગિયારમા અધ્યયનનો અર્થ જણ્યો તે હવે તેના
 આરમ્ભ અધ્યયનનો શો અર્થ કયો છે તે જણાવો એમ
 આર્થ જણ્યો પોતાના ગુરુ આર્થ સુધર્માને કહ્યું
 આર્થ સુધર્મા બોલ્યા -

"અપા નગરીમા જિતશત્રુ નામે રાજા હતો તેને ધારિણી
 નામે સ્ત્રી અને અદીનશત્રુ નામે યુવરાજ પુત્ર હતો તેના
 રાજ્યની પુરા સુશુદ્ધિ નામે શ્રમણોપાસઠ અમાત્યના દ્વયમા હતી

અપાની બહાર એક મોટી ખાઈ હતી તેનું પાણી
 સહેલા મુકદ્દા જેવું ચઢાતું, જેવું કે અડકવું ન ગમે તેવું ગંદ
 અને અસખ્ય કીંગઓથી ખદમદતું હતું

એકનાર જિતશત્રુ રાજા અનેક મોટા રાજાઓ, ધનાઢ્યો
 અને માર્થવ્રહો સાથે બોજન લીધા પછી બોજનની મામત્રીના
 વખાણ કરતો તેઓને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો -

“હે દેવાનુપ્રિયો ! આપણે લીધેલા ભોજનનો રસ ઉત્તમોત્તમ હતો. તેનો વર્ણ, ગંધ અને સ્પર્શ પણ એવો જ સુંદર હતો. ભોજન દીપક, તર્પક, અત્યંત આસ્વાદવાળું તથા આપણા જત્રીસે કોઠાઓને ઠંડક વાળે એવું આદ્યત્રાદક હતું. અમારા મુણ્દિ સિવાય ત્યાં બેઠેલી મંડળાએ સજ્જની કામઝા મેળવી. પણ મુણ્દિએ કહ્યું:-“એમાં શું નવાઈ છે ? એ તો પુદ્ગલ-પરમાણુઓનો સ્વભાવ છે. કેટલીક વાર સારા અને મધુર અવાજવાળાં પરમાણુઓ ધનને ન ગમે તેવા કઠોર અવાજવાળાં થઈ જાય છે અને ધનને ન ગમે તેવા અવાજવાળાં પરમાણુઓ ઉત્તમ, મધુર અવાજવાળાં પણ બને છે.

“જે અણુઓ આંખને અત્યંત પ્રસન્નતા આપનારા હોય છે તે કાંઈ વાર ભેવાં પણ ન ગમે તેવાં થઈ જાય છે અથવા તેથી બિઘડું પરિણામ પણ આવે છે.

“મુઝંધી અણુઓ કેટલીક વાર માથું ફાટી જાય તેવાં દુર્ગંધ-યુક્ત પણ થઈ જાય છે અને દુર્ગંધી અણુઓ માથાને તરફે તેવી સુવાસ પણ આપવા લાગે છે.

“જીભને સ્વાદિષ્ટ લાગનારાં પરમાણુઓ કેટલીક વાર બેસ્વાદ પણ બની જાય છે અને આખવાં પણ ન ગમે તેવાં અણુઓ અત્યંત મધુર પણ થઈ જાય છે.

“જે અણુઓનો સ્પર્શ કરવાનું આપણને વારંવાર મન થાય તે જ અણુઓ કેટલીક વાર અડકવાં પણ ન ગમે તેવાં થઈ જાય છે જ્યારે કેટલીક વાર તેથી બિઘડું પરિણામ પણ આવે છે.

“એટલે કે અમુક ધણું સરસ છે અને અમુક ધણું જ ખરાબ છે એ કાંઈ નવાઈનો વિષય નથી.

“ઢેટલીક વાર સરસ વસ્તુ સંયોગવશાત બગડી પણ જાય છે અને ખરાબ વસ્તુ સુધરી પણ જાય છે. એ તો માત્ર પરમાણુઓના સ્વભાવ અને સંયોગની વિચિત્રતા છે.”

સુશુદ્ધિની આ હકીકત જિતશત્રુને ગમી નહિ. પણ તે આ વિષે વધુ ચર્ચા ન કરતાં ચૂપ રહ્યો.

એક વાર જિતશત્રુ રાજા ઘોડેસ્વાર યજ્ઞને મોટા પરિવાર સાથે નગર બહાર, તે આર્ધના અત્યંત ગંદા પાણી પાસે યજ્ઞને ફરવા નીકળ્યો. ત્યાં તે પાણીની અસહ્ય દુર્ગંધથી તેને નાક દાબવું પડ્યું. ઘોડે આગળ જઈને રાજાએ બધા સમક્ષ એ પાણીની નિંદા શરૂ કરી. તેણે કહ્યું:-

“એ આર્ધના પાણીનો રંગ ધણે જ ખરાબ છે અને ગંધ તો સાપના સોલા મુઠ્ઠા જેવો છે. એટલા ઉપરથી જ તેના સ્વાદ અને સ્પર્શની પણ અટકળ કરી શકાય છે.”

રાજાની આ વાત પણ અમાત્ય સિવાય બીજા બધાએ કબૂલ રાખી. માત્ર અમાત્યે કહ્યું:- “હે સ્વામી! મને તો તમારી આ પ્રાતર્ભા કંઈ નવાઈ લાગતી નથી. મેં પહેલાં કહ્યું હતું તે પ્રમાણે એ તો બધું પરમાણુઓના સ્વભાવની વિચિત્રતામાં જ રહેલું છે.”

જિતશત્રુએ સુશુદ્ધિને કહ્યું:-

“હે દેવાનુપ્રિય! તારો અભિપ્રાય ખરાબર નથી. મને તો તારું ધ્યન દુરાગ્રહ ભરેલું જ લાગે છે. જે સારી વસ્તુ છે તે સારી જ છે અને ખરાબ વસ્તુ છે તે ખરાબ જ છે. તેમને તો સ્વભાવ પલટાઈ જાય એવું તે કંઈ બનવું હશે?”

રાજાના ધ્યન ઉપરથી સુશુદ્ધિને લાગ્યું કે વસ્તુમાત્ર પરિવર્તનશીલ છે એ વાત રાજા બળજબરી નથી. માટે મારે

પ્રત્યક્ષ પ્રયોગ કરી બતાવી રાખતે ભગવાન મહાવીરે કહેલું વસ્તુનું સ્વરૂપ બરાબર સમજાવતું જોઈએ.

ભગવાન મહાવીરે કહ્યું છે કે વસ્તુમાત્ર દ્રવ્ય પર્માય ઉભયરૂપ છે. દ્રવ્ય વિનાના પર્માયો અને પર્માયો વિનાનું દ્રવ્ય હોઈ શકે જ નહિ. પર્માય એટલે પરિણામ-ફેરફાર. આ હકીકત રાખના ખ્યાનમાં આવે માટે મારે ખાઈના આ ગંદા પાણીને જ ચ્વચ્છ કરી બતાવતું જોઈએ.

આમ વિચાર કરી ઘેર પાછા ગયા બાદ, સુશુદ્ધિએ બાજરમાંથી નવ કેરા ઘડાઓ મંગાવ્યા તથા પોતાનાં માણસોદ્વારા તે ઘડાઓમાં ખાઈનું મંદું પાણી બરાબર ગળીને ભરાવી મંગાવ્યું. ત્યારબાદ તેણે તે ઘડાઓ બરાબર બંધ કરી સાત દિવસ રાખી મૂક્યા. ત્યારબાદ બીજા નવા ઘડાઓ મંગાવી, તે પાણી તેમાં ફરી ગળીને નંખાવ્યું અને તે દરેકમાં તાજી રાખ નંખાવી. સાત દિવસ બાદ ફરી નવા ઘડા મંગાવી તેણે તે પ્રમાણે જ ફરી કરાવ્યું. આમ સાત આઠવાડિયાં સુધી તેણે તે પાણી વારંવાર ફેરવાવ્યા ક્યું તથા તેમાં તાજી રાખ નંખાવ્યા કરી.

સાતમે આઠવાડિયે એ પાણીનો વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ સ્વચ્છમાં સ્વચ્છ પાણી જેવો થયો. તે ઇંદ્રિયો અને જ્ઞાત્રોને આકર્ષાદ આપે તેવું, પથ્થ, હથકું અને સ્ફટિક જેવું નિર્મળ થયું. એ ઉત્તમ પાણીને વધુ ઉત્તમ બનાવવા સુશુદ્ધિએ તેમાં સુગંધી વાગો, મોચ વગેરે ઉદકસંભારણીય દ્રવ્યો ભેળવ્યાં અને રાખના પાણિયારીને એ પાણી લઈ જઈ, ભોજન વખતે રાખને આપવાની સચના કરી.

જમ્યા પછી રાખએ એ પાણી પીને તેનાં ખૂબ વખાણ કર્યા અને સાથે જમનારા બધા રાખઓ, મિત્રો વગેરેને કહ્યું

કે "હે દેવાનુપ્રિયો ! આપણે જે પાણી અત્યારે પીધું એ ઉત્તમોત્તમ છે. શું એનો સ્વાદ ! શું એનો રંગ ! શી એની ગંધ ! અને કેવી એની દિમ કરતાંયે વધારે શીતલતા ! હું તો તેને ઉદકરત્ન કહું છું."

વપ્પાણ કરતાં કરતાં રાજાએ પાણિયારીને પૂછ્યું કે "આ પાણી તેં ક્યાંથી મેળવ્યું ? પાણિયારી બોલ્યો:—"મહારાજ ! એ પાણી સુશુદ્ધિને ત્યાંથી આવેલું છે." રાજાએ સુશુદ્ધિને બોલાવીને પૂછ્યું:—"હે દેવાનુપ્રિય ! તું આવું સરસ પાણી ક્યાંથી લાવ્યો ?"

સુશુદ્ધિએ જવાબ આપ્યો:—"મહારાજ ! એ પાણી પેલી ગંધાતી ખાઈનું જ છે."

રાજાએ વિસ્મય સાથે પૂછ્યું કે "શું આ પેલી ગંધા ખાઈનું પાણી છે ?"

સુશુદ્ધિ બોલ્યો:—"મહારાજ ! એ તેનું જ પાણી છે. જિનભગવાને કહ્યું છે કે વસ્તુમાત્ર પરિશુભનસીલ છે. જ્યારે તમે જોગનનાં વપ્પાણ કર્યા અને ખાણીની નિંદા કરી ત્યારે મેં તમને જિનભગવાનનો સિદ્ધાંત સમજાવવા પ્રયત્ન કરેલો પણ તમારા માન્યામાં તેવાત આવી નહિ. તેથી મેં ખાઈના ગંધાતા પાણી ઉપર પ્રયોગ કરીને તમને તે પ્રત્યક્ષ કરી બતાવ્યો."

આમ થવા છતાં રાજાને સુશુદ્ધિ ઉપર વિશ્વાસ ન આવ્યો. તેથી તેણે પોતાની દેખરેખ નીચે, કાંઈથી ફેાડી ન સધાય તેવાં ખારા અંગત માણસોદ્વારા એ પાણી મંગાવી સુશુદ્ધિના કહેવા પ્રમાણે એ પ્રયોગ કરી કરી જોયો. ત્યાર બાદ

તેને પાકી ખાતી થઈ કે સુશુદ્ધિનું કહેવું પૂરેપૂરું ખરું છે. તેણે ફરી વાર સુશુદ્ધિને બોલાવીને પૂછ્યું કે “વસ્તુના સ્વરૂપને લગતો આવો સત્ય સિદ્ધાંત તેં ક્યાંથી મેળવ્યો ?”

સુશુદ્ધિ બોલ્યો:-

“મહારાજ ! જિનભગવાનના વચનથી હું એ સિદ્ધાંત સમજ્યો છું. તેથી જ કોઈ સુંદર વસ્તુ જોઈને હું ટુલાતો નથી તેમ જ નાશી વસ્તુ જોઈ ગભરાતો નથી. વસ્તુના પદાર્થોનું મધ્યસ્થ બાન થવાથી હુંકેહુ પોતાનો સમભાવ દઢાવી બરાબર મધ્યસ્થ રહી શકે છે અને કથાઓની ચીકણામાં પડતો નથી.”

સુશુદ્ધિની વાત સાંભળીને રાજાને એ સિદ્ધાંત સમજવાની તીવ્ર ઇચ્છા થઈ.

સુશુદ્ધિએ તેને પદાર્થના સ્વરૂપ પરત્વેનો જિનભગવાનનો સિદ્ધાંત બરાબર સમજાવ્યો. તેમજ મહારાજ પરત્વે જિને કહેલો આત્મ્યામ ધર્મના બાદ ફરી નવો બદલાવ બરાબર સમજાવ્યો.

રાજા તે વાત માંજિતી થઈ તેમાં તાણ રાખ નો. સુશુદ્ધિને કહેવા લાગ્યો:- “હે દેવદામિત્ર ! તેમનો વુઝીર-મંત્રી, બર ગમ્મું છે, એમાં મારે પાકો વિશ્વાસ છે. હવે હું પદાર્થનું મધ્યસ્થ સ્વરૂપ સમજ્યો છું તથા આચારસુદ્ધિ માટે જિને કહેલો શુદ્ધધર્મને મારી પ્રતિષ્ઠા ઉભારવાનો છું.”

એક વાર એ પા નગરીની બહાર પૂર્ણાલક ધર્મમાં ફરલાક જિનાનુવાચી સ્થવિગે આવીને બેઠા. સુશુદ્ધિએ રાજાની સંમતિ લઈ તે સ્થવિગેના અનિવાસી થવાનો વિચાર કર્યો. પરંતુ રાજાએ તેને કહ્યું કે “યોગી વરમ પાકી આપણે બંને સાથે જ જિનભગવાનના સ્થવિગેના અનિવાસી થઈશું.”

સુશ્રુદિએ રાજની તે વાત સ્વીકારી અને એ જાને બાર વરસ સુધી મૃદરથધર્મમાં રહ્યા. ત્યાર બાદ ચિત્તશક્તિનો પરિપાક થયે રાજ્યએ પોતે જ સુશ્રુદિને બોલાવીને કહ્યું કે “ હવે આપણે આ અદીનકુમારને ગાદી સોંપી, તથા કુટુંબની મંમતિ મેળવી, અને સાથે જ પેણા રથવિગ્નના અંતિયાગી થઈએ.”

એ પ્રમાણે કુમારનો રાજ્યાભિષેક કર્યા બાદ તે જાનેએ પ્રવણતા લીધી અને શુવનશુદ્ધિનો માર્ગ સ્વીકાર્યો. જાને જણાએ અગિયાર અંગોનું અધ્યયન કર્યું, મનુષ્યમાત્રમાં મૈત્રી-ભાવ પ્રગટાવવા ઉપર પ્રયત્ન કરી ચિત્તમાં સમભાવ ફેળવ્યો તથા શરીર અને ઇન્દ્રિયોને પોનાના વશમાં આણ્યા. એ પ્રમાણે કેટલાંય વર્ષો સુધી સંયમ અને તપનું આચરણ કરતા તે, છેવટે ઠાળ કરી, સિદ્ધ છુદ્ધ અને મુક્ત થયા.

આ પ્રમાણે હે જાંબુ ! અમણલગચાન મહાવીરે પોતાનું મંતવ્ય ખીજાને બરાબર સમજાવવાની પદ્ધતિ આ અધ્યયનમાં વર્ણવી બતાવી છે, જે હું તને કહું છું.” એમ આયર્ સુધર્મા બોલ્યા.

શ્રી ભણુભગવાન મહાવીર કહેલો નાયાધમ્મકહાન
 બારમા અધ્યયનનો અર્થ જાણ્યો તો હવે તેના તેરમા
 અધ્યયનનો શો અર્થ કહ્યો છે તે જણાવો એમ આર્ય જણુએ
 પોતાના ગુરુ આર્ય સુધર્માને કહ્યું.

આર્ય સુધર્મા બોલ્યા—

“રાજગૃહ નગરની બહાર ગુણસિલક નામે ચૈત્ય હતું. તે
 નગરમાં શ્રેણિકરાજ્ય રાજ્ય કરતો હતો. તે સમયે ગામેગામ
 કરતા કરતા મંથમ અને તપશી આત્માને વાસિત કરતા
 શ્રમણુભગવાન મહાવીર પોતાના ચૌદ હજાર શ્રમણો સાથે
 ત્યાંના ગુણસિલક ચૈત્યમાં આવીને જિતયાં.

ત્યાં એકવાર સૌધર્મકંપના દુર્દશવતંસક નામના
 વિમાનમાં રહેનારો દુર્દર નામનો તેજસ્વી દેવ તેમની ભક્તિ
 કરવા આપ્યો.

તે દેવનું દિવ્ય તેજ જોઈને ભગવાનના મોટા શિષ્યે
 તેમને પૂછ્યું—“હે ભગવન! એ દેવે એવું અદ્ભુત તેજ
 શાથી મેળવ્યું?”

લગવાન બોધ્યાઃ—“હે ગૌતમ! આ નગરમાં પહેલાં મોટી રિદ્ધિવાળો અને વ્યવહારકુશળ નંદ નામે એક મોટો મણિપાર રહેતો હતો. તે વખતે એક વાર ફરતો ફરતો હું આ નગરમાં આવી ચઢ્યો. નંદ મણિપારે મારું પ્રવચન સાંભળી મારી પાસે શ્રમણોપાસકનો ધર્મ સ્વીકાર્યો.

પછી દિવસ જતાં અસંખ્યમીઓના સહવાસને કારણે તે ધીરે ધીરે પોતાના સંયમમાં શિથિલ થવા લાગ્યો. એક વાર જેઠ માસમાં નિજાંજો અકૃમ (ત્રણ ઉપવાસ) સ્વીકારીને તે પોતાની પૌષ્ઠશાળામાં રહ્યો હતો. છેલ્લે દિવસે તેને અત્યંત તૃષ્ણા અને ક્રુધા લાગી. પણ તે અસંયત અને આસક્ત થયો હોવાથી જૂખ અને તરસ વખતે સંમભાવ ટકાવી રાખવાને બદલે અસંત વ્યાકુળ ધર્મ ગયો.

તે વખતે તેને વિચાર આવ્યો કે જેઓ લેશિને પીવા માટે કે નાહવા માટે વાવો, પુષ્કરણીઓ અને તલાવડીઓ ખણાવે છે તેઓને ખરેખર ધન્ય છે. હું જેમ અત્યારે તૃપ્તથી પીગાઉ છું તેમ અનેક પ્રવાસીઓ આવા સખત તાપમાં તરસથી તરફડતા હશે. તેઓને માટે એ વાવો અને તલાવડીઓ આશીર્વાદ સમાન છે.

આમ વિચાર કરતાં તેણે નિશ્ચય કર્યો કે આવતી કાલે સવારે જ એક મોટું બેટણું લઈ હું રાજ્ય પાસે જઈને તેની સંમતિ મેળવી એક મોટી પુષ્કરણી ખોદાવીશ.

સવાર થતાં જ તે પ્રમાણે તેણે રાજ્ય પાસે જઈને તેને વિનંતિ કરીઃ—“હે મહારાજ! આપ અનુમતિ આપે તો નગરની બહાર, વૈભાર પર્વત પાસે, વાસ્તુશાસ્ત્રીઓ બતાવે તે

જગાએ હું એક મોટી પુષ્કરણી ખોદાવવાની ઇચ્છા રાખું છું.”

રાજાએ તેમ કરવાની તેને ધણી ખુશીથી રંજ આપી.

ત્યાર બાદ તેણે વૈભાર પર્વતની પાસે સમચોરસ, સરખા કાંદાવાળી, અનેક જાતનાં પુષ્પોથી સુગંધિત અને પુષ્પોની ગંધથી છોકલા ભર્યા નથા સારસ વગેરે અનેક જંજીર પંખીઓના અવાજોથી સુંભવમાન એવી મોટી પુષ્કરણી બંધાવી.

તેની આરે દિશામાં તેણે ઘડાઘર વૃક્ષોની ગાદ જાપાવાળા અને સુગંધિત પુષ્પોવાળી લતાઓથી બહેકતા આર વનખંડો તૈયાર કરાવ્યા.

ત્યાર બાદ પૂર્વના વનખંડમાં તેણે અનેક સ્તંભોથી સુશોભિત અને અત્યંત મનોહર એવી એક મોટી ચિત્રસભા બંધાવી. તેમાં પ્રેક્ષકોને પ્રસન્ન કરે તેવાં અનેક પ્રકારનાં લાકડાનાં રમકડાં, પુસ્તની બનાવટો, વિવિધ જાતનાં ચિત્રો, માટીની અનેક પ્રકારની મળવટો, લુદી લુદી જાતનાં ગૂંચ-છુકામ, તથા વીંટીને, ભરીને અને સમૂહ કરીને તૈયાર કરેલાં દેખાવો બ્યવસ્થિત રીતે ગોઠવવામાં આવ્યા હતા.

તે પ્રત્યેકની સમજ આપનારા નિપુણ કારીગરો, તેમજ વિવિધ પ્રકારનાં ગાયનવાદન કરનારા ગાયકો તથા કુશળ નટોને ત્યાં પગાર આપીને રોકવામાં આવ્યા હતા. શ્રમથી કંટાળીને નમર બદાર વિદ્યાર કરવા આવનાર લોકો તેમજામાં નિરંતર બિજાવી રખાનાં ગામનો ઉપર જોડીને પ્રસન્નતાપૂર્વક તે દેખાવો જોતા, મંજીત માંજગતા અને નાટકોનો રસ લઈ પોતાનો થમ દૂર કરતા.

દક્ષિણના વનખંડમાં અનેક જળયંત્રોથી શોધિત, વિશાળ, સ્વચ્છ, ઉત્તી, તથા સહેલાઈથી સ્વચ્છ થઈ શકે તેવી એક પાકશાળા તૈયાર કરાવી હતી. તેમાં ખાન, પાન, આદિમ અને સ્વાદિમ એ ચારે પ્રકારની વિપુલ ભોજનસામગ્રી તૈયાર કરવા પાકશાળામાં પ્રવીણ રસોધ્યાઓને રોકેલા હતા. તે રસોધ્યાઓ ત્યાં આવનારા શ્રમણો, બ્રાહ્મણો, અતિથિઓ, કૃપણ લોકો અને માગણોને તે ભોજનસામગ્રી છૂટે હાથે આપતા. ત્યાં આવનાર કોઈ ભૂખ્યું ન જાય તેવી નંદ અણિયારની ખાસ આરા હતી.

પશ્ચિમના વનખંડમાં ચારેકોરથી વિપુલ પ્રકાર અને સ્વચ્છ હવા આવી શકે તેવું એક મોટું ઔષધાલય બંધાવ્યું હતું. ત્યાં અનેક વૈદ્યો, વૈદ્યપુત્રો, રોગની પરીક્ષા કરનારા અનુભવીઓ અને તર્કથી રોગને સમજનારા ચતુર માણસોને રોકવામાં આવ્યા હતા. તેઓ ત્યાં આવનાર સર્વ રોગીઓ, ગ્ધાનો, દુર્બલો અને અનેક વ્યાધિથી પીડાયેલા લોકોની નિદાનપૂર્વક ચિકિત્સા કરતા હતા. ચિકિત્સા ઉપરાંત રોગીઓના ઉપચાર અને ખાનપાનની પણ ત્યાં સંભાળભરી વ્યવસ્થા હતી.

ઉત્તરના વનખંડમાં નંદ શેડે એક મોટી આલંકારિક-સભા બનાવરાવી હતી. ત્યાં આવનારા લોકોને સ્વચ્છ કરનારા અનેક આલંકારિકપુરુષો (દત્તમો) રાખવામાં આવ્યા હતા. કેટલાય શ્રમણો, અનાથો, ગ્ધાનો, રોગીઓ અને દુર્બલો તે સભાનો લાભ લઈ સ્વચ્છ થતા.

રાજગૃહમાં આવતા કે રહેતા અનેક મુસાફરો, દાસ-દિયાઓ, દાસડિયાઓ અને ધરીગરો, દાસ, પાંદડાં અને

હાકડાંના ભાર લઈ જનારા અનેક અનાથ કે સનાથ લોકો તે નંદ પુષ્કરણીમાં નાહવા, પાણી પીવા અને પાણી લઈ જવા વારંવાર આવતા તથા ફેટલાક તો ત્યાં આવીને માત્ર જળક્રીડા કરતા.

પુષ્કરણીકાંઠે જાણ કરેલા કેળના મંડપોમાં, લતાકું-જોમાં અને પક્ષીઓના અવાજથી કંચકલિત અનેક પ્રકારની પુષ્પોની પધારીઓમાં સાયંવિહારે નીકળેલા રાજગૃહવાસીઓ આરામ કરતા.

એ પુષ્કરણીને લીધે આખા રાજગૃહમાં અને તેની ચારે બાજુ નંદ મણિવાર ખૂબ જ પ્રસિદ્ધ થયો. ત્યાં જઈને સાંભળ્યા લાં લોકો તેના જ ગુણ ગાતા અને કહેતા:- “ધન્ય છે નંદ મણિવારને ! સકળ છે એનો મનુષ્યજન્મ ! અને ધન્ય છે તેના માતૃપિતાને !”

આવી ચારે દિશામાં ફેલાયેલી પોતાની કીર્તિ સાંભળીને શ્રમણોપાસકની મર્યાદાથી મુક્ત થયેલો તે નંદ મણિવાર અધિકાધિક પ્રસન્ન થયો અને પોતાનું નામ અમર યશુજાણી ખૂબ પ્રસાદો મુખે મુખે રહેવા લાગ્યો.

એમ ફેટલાક દિવસો વહી ગયા બાદ એક વાર નંદ મણિવારનું સરીર સોજતું રોગોથી એકીસાથે ઘેરાયું. ત્યાસ, ખારસી, જ્વર, દાહ, શ્વેત, લગદગ, હરસ, અશુભ, આંખનું શ્વેત, માથાનું શ્વેત, અનુચિ, આંખ અને કનની વેદના, ખરજ, જલોદર, અને કદ એમ એવે રોગોથી તે હેસન હેસન થઈ ગયો.

તેણે રાજગૃહમાં યોગલુ કરાવી કે જે મોઈ વેઇ નંદ

મણિયારના એક પણ રોગને સમાવશે. તેને મોંમાઘું નાણું આપવામાં આવશે. આ ઘોષણા તેણે ફરી ફરી બે ત્રણ વાર કરાવી. તેને કારણે કેટલાય વંધો અને વૈદ્યપુત્રો, ચિકિત્સાને લગતાં શસ્ત્રો, પાંત્રો, શસ્ત્રોને તીવ્રથુ કરવાની સગીઓ, કારિયાતા વગેરેની સગીઓ, જોગીઓ અને અનેક પ્રકારનાં ઔશધવેસક લઈને આવ્યા.

તેઓએ આવીને નંદ મણિયારનું શરીર તપાસ્યું, નિદાન વિશે અંદર અંદર પડપૂછ કરી, કેટલાય લેગો, ખરડો, ગીકણાં પીણાં, વમન અને વિરેચનના ઉપચારો, નાસો, ડાંબો, અપ્સ્નાનો, (ગીક્ષણ દ્વારા કરવા માટેનાં સ્નાનો) અનુવાસના,^૩ બસ્તીકર્મો, નિઝ્ક,^૪ શિશ્નવેધો,^૫ તક્ષણો,^૬ પ્રક્ષણો,^૭ શિરોવેષ્ટનો,^૮ તપણો^૯ અને પુટપાદો^{૧૦} વગેરે ઉપાયોની સૂચના કરી તથા ઔષધ તરીકે કેટલાય પ્રકારની જાસો, વેસો, ખૂજો, કંદો, પંત્રો, પુળો, ફૂલો, બીજો, સળીઓ વગેરે આપ્યા. પણ તેઓના એક પણ ઉપચારથી નંદના શરીરને જરાય શાંતિ ન વળી.

નંદ મણિયાર આટલા શુભોચી પીડાયેલો હતો છતાં તેનું મન તો પોતાની પુબ્કરણીમાં જ આસક્ત હતું. આખર વખતે પણ તે તેમાંથી મન પાછું ફેરવી શક્યો નહિ.

પરિણામે તે પોતાની જ પુબ્કરણીમાં એક દેહકા તરીકે જન્મેલો. ત્યાં ચારે બાજુ ફરતો તે દેહકા મોટો થઈ પુબ્કરણીમાં આમતેમ ખેલવા ફરવા લાગ્યો.

પુબ્કરણીએ આવેલા લોકો નંદનું નામ લઈ તેની ખૂબ પ્રશંસા કરતા અને દહેતા:-“ ધન્ય છે નંદને ! ધન્ય છે

નંદની ઉઘરતાને !”

એક વાર આ શબ્દો પેલા દેડકાને કાને પડ્યા. તે સાંભળતાં જ તેને યાદ આવ્યું કે આ શબ્દો તેણે પૂર્વે પણ ક્યાંક સાંભળ્યા છે. વધારે વિચાર કરતાં તેને પોતાના પૂર્વ જન્મનું બસબર સ્મરણ થયું. તે સમયેના કે અમણલગવાન મહાવીર પાસે સ્વીકારેલી અમણોપાસકની મર્યાદામાં શિયિલ થઈને મરતી વખતે આ પુષ્કરણીમાં આસક્ત રહેવાને કારણે જ હું આ દેડકાની દૃષ્ટાને પામ્યો છું.

આ વાત સંભળતાં જ તે અત્યંત પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યો. તેણે પોતાની શુદ્ધિથી ફરી વાર અમણોપાસકની મર્યાદા સ્વીકારી અને જીવન સુધી એ જન્મમા પણ બની રોકે તેટલો સંયમ પાળવાનો સંકલ્પ કર્યો.

અત્યાર સુધી તે મરજીમાં આવે ત્યારે પાણીમાં કરતાં બીજાં નાનાં જીવકાને મારી ખાતે અને રમત માટે પણ પાણીમાં આમ તેમ ફરી અનેક જગ્યાએ જાસ આપતો. પરંતુ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે અમણોપાસકની મર્યાદા સ્વીકાર્યા બાદ તેણે પોતાની તમામ દિસંક પ્રવૃત્તિ બંધ કરી.

અને તે પણ એટલે સુધી કે બે બે દિવસના એકાંતરે ઉપવાસ કરવા છતાં ખોરાકમા તે માત્ર પાણી જ લેતો અને તેમાં પણ એક પણ જંતુ ના આવે તેની પૂરેપૂરી મંજાળ રાખતો.

એક વાર તેણે પુષ્કરણીમાં નાહવા આવેલા સોઠા પાસેથી માંજાવ્યું કે “જગવાન મહાવીર મુણિયવક ચૈત્યમાં પ્રધાર્યા છે.” એ વાત સાંભળી તે મારાં દર્શન કરવાને ઇચ્છુક

યયો અને ધીરે ધીરે બહાર આવી પોતાની પ્લુત ગતિથી મારા ઉતારા તરફ આવવા નીકળ્યો.

તે વખતે હે જાતમ ! રાજા શ્રેષ્ઠિક લાંબાસાર પશ્ચ પોતાના મોટા પરિવાર સાથે મને વાંદવા આવતો હતો. એ દેડકા રસ્તામાં જ તેની સવારીમાં સપડાઈ ગયો અને એક ઘોડાના બચ્ચાના ડાળા પગ નીચે સખત દબાતાં જ તેના આંતરડાં બહાર નીકળી ગયાં. હવે તેનાથી આગળ ચાલી શકાય તેમ રહ્યું નહિ એટલે તે ઠેકાણે જ = સર્વ વીતરાગ પુરુષોને તથા મારા ધર્માચાર્ય અમણુભગવાન મહાવીરને મારા નમસ્કાર દો. " એમ પોતાની લાવામાં બોલ્યો.

તે વખતે તેને સ્પષ્ટ સ્મૃતિ થઈ કે તેણે અમણુભગવાન મહાવીરની સમક્ષમાં હિંસા, અસત્ય વગેરે દોષોનો અમણોપાસકની મર્યાદામાં આવે તેટલો જ ત્યાગ સ્વીકાર્યો હતો. પણ હવે તેણે સંકલ્પ કર્યો કે " હું તે દોષોનો અમણોની મર્યાદામાં આવે એવો ત્યાગ સ્વીકારું છું અને હવે હું વધારે જીવું કે ન, જીવું તો પણ કોઈ પણ પ્રકારના બોળાનો તેમ જ આ દેહની મૂર્છાનાનો સંપૂર્ણ ત્યાગ કરું છું."

તે દેડકા એવો સંકલ્પ કરતો કરતો તે ઠેકાણે જ અવસાન પામ્યો અને ત્યાંથી સુમળાવ, સંયમ અને અનાસક્તિથી વિશુદ્ધ થયેલી ચિત્તવૃત્તિને કારણે દુર્ગુરુ ૧૧નામે તેમજ સ્ત્રી તેમજ દિવ્ય શક્તિ અને પુરુષાર્થવાળા દેવ યયો." -

એ પ્રમાણે હે જાતમ ! અનાસક્તિ અને અનાસક્તિનું પરિણામ બતાવનારું આ તેરઝું અધ્યયન લગવાનું મહાવીરે કહ્યું છે તે હું તને કહું છું." એમ આર્ય મુધર્મા બોલ્યા.

અમાત્ય.તેયલિ

[તેયલિ]

શ્રી મહાભગવાન મહાવીર ડહેલો નાનાધમકહાન્ય તેરમ
અધ્યયનનો અર્થ જાણ્યો તો હવે તેના ચોદમ
અધ્યયનનો શો અર્થ કહો છે તે જણાવો એમ આર્થ જણ્યો
પોત્રના ચુડુ આર્થ સુધર્માને કહ્યું.

આર્થ સુધર્મા બોલ્યા:-

"તેયલિપુર નગરમાં ઝનકરથ નામે રાજા હતો. તેને પદ્મા-
વતી નામે રાણી હતી તથા સામ, દામ, બેદ અને કંડ એ
ચારે પ્રદારની રાજનીતિમાં કુદરજ એવો તેયલિપુર નામે
અમાલ હતો.

તે નગરમાં મૂષિકરદારક નામે એક સોની રહેતો હતો.
તેને બદા નામની સ્ત્રી અને વૃષ, ચોરન તથા લાવણમાં
ઉત્પદ એવી પોદિલા નામે પુત્રી હતી.

એક વાર તે પોદિલા પોતાના આગ્રાસની અગારી ઉપર પોતાની સખીઓ સાથે સોનાના દડાથી રમતી હતી. તે વખતે અશ્વારૂઢ યર્ધ, મોટા પરિવાર સાથે અશ્વવાહનિકા માટે નીકળેલા તેયલિપુત્રે તેને દ્વરથી જોઈ. તેના રૂપ ઉપર મુગ્ધ યર્ધને તેણે તેને લગતી ખાત્ર લઈકત પોતાનાં માણસોને પૂછી લીધી અને ઘેર પાછા ગયા બાદ તે સોનીને ત્યાં તેની કન્યાનું માગું કરવા પોતાનાં માણસો મોકલ્યાં તથા કહેવરાવું કે જે શુદ્ધ જોઈએ તે લઈને પણ તારી કન્યા મને પરણાવ.

તે સોનીએ ઘણી ખુશીથી આવેલા માણસોના સ્વાગત સાથે મંત્રીનું કહેવું સ્વીકાર્યું અને પોતે જાતે મંત્રીને ઘેર તે વાત કહેવા ગયો. પછી વિવાહાર્થી તેયલિપુત્ર પોદિલા સાથે એક પાટ ઉપર બેઠો. બંનેએ સ્નાન કર્યું તથા હોમ કર્યો. ત્યારબાદ કુટુંબીઓને જામડીને વિદાય કર્યા પછી અમાત્ય તેયલિપુત્ર પોદિલા સાથે મુખે મુખે રહેવા લાગ્યો.

રાજા કનરથ રાજ્ય તેમજ અંતઃપુરમાં અત્યંત આસક્ત હતો. તેની એ આસક્તિ એટલી બધી હતી કે પોતાનો એક પણ પુત્ર રાજ્યને લાયક ન રહે તે માટે તે પોતાને યતાં દરેક પુત્રનાં અંગપ્રત્યંગો છેદી નાખતો. તેની રાણીએ વિચાર કર્યો કે આ રાજા એવો દુષ્ટ છે કે તે મારા એક પણ દીકરાને ગાદીનો વારસ નહિ ચલા દે તેથી તેણે અમાત્ય સાથે મળીને પોતાના હવે ચનારા એક પુત્રને જગ્યાની લેવાની ગોઠવણ કરી.

થોડા વખતે રાણીને પુત્ર થયો. અગાઉથી ગોઠવ્યા

સુજળ તેણે તે પુત્રને પોતાની ધાત્રીદ્વારા અમાત્યને ત્યાં
છપી રીતે મોકલી આપ્યો. તેજ વખતે પોદ્દિલાએ એક મરેલી
છોકરીને જન્મ આપ્યો હતો. તે છોકરીને છોકરાને સ્થાને
રાણી પાસે મૂકવામાં આવી.

રાણીને પ્રસવ થયો છે એવું જાણતાં જ રાજા તેની
પાસે ત્વરાથી આવી પહોંચ્યો. પણ મૂએલી છોકરી જોઈને
ત્યાંથી પાછો આશ્વો ગયો.

હવે પેલો રાજપુત્ર અમાત્યને ત્યાં મોટો થવા લાગ્યો.
તેનું નામ મોટી ધામધૂમ સાથે કનકધ્વજ સંખચામાં આણ્યું.

વખત જતાં અમાત્યને પોદ્દિલા ઉપર અભાવ થયો.
તેથી તે ઘણી ખિન્ન થઈ. પણ અમાત્યે તેના ખેટનું નિવા-
રણ કરતાં કહ્યું કે “હે દેવાનુપ્રિયે ! તારે ખેડ કરવાનું કારણ
નથી. તું મારા રસોડામાં આવતા તમામ શ્રમણો, પ્રાહ્મણો
અને ઇતર માગણોને નિરંતર દાન દીધા કર.”

ત્યારથી પોદ્દિલા તે પ્રમાણે કરતી સુખેથી રહે છે. એવામાં
વખત જતાં સુમતા નામની ઘ્રાહ્યાચારિણી, બહુશુભ અને
બહુપરિવારવાળી આર્થા ગામેગામ ફરતી ફરતી ત્યાં આવી
તંધા સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને વાસિત કરતી
થોડો વખત ત્યાં રહી. તે આર્થાનો એક સંધાટક ભિક્ષા
સમયે અમાત્યના ઘરમાં આગ્યો. પોદ્દિલાએ તેને ઘણા આદ-
રથી ભિક્ષા આપી અને વિનંતિ કરી:-

“હે આર્થાઓ ! હું પહેલાં અમાત્યને અત્યંત ઇષ્ટ હતી
પણ હવે હું તેને ગમતી નથી. તો એવું કાંઈ ચૂર્ણ, મંત્ર,
દામણ કે વશીકરણ છે વા કાંઈ ઔષધી છે કે જેનાથી

હું ફરીવાર તેને ઇષ્ટ થાઉં ? ”

આ વાત સાંભળીને પોતાના બને કાન દાબીને તે આર્યાઓ બોલી:- “હે દેવાનુપ્રિયે ! અમે તો શ્રમણનિર્ગંધીઓ તથા બ્રહ્મચારિણીઓ છીએ. તારું આવું કચન તો અમારાથી સાંભળી પણ ન શકાય. પણ જો તારી ઇચ્છા હોય તો અમે તને દેવળીએ જણાવેલા ધર્મનો ઉપદેશ કરીએ.”

પોદ્દિલાએ તેમ કરવાની ઇચ્છા જણાવતાં, તે શ્રમણીઓએ તેને શ્રમણોપાસિકાનો ધર્મ કહી સંભળાવ્યો. પોદ્દિલાએ તેને સમજીને તેનો સ્વીકાર કર્યો. હવેથી શ્રાવિકાધર્મને પાળતી પોદ્દિલા કોઈ સંત કે મતી પોતાને ત્યાં આવી ચડે તો ખૂબ આદરથી યોગ્ય લિક્ષા આપતી સુજેથી રહે. છે.

એક વાર પોદ્દિલાને વિચાર આવ્યો કે હું મારા ચિંતની શુદ્ધિ માટે હંમેશાં તે સુનતા આર્યા પાસે રહું તો ઠીક. તે માટે તે અમાત્ય તેયલિપુત્રની અનુમતિ લેવા ગઈ.

અમાત્યે કહ્યું:-

“હું આર્યાઓની અતિવાસિની યવા બાદ ત્યારે કાળ કરીશ ત્યારે જરૂર કોઈ સદ્ગતિમા ગઈશ. ત્યાંથી હું આવીને મને બોધ આપવાની કબજાત આપે તો હું તને આર્યાઓની અતિવાસિની યવાની રજા આપું.”

પોદ્દિલાએ તેની તે વાત સ્વીકારી. ત્યાર બાદ અમાત્ય અને પોદ્દિલા બંને સુનતા આર્યા પાસે ગયાં. પોદ્દિલાને આગળ કરીને અમાત્યે તે આર્યાને કહ્યું:- “હે દેવાનુપ્રિયે ! આ પોદ્દિલા મારી સ્ત્રી છે. તે પોતાની ચિંતશુદ્ધિ માટે તમારી સદ્ગતિની યવા ઇચ્છે છે. તો હું તમને આ શિષ્યાની લિક્ષા

આપું છું. તમે તેનો સ્વીકાર કરો. ”

આર્યાએ તેને સ્વીકારીને તથા પ્રત્યક્ષ કરીને પોતાના સંપ્રદાયમાં સ્થાપી. તે પોદ્દિલા અગ્નિમાર અગ્નિને લાણી અને ઉગ્ર સંપ્રદાય તથા તપ આચરતી આચરતી વિવિધ ચિત્તશુદ્ધિ આગે રહેલા સ્ત્રી. વખત જતાં યુગ સમય નજીક આવ્યો જાણીને તે તપ અને સંપ્રદાયમાં વધારે ઉચ્ચ ધર્મ ઉપરે ઠાળ કરીને તે દેવયોનિમાં ઉત્પન્ન થઈ.

રાજા કનકરથ અવસાન પામ્યો. પ્રજાએ તેની પાછળ ભૌતિક કાર્ય કરીને તેને સ્થાને હવે ગાદી કેને આપવી એ વિષેના વિચાર અમાત્ય પાસે મૂક્યો. અમાત્યે પોતાને ત્યાં રહેલા સુખપુત્ર કનકેશ્વરનો નિર્દેશ કર્યો અને તેને પોતાને ત્યાં કેમ રાખેલો તે બધું વિગતવાર કહી સંભળાવ્યું.

કનકેશ્વરનો રાજ્યાભિષેક થયો. કનકેશ્વરની માતા પદ્માવતીએ તેને કહ્યું કે “ હવે તારે આ અમાત્યને જ પિતા તરીકે સમજવાના છે. તેમના પ્રતાપથી જ તું આ સિંહાસન ઉપર આવી શક્યો છે. ” હવે કનકેશ્વર, અમાત્ય તેમજ સુખપુત્ર ઉપર બહુ પ્રીતિ રાખતો પોતાનો રાજદારવાર ચલાવે છે.

પોદ્દિલાને દેવયોનિમાં ગયા બાદ પોતે અમાત્ય સાથે કરેલી શરત માદ આવી. તેણે અનેક પ્રકારે અમાત્યને ધર્મ-બોધ કરાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો પણ તેની સુખસીંધતાને કારણે તેને મમજાવણમાં તે પોદ્દિલદેવ સફળ નીવડ્યો નહિ. ઉપરે તેણે મંત્રીને જ્ઞાન આપવા તેની અને રાજાની વચ્ચે વિરોધ જીત્યો કર્યો. તેથી કરીને હાથેગતી માફક ત્યારે મંત્રી, રાજા પાસે આવ્યો ત્યારે રાજાએ તેનો જરાય બાદર ન કર્યો, જે રાજા

પોતાને પણ સન્માન અને આદરથી મેળવે એવારનો તેને આજે આમ બદલાયેલો જોઈને અમાત્ય ઘણું એક ખામી તથા શાન પોતાને અકાળે મોને મરાઈ ન આવશે તે સંકાપી અત્યંત લચ્ચીત થયો.

તે જલ્દીથી પોતાને ઘેર પાછો આવ્યો. પરંતુ ત્યાં પણ તેનાં માતપિતા કે સેવકોએ તેનો આદર ન દર્શાવ્યો. હવે તો તેણે મરવાનો વિચાર કરીને કાલકૂટ વિષ ખાધું પણ તેને તેની કશી અસર ન થઈ. પોતાની તરવારને એક ઉપર ચઢાવી તે પણ નિષ્ફળ ગઈ. અગાધસિંહે ખાવા ગયો ત્યારે કાંસો જ લટકી ગયો. મોટી સિંહાને એક સાથે બાંખી બેસા માણીમાં પડ્યો પણ મર્યો નહિ. જેવટે તે કામની મંજૂમાં આગ નાખી તેમાં પેટો પણ અગ્નિ ભુજાઈ ગયો.

પછી તે લમણે હાથ દઈને બેતરેસે મોંએ પોતાની આ દુહંશાનો વિચાર કરવા લાગ્યો. તે વખતે પેસો પોદ્ધિનદેવ પોદ્ધિકાના રૂપે તેની આગે હાજર થયો અને બોલ્યો:-

“હે તેમણિ! આગળ મોટો ખાડો છે, પાછળ ગાડો હાથી ચાલ્યો આવે છે, બંને બાજુએ ઘેર અંધારું છે, વચ્ચે બાજી વરમે છે, ગામ સજામું છે અને રણ ધગધગે છે. તો હે તેમણિ! હવે ક્યાં જવું?”

તેમણે બોલ્યો:-“જેમ ભૂખ્યાનું શરણુ અમ છે, તર-
સ્યાનું શરણુ પાણી છે, ગરીબનું શરણુ ઔષધ છે અને પાકેલાનું
શરણુ વાહન છે તેમ જેને ચારે બાજુ ભય છે તેનું શરણુ
પ્રત્યક્ષ છે. પ્રત્યક્ષત યથેલા ક્ષાંત, દાંત અને નિતેન્દ્રિયને
કરો ભય હોતો નથી.”

દેવે કહ્યું:-“હે તેયલિ ! ત્યારે તું આ સમજે છે ત્યારે શા માટે ભય કરે છે ?”

આ સાંભળીને તેયલિને પોતાના પૂર્વજન્મનું સ્મરણ થયું. તેને યાદ આવ્યું કે પહેલાં તે મહાવિદિહ ક્ષેત્રની, પુષ્કલા-ત્વતી વિજયમા, પુંડરીકિણી રાજધાનીમાં મહાપદ્ય રાજા હતો. ત્યાં તે સાંસારિક ભોગવિલાસોને છોડીને અધિવૈરાના સંઘમાં રહેલો. ત્યાંથી મરીને તે મહાશુક્લ કલ્પમાં દેવ થયો હતો અને ત્યાંથી તે અહીં અમાત્ય થયો છે.

તેણે નિશ્ચય કર્યો કે હવે પણ તેણે એવા જ પ્રકારના અંત સ્થવિરોના સહવાસમાં રહી, ચિત્તશુદ્ધિને અર્થે સંયમ આદરવો જોઈએ. આમ વિચારી તે તેયલિપુરના પ્રમદવન નામના ઉદ્યાનમાં જઈને ઉમ્મ સંયમી તરીકે રહેવા લાગ્યો. આ રીતે સંયમ, તપ અને ત્યાગપૂર્વક રહેતાં રહેતાં તે સિદ્ધ, શુદ્ધ અને મુક્ત જેવું ઉત્તમ ગાળવા લાગ્યો.

હવે રાજા કનકધ્વજને ખ્ખર પડી કે અમાત્ય તેયલિપુત્ર તો ઉદ્યાનમાં એક યોગીની પેઠે રહે છે. પોતે વિના અપરાધે તેનો અનાદર કર્યો હોવાથી તે તેની પાસે જઈને વારંવાર દામા માગવા લાગ્યો. મંત્રી હવે સમભાવી થયેલો હતો એટલે તેણે એ રાજાને સમભારપ્રધાન ધમનિા ઉપદેશ કર્યો.

રાજાએ પણ અમરોપાસકની મર્યાદામાં આવે તેટલો ધર્મ સ્વીકાર્યો. પછી તેયલિપુત્ર યોગી મંવમનો ઉપદેશ દેવાને ગામેગામ ફરતો ફરતો અને શિદ્ધ, શુદ્ધ અને મુક્ત થયો.

૧૪-અમાત્ય તેસલિ

હે જંજી ! ચારે વાળુ ભયથી ઘેરુમેઘા મનુષ્યો પશ્ચ
આસક્તિ ઊડીને ભાગ્યે જ ધર્માભિમુખ થવાનો પ્રયત્ન કરેછે
એ દષ્ટિક્ષત આ પ્રમાણે અમણભગવાન મહાવીરે આ સૌદમા
અધ્યયનમાં સમજાવેલી છે, જે હું તને કહું છું." એમ
આર્ય સુધર્મા બોલ્યા.

૧૫

નંદીકૂલ

[નંદીકૂલ ૧]

શ્રી મહાભગવાન મહાતીરે કહેશે નાપાપમાદ્યના ચોદમા
 બ્રહ્મવતનો આર્થ જાણ્યો, તો દલે તેના પંદરમા
 બ્રહ્મવતનો શો અર્થ કહો છે તે જણાવો એમ આર્થ,
 જુએ પોતાના મુઠ્ઠા આર્થ મુખમાંને કહ્યું.

આર્થ સુધમાં મોલ્યા-

“મંપામાં જિજ્ઞાસુ શ્રાવણ કરતો હતો અને ત્યાંથી
 ઈશ્વર જુજામાં આવેલી વંશવંદેશી ચાલ્યાતી અદિચ્છતામાં
 કનકોત્તુ નામે શ્રાવણ કરતો હતો. મંપામાં ધન્ય નામે
 રામદેવ અને વ્યાપારકુશળ એવો એક સાર્થવાહ રહેતો હતો.
 એક વાર તે સાર્થવાહે વાણિજ્ય મટે અદિચ્છતા તરફ
 જવાનો નિશ્ચય કર્યો.

તે માટે તેણે અનેક પ્રકારનાં કરિયાણાંનાં મોટાં મોટાં ગાડાં ભરાવ્યાં, તથા પ્રયાણની તૈયારી પહેલાં ચંપામાં તેણે ઘોષણા કરાવી કે “જે કોઈ ચરક,^૩ ચીરિક,^૪ ચર્મખંડિક,^૫ શિચ્છુંડ,^૬ પંદુરજ,^૭ ગૌતમ,^૮ ગેષ્મતી,^૯ ગૃહધર્મા,^{૧૦} ધર્મચિંતક,^{૧૧} અવિ-રુદ્ધ,^{૧૨} વિરુદ્ધ,^{૧૩} વૃદ્ધ,^{૧૪} આવક,^{૧૫} વૃદ્ધ આવક, રક્તપટ^{૧૬} અને નિર્ગ્રંથ વગેરેના પાસંડના પરિમાજક કે ગૃહસ્થ, ધન્ય સાર્થવાહની સાથે અદ્વિચ્છન્ના આવવા ઇચ્છતા હોય, તે ધણી ખુશીથી આવી શકે છે.”^{૧૭} ધન્ય સાર્થવાહ જેની પાસે છત્ર નહિ હોય તેને છત્ર આપશે, જોડા વિનાનાને જોડા આપશે, કુંડી વિનાનાને કુંડી આપશે, ભાતા વિનાનાને ભાતું આપશે, રસ્તામાં જેને જે કંઈ તોડે પડશે તે પૂરે કરશે અને જે કોઈ બિમાર થશે અથવા બીજા કોઈ કારણથી અશક્ત થશે તો તેને સહાય આપશે. માટે જેને આવતું હોય તેણે ખુશીથી આવવું.”

આ ઘોષણા તેણે ચંપામાં બે ત્રણ વાર કરાવી. અદ્વિ-ચ્છન્ના જનારા બધા પ્રવાસીઓ ધન્યના સાર્થમાં આવ્યા. ધન્યે જેને જે જે જોઈતું હતું તે તે આપ્યું અને કહ્યું કે “તમે બધા ચંપાના અજ્ઞાતાનમાં મારી શહ જુઓ. હું અમુક દિવસે અહીંથી પ્રયાણ કરીશ.”

પછી શુભ નક્ષત્ર, તિથિ અને દરજ્જોના યોગ આવ્યે, પોતાની સ્થિતિમાં ગોઠું બાંધી આવીને, નાતિજનોની અનુ-મતિથી, કરિયાણાંનાં અનેક માડાંઓ સાથે ધન્યે ચંપાથી નીકળી અદ્વિચ્છન્ના તરફ પ્રયાણ કર્યું.

નાની નાની મંજલો કરતો ધન્ય બધા સાર્થ સાથે

અંગદેશની વચ્ચે થઈને સરહદ ઉપર આવી પહોંચ્યો, ત્યાં પડાય નાખ્યા બાદ ભવિષ્યના પ્રવાસમાં સંપત્તિની સાવચેતીની બાબતે આટે તેણે પોતાના માર્ગમાં નીચે પ્રમાણે ઘોષણા કરાવી:-

“ હવે પછીના પ્રવાસમાં વૃક્ષોથી ગીચ એવી એક મોટી અટવી આવનાર છે. તેમાં પત્ર, પુષ્પ અને ફળોથી શીખતાં નંદીફળ નામનાં વૃક્ષો આવશે. તે વણ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ અને અપાચી ઘણાં મનોહર હોય છે. પરંતુ જે કોઈ તેમની હાથમાં વિચારે છે કે તેમનાં ફળફૂલ આપે છે તેનું અકાળ મૃત્યુ થાય છે. આટે કોઈ પ્રવાસીએ તે વૃક્ષોની હાથમાં વિચારે એવો નહિ કે તેમનું ફળફૂલ આપતું નહિ. ”

આ ઘોષણા તેણે આખાજગતને પહોંચી તેવી રીતે બે ત્રણવાર કરાવી અને તેનું પાલન થાય તે આટે પોતાનાં માણસો, અરેત બચાવર ચોકસાઈ રખાવી.

પરંતુ સાર્વર્ણિક કેટલાંય માણસો ધન્યની આ ઘોષણા તરફ લક્ષ્ય ન રાખીને તે વૃક્ષની હાથ અને ફળફૂલોથી આકર્ષાઈ અકાળ મૃત્યુ પામ્યાં, પરંતુ જેઓએ તે ઘોષણાને ધ્યાનમાં રાખી તેઓ તેંજાડોથી દૂર જ રહ્યાં.

એ રીતે પ્રવાસ કરતે ધન્ય અહિંઅહાં આવી પહોંચ્યો તથા મોટું નજગણું લઈને રાજનિં મળ્યો. રાજાએ તેના કરિયાણાની જગત માફ કરવાનો હુકમ કર્યો. ધન્ય ત્યાંની સર્વ વેપાર ખૂલે કરીને, પાછાં તે દેશનાં કરિયાણાંઓથી પોતાનાં ગાડાં ભરીને, સુખે સુખે ગયામાં આવી પહોંચ્યો.

એક વાર તે નગરીમાં કેટલાક સંતરથવિશે આવ્યા.

પરિપક્વ વયના અને અનુભવી ધન્યે તેમની પાસે ધર્મપ્રવચન સાંભળ્યું, તેથી તેની ગોગાકાંક્ષા અને ધનોપાર્જનની 'વૃત્તિ' શમી. તે પોતાના મોટા પુત્રને બધો કારભાર સોંપી, કુટુંબની અનુમતિ લઈ, તે સ્થવિરોનો અતેવાસી થયો.

હાર બાદ તે ધન્ય શ્રમણ પોતાના મુખબોગના જૂના સંસ્કારો તોડવા માટે ઉગ્ર સંયમ અને તપ આચરવા લાગ્યો, પ્રાણીમાત્ર પ્રત્યે સમભાવ અનુભવાય તેવું સાત્ત્વિક જીવન ગાળવા લાગ્યો, પોતાની શારીરિક હાજતો માટે ઠેકાઈતે જરા પણ ત્રાસ ન થાય તેવી કળજી રાખવા લાગ્યો અને જાતાં, એસતાં, ખાતાં, પીતાં, સૂતાં અને જાગતાં અહિંસા તથા મહત્ત્વ જ મનન અને આચરણ કરવા લાગ્યો.

સ્થવિરો પાસે તે સામાયિક વગેરે અગિયાર અંગો લાગ્યો અને પોતાનું હેલ્થ જીવન અત્યંત સમભાવપૂર્વક ગાળતો રહેવા લાગ્યો. અતે વિદેહાવસ્થા પામીને તે સિદ્ધ, શુદ્ધ અને મુક્ત થયો.

હે આયુષ્યમાન શ્રમણો ! ધન્યતા સાર્યમાં જે પ્રવાસીઓએ તેની પેલી ઘોષણા ન માની, તેઓ જેમ અકાળ મૃત્યુથી મૃંચા, તેમ જે નિર્મયનિર્ઘીઓ વીતરાગ પુરુષોએ કહેલા સંયમનો સ્વીકાર કરીને પણ કામગુણેમાં લલચાઈને કસાઈ જાય છે તથા શ્રમણત્વથી બ્રષ્ટ થાય છે, તેઓ શ્રમણ અને શ્રમણીસંઘમાં નિંદનીય થાય છે એટલું જ નહિ પણ તેઓ મંસારના અંતને પામવાને બદલે તેમાં જ રખડ્યા કરે છે.

પરંતુ જે નિર્મયનિર્ઘીઓ ધન્યની ઘોષણાને સ્વીકારીને ચાતુર્યપૂર્વક પ્રવાસીઓની જેમ પોતાના સંયમમાં વધારે ને

ધર્મકથાઓ

વધારે ઉજમાળે ચરો, કામચુખોયા અત્યંત દૂર રહેશે, મનથી પણ તેમની પ્રાર્થના નહિ કરે અને તેવી પ્રાર્થનાની વૃત્તિને રોકવા અહિંસા, સત્ય, અસ્તેષ, લાગ અને છાહચર્યના પાલનમાં દણે દણે ઉઘાટ રહેશે તેઓ સમસ્ત લોકમાં વંદનીય અને પૂજનીય યાત્રી યોગ જ વખતમાં સંસારનો પાર પામી સિદ્ધ, સુદ્ધ અને શુકલ ચરો

હે જંશુ ! પ્રવાસીનું ઉદ્ધરણ આપીને આ પંદરમા અખ્યયનમાં શ્રમશુભગવાન મહાવીરે સર્વભીઓને જે ચેતવણી આપી છે તે હું તને કહું છું." એમ આદ્ય સુધર્મા બોલ્યા.

અપરકંઠા નગરી

[અપરકંઠા ૧]

શ્રી માણુભગવાન મહાવીર કહેલો નાયાધમ્મકહાના પંદરમા અધ્યયનનો અર્થ જાણ્યો, તો હવે તેના સોળમા અધ્યયનનો શો અર્થ કહ્યો છે તે જણાવો એમ આર્ય જાણુએ પોતાના ગુરુ આર્ય સુધર્માને કહ્યું. આર્ય સુધર્મા બોલ્યા:—

“અંધા નગરીમાં વે વેદગાદિ શાસ્ત્રોમાં પ્રવીણ એવા સોમ, સોમન્ત અને સોમબુદ્ધિ નામના ત્રણ પ્લાહાણુ બાઈઓ રહેતા હતા. તેમને અનુક્રમે નાગથી, જૂતથી અને વક્ષથી નામે લાપ્યાં હતા.

તે ત્રણે લાપ્યાં એટલા બધા સમૃદ્ધ હતા^૨ કે કાંઈ પથ્થ હદોગ ક્યાં મિલાય બેઠાબેઠા ખાધા કરે તો પણ માત ચેરી પહોંચે તેટલું ધન તેમની પામે હતું.

ધર્મકથાઓ

એક વાર તેમને વિચાર થયો કે આપણી પાસે આટલું બધું ધન છે ત્યારે આપણે જુદી જુદી રસોઈ ન કરતાં વારા-કરતી એક એકને ઘેર જમીએ અને સુખથી રહીએ.

એ પ્રમાણે એક વાર નાગથીના વારે આવ્યો. તેણે અશન, પાન, ખાદિમ અને સ્વાદિમ એમ ચાર પ્રકારનું ત્રિપુકભોજન તૈયાર કર્યું. પરંતુ ચૂકથી શરદ ઋતુની ઠંડી દૂધીનું શાક બનાવ્યું. રસોઈ તૈયાર થઈ ગયા બાદ તેને આ વાતની ખબર પડી.

તેણે વિચાર્યું કે જો મારી દેરાણીઓ અને દિયરાં આ એર જેવું શાક ખાશે તો મારી નિંદા થશે, મારે શરમાવું પડશે અને કુટુંબનો રોષ વધી જશે. માટે જો કે તે શાક બનાવવામાં તેણે, મસાલા વગેરે બહુ વપરાયું છે, તો પણ તેને એક જગ્યાએ સંતાડી ચુખી, શરદ ઋતુની ખીચ મીઠી દૂધીનું તેણે જ સુંદર શાક બનાવીને તે સીને જમાડું.

ઘેર આવીને બધા લાઈઓ જમીને પેતપેતાને કામે લાગ્યા અને પછી બોબઈઓ પણ જમીને પેતપેતાને કામે લાગી.

એવામાં ચંપાની બહારના સુશ્રૂષિબાગ નામના ઉદ્યાનમાં બહુ પરિવારવાળા, બહુશ્રુત અને સત્ત્વ સંપન્નના મારકે ધર્મધોષ નામે સ્થવિર કરતા કરતા આવેલો બેઠો હતો તેમનો શિષ્ય ધર્મકુચિ અન્યાર જોય, નીચ અને મધ્યમ કુળમાં તે લિપ્તા માટે કરતો કરતો નાગથીને ઘેર આવ્યો.

માસોપચારી તે સ્થવિરને આવનો બોધને નાગથી પળી ખુશી થઈ અને બીજાને પેનું ઠંડી દૂધીનું બધું શાક તેને આપ્યું.

બિદ્યા લઈને પાછા ફરેલા ધર્મરુચિએ પોતાની બિદ્યા લઈ જઈને શુરુને જતાંવી. શુરુ ગંધથી તે શાકને પારખી ગયા અને ખોટા કહે “તેલથી લદાગદ અને અનેક મસાલાથી સંયુક્ત આ શાક તું ખાઈશ તો તારું આકાળ મૃત્યુ થશે, માટે તેને ન ખાતાં કોઈ નિર્જીવ જગ્યામાં પરફવી દે” અને ખીજી બિદ્યા મેળવીને પારખું કર.”

ધર્મરુચિ તે શાકને પરફવવા માટે ઉઘાનની પાસેના બાગમાં ગયો. પહેલાં તો તેણે એક ટીપું લઈને ચોખ્ખી જમીન ઉપર મૂક્યું, ત્યાં તો તેના ગંધથી બિભસાયેલી હજારો કીડીઓ તે ટીપાને આખતાં વેંત જ મરી ગઈ.

આ જોઈને ધર્મરુચિને વિચાર આવ્યો કે જો ખાધું જ શાક આમ પરફવીશ તો કોણ જાણે કેટલાય લાખ કીડીઓ અહીં મરી જશે, માટે એને હું જ ખાઈ જાઉં એ વધારે શારું છે.

એમ વિચારી કીડીઓ ઉપરની અનુકંપાને લીધે તે ખાધું શાક તે પોતે જ જળી ગયો. તે શાક ખાવાથી તેના શરીરમાં દુઃસહ વેદના બિપડી આવી અને તે ત્યાંથી બહારને પણ અશક્ત થઈ ગયો. શુરુનો અંત આવ્યો જાણીને તે સાં ખેડો ખેડો જ મનથી અરહતિને અને પોતાના ધર્મઆર્થ ધર્મધોયને વારંવાર પ્રણામ કરવા લાગ્યો તથા તેમની પાસેથી સ્વીકારેલી હિંસા, અસત્ય, ચોર્ય, અપ્રજ્ઞચર્ય અને મૂર્છાના ત્યાગની પ્રતિજ્ઞાઓ વારંવાર ચાદ કરવા લાગ્યો અને તેમ કરતો કરતો જ ત્યાં અવસાન પામ્યો.

ધર્મરુચિને ગયે ધણે વખત થયો જાણીને આચાર્ય

ધર્મકથાઓ

ખીન શ્રમણોને તેની ભાગ કાઢવાનું કહ્યું. શ્રમણો શોધતા શોધતા તેનું રાજ પકડ્યું હતું ત્યાં આઝ્યા, અને તેનાં ઉપકરણો બેઠાં કરી. પાછા જઈને તેમણે પોતાના ગુરુને તેના અવસાનની વાત કરી. ગુરુએ તેમને તેના અવસાનનું કારણ સમજાવ્યું.

ધર્મકથાના સિમ્બોલે ધર્મગુણના અવસાનની વાત અંધારામાં ઠેર ઠેર દેશની દીવી અને સાથે માથે નાગથીને વગેરેની રજ કરી. આવી વાત દેખાતાં જ અંધારા લોભ નાગથી ઉપર ચુસ્તે થયા અને તેની વારંવાર નિર્ભરતા કરી તેને મારવા લાગ્યા એટલું જ નહિ પણ તેના પતિ પાસે તેને ધરમાંથી જ કાઢવી શકી.

તે બિચારી તિરસ્કાર પામતી આમતેમ અંધારા રખડવા લાગી. ઈર્ષ્ય તેને આંગણે ન આવડા દે તેમજ ઓટસે પણ ન બેસવા દે, તેના શરીર ઉપર માત્ર એક કાટેશું કપડું તથા હાથમાં રામપાતર અને એક ફૂલોંધડો હતો. તેની આસપાસ માંખે ગણગણતી હતી, તેના વાળ છૂટા હતા તથા તેના દેખાવ બિહાનસા હતા. લોભે ધરને ઉમરે જે બલિ શૂંકતા તે આઈને જ તે શરીર નલાવતી.

અમ્મ કરતાં કરતાં તેના શરીરમાં ૧૬ સગોદાખસ થયા. સગોદા પીડાની અને શૂંકતા તે ધરને દુર્ગતિમાં ગઈ ત્યાંથી અનેક વાર તેજા જ જંગોમાં ફરતી ફરતી તે એકવાર અંધારા નગરીમાં રહેતા સાગરદત્ત આર્યવાહને ત્યાં જઈ લાપાંતી રૂબે દીકરી થઈને જન્મી.

તે મધુ સુક્રાચળ દેવાથી આતપિનાએ તેનું નામ સુક્રાચિદ્ર રાખ્યું. તેની રક્ષા માટે પાંચ ધાત્રીઓની વ્યવસ્થા

કરવામાં આવી હતી.

આમ અનેક પ્રકારનાં લાજનપાલનમાં લીધરતી તે સુકુમાલિકા, પલ્લડની કંદસઓમાં ચપાની વેશ વધે તેમ દિવસે દિવસે મોટી થતા લાગી. હવે તો તે બાલિકા મટીને યુવતી પણ થઈ અને તેનું રૂપ, યૌવન તથા લાવણ્ય સર્વોત્કૃષ્ટ થયાં.

એ જ નગરીમાં જિનદત્ત સાર્થવાહનો સાગર નામે એક યુવાન, સુરપ અને સુકુમાર પુત્ર રહેતો હતો. તેણે એક વાર રસ્તા ઉપર જતાં જતાં ધરની અગાશી ઉપર સુખીઓ સાથે સોનાના દડાથી રમતી સુકુમાલિકાને જોઈ. તેને જોઈને તે તેના ઉપર આસક્ત થયો.

ઘેર પાછા ફર્યા બાદ તેણે પોતાના પિતાને સુકુમાલિકાનું મારું કરવા તેના પિતા પાસે મોકલ્યો. તેણે જઈને તેના પિતાને કહ્યું કે “હે દેવાનુપ્રિય! જો તમને મુકા લાગતું હોય, પાતળા દેખાતી હોય, ગ્લધા બાસતી હોય અને સરળ રંધાગ જણાતો હોય તો મારા સાગરને તમારી સુકુમાલિકા આપો. તમે માગો તેટલું શુદ્ધ પણ આપવા હું તૈયાર છું.”

સુકુમાલિકાના પિતાએ જણાવ્યું:—“હે દેવાનુપ્રિય! જો તમારો પુત્ર મારે ત્યાં ધરજમાઈ રહે તો જ હું તેને મારી પુત્રી આપું. કારણ કે મને મારી પુત્રી એટલી બધી વલાલી છે કે તેના વિના એક ક્ષણ પણ હું રહી શકતો નથી.”

સાગરના પિતાએ પાછા આવીને આ હકીકત સાગરને કહી મંભગાવી. સાગરે તેના કશો વિરોધ ન કર્યો. એથી સારાં તિથિનક્ષત્રનો યોગ થયે, વિધિપૂર્વક સ્થિતિઓજન કરાવીને

તથા સાગરને શણગારીને જિનદત્ત સાર્થવાદ સાગરદત્તને ઘેર મોટી ધામધૂમ સાથે ગયો. સાગરદત્તે પણ તેના વિપુલ અશન, પાન, ખાદ્ય અને સ્વાદિમયી મત્કાર કર્યો તથા પોતાની પુત્રીનું સાગર સાથે લગ્ન કર્યું.

પાશ્ચિમદક્ષિણ સમયે સુકુમાલિકાનો પાશ્વિસ્પર્શ સાગરને તરવાર જેવો તીક્ષ્ણ, અગ્નિ જેવો દાહક અને અત્યંત અનિષ્ટ લાગ્યો. તે સ્પર્શથી મુહૂર્ત સુધી તો તે પરવશ જેવો ધર્ષ ગયો. લગ્ન ચર્ચ રજા બાદ રાત્રે જ્યારે તે તેણીની સાથે એક પથારીએ સૂતો ત્યારે પણ તેના અંગનો સ્પર્શ તેને તરવારની ધાર જેવો તીક્ષ્ણ, અગ્નિ જેવો દાહક અને અત્યંત અનિષ્ટ લાગ્યો. આથી તે ઊઠી જીદી પથારીમાં જઈને સૂઈ ગયો.

મુહૂર્ત પછી જાગીને સુકુમાલિકાએ જોયું તો પોતાની પથારીમાં સાગર ન હતો તેથી તે ઊઠીને સાગરની પથારીમાં જઈને તેની સાથે સૂઈ ગઈ. ત્યાં પણ સાગરને તેનો સ્પર્શ અત્યંત અસહ્ય લાગવાથી, ક્રોધ માણસ જેમ મારાથી નાસી છૂટે તેમ ત્વરાથી સુકુમાલિકાનું ઘર છોડીને તે પોતાને ઘેર ચાલી આવ્યો.

સવાર થતાં સુકુમાલિકાની માતાએ દારીને વરવડું માટે શયનગૃહમાં સુખશોધનિકા મૂકી આવવાનું કહ્યું. સુખ-શોધનિકા મૂકવા ગયેલી દારીએ શોધ કરતી એકંદી સુકુમાલિકાને જોઈ પણ સાગરને ન જોયો. તેણે આવીને સુકુમાલિકાના પિતા માગરદત્તને સાગરના ચાલ્યા જવાની વાત કહી.

તે સાંભળીને ક્રોધે લગ્નગેરો સાગરદત્ત જિનદત્તને ત્યાં જઈ કહેવા લાગ્યો - “હે દેવાનુપ્રિય ! આ શું સુકુમાલિકા

કાંઈ પણ દોષ બતાવ્યા સિવાય, પતિવ્રતા મુકુમાલિકાને છોડીને ઘરજમાઈ રહેવાને બંધાયેલો સાગર તારે ત્યાં આવ્યો આવે?"

જિનદત્તે પોતાના પુત્ર સાગરને કપકો આપ્યો તથા તેને મસરાને ત્યાં પાછા જઈને રહેવાનો આમ્રહ કર્યો. પરંતુ સાગરે કહ્યું:—“ હું પહાડથી પડી જાઉં, ઝાડે ફાંસી ખાઈને મરી જાઉં, મરુભૂમિમાં જઈને વગર પાણીએ દેહ પાકું, પાણીમાં ડૂબી જાઉં, અગ્નિમાં જળી જાઉં, ઝેર ખાઉં, મારા શરીરને જંગલી પશુઓ કે વૃતરાક્ષસોને અર્પણ કરું, રાત્રીથી ચિરાઈ જાઉં, ગીધો વડે ફાલાઈ જાઉં, પરદેશમાં આવ્યો જાઉં કે સંન્યાસી થઈ જાઉં એ કબૂલ છે પણ સાગરદત્તને ઘેર તો હું જવાનો નથી. ” આ હકીકત બીંત પાછળ રહેલા સાગરદત્તે સાંભળી. તેને એમ થયું કે જાણે જમીનમાં પેરી જાઉં. તે શરમાઈને પોતાને ઘેર પાછો આવ્યો અને મુકુમાલિકાને ખોળામાં બેસાડી આશ્વાસન આપવા લાગ્યો કે “ હે પુત્રી ! સાગરે તને છોડી તેથી શું થયું ? હું તને એવા જ ખીનતે આપીશ કે જેને તું છુટ અને પ્રિય થઈ પડીશ. માટે તું કશી જ ચિંતા ન કર. ”

ત્યાર બાદ એક વાર સાગરદત્તે અગાશી ઉપરથી એક ચીંથરેલાલ, હાથમાં રામપાતર અને ફટેલા ધગવાળો દ્રમક (ભિખારી) લેયો. પોતાનાં માણસોદ્ધાર તેણે તેને ઘેર તેગારી મંગાવ્યો, તથા નવરાવી, ધોવરાવી, વસ્ત્રાજૂપણથી શણગારીને મિષ્ઠબોજન જમાડી તૃપ્ત કર્યો. ત્યાર બાદ સાગરદત્તે તેને કહ્યું:—

“ આ મારી પ્રિયપુત્રીને તને સ્ત્રી તરીકે સોંપું છું. તું અને એ બંને કલ્યાણવાળાં થાઓ. ”

તે દમકે રોહી એ વાત સ્વીકારી અને પહેલી જ રાતે ત સુકુમાસિકાની સાથે એક પથારીમાં સૂતો. પરંતુ ઘડીક સૂતો ત્યાં તો સાગરની પેડે તેને ષણુ સુકુમાસિકાનો સ્પર્શ તરવારની બાણીની જેમ ફોંકાય લાગ્યો અને અગ્નિની પેડે ધાંધલા લાગ્યો. તેથી મોતથી નાસી છૂટે તેમ તે સાંધી પોતાનું નામપાતર અને ફૂટેલો ધોડો લઈ નગરમાં આવ્યો ગયો.

ખીજે દિવસે સવારે રોહને આ વાતની ખબર પડી. સાગરદત્ત સુકુમાસિકાને બોલામાં બેસાડી કહેવા લાગ્યો:—“હે પ્રેમી! તું ખેદ ન કરીશ. આ કોઈ તારા પૂર્વજન્મનાં પાપનું જ ફળ છે અને તે તારે વગર ખેદે બોગવતું ન જોઈએ. માટે કોઈ પણ શોકચિંતા ક્યાં વિના હવેથી તું આપણે ત્યાં આવતી અંબથા, દ્રાક્ષથા કે દુઃખી માણસોને ખાનપાન આપતી અને દાનધર્મ આચરતી સુખેથી રહે.”

વખત જતાં એક દિવસ તે ગ્રામમાં પ્રાણાચરિણી, બહુ-શ્રુત અને બહુપરિવારવાળી ગોપાસિકા નામની આર્યા ગામે-ગામે ફરતી ફરતી આવી પહોંચી તથા સંયમ અને તપથી આત્માને વાસિત કરતી થોડે વખત ત્યાં રહી તે આર્યાને એક સંઘાટકે ભિક્ષુ સમયે સાગરદત્તના ઘરમાં આવ્યો.

સુકુમાસિકાએ તેને ઘણા આદરથી ભિક્ષુ આપ્યા બાદ વિનંતિ કરી કે “હે આર્યાઓ! પહેલાં હું સાગરને અત્યંત ઇષ્ટ હતી પણ હવે તેને ગમતી નથી, એટલું જ નહિ પણ ખીજા જે કોઈને હું પરું છું તેને પણ ગમતી નથી. તે હું સાગરને ફરી ઇષ્ટ થાઉં એવો શ્રદ્ધામંત્ર, ચૂલ્ક કે ઔષધિ અને બતાવો તો ઘણી કૃપા થશે. તમે બહુશ્રુત છો અને

અનેક પ્રયોગોનાં બાણકાર હતા.”

આર્યાઓએ આ વાત સાંભળતાંજ પોતાના કાન ઢાંક્યા અને કહ્યું:-“ હું દેવાનુગ્રિયે ! અમે તો બ્રહ્માચારિણી તપસ્વિનીઓ છીએ. તારું આ વાક્ય અમારે સાંભળતું પણ ન જોઈએ. અમારું કામ તો સંયમ અને શીલનો પ્રચાર કરવાનું છે. જો તું ધચ્છે તો સંયમ અને શીલને આચારમાં આણવાની પદ્ધતિ તને બતાવીએ.”

પછી આર્યાઓના ઉપદેશથી સુકુમાલિકા આવિકા યર્ધ અને પિતાની સંમતિ લઈને ગોપાલિકા આર્યા પાસે પ્રવર્જિત થઈ. હવે સુકુમાલિકા આર્યા ખાવામાં, પીવામાં, બેસવામાં, ખેલવામાં અને ચાલવામાં પોતાનાં મંયમશીલને બરાબર સાચવે છે અને ઉચિતપ તથા બ્રહ્મચર્યનું શ્રેયન કરતી ગામેગામ વિહરે છે.

એકવાર તેણે પોતાની ગુરુણી ગોપાલિકા આર્યાને કહ્યું કે “જો આપની અનુમતિ હોય તો હું ચંપાની બહાર સુબ્રમિભાગ ઉદ્યાનમાં રહીને બહુજે ઉપવાસ કરતી સર્વાભિમુખ બોલી રહી ધ્યાન કરવા ઇચ્છું છું.”

ગુરુણીએ કહ્યું:-“ હે આર્યે ! આપણે બ્રહ્માચારિણી શ્રમણીઓ છીએ. આપણે એકલાં ગામ બહાર જઈ રાત્રીએ નદિ એટલું જ નહિ પરંતુ ગામમાં પણ ફરતી વંદીવાળા ઉપાશ્રયમાં જ વસ્ત્રથી સરીરને ઢાંકીને અને પગ પૃથ્વી ઉપર ભેગા રાખી આતાપના લઈ શકીએ.”

ગુરુણીનું આ વાક્ય સુકુમાલિકાને ગમ્યું નહિ. એટલે તે તો પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે સુબ્રમિભાગ ઉદ્યાનમાં જઈને ધ્યાન ધરવા લાગી.

હવે તે ઉઘાનની ખામે એક સ્વંરચારિણી ટોળી રહેતી હતી. તે ટોળી એક દિવસ દેવદાસ ગણિદાને લઈને સુભાગિ-
જાગ ઉઘાનમાં વિદાર કરવા આવી. ટોળીના એક પુરો
દેવદાસને જોગામાં બેસારી, બીજાએ તેને માથે છત્ર ધર્યું,
ત્રીજાએ માથા ઉપર પુષ્પનો મુમટ મૂક્યો, ચોથો પગે અળતો
સગાવવા લાગ્યો અને પાંચમો ચામર ટોળતો બિભે રહ્યો.

તે ટોળીની અને ગણિદાની બધી સતિદીગ્ધ શુક્રમાસિ-
કાએ જોઈ. તે જોતાં જ તેના સર્વ કામગંજકારે તાત્કાલ થયા.
તેણે વિદ્વાન ધર્મને મંકળ્ય કર્પો કે જો આ મારા આકરા
તપ અને પ્રાણચર્યનું કંઈ ફળ હોય તો હું ભવિષ્યમાં આ
ગણિદાની પેઠે જ પાંચ જણથી સેવાતી અને સુખભોગ
ભોગવતી થઈ.

હવે તો તેને કામગંજકારેના ઉદ્ભવથી ખેતે સ્વીકારેલા
અમણીપણા ઉપર પણ ધૃષ્ટ્યા આવવા લાગી. તે વારંવાર પોતાના
હાથ, પગ, માથું, મોઢું, રતન, કક્ષા અને ગુલગિરને ધોતી
તથા બેસવાના, સૂવાના અને સ્નાનપ્રાપ કરવાના સ્થાને પહેલાં
પાણી ઝાઝ્યા વિના પગ પછ ન મૂકતી.

“ગુરુણીએ તેને કહ્યું.—“હે દેવાનુપ્રિયે! આપણે સંવત્-
શીલ પ્રહારચારિણી છીએ, માટે તમારે આમ કરવું ન કંપે.
તમે એ વિષે વિચાર કરો અને પ્રાયશ્ચિત્ત લઈને શુદ્ધ થાઓ.”

પણ શુક્રમાસિકાએ તેડું કહેલું ધ્યાન ઉપર ન લીધું
અને અંતે તે અમણીવર્ગમાં તિરસ્કાર અને નિંદા પામી.
એક વાર તેને વિચાર આવ્યો કે જ્યારે હું શ્રાવિકા હતી ત્યારે
સ્વતંત્ર હતી. તે વખતે આ બધી અમણીઓ મારી પ્રચંડા

કરતી અને માગે આદર કરતી. હવે હું બ્યારે મુંઝ થઈને પ્રવ્રજિત થઈ હું ત્યારે પરવશ હોવાને લીધે આ શ્રમણીઓ મારું આપમાન કરી મારે તિરસ્કાર કરે છે. માટે આવતી કાલે જ સવારના અહીંથી નીકળી આ લોકોથી અળગી થઈને હું જીવ ઉપાશ્રયમાં રહીશ.

‘સુકુમાલિકાં સ્વચ્છંદી હતી તેથી તેને કાઈએ અટકાવી નહિ. એટલે તે જીવ ઉપાશ્રયમાં જઈને નિરંકુશપણે રહેવા લાગી. ત્યાં તે પોતાનાં મંથન અને શીલમાં ઘણી પાંખી પડી અને એ રીતે કેટલોક વખત પસાર થયા બાદ કાળધર્મ પામી તે ઈશાનકલ્પમાં ઘણા લાંબા આયુષ્યવાળી સુકુમાલિકા નામની દેવી થઈ.

ત્યાંથી તે પંચાલ દેશના કાંપિલ્ય નગરમાં દુપદ રાજાને ઘેર ચુલણીની કુક્ષીએ પુત્રી તરીકે અવતરી માતાપિતાએ તેનું નામ દ્રૌપદી સમ્પુ. તેને ધૃષ્ટદ્યુમ્ન નામનો એક મુવરાજ બાઈ પણ હતો.

દ્રૌપદી દિવસ જતાં મેવની થઈ. એક વાર તે નાહીપોઈ, વિભૂષિત થઈને રાજાને પગે લાગ્યા સલામાં આવી. પુત્રીને જાળામાં બેસારી તેના માથા ઉપર હાથ મૂકી રાજાએ તેને કહ્યું કે “હે પુત્રી તને હું મારી મરણમા આવે ત્યાં પરણાવું તો કદાચ તું દુખી પણ થાય અને મને મનમાં છવનજ-રતું શયમ રહી જાય માટે તેમ ન કરતાં હું તારે માટે સ્વયંવર કરું જેથી તું તારી ઇચ્છા પ્રમાણે વર પમેંદ કરી શકે.” એમ કહીને આશીર્વાદ આપી રાજાએ પુત્રીને વિદાય કરી.

ત્યારબાદ રાજાએ કૃષ્ણવાસુદેવ, સમુદ્રવિજયપ્રમુખ

ધર્મદયાઓ

૬૨૧ ૬૨૨, બળદેવપ્રમુખ પાંચ મહાવીર, હિમ્મેનપ્રમુખ
૧૬,૦૦૦ રાજાઓ, પ્રહ્મપ્રમુખ સાયનલ્લ કાદી રાજકુમારો,
શાંભુપ્રમુખ ૬૦,૦૦૦ દુર્ધનત બળવાનો, વીરસેનપ્રમુખ
૨૨,૦૦૦ વીરપુરુષો, મહાસેન પ્રમુખ ૫૬,૦૦૦ પશ્ચક્રી પુરુષો
તથા અનેક રાજાઓ, ઈશ્વરો, તલ્લરો, માંડળિકો, કૌટુંબિકો,
ધૈર્યો, શાંશાલુકારો, સેનાપતિઓ અને મોટા મોટા સાર્થવાહો
વગેરેને સ્વયંવરમાં બોલાવવા દ્વારે દારિકા બળવાનો લુકમ કર્યો.

દ્વાર તૈયાર થઈ, કવચ પહેરેલા, અમુક અને પ્રહરણ
વાળા અનેક પુરુષોને સાથે લઈને તથા ઘોડાઓડેલા સ્વયં
મેરી, પંચાલદેશની વચ્ચે થઈ તેની મરદદ ઉપર આવ્યો.
સ્વામી સૌમ્ય દેશમાં દાખલ થઈ દારિકામાં કૃષ્ણવાસુ-
દેવની ઉપસાધનરાજામાં આવીને તેણે કૃષ્ણને કુપદનો મંત્રો
કહી ગંભીરવ્યો.

કૃષ્ણે તેની ઉપેક્ષા સાંભળીને પોતાના બધા સમુદાયને
મેળા કરવા સ્વયંમાં સજામાં રહેલી આમુદાયિક બેરી વગાડાવી.
બેરી માંડળીને સમુદાયિન્ય વગેરે કૃષ્ણ પાસે આવ્યા. આવેલા
બધા લોકોને કૃષ્ણે પોતાની સાથે દૌપરીના સ્વયંવરમાં આવવા
તૈયાર થવાની સૂચના કરી. તે મુજબ બધા તૈયાર થઈ કૃષ્ણ
સાથે સૌમ્યની વચ્ચે થઈ, મરદદ વટાવી, પંચાલના કંપિ-
લપુરમાં મોટી માનદુમથી આવી પહોંચ્યા. તેમની સાથે
અનંગસેના વગેરે હજારો અલ્લિયાઓ પણ હતા.

દુપદરાજાએ કુધિપ્રિય, બીમ, અર્જુન, નકુળ અને
સહદેવ એ પાંચે પુત્રો મહિત પાંડુરાજાને, મો લાઈઓવાળા
દુર્યોધનને, ગાંધી, વિદુર, દ્રોણ, અર્જુન, કલ્કી અને અર્જુન-

ત્યામાને સ્વયંવરમાં બોલાવવા ખીજો દૂત હરિતનાગુરમાં
 મોકલ્યો. ત્રીજા દૂતને અંગગજ દર્શાવે, સેલક, અને નાંદી રાજને
 બોલાવવા અંધામાં મોકલ્યો. ચોથાને પાંચસો લાઈઓવાળા,
 દમધોપના પુત્ર શિશુપાળને બોલાવવા શુક્રિમતી મોકલ્યો.
 પાંચમાને દમદંતને બોલાવવા હરિતશીર્ષ મોકલ્યો. છઠાને
 ધરરાજને બોલાવવા મયુરા મોકલ્યો. સાતમાને જરામંધના
 પુત્ર સહદેવને બોલાવવા રાજગૃહ મોકલ્યો. આઠમાને બેસગના
 પુત્ર રુકિમને બોલાવવા કૌશિંય નગરમાં મોકલ્યો. અને સો
 લાઈઓ સાથે દીયકને બોલાવવા નવમાને વિરાટ નગરમાં
 મોકલ્યો. તે ઉપરાંત દશમા દૂતને ખીજા અનેક ગ્રામ તથા નગરના
 રાજાઓને બોલાવવા સૂચના કરી.

એ બધા રાજાઓ ઉદ્વેગના આમંત્રણથી ધામધૂમ સાથે
 કંપિલપુરમાં આવી પહોંચ્યા. રાજા દુપદે તેઓનું સ્વાગત
 કરીને તેમને ચોખ્ખા ઉતારા આપ્યા.

કંપિલ નગરીની બહાર ગંગા નદીને કાંઠે રાજા દુપદે
 એક મોટો સ્વયંવરમંડપ તૈયાર કરાવ્યો હતો. તેમાં સ્તંભો
 ઉપર ફીડા કરતી અનેક પૂતળીઓ મોઢવી હતી, શોભા વધારે
 તેવા અનેક સ્તંભો ઊભા કર્યા હતા અને તેને બની શકે
 તેટલો સુંદર અને આકર્ષક બનાવવામાં આવ્યો હતો.

સ્વયંવરમાં આવેલા બધા રાજાઓને રાજા દુપદે તેમના
 ઉતારામાં જ હરેરાજ વિપુલ અશન, પાન, ખાદિમ, સ્વાદિમ,
 સુરા, મધ, મસિ, સીધુ અને પ્રસન્ના તથા અનેક પ્રકારનાં
 પુષ્પો, વસ્ત્રો, ગંધો માલ્યો અને અલંકારો મોકલાવ્યા કરે છે
 અને તે બધા તેમનો ઉપભોગ કરતા, ગાનવાન સાંલગતા,

નાદો જોતાં એને અનેક પ્રકારના વિલાસો કરતા આનંદથી રહે છે.

ત્યાર બાદ એક દિવસ દુપદ સભાએ ધોપણ કસતી કે “આવતી કાલે સવારના પહેરમાં દ્રોપદીનો સ્વયંવર થશે. માટે બધા સભાઓએ દુપદ ઉપર ટૂંચ કરીને નાહીધોઈ, ચિત્રગિત થઈને પોતપોતાના વૈભવ આણે વહેલાં ‘પધારવું’ અને દ્રોપદીની વાટ જોતા, પોતપોતાના નામથી અંકિત થયેલા આસન ઉપર મંડપમાં બેસવું.”

દુપદ સભાએ મંડપમાં ચારે બાજુ ફૂલની માળાઓ લટકાવરાવી, અનેક પ્રકારના મુગંધી ધૂમેથી બારેલાં ધૂપધાણાં મુકાવ્યાં, અને વધારાના પ્રેક્ષકો માટે પમથિયાના આકારે માંચાઓ એક ઉપર એક ગોડવાવ્યા.

ત્યજત થતાં બધા સભાએ મંડપમાં આવી પહોંચ્યા. રાત્રી દુપદ પણ આવીને બધાઓનો મત્કાર કરી, ફક્ત વાસુદેવને શ્વેત આભર ઢાળતો બોલો રહ્યો.

દ્રોપદી નાહી, બલિકર્મ કરી, મંદિરને ચોખ્ખું શુદ્ધ વસ્ત્રો બાંધી, નિમગ્નકર્મ થઈ ત્યાં તેણે જિન પ્રતિમાને જોતાં જ પ્રણામ કર્યા. લોમકસ્તક લઈને પ્રતિમાઓને પદમથાં અને સર્વાભદેવની પેઠે પ્રતિમાઓની પૂજા કરી ધૂપ દર્પો. ત્યારબાદ બધા જાનુને બોલો નકરી, જમણે જાનુ તીથે રધાપી, ત્રણ વાર માર્યું નમાવી, પ્રતિમાની શ્લુતિ કરતી બોલી:-

“નમોષ્ટુ જી શરિદેવાયં, મર્મત્તાયં જાત સંવત્તાયં”

પછી તે અંતઃપુરમાં ગઈ તથા સર્વાર્થમરવિમૂર્તિન થઈને પોતાના વાઈ ધૂપગુપ્તથી હંડાના અંધારમાં બેઠી,

અનેક દાસદાસીઓ તથા પોતાની કીડપિકા ધારી અને સેખિકા દાસી સાથે સ્વયંવરમંડપમાં આવી.

આવતાં વેંતજ તેણે નમ્રતાપૂર્વક બધા રાજાઓને પ્રણામ કર્યા. પછી દાસમાં દર્પણાળી ધારીને સાથે લઈને તે સ્વયંવરમાં ગજગતિથી કરવા લાગી. દર્પણમાં જે રાજાનું પ્રતિબિંબ પડતું તે રાજાનાં વંશ, નામ, ગોત્ર, સત્ત્વ, સામર્થ્ય, પરાક્રમ, લાવણ્ય, રાસ્યાભ્યાસ, માહાત્મ્ય, રૂપ, યૌવન, કુલ અને શીલ તે ધારી દ્રૌપદીને વર્ણવી બતાવતી.

તે પ્રમાણે દર્પણમાં પડતાં રાજાઓનાં પ્રતિબિંબ જોતી તથા ધારીએ કહેલું વર્ણન સાંભળતી સાંભળતી દ્રૌપદી હજારો રાજકુમારોને વટાવીને જ્યાં પાંડવો હતા ત્યાં આવી.

તેણે પાંચ પાંડવોને પાંચ વર્ણનાં પુષ્પની વરમાળાથી આવેષિત પરિવેષિત કર્યા અને કહ્યુંઃ—“ આ પાંચ પાંડવને હું વરી, ”

તરતજ બધા લોકોએ “ હીક કયું, ” “ હીક કયું, ” એવી ઘોષણા કરી. ત્યારબાદ બીજા બધા રાજાઓ પોતપોતાને ઉતારે પાછા આજ્ઞા ગયા.

પછી ધૃષ્ટદ્યુમ્ન પાંચ પાંડવ અને દ્રૌપદીને અશ્વરથમાં બેસાડી દુપદ્મ રાજમહેલમાં લાવ્યો. રાજા દુપદ્મે પાંચ પાંડવો અને દ્રૌપદીને પાટ ઉપર બેસાડી અભિરેક કરાવ્યો, દોમ કરાવ્યો, અને પાંચ પાંડવો સાથે દ્રૌપદીનું પાણિયદણ કરાવ્યું તથા પ્રીતિદળમાં અનેક દાસદાસીઓ સાથે વિપુલ ધન આપ્યું.

ત્યાર બાદ દુપદ્મ રાજાએ વિપુલ અશ્વ, પાન, ખાદ્ય, સ્વાદ્ય તૈયાર કરાવીને આવેલા રાજાઓને ખૂબ આદરથી

જમાડયા અને વિદ્યય કર્વા. તે વખતે પાંડુરાજાએ તે બધા જ રાજાઓને પાંડવો અને દ્રૌપદીના શાશ્વિમદ્વલ્લુ ઉત્સવ વખતે હસ્તિનાપુરમાં આવવા વિનંતિ કરી.

પાંડુ રાજાએ હસ્તિનાપુરમાં સાત સાત માળના બેંચ પાંચ મહેલો તૈયાર કરાવ્યા અને તે તૈયાર થયે પોતાના પાંચ પુત્રો અને દ્રૌપદીને લઈને મોટા પરિવાર સાથે તે કંપિલપુરથી નીકળી હસ્તિનાપુર આવ્યો.

ત્યાં તેણે ગ્રામ બહાર એક મોટો મંડપ ઠરાવ્યો. યોગ્ય વખતે નેતરેલા બધા રાજાઓ આવી પહોંચ્યા. દુપટ્ટી પેટે પાંડુએ પણ તેમનો સારી રીતે સત્કાર કર્યો તથા તે બધાની સમક્ષમાં તેણે પાંચ પાંડવો અને દ્રૌપદીને સાથે પાટ ઉપર બેસાડી અવિલોક કરાવ્યો. ત્યારબાદ આવેલા રાજાઓને ધણી આદર સાથે વિસર્જિત કર્યા.

દ્વે પાંચે પાંડવો દ્રૌપદી સાથે સુખવિલાસથી રહેવા લાગ્યા. એવામાં એક વાર મૃગયમર્ના ઉત્તરાસનવાળા, દ્વાયમાં ફંડ અને કમંડલુ ધારણ કરનારા, જટાધારી, જનોઈ, ગણેત્રિકા, મુંજનેખલ ને વલ્કલ પહેરનારા, કમ્પી વીણા વગડનારા, કળિયાબેર, મધ્યસ્થ અને ગાધર્વપ્રિય એવા દંપ્ત નારદ કળિયાની શોધમાં પાંડુરાજાના મહેલમાં આકાશમાંથી ઊતરીને આવી પહોંચ્યા.

નારદને જાણતા જોઈને પાંચે પાંડવો, કુંતી અને પાંડુ-રાજાએ આસનથી ઊઠી, માત આડ પગલાં નારદની સામે જઈ તેમની પ્રદક્ષિણ કરી, વંદન અને નમનથી તેમનો સત્કાર કર્યો તથા જમીન ઉપર પાણી છાંટી તેમને બેસવા માટે

દર્શ ઉપર આમન પામ્યું.

આ આસને બેસીને નારદે રાજનું, રાજકુટુંબનું અને અંતઃપુરનું કુશળમંગળ પૂછ્યું. તે વખતે નારદને અસંવત તથા પાપથી અવિરત સમજીને ક્રૌંપદીએ તેમનો આદર બન કર્યો, તેમનું સંમાન ન કર્યું અને પાંડવોની પેઠે તેમની ઉપાસના પણ ન કરી.

નારદને મનમાં વિચાર આવ્યો કે પાંચ પાંડવોમાં અનુ-અર્ધ મથેલી ક્રૌંપદી, રૂપ અને લાવણ્યના ભેદમાં મારો આદર તથા ઉપાસના નથી કરતી. મારે મારે ઋષિના અનાદરનું કળ તેને અતાવવું જોઈએ.

હવે નારદ પાંડુને કુશળમંગળ પૂછીને પૂર્વ દિશા તરફ લવણ્યસમુદ્રની વચ્ચેના માર્ગ ઉપર આશ્રમમાં વિહરવા લાગ્યા. તે વખતે ધાતકીખંડ હીપમાં, પૂર્વેના દક્ષિણાર્ધ ભરતની અપર-કંઠામાં પદ્મનાભ નામે રાજા હોતો. તેને જ્ઞાનસો રાણીઓ અને સુનાભ નામે સુવરાજ પુત્ર હોતો.

તે રાજા બધી રાણીઓ માથે અંતઃપુરમાં સિંહાસન ઉપર બેઠો હતો. તે વખતે નારદ ઋષિ તેના લવનામાં આકાશથી ઊતર્યા. પદ્મનાભે પાંડુની પેઠે તેમનો આદર કર્યો અને ખેસવાનું જ્ઞાન આપ્યું.

નારદે રાજાને કુશળમંગળ પૂછ્યા. પછી રાજાએ તેમને કહ્યું કે "હે દેવાનૃપિન ! તમે ગામેગામ ધરેધરના માહિતગાર છો. તો તમે કહો કે ગારા જેવું અંતઃપુર તમે કયાંય જોયું ?"

નારદ થોડું દસ્યા અને લાગ જોઈને બોલ્યા:—"હે રાજા ! તું તો દૂષણો દેડો છો. હસ્તિનાપુરના રાજા પાંડુના

પુત્રાની જાણી દ્રૌપદીના પગના અંગૂઠાના સોઝા લાગ બસ-
બર પણ તારું અંતઃપુર નથી." આટલું કહી પદ્મનાભનું
કુશળ પૂછી નારદ આગ્રામાં વિહરવા લાગ્યા.

નારદની વાત સાંભળીને રાજા પદ્મનાભ દ્રૌપદીના રૂપ-
લાવણ્યમાં મોહ પામ્યો. તેણે ધૌપદરાજામાં જઈ પોતાના
પૂર્વના મિત્ર દેવને બોલાવવા અલયકુમારની પેઠે નિશિષ્ટ
તપ અને સંકલ્પ ધારણ કર્યા. તેના તપ અને મંકલ્પના
બળથી ખેંચાઈ આવેલા દેવને તેણે કહ્યું:—“હે દેવાનુપ્રિય !
હું દ્રૌપદીને ઇચ્છું છું. માટે તું તેને અહીં ઉપાડી લાવ.”

દેવ બોલ્યો:—“પાંચ પાંડવોને મૂકીને દ્રૌપદી ખીખ ઢાઈ
પણ સાથે રાજપુત્રીથી એક લણ્ણ પણ રહેવાની નથી એ
વાત ચોક્કસ છે. પણ માત્ર તારી મરજી છે તેટલાજ કારણે
હું દ્રૌપદીને અહીં ઉપાડી લાવીશ.” આમ કહીને તે દેવ
લવણ્યસમુદ્રની વચ્ચે, ઘર્ષને, હસ્તિનાપુર જઈ, અગાસીમાં
ધુધિધિર સાથે શુભે ચનેલી દ્રૌપદીને ઉપાડી ગપ્પટાબંધ પદ્મ-
નાભના ભલનમાં લાવ્યો અને ત્યાંની અશોકવનિકામાં તેને
રાખી, દ્રૌપદી લાવ્યાની બજાર પદ્મનાભને આપીને પોતાને
રમાને પાછો આવ્યો ગયો.

કુડી બેઠકીમાં તો દ્રૌપદી જાગી ઉઠી પોતે જ્યાં
હતી તે સ્થાન તેને ખૂબ અપરિચિત લાગ્યું. તેને એમ થયું
કે આ મારું ભુવન કે મારી અશોકવનિકા નથી. મને કોઈ
દેવ, દાનવે, કિંપુરુગે, દિગ્ગે, મહોરવે કે ગંધર્વે કોઈ ખીખ
રાખીની અશોકવનિકામાં લાવીને મૂકી દીધી છે.

દ્રૌપદી આમ સોચ કરતી હતી તેવામાં રાજા પદ્મનાભ

બનીકનીને તેની પાસે આવ્યો અને કહેવા લાગ્યો:—“હે દેવાનુ-પ્રિયે! તું શો વિચાર કરે છે? તને મેં મારે માટે અહીં તેડી મંગાવી છે માટે મારી સાથે રહીને તું આનંદ કર.”

દ્રૌપદીએ કુક્તિથી જવાબ આપ્યો કે “ભારતવર્ષની દારિકામાં મારા સ્વામીનો ભાઈ કૃષ્ણ વાસુદેવ રહે છે. તે જો મદિનાની અંદર મારી કંઈ ભાગ ન કરે તો હું રાજા પછીથી તું કહીશ તેમ હું કરીશ.”

દ્રૌપદીનું વચન સાંભળીને પદ્મનાભે તેને કન્યાઓના આંતરપુરમાં મૂકી અને ઝાઝી કનડગત ન કરી. ત્યાં દ્રૌપદી આંતરે આંતરે બળે ઉપવાસ અને પારણે પારણે આમંબિલનું ઉત્તમ તપ કરતી રહેવા લાગી.

આ તરફ યુધિષ્ઠિર જાગ્યો અને દ્રૌપદીને ન જોતાં વિદ્વેષ થઈને આમ તેમ તપાસ કરવા લાગ્યો. મહેલમાંકાંધ તેની ભાળ ન મળતાં તેણે પાંડુને તે વાતની ખબર કહી પાંડુએ પણ હસ્તિનાપુરને ખૂણે ખૂણે દ્રૌપદીની તપાસ માટે ઘોષણા કરાવી અને કહ્યું કે જે તેની ભાળ આપશે તેને તે ઇચ્છે તેટલું ધન આપવામાં આવશે.

પરંતુ જ્યારે હસ્તિનાપુરમાં તેનો કરોડ પતો લાગ્યો નહિ ત્યારે પાંડુએ કુંતીને દારિકામાં કૃષ્ણ પાસે દ્રૌપદીની શોધ કરાવવા જવાનું કહ્યું. કુંતી નાહીધોઈ, બલિકર્મ કરી, દ્વાથી ઉપર બેસી દારિકા તરફ જવા નીકળી અને ત્યાંના અગ્રોદાનમાં જઈ પહોંચીને પોતાના આઆની ખબર તેણે કૃષ્ણને કહેવરાવી.

કૃષ્ણ આવીને પોતાની ફાઈને પગે પડ્યો અને તેને પોતાના આવાસમાં લઈ ગયો. ત્યાં જ્યાં જાદ આવવાનું

પ્રયોજન પૂછતાં કુંતીએ દ્રૌપદીના ગુમ થવાની વાત જણાવી.

કૃષ્ણે કહ્યું:—“ ફોઈ તમે જરા પણ ચિંતા ન કરો. દ્રૌપદીની ભાગ પાતાગમાં, અસુરોનાં ભરનોમાં, અર્ધભર-તમાં કે બીજે ગમે ત્યાં મેળવ્યા પછી જ હું નાંખીશ. ” આમ આશ્વાસન આપીને તેણે કુંતીને પાછી દમ્તિનાપુર વિદાય કરી.

ત્યારબાદ કૃષ્ણે પણ પાંડુની પેઠે દ્વારિકામાં દ્રૌપદીની ભાગ મેળવવા ખૂણે ખૂણે ઘોપણ કરાવી પણ ક્યાંય તેનો પતો ન આવ્યો.

હવે એકવાર કૃષ્ણ પોતાના અંતઃપુરમાં હતો તે વખતે નારદ આકાશમાંથી ત્યાં ઊતર્યા. કૃષ્ણે પાંડુની પેઠે તેમનો સત્કાર કર્યો અને પૂછ્યું:—“ હે દેવાનુગ્રિય ! તમે ગામેગામ ધરે ધરે ફરો છો. તમે ક્યાંય દ્રૌપદી હોવાની વાત સાંભળી છે. ” ?

નારદે જવાબ આપ્યો:—“ હે રાજા ! હું અપરકંઠમાં ગયેલો ત્યારે ત્યાં પદ્મનાભના ભવનમાં જેવી પૂર્વે જોઈ હતી તેવી દ્રૌપદીને જોઈ હતી. ”

કૃષ્ણે નારદને કહ્યું કે “ હે દેવાનુગ્રિય ! આ જહુ તમા-
રું જ ધામ લાગે છે ! ”

દ્રૌપદીના સમાચાર મળતાં જ કૃષ્ણે તે ખજાર પાંડુને દમ્તિનાપુર મોકલી અને ચતુરંગી સેના સાથે તૈયાર થઈ રહી પોતાની વાટ જોવાનું પાંડવને કહેવરાવ્યું.

ત્યાર બાદ કૃષ્ણે દ્વારિકામાં સંનાલિકા ભેરી વગડાવી

અને પોતાના બધા પરાક્રમી મોહાઓને તૈયાર થવાની મુચના આપી.

એમ અનેક વીર પુરુષો અને મોટી સેનાથી વીંટળાયેલો કૃષ્ણ વાસુદેવ હાથી ઉપર બેસીને હરિતાપુર આવી પહોંચ્યો તથા પાંડવોને સાથે લઈને અપરકંઠા તરફ ચાલ્યો.

રસ્તામાં પડાવ નાખી, કૃષ્ણે પૌષ્પશાળામાં જઈને લવણસમુદ્રના અધિષ્ઠાતા સુસ્થિત દેવને ત્રણ દિવસનાં તપ અને સંકલ્પથી પોતાની પાસે બોલાવ્યો તથા તેને પોતે અપરકંઠા શા માટે જાય છે તે વાત કહી સંભળાવી અને વચ્ચે માર્ગમાં આવતા લવણસમુદ્રને પાર કરવા તેમાં માર્ગ કરી આપવાની મુચના કરી.

તે દેવે કૃષ્ણને કહ્યું:-“હે દેવાનુપ્રિય! તું કહે તો હું જ દ્રૌપદીને અહીં ઉપાડી લાવું અને પશ્ચનાભ રાજાને તેની સેના સહિત લવણસમુદ્રમાં ફેંકી દઉં.”

કૃષ્ણે જવાબ આપ્યો:-“હે દેવાનુપ્રિય! તારે એટલી બધી તકલીફ લેવાની જરૂર નથી. માત્ર અમારા છ રથ જઈ શકે તે માટે લવણસમુદ્રમાં માર્ગ કરી આપ એટલું બહુ છે.

પછી પોતાની બધી સેનાને પાછી વાળીને કૃષ્ણ તથા પાંડવોએ લવણસમુદ્રમાં પોતાના રથો ઉતાર્યા અને તેની વચ્ચે ચઈને ઝપાટાબંધ તેઓ અપરકંઠાના અગ્રણીઓ પહોંચી ગયા.

તાં રથ બિલા રાખીને કૃષ્ણે પોતાના ઘરુક સારથીને ભાંભામાં ભરવેલા લેખ સાથે પશ્ચનાભ પાસે મોકલ્યો અને કહેવરાવ્યું કે “હાં તો દ્રૌપદીને પાછી આપ કે યુદ્ધ માટે તૈયાર થા.”

દૂતે ત્યાં જઈને પોતા તરફથી રાજ્યને પ્રણામ કરીને કૃષ્ણનો સંદેશો કહેવા લાલ્યામાં લરાવેલો લેખ આગળ ધર્યો અને દ્રૌપદીને પાછી આપવાની કે સુદ માટે તૈયાર થવાની હાકલ કરી.

પદ્મનાભ તે સાંભળી ખૂબ ગુસ્સે થયો અને રાજનીતિશાસ્ત્રમાં દૂત અવધ્ય હોવાથી તેને ન મારતાં તેનું અપમાન કરીને પાછલે દરવાજેથી તેને કાઢી મૂક્યો અને કહ્યું:—“તારા કૃષ્ણને કહેજે કે હું પોતે જ સુદ માટે સંજ્ઞિત થઈને બહાર આવું છું.”

ત્યાર પછી પદ્મનાભે પોતાની મેનદ તૈયાર કરાવી તથા પોતે પોતાના કુખ્ય હાલી ઉપર બેસી સુદ માટે કૃષ્ણ હતા ત્યાં ગયો. તેને દરથી આવતો જોઈને વાસુદેવે પાંડવોને પૂછ્યું:—“છોકરાઓ ! તમે લડશો કે મારી લડાઈ જોશો ?”

પાંડવોએ કૃષ્ણને પોતાની લડાઈ જોવાનું કહ્યું. પદ્મનાભે મપાટાખંખ પાંડવોને હકાલીને વિખેરી તાખ્યા તથા તેમના રથો અતે તે ઉપરના વિજયધ્વજને તોડીધાડીને ફેંકી દીધા.

હારેલા પાંડવો વીસે મોંઢે કૃષ્ણ પાસે પાછા આવ્યા. તેણે પૂછ્યું:—“તમે શું ધારીને તેની સામે યથા હતા ?”

પાંડવોએ જવાબ આપ્યો:—“અમે તે ખાસ કંઈ વિચાર કર્યા વિના માત્ર તમારી અનુમતિ લઈને તેની સામે યથા હતા.”

કૃષ્ણે કહ્યું:—“એથી જ તો તમે હાર્યા છો. તમે જ રાજ્ય હો, અને પદ્મનાભ નથી એવા સંકલ્પથી જો તમે લડ્યા

હોત તો તે ક્યારનોય નાસી ગયો હોત. હવે હું પોતે રાગ
હું અને એ રાગ નથી એવા દદ સંકલ્પથી લડું છું તે તમે
જુઓ. ॥

એમ કહીને કૃષ્ણ પદ્મનાભની સામે ગયો. જતાં વેંત જ
તેણે રિપુની સેનાનો નાશ કરનારો પોતાનો પાંચજન્ય શંખ
ફૂંક્યો. તેના અવાજથી પદ્મનાભના સૈન્યનો એક તૃતીયાંશ
ભાગ તો નારી જ ગયો. પછી કૃષ્ણે પોતાનું ધનુષ્ય લીધું,
દોરી ચડાવી અને ટંકારવ કયો એટલામાં વળી બીજો તૃતીયાંશ
ભાગ નાશી ગયો.

પોતે ધણી અશક્ત છે અને સૈન્ય ધણું ઓછું છે એમ
સમજીને પદ્મનાભ અપરકંઠાના દરવાજામાંથી કરીને તેમાં પેરી
ગયો. કૃષ્ણે અપરકંઠા તરફ જઈને નરસિંહરૂપ ૨૦ ધારણ કરી
મોટા અવાજથી પોતાના યજ્ઞ મંચાડ્યા. તે અવાજથી રાજ-
કક્ષા, ગોપુર ઘેરે ખખળીને પડી ગયું.

અપરકંઠાને ભોંમભેગી થયેલી જોઈને ભય પામેલો પદ્મ-
નાભ દ્રૌપદીને શરણે ગયો. દ્રૌપદીએ તેને કહ્યું કે “મને
અહીં આવતાં તે કૃષ્ણ જેવા વીર પુરુષને વિદ્યારવેલો છે એ
નહિ જાણેશું ?” હજી થયું હતું આમ કરનાહી, બીને કપડે,
વસ્ત્રના છેડા છૂટા રાખી, અંતઃપુર સાથે ઉત્તમ નજરાણાં
લઈ, મને આગળ કરીને તું. કૃષ્ણને શરણે જા. કારણ કે
ઉત્તમ પુરુષો હંમેશાં શરણે આવેલા ઉપર કૃપાવંત હોય છે.”

પદ્મનાભે દ્રૌપદીના કથા પ્રમાણે જઈને કૃષ્ણને દ્રૌપદી
પાછી સોંપી. કૃષ્ણે પદ્મનાભને કપડાં આપતાં કહ્યું કે “હું
પદ્મનાભ ! મારી એન દ્રૌપદીને અહીં લાવતાં તે નહિ જાણેશું.

કે તેં શુદ્ધ જ નોતર્યું હતું? છતાં હવે તારે મારાથી બીવાનું કારણ નથી. "

એમ કહી કૃષ્ણે પદ્મનાભને પોતાની રાજધાનીમાં પાછા જવાની રજા આપી તથા પોતે દ્રૌપદીને સાથે લઈને પાંડવો પાસે આવ્યો. એ બધા, ત્યારનાદ, લવણસમુદ્રની વચ્ચે યદ્યને જાણીપના ભરતમાં પાછા જવા નીકળ્યા.

એ વખતે ધાતકીખંડકીપના પૂર્વાર્ધ ભરતમાં ચંપાનો રાજા કપિલ નામે વાસુદેવ હતો. એટલાર એ ચંપામાં મુનિ સુવત અર્હત કરતા કરતા આવીને ત્યાંજ પૂજાભક્ત ચૈત્યમાં બિતર્યા.

જે વખતે કૃષ્ણવાસુદેવે અપરકંઠમાં પોતાનો પાંચજન્મ શંખ કૂંચ્યો તે વખતે આ કપિલ વાસુદેવ મુનિ સુવત અર્હતની પામે ધર્મપ્રવચન સંભળતો હતો. તેણે તે શંખનાદ સંભળ્યો એટલે તેને વિચાર થયો કે ધાતકીખંડના ભરતમાં મારા જેવો કોઈ વાસુદેવ થયો કે શુ? આવો ચંખનો શબ્દ વાસુદેવ સિવાય બીજા કોઈનો હોઈ શકે નહિ.

પણ તેની ચંદાણું નિરાકરણ કરતાં મુનિ સુવત અર્હતે કહ્યું કે એ શબ્દ તો અપરકંઠના રાજા પદ્મનાભના પંજમાં સપડાયેલી પાંચ પાંડવોની ભાર્યા દ્રૌપદીને હોડવચ્ચ આવેલા દ્વારિકાના વાસુદેવ કૃષ્ણના ચંખનો છે. તારા જેવો બીજો વાસુદેવ અહીં હોતો થયો નથી. એક સાથે એકજ દેશમાં એ વાસુદેવ કદી થતાં પણ નથી અને એક બીજાને જોઈ પણ શકતા નથી. તે પણ તું લવણસમુદ્રની વચ્ચે યદ્યને ખસારે થના કૃષ્ણ વાસુદેવના રથના ધ્વજગરને જોઈ સકીશ.

કપિલ વાસુદેવ, મુનિ સુવન અર્દતને પ્રણામ કરી, હસ્તી ઉપર બેસી લવણસમુદ્રના વેલાકુળે (કિનારે) આબેા અને દૂરથી કૃષ્ણ વાસુદેવના ધ્વજગરાને જોઈને તેણે પોતાનો પાંચજન્મ સંખ વગાડ્યો. કૃષ્ણે પણ સામે પોતાનો સંખ વગાડ્યો. આ રીતે બંને પોતપોતાના સંખના સખદ્વારા મળ્યા.

કપિલ વાસુદેવે અપરકંઠાના રાજા પદ્મનાભને, દ્રીપદીને સતાવવા બદલ કપોત આપ્યો અને તેને દેશવરો આપી તેની જગાએ તેના પુત્રને અપરકંઠાની ગાદીએ બેસાડ્યો.

પાંડવો અને વાસુદેવ મુસાફરી કરતા કરતા ગંગા નદી પાસે આવ્યા. સાં વાસુદેવે પાંડવોને કહ્યું કે “તમે ગંગાને ઊતરી જાઓ. હું આ લવણસમુદ્રના માનિક સુરિયત દેવને મળીને આવું છું.”

પાંડવો ત્યાંની એક નાવદ્વારા ગંગા ઊતરી ગયા. પછી કૃષ્ણ વાસુદેવ ગંગાને હાથથી તરી લોકે છે કે નહિ એ જાણવાના કૌતુકથી તેમણે તે નાવ મંતાદી દીધી અને કૃષ્ણની ઘાટ જોતા સામે કાંઠે બેઠા.

સુરિયતને મળી આવીને કૃષ્ણે ગંગા ઊતરવા માટે નાવની તપાસ કરી પણ તેને ક્યાંય મળી નહિ. ત્યારે તેણે એક હાથમાં ઘોડા અને સારથી સાથે રથ ઉપાડ્યો અને બીજે હાથે સાડી બાસક જોગન પહોળી ગંગાને તે તરવા લાગ્યો. પરંતુ અધવચ આવતાં તે થાકી ગયો અને પરસેવાથી રોજાળ થઈ ગયો. તેણે મનમાં ને મનમાં આવી વિશાળ ગંગાને હાથથી તરી જનારા પાંડવોનાં વખાણ કર્યા. પણ પાંડવોનું આ બળ જોતાં તેઓ પદ્મનાભ સાથે મુઠમાં

કમ કરીને હારી ગયા તે તેને સમજાયું નહિ.

- જેમતેમ કરીને તેણે મહા કુસીળતે ગંગા પાર કરી તથા થોડો થાક ખાઈ પાંડવો પાસે આવી તેમની સમક્ષમાં તેણે તેમનાં ખૂબ વખાણ કર્યાં. પાંડવોએ તો ગિજાલસ દિલથી સ્પષ્ટ કહી દીધું કે અમે મંગળને હાર્યો ત્યાં નથી પણ નાવથી ત્યાં છીએ. આ તો તમારું જાજ જોવા અમે હોડી મેતાડી દીધી હતી.

આ વાત સાંભળતાંજ કૃષ્ણને મલો ગ્રસ્તો ચમ્પો અને બનાં આવીને તે બોલ્યો:—“ત્યારે ત્રે એકલાએ કૌપદીને વચાવી ત્યારે તમે મારું બળ ન બચી શક્યા કે અત્યારે મને આમ હેરાન કર્યો?”

- ગુસ્સામાં ને ગુસ્સામાં કૃષ્ણે એક લોહદંડથી પાંડવાના અધા રથો ચૂરી નાખ્યા અને તેમને દેશનિકાસ શબ્દો આપી. તે પ્રસંગમાં આરક તરીકે તેણે ત્યાં રથમર્દન નામનો કેડ બંધાવ્યો.

પછી કૃષ્ણ પોતાના શિબિરમાં આવી પહોંચ્યા અને સૈન્યને માથે લઈ હારકાં પાછા ગયા.

પાંડવોએ હસ્તિનાપુરમાં આવીને પોતાના પિતાને કૃષ્ણે તેમને કરેલી દેશનિકાસની આગળની વાત કરી તથા તેનું કારણ પણ કહી મંજળાવ્યું. પાંડુએ પણ તેમને ખૂબ હપ્તો આપ્યો.

પછી પાંડુએ કુંતીને બોલાવીને કૃષ્ણ પાસે હારકાં મોકલી અને તેની સાથે કહેવરાવ્યું કે તમે દેશનિકાસ કરેલા પાંડવો ક્યા દિશામાં અને ક્યા ખૂણામાં બધાં? તમારું સા-

આજ્ય તો આખા દક્ષિણાર્ધ ભરતમાં છે.

કુંતીએ કહેલી વાત સાંભળીને વામુદેવે કહ્યું કે દક્ષિણ સમુદ્રને કાંઠે તેઓ પાંડુમથુરા^{૧૨} વસાવે અને મારી નજરે કદી ન પડે તે રીતે રહે.

પાંડવો હરિતનાથપુરથી નીકળી કૃષ્ણના કથા પ્રમાણે પાંડુમથુરા વસાવી સુખે સુખે રહેતા લાગ્યા. વળત નતાર દ્રૌપદી સગર્ભા થઈ અને નવ મહિના પૂરા થયે તેણે એક મુંદર અને સુકુમાર પુત્રને જન્મ આપ્યો.

જનકમોહિ મંરકારો પૂરા થયા પછી બારમે દિવસે દ્રૌપદીએ અને પાંડવોએ ગળીને તેનું નામ પાંડુસેન પાડ્યું. દિવસ જતાં પાંડુસેન મોટો થયો અને ૭૨ કળામાં નિપુણ થઈ ભોગસમર્થ યુવરાજ થયો.

તે વખતે ત્યાં ધર્મધોષ નામે સ્થવિર ફરતા ફરતા આવી પહોંચ્યા. પાંડવોએ તેમની પાસે ધર્મશ્રવણ કર્યું. તેમની વિષયવૃત્તિ મંદ થઈ અને ચિત્તશુદ્ધિ માટે તેઓ ઉત્સુક થયા. આરંભા દ્રૌપદીની અનુમતિ^{૧૩} લઈને અને પાંડુસેનને રાજગાદી સોંપીને તેઓ તે ધર્મધોષ સ્થવિરના સહચારી થયા અને ચૌદે પૂર્વોત્તર અભ્યાસ કરીને ઉગ્ર સંયમ તથા તપ, શીલ, સત્ય, અહિંસા અને પ્રહ્લયર્થ પાળતા, આમેયામ પાંડુમથુરાની આસપાસ ફરતા લાગ્યા.

પાંડુસેનની અનુમતિથી દ્રૌપદીએ પણ પોતાની ચિત્તશુદ્ધિ માટે સુવ્રતા આર્યા પામે પ્રવ્રજ્યા સ્વીકારી. તે પોતાની ગુરુમુખી પામે ૧૧ અંગો ભણી અને ઉગ્ર તપ, સંયમ તથા શીલ સાથે ત્યાંજ પાંડુમથુરાની આસપાસ વિહરવા લાગી.

- ધર્મદંધાએ

તે વખતે અરિષ્ટનેમિ અર્હત સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં તપ અને સંયમથી આત્માને વાસિત કેરતા વિહરતા હતા. લોકો પાસેથી તેમના સૌરાષ્ટ્રવિહારની વાત સાંભળીને કુચિછિર વગેરે પાંચે અનગારેએ ત્યાં જવાનો વિચાર કર્યો.

પોતાના ગુરુની અનુમતિથી તેઓ પાંડુમધુરાના સહ-સાત્રી વનથી નીકળીને, આમેગામ કરતા કરતા, દરમ્યાન ૫૫૨ નગરની બહારના સહસાત્રી વનમાં આવીને જીત્યા.

હાં કુચિછિર સિવાયના ચાર અનગારેએ નગરમાં બિદા મર્દને પાછા આવતાં સાંભળ્યું કે અરિષ્ટનેમિ અર્હત તેા ઉત્તરજાત સૈતાના^{૧૫} સિખર ઉપર જઈને કાળધર્મ પામ્યા છે. એટલે તેમણે પાંચે જણે એના ચર્ધને શરૂંજીવ^{૧૬} પર્વત ઉપર જવાનો વિચાર કર્યો. તેમણે આણેસો આહાર શ્રોત્ર રચણે પરદાથી દીધો અને તે પહાડ ઉપર જઈને તેઓ તપ કરતા રહેવા લાગ્યા. તથા તપ, મંથન, ત્યાગ, અનાસક્તિ વગેરે ગુણોને મંપ્રાકુપણે ખીલવીને, કાળ કરી સિદ્ધ, શુદ્ધ અને મુક્ત થયા.

દ્રૌપદી આર્ચા પાછુ શુદ્ધ બાવે બહુ સમય સુધી મંથ-મને પાળતી બ્રહ્મલોકમાં દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થઈ. ત્યાંથી મહાવિદેહવાસ પાળીને તે સિદ્ધ, શુદ્ધ અને મુક્ત થશે.

હે જંજુ! તપની પાછળ જો આસક્તિ હોય તો તે ગમે તેડું ઉમ હોય છતાં ગિતશુદ્ધિ કરી સકતું નથી, એ વસ્તુ દ્રૌપદીનું દર્શીત આપીને આ સોજમા અધ્યયનમાં ભગવાન મહાવીરે સમજાવેલી છે તે નું તને કહું છું.” એમ આર્ચ સુધર્મા બોલ્યા.

ઘોડાઓ

[અર્પણશ્લોક]

શ્રી મણુભગવાન મહાવીર કહેલો નાયાધમ્મકહાના સોળમા અધ્યયનનો અર્થ જાણ્યો. તો હવે તેના સત્તરમા અધ્યયનનો શો અર્થ કહ્યો છે. તે જણાવો, એમ આપ જંભુએ પોતાના શુદ્ધ આપ સુધર્માને કહ્યું.

આપ સુધર્મા બોલ્યા:-

“હતિસીસ^૨ નગરમાં ઠનકેણ નામે રાજા હતો. ત્યાં ફેટલાય સમૃદ્ધ અને વ્યવહારચતુર વહાણવટી વાણિયાઓ રહેતા હતા. એકવાર તે વહાણવટીઓ વહાણો ભરી વેપાર કરવા લવણસમુદ્રને પ્રવાસે બીપડ્યા.

સમુદ્રમાં ફેટલાય પોજનો ગયાં પછી મોટી આંધી બપડી અને આગળ કહેલા માકંદિપુત્રોની જેમ તેમની હોડીઓ

ડાલવા તથા ભમવા લાગી. વહાણના નિત્તમા હતપ્રતિ મધ ગયા અને વહાણે ક્યાં લઈ જવાં તેનો વિચાર ન કરી શક્યા.

તે વખતે કેટલાક કુદિધારો, કણ્ઠધારો, ગળિયાલો અને વહાણવરીઓ તે નિત્તમાને કહેવા લાગ્યા. “હવે શું કરવું? આ વહાણે તરું તરું થઈ રવાં છે.”

કાંઈને કાંઈ ચત્ર ન પડી એટલે ભય પામેલા તેઓએ ઈંદ્ર, રકંડ, રુદ્ર, રૌપ, વૈશ્રમણ, જૂત, યજ્ઞ, રાક્ષસ વગેરેની માનતાઓ કરી. એવામાં મળરાટ ઓછો ધવાથી નિત્તમાએ કહ્યું કે આપણે ધારિકાદીપની પાસે ગાળ્યા છીએ.

તેઓએ દીપને કાંઈ વહાણે આણીને લંગર નાખ્યા અને નાની હોડીઓદ્વારા તેઓ ધારિકાદીપમાં જતવાં. તે દીપમાં હિરણ્ય, સુવર્ણ, રત્ન અને વજ્રની કેટલીય ખાણો અને ઘોડાઓ તેમની નજરે આયા.

ઘોડાઓ તે વહાણવરી વાણિયાઓને જોઈને તેમના મંધવી ભય પામી, ત્યાંથી અનેક યોજન દૂર જંગલમાં નાસી ગયા. વાણિયાઓ ત્યાંની ખાણેમાંથી હિરણ્ય, સુવર્ણ, રત્ન, વજ્ર વગેરે લઈને હોડીઓદ્વારા તેમનાં વહાણમાં લેવા લાગ્યા.

અનુક્રમ પવન શરૂ થતાં, લાકડાં, પાણી વગેરે જરૂરી સામગ્રી વહાણમાં ભરી લઈને લાંબી નીકળી તેઓ અંતીર-ચોતવડન ઉપદ્રવમાં આવી પહોંચ્યા અને ત્યાં તેમણે વહાણોનાં લંગર નાખ્યાં.

નાની હોડીઓદ્વારા વહાણમાં લેરેલું સોનું, રૂપ વગેરે ધિનારે ઉતારીને, ગાડાંમાં ભરી તેઓ ત્યાંથી હાથિસીસ નગરના

અગ્રોદાનમાં આવી પહોંચ્યા અને મોટા નજરાણા સાથે રાગને મળ્યા.

દરેક ગામ, આકર અને નગરો વગેરે તરફ ફરનારા અને વારંવાર લવણસમૃદ્ધી સરે જનારા તેઓને, રાગએ, તેમણે જોયેલી કેઈ નવીન વાત મંલગાવવાનું કહ્યું.

તેઓએ કાલિકાલીપમાં જોયેલા ધોડાને લગતી વાત રાગને કહી. રાગએ તે ધોડાઓ લાવી આપવા તે વહાણ-વડીઓને પોતાનાં માણસો સાથે તે હીપમાં ફરી મોકલ્યા.

તેમની સાથે વીણા, વણકી, બ્રામરી, કમ્બળી, લંલા, પડ્બ્રામરી વગેરે વીણા અને શ્રોત્રેન્દ્રિયને ઉત્તેજક બીજાં વાદ્યોનાં ગાડાં મોકલ્યાં, ચક્ષુરેન્દ્રિયને ઉત્તેજક અનેક પ્રકારની લાકડાંની રંગબેરંગી બનાવટો તથા એવા જ ગૂંથેલા, લેરેલા અને મઢેલા અનેક પ્રકારના દેખાવોનાં ગાડાં મોકલ્યાં; શ્રાણેન્દ્રિયને ઉત્તેજક એવા સુગંધી કેઈ, તમાચપત્ર જેવાં સુગંધી પત્ર, ચુવા, તગર, એલચી, હિંગેર, ચંદન, કુંકુમ, જીપીર, અપક, મરુઆ, દમણક, બાઈ, જૂઈ, મલિકા, નવગલિકા, વાસંતિકા, કેતકી, કપૂર અને પાટલના પુરોનાં ગાડાં મોકલ્યાં; સ્વાદેન્દ્રિયને તૃપ્ત કરનાર ખાંડ, ગોળ, સાકર, મચ્છંડિકા, પુખ્તોત્તર, અપકોત્તર વગેરે સ્વાદુ પદાર્થોનાં ગાડાં મોકલ્યાં; સ્પર્શ-દ્રિયને ઉત્તેજક અનેક પ્રકારનાં, સુંવાળા સ્પર્શવાળાં કોમચ, કંબલ, પ્રાવરણ, નવતચ, મલચ અને મસરનાં વસ્ત્રો તથા અનેક પ્રકારના સુંવાળા પથ્થરો વગેરેનાં ગાડાં મોકલ્યાં તથા લાકડાં, ધાસ, પાણી, ચોખા, ધઉનો લોટ, અને ગોરસ વગેરે સુસાધરીને ચોખ્ય પદાર્થોનાં ગાડાં મોકલ્યાં.

ધર્મકથાઓ

આ બધા પદાર્થો તેમણે દોડીઓદ્વારા વહાણમાં લઈ
અને ઘોડા લેવા તેઓ દક્ષિણ તરફ ગયેલા. ત્યાં પહોંચીને એ
ઘોડાઓ ન્યાં ન્યાં બેસતા, ચૂંતા, ઊભા રહેતા અને આજો-
ટતા ત્યાં ત્યાં જઈને તેમને આકર્ષવા તે રાજપુત્રોએ વીણાઓ
વગેરે વગાડવી શરૂ કરી તથા તે દરેક ઢેકાણે પેલા આંખને ગમે
તેવા દેખાવના પદાર્થો, નાકને ગમે તેવા સુગંધી પદાર્થો,
ખાંડ વગેરે સ્વાદુ વસ્તુઓ અને મલય, મચ્છર વગેરે ઝુંવાળા
પદાર્થો ગોઠવી દીધા.

વીણાઓ વગેરેના મધુર અવાજથી તે ઘોડાઓ, તે
માણસો પાસે આવીને ચૂપચાપ બેસી ગયા, સુગંધીઓ સુંઘવા
લાગ્યા, અને વીરડામાં ભરેલાં ખાંડ વગેરેથી સ્વાદિષ્ટ કરેલાં
પાણી પીવા લાગ્યા.

ઘોડાઓને આમ લુબ્ધ થયેલા બાણીને તે લોકોએ
તેમને ગળે અને પગે બાંધીને પકડી લીધા તથા નાની
દોડીઓમાં ઉતારી વહાણમાં ચડાવ્યા અને ત્યાંથી હતિસીસ
પાછા કરી કનકકેતુ આમળ તેમને રજૂ કર્યા.

કનકકેતુએ તે વહાણવડીઓનું બધું દાણુ માફ કર્યું અને
અશ્વમર્દાને તે ઘોડાઓ કેળવવા માટે સોંપ્યા.

તે લોકોએ તેમનાં મો, નાક, કાન, વાળ, ખરી અને
કાંડાં બાધીને, ચોક્કાં ચડાવીને, તંગ બેંચીને, આંકીને તથા
વેલ, નેતર, લતા અને ચાળૂક વગેરેના પ્રહારોદ્વારા સારી
રીતે કેળવીને તેમને રાજા પાસે આપ્યા.

એ પ્રમાણે હે આયુષ્યમાન શ્રમણ ! જે અમણે અને
શ્રમણીઓ સત્ય, અદિંસા, વગેરેની સત્પ્રતિયાઓ સ્વીકારીને

પેલા ધોડાઓની પેઠે શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ અને ગંધમાં આસક્ત થાય છે, રાગ કરે છે, ગૃહ થાય છે, મોહ પામે છે અને તેમને પ્રાપ્ત કરવા તરફકે છે તેઓ તે ધોડાઓની પેઠે અસલ દુઃખ પામે છે અને મંસારચક્રમાં ફર્યા કરે છે. તેઓ શ્રમણો, શ્રમણીઓ, શ્રાવકો અને શ્રાવિકાઓમાં નિંદનીય થાય છે તથા વગેરે થાય છે.

જે મનુષ્યો શ્રોત્રેન્દ્રિયને વશ થઈને મધુર શબ્દોમાં રાગ કરે છે તે તેતરની પેઠે પાશમાં બંધાય છે.

જે મનુષ્યો ધાતુેન્દ્રિયને આધીન થઈ અનેક પ્રકારના સુગંધોમાં આસક્ત થાય છે તેઓ મદારીના હાથમાં સપડાયેલા સાપની પેઠે અત્યંત કઠોર વધબંધ પામે છે.

જે માણસો સ્વાદેન્દ્રિયને વશ થઈ અનેક પ્રકારનાં સિલ્જ-તદાર ખાનપાનમાં ગૃહ બને છે, તેઓ ગણ ગણેલા મત્સ્યની પેઠે તરફડીને મરણ પામે છે.

જે મનુષ્યો સ્પર્શેન્દ્રિયને વશ ન કરતાં અનેક જાતના સ્પર્શોથી લલચાય છે તેઓ અંકુશથી વીંધાતા હાથીની પેઠે પરાધીન થઈને મહાવેદના પામે છે.

શ્રમણે મધુર કે અમધુર શબ્દોને કાનમાં પ્રવેશ કરતા અટકાવવા કાનમાં ધુમકાં ન નાખતાં સમભાવ કેળવવાનો પ્રયત્ન કરવો.

શ્રમણે સારાં કે નહારાં રૂપો પોતાની આંખો સામે આવતાં તે આંખો ઉપર દેવ કરવાને બદલે સમભાવ કેળવવાનો પ્રયત્ન કરવો.

શ્રમણે સુગંધ કે દુર્ગંધનાં અણુઓ નાક પાસે આવતાં

૧૮

સુસુમા

[સુસુમા]

શ્રી મણુભગવાન મહાવીર કહેલો નામાધમકહાના સતરમા અધ્યયનનો અર્થ જણ્યો. તો હવે તેના અદારમા અધ્યયનનો શો અર્થ છે તે જણાવો, એમ આર્થ જણ્યો પોતાના શુરુ આર્થ સુધર્માને કહ્યું.

આર્થ સુધર્મા બોલ્યા:-

“રાજગૃહમા ધન્ય નામે સાર્થવાહ તેની બદા નામે બાર્યા સાથે રહેલો હતો. તેને ધન, ધનપાળ, ધનદેવ, ધનગોપ અને ધનરક્ષિત એ પાંચ છોકરાઓ ઉપરાંત એક સુસુમા નામની પુત્રી હતી.

તેને લાં ચિત્તાત નામે એક દાસપુત્ર હતો. તે ચિત્તાત સુસુમાને રમીકતો અને ગંભીરતો. ચિત્તાત વેદાની હતો તેથી

તે તેની સાથે રમવા આવતાં છોકરાંઓના કોડઓ, લાખના લખોટાઓ, મોર્ષ, દંડા, હીંગણીઓ અને કપડાં લઈ લેતો. ફેટલીકવાર કોઈનાં ઘરેણાં પણ લઈ લેતો. કોઈની માથે ઝબકતો કે કોઈને મારતો પણ ખરો.

છોકરાનાં માળાએ આ હરિવાદ ધન્ય સાચવાદ પામે વારંવાર લાવતાં અને તે પણ વિચારતને તેમ ન કરવા વારંવાર કહી કરતો. પણ વિચાર ધન્યનું કશું માનતો જ નહિ. તેથી એકવાર યુરસે મધને તેણે વિચારતને ધરમધી કાઢી મૂક્યો.

તે વિચાર રાજગૃહની શેરીઓ, રસ્તાઓ, દેવજી, ચોરાઓ, પરબો, જુગારખાનાંઓ, વેસ્થાવાડો અને દારૂનાં પીંડાંઓમાં ફરવા લાગ્યો.

આ રીતે ફરતો ફરતો તે શ્વચ્છંદી, દારૂગિયો, માંસાહારી, જુગારી અને અભિચારી થયો.

રાજગૃહની પાસે અગ્નિખૂણામાં, પદાડના એક વિપ્ર ભાગમાં, વાંસની ગીચ ગાડીથી વીંટળાયેલી સિંહગુહા નામની એક ચોરપક્ષી હતી. તેમાં અનેક ખડા હતા પણ ફરવાનો એક જ હતો. કોઈ અભણે ત્યાં ન જઈ શકે તે માટે તેની આસપાસ મોટા મોટા ખાડાઓની એક ખાઈ હતી. તેની આરે બાણુ ક્યાંય પાણીનું નામ ન હતું પણ તેની અંદર પાણીની હિતમ વ્યવસ્થા હતી. આમ તે મોટામાં મોટી સેનાયી પણ ન તોડી શકાય એવી મજબૂત હતી.

ત્યાં વિજય નામે અધાર્મિક, અધર્મકેતુ, શર, રાજદવેધી, સાહસિક અને જેના ત્રાસથી ગામ તથા નગર ત્રાસી ગયાં

છે એવા ચોર સેનાપતિ રહેતો હતો.

તેના તાબામાં પાંચસો ચોર હતા. કેટલાય ચોરો, પારદરિકો, ગંધિયાઓ, સંધિછેદકો, ખાતર પાડનારાઓ, રોજડોહીઓ, દેવાદારો, બાળહત્યારાઓ, વિદ્યાસધાતીઓ, લુગારીઓ અને ખંડરફકો તથા બીજા એવા કેટલાય દુષ્ટ લોકો તેના આશ્રયે રહેતા હતા.

તે વિજય ચોરે રાજગૃહના અગ્નિખૂણા તરફનાં ગામ નગરો લૂંટીને, ગાયો અને બંદીઓને પકડીને તથા મુસાફરોને લૂંટીને બારે ત્રાસ વર્ગોઓ હતો.

લોકોથી હઠધૂત થતો પેલો ઘસપુત્ર ચિહ્નાત કરતો કરતો વિજય પાસે આવી ચડ્યો અને વિજયની પાસે હાથમાં ખડ્ગ તથા યજ્ઞિ લઈને અંગરક્ષક તરીકે રહેવા લાગ્યો, વિજય બીજો કોઈ દેહાણે ધાડ પાડવા જતો અને તે દરમિયાન કોઈતે શુદ્ધ ઉપર હાથો લાવણું ત્યારે તે ચિહ્નાત તેની બરાબર રક્ષા કરતો.

વિજયે ચિહ્નાતને કેટલીયે ચોરવિદ્યાઓ, ચોરમંત્રો, ચોરમાયાઓ અને ચોરકળાઓ શીખવી.

વખત જતાં વિજયનું અવસાન થયું. ત્યારે તે પાંચસો ચોરોએ ચિહ્નાતને વિજયની ગાદીએ બેસાડ્યો અને તે પછી વિજયની પેઠે જ ચારે કોર કોર વરતાવવા લાગ્યો.

એકવાર વિપુલ અરાન, ખાન, ખાદિમ, સ્વદિમ, સુરા, મલ, માંસ અને પ્રસન્ના સારી પેઠે તૈયાર કરાવીને તે ચિહ્નાત બધા ચોરો સાથે જમવા બેઠો હતો. તે વખતે તેને વિચાર આવ્યો કે રાજગૃહમાં ધન્ય સાર્વજનિક બહુ સંપત્તિ છે તથા

તેની પુત્રી સંસ્રમા પણ બહુ સ્વરૂપવાન છે, મારે આજ
તો ધન્યનું ઘર ફાડીએ અને તે છોકરીને ઉપાડી લાવીએ.

‘ બરાબર મધરાતે ન્યારે આખું નગર ઘેર નિદ્રામાં હતું
તે વખતે ચિલાત ખેતાના પાંચસો ચોરો સાથે રાજગૃહના
પૂર્વ દરવાજા પામે આવી પહોંચ્યો.

‘ મસકમાધી પાણી લઈને ઝાંટતાં જ બારણું ઊધડી
ઘૂંચું અને “ હું મારા પાંચસો ચોરો સાથે ધન્યનું ઘર ફાડવા
આવ્યો છું, જે નવી માનું દૂધ પીવા હચ્છતો હોય તે સામે
આવી જાય. ” એમ બોલતો બોલતો ચિલાત ધન્યનું ઘર
તોડી અંદર દાખલ થયો.

ધન્ય અને તેના પાંચ પુત્રો ખીતા ખીતા ચૂપકીથી બહાર
નાસી ગયા. ચિલાતે ઘરમાંથી પુષ્કળ ધન, સુવર્ણ વગેરે
લોપું તથા સુસુમાને ઉપાડી તે ખેતાની સિંહગૃહમાં પાછો
આવ્યો.

સવારના પહોરમાં ઘેર આવીને જોયું તો ધન્યને જણાઈ
કે ધન સાથે સંસ્રમા પણ ચોરોના હથથાં મર્દ હતી. તેથી
તે મોટું નજરાણું લઈને નગરગોપુર પાસે ફરિયાદ કરવા
ગયો. તેમની પામે જઈને તેણે અનેલી બધી વાત તેમને
કહી સંભળાવી. તેઓ હથિયાર સજીને, બંધે સમુદ્ધ મ્હણતો
હોય તેમ ટોળાબંધ રાજગૃહમાંથી નીકળી ચિલાતની સિંહગૃહ
તરફ ચાલ્યા.

તેમને આવતા જોઈને ચિલાતના સહીઓ બધી
આડઅવળા નામી ગયા. એકમેર ચિલાત સંસ્રમાને ઘરને
એક ઘેર અટવી તરફ ગાસવા લાગ્યો.

ધન્ય અને તેના પાંચ પુત્રો તેને મુંસુમાને લઈને નાસતો જોઈ, હાંકોટા કરતા, પોંકાર પાડતા, ચડો નાખતા તેની પાછળ પડ્યા.

કેટલોક દૂર ગયા પછી જ્યારે ચિંધાત મુંસુમાને ઉપાડી ને આસવા અશક્ત થઈ ગયો ત્યારે તરવારથી તેનું માથું કાપીને પોતાની સાથે લઈ તે દ્યોર અટવીમાં નાંધો. ત્યાં જુલો પડી તરસનો માર્યો તે અધવચે જ મરી ગયો.

આ બાલુ ધન્ય અને તેના પાંચ પુત્રો પણ દોડતા દોડતા થાકી ગયા પણ ચિંધાતને પકડી શક્યા નહિ. પાછા વળતાં, મુંસુમાનું રસ્તામાં પડેલું શબ જોતાં જ તેઓ મંજિત થઈને જમીન ઉપર ગબડી પડ્યા.

જાને આવ્યા બાદ તેઓ ત્યારે કલ્પાંત કરવા લાગ્યા. તે બધા યાદી ગયેલા હોવાથી જુખવા અને તરસ્યા થઈ ગયા હતા. એટલે તેઓ અટવીમાં કાંઈ ફળફૂલ તથા પાણી શોધવા નીકળ્યા. પરંતુ ધણે દૂર ગયા છતાં આઈ શક્યા તેનું કે પી શકાય તેનું કાંઈ જ તેમને મળ્યું નહિ.

છેવટે ધન્ય સાર્થવાહે પોતાના મોટા દીકરાને બોલાવીને કહ્યું કે “તમે અહીં જુખ્યા તરસ્યા મરી જશો, માટે મને મારીને મારું માંસ અને લોહી ખાઓ તથા રાજગૃહ શ્રવતા પહોંચીને ધર્મ અને પુણ્યના બાગી ચાઓ.”

મોટા પુત્ર બોલ્યો “હે તાતા તમે મારા પિતા છો, શુરુ છો, સંરક્ષક અને મંગોપક છો, તમને હું શી રીતે મારું? પણ તમે મને મારીને મારા લોહી અને માંસથી શ્રવતા રહી આ અટવી પાર કરી જાઓ.”

બીજા પુત્રે તે સાંભળી પિતાને કહ્યું:—“ મારી હયાતીમાં મારા ગુરુ અને દેવતા જેવાં મોટા લાઈને ન મારતાં મને જ મારી તમે બધા જીવતા રાજગૃહ પહોંચો. ”

આ રીતે બધા પુત્રોએ પિતાને આગ્રહપૂર્વક કહ્યું. છેવટે ધન્યે પોતાના વહાલા પાંચે પુત્રોને કહ્યું કે “ હે પુત્રો! આપણે એકે ન મરીએ. આ સુંસુમાનું રાજ નિષ્પ્રાપ્ત અને નિર્જીવ પડ્યું છે. તેના માંસ અને લોહીથી આપણે બધા બચીને રાજગૃહ પહોંચીએ. ”

પિતાની આ વાત બધાને ગમી. તેઓએ અરણી અને શરકના ગંધોગથી અગ્નિ રાજગૃહમાં અને લાકડાંની તાપણીમાં સુંસુમાનું માંસ પકાવ્યું તથા લોહી સાથે ખાધું. ત્યારબાદ જીવતા રાજગૃહ પાછા ફરીને તેઓ ધર્મ અને પુણ્યની પ્રવૃત્તિમાં તત્પર થયા. .

ધન્ય સાર્થવાહે રાજગૃહમાં આવીને સુંસુમાનું લૌકિક કૃત્ય, કાળક્રમે બધા સુંસુમાના મરણનો રોડક બૂલી ગયા.

તે વખતે ભગવાન મહાવીર રાજગૃહના ગુણસિંધ ચૈત્યમાં આવીને જાતમાં હતા. ધન્ય સાર્થવાહે તેમનું ધર્મપ્રવચન સાંભળ્યું. તેથી તે પોતાની ચિત્તશુદ્ધિ માટે, ચિત્તના વિકારો દૂર કરવા માટે, કામ, ક્રોધ અને લોભના સંસ્કારો છોડવા માટે અને સર્વભૂતદયાને કેળવવા માટે પ્રવર્જિત ધર્મ તેમને સહચારી ધર્મને રળી, અગિયાર અંગો લખ્યો અને ઉપસંયમ તથા તપથી આત્માને વામિત કરના વિદરવા લાગ્યો. વખત જતાં ઘણા ફરીને તે દેવધોનિમાં ગયો અને ત્યાંથી મહાવિદેહવામ પામીને તે મિદ, શુદ્ધ અને મુક્ત થયો.

હે જંશુ ! જેમ ધન્ય સાર્યવાહે શરીરનાં વર્ણ, રૂપ, બળ અને વિવિધ વધારવા મુંઝમાનું લોહીમાંગ ખાધું ન હતું, પરંતુ માત્ર જીવતા રાજગૃહ પહોંચી, ધર્મારાધન કરવા જ તેનો ઉપયોગ કર્યો હતો તે જ પ્રમાણે આપણાં નિર્મય નિર્મયીઓ આ ગંદા શરીરનાં વર્ણ, રૂપ, બળ અને વિવિધ વધારવા આહાર ન કરે પણ નિર્વાણના માર્ગમાં શરીર સહાયક છે એમ સમજીને તેને ટકાવી રાખવા માટે જ કરે. ૨

આ રીતે વર્તનારાં નિર્મય નિર્મયીઓ વંદનીય અને પૂજનીય થશે તથા ભવસાગરનો પાર પામશે.

એ પ્રમાણે હે જંશુ ! આ અદારમા અધ્યયનમાં શ્રમણો અને શ્રમણીઓને આહાર કરવાનો ઉદ્દેશ ભગવાન મહાવીરે ધન્યના ઉદ્ઘટરણથી સ્પષ્ટ રીતે સમજાવ્યો છે, જે હું તને કહું છું, "એમ આર્થ સુધર્મા યોગ્યા.

૧૯

પુંડરીક

[પંડરીચણાવ]

શ્રી મણુભગવાન મહારી કહેલો નાથાધમકહાના
અહારમા અધ્યયનનો અર્થ જાણ્યો. તો કવે તેના ૧૯ મ
અધ્યયનનો શો અર્થ છે તે જણાવો, એમ આજ્ઞા જણાવે
પોતાના ગુરુ આપ સુપ્રભાને કહ્યું.

આમ સુપ્રભા બોલ્યા:—

“જંજીરીપત્ર ૨ પૂર્વવિદેહમાં, સીતા મહાનરીને ઉત્તર કંડિ,
નીલવંત પર્વતની^૩ દક્ષિણે, ઉત્તર તરફના સીતામુખ વનખં-
ડની પશ્ચિમે અને એકશેવકવજ્જર પર્વતની પૂર્વે પુષ્કલવતી

તે વળતે પાંચસો અનગારો સાથે ગામેગામ ફરતા તથા તપ અને સંયમથી આત્માને વાસિત કરતા ધર્મગોપ નામે સ્થવિર ત્યાંના નસિનીવન નામે ઉદ્યાનમાં આવીને જિતયાં.

તેમનું ધર્મપ્રવચન સાંભળીને વિભવિલાસોથી થાકી ગયેલો રાજ્ય મહાપદ્ય પોતાના પુત્ર પુંડરીકને રાજગાદી આપીને તથા કંડરીકને સુવરાજ કરીને તેમનો અંતેવાસી થયો.

અનગાર મહાપદ્યે સ્થવિરોની પાસે ચૌદે પૂર્વોનું અધ્યયન કર્યું અને પછી તે જનપદવિહારે વિહરવા લાગ્યો.

એકવાર કેટલાક સ્થવિરો ફરતા ફરતા પુંડરીકની રાજધાનીમાં નસિનીવન ઉદ્યાનમાં આવીને જિતયાં. પુંડરીક તેમ જ કંડરીક બંને લાઈએને તે સ્થવિરોએ ધર્મ કહી ગંભીરાવ્યો. પુંડરીકે શ્રમણપ્રસક્તી મર્યાદામાં આવે તેટલો ધર્મ સ્વીકાર્યો અને કંડરીકે ગોટાશાઈની અનુમતિ લઈને, વિપવવિલાસમાં ખૂતેલા પોતાના આત્માનો નિરતાર કરવા તેમનો અંતેવાસી થવાનો મંકલ્પ કર્યો.

મોટોભાઈ પુંડરીક તેનો મંકલ્પ જાણીને તેને કહેવા લાગ્યો:—“ હે દેવાનુપ્રિય ! તું શા માટે મુંડ થાય છે, શા માટે પ્રમત્ત્યા લે છે ? હું તારો રાજ્યાભિષેક કરવાનો વિચાર રાખું છું ”

પુંડરીકના આમ કહેવાથી કંડરીકે જરા પણ ચળ્યો નહિ. તેમ જ તેણે તેનો કંઈ જવાબ પણ ન આપ્યો. આમ બે ત્રણ વાર કલા છતાં જ્યારે પુંડરીકને કંડરીકની અભિષેક તરફની રુચિ ન જણાઈ ત્યારે તેણે તેને સ્થવિરોનો અંતેવાસી થવાની અનુમતિ આપી તથા “ આ મારા પ્રિયભાઈને શિષ્ય-

સિદ્ધામાં તમને આપું પું, ” એમ કહી કંડરીકને તેણે તે સ્થવિરને સોંપ્યો.

કંડરીક અગિયાર અંગોને લઈને તથા ઉમ્મ સંયમ, તપ, શીલ અને સત્યને પાળતો ગામેગામ વિહરવા લાગ્યો.

એકવાર કંડરીક નલિનીવનથી નીકળી અન્યત્ર વિહાર કરવાને તૈયાર થયો. તે તપસ્વી હતો તેથી તે અંતર્ગત લૂબ્ધ-સુદા અને નીરમ બોજનથી પોતાનો નિર્વાહ કરતો. સ્વાદેદિમત્ત સમયમાં તે દૈશક મગિ જેવો હતો.

અતિશય લૂબ્ધાગ્રસ્ત બોજનથી કંડરીકના શરીરે દાહ-જ્વર થયો. છતાં તે વિહાર તો કર્યા જ કરતો. એક દિવસ ધર્મધેર સ્થવિર ફરતા ફરતા, કંડરીકને સાથે લઈને પુંડરી-કની રાજધાનીમાં નલિનીવનમાં આવીને બેઠા.

રાજા પુંડરીકે આવીને તેમની પાસે ધર્મપ્રવચન સાંભળ્યું અને પછી પિતૃતિ કરી કે “ હે ભગવાન ! જો તમે મારી યાનસાળામાં આવીને બેઠા હો તો આ કંડરીક અનશ્વારની કંઈક ચિકિત્સા થઈ શકે ”

સ્થવિરે નલિનીવનમાંથી નીકળી, પુંડરીકના કબા પ્રમાણે તેની યાનસાળામાં આવી રહ્યો. પુંડરીકે પણ યોગ્ય વૈદ્યો અને યોગ્ય ઔષધો દ્વારા કંડરીકનો ઉપચાર શરૂ કરાવ્યો.

રોગક્રમપિની પેઠે કંડરીક પણ ક્રમે ક્રમે નીરોગી અને બલવાન શરીરવાળો થયો. એટલે તે સ્થવિરે સજ્જને પૂજાને બદલ ગામ વિહરવા લાગ્યો.

પણ કંડરીક અનશ્વારે, સાંજે થયે બાદ, મનોરત ખાનપાન, ખાદ્ય અને સ્વાદિમમાં મુર્છિત, આસક્ત તથા

હુબ્ધ ચર્ધને બહાર વિહાર કરવાની ઇચ્છા ન બતાવી. અને ધીરે ધીરે તે મંથનમાં સિચિલ થયો.

આ વાત સાંભળીને અંતઃપુર સાથે પુંડરીક તેની પાસે આવીને તેની ત્રણ પ્રદક્ષિણા લઈ આ પ્રગલ્ભે વિનંતિ કરવા લાગ્યો:-

“હે દેવાનુપ્રિય ! તું ધન્ય છે, સ્તૂતાર્થ છે, તારો જન્મ સફળ છે, કે તેં રાજ્ય અને અંતઃપુર હોડીને મંથન સ્વીકાર્યો છે. હું અધન્ય છું, અસ્તૂતાર્થ છું, અપુણ્ય છું કે અંતઃપુરમાં અને માનુષ્યક કામભોગોમાં હજી સુધી મૂર્છિત છું, હુબ્ધ છું અને મંથન કરી શકતો નથી.

કંડરીકને પુંડરીકની આ વાત ગમી નહિ પણ ન્યારે તેણે જોમ ને જોમ બે ત્રણ વાર કહ્યું ત્યારે ઇચ્છા ન છતાં પણ શરમાયેલો અને પરવશ બનેલો તે પુંડરીક રાજને પૂછીને પોતાના શુરુ સાથે વિહાર કરવા લાગ્યો.

કેટલાક વખત સુધી તે તેણે ઉગ્ર વિહાર કર્યો. પણ પછી તે મંથનના અનુશીલનથી થાડયો અને એક પાગ્યો. જોથી ધીરે ધીરે તે સ્થવિરો પાસેથી નીકળીને પાછો પુંડરીકની રાજધાનીમાં, પુંડરીકના રાજમહેલ પાસેની અશોકવનિકામાં અશોકના ઝાડ નીચે આવીને બેસ્યો.

પુંડરીકની ધાર્મમાતાએ ખિન્ન થયેલા તેને જોઈને, તેના આપ્તની વાત રાજને કરી.

રાજાએ તેની પાસે આવીને કહ્યું કે “હે દેવાનુપ્રિય ! તું ધન્ય છે કે તું મંથનશીલ છે અને હું અધન્ય છું કે હું અમંથનશીલ છું.” આ વખતે તેણે આમ બે ત્રણ વાર કહ્યા

છતાં કંડરીકે કશું મધુકારું નહિ. છેવટે સગાએ કહ્યું:-

“હે ભગવાન ! તમે બ્રોગાથી છો ?”

કંડરીકે હા પાડી એટલે ઘરત જ પુંડરીકે કંડરીકને ગાદીએ બેસાડ્યો અને પોતે પોતાની જાતે જ કેશોનો લોચ કરીને, અતુર્ભામધર્મનો સ્વીકાર કરી કંડરીકનો વેશ પહેરી લીધો.

પછી તે પેશ સચિરો પામે આવી પહોંચ્યો અને તેમની સમક્ષમાં તેણે કરી અતુર્ભામધર્મનો સ્વીકાર કર્યો.

હવે સગા કંડરીકને પ્રણીત પાન, ભોજન અને પશુદુગ્ધમયને લીધે અશુભ મયું અને તેના શરીરમાં પિત્તજ્વર દાખલ થતા દાઢ શરૂ થયો. એવી સ્થિતિમાં અવમાન પામીને તે અધોગતિએ ગયો.

હવે પુંડરીક અનગાર મંચમને પાળતા મામેગામ કરતા વિહરે છે. ખાનપાનમાં તે અત્યંત અપાસકા છે. નીરમ, વીરમ, કંકુ, દૂધ એવું પરિમિત ભોજન પણ સ્વાધ્યાય અને મંચ-મમાં બાધ ન આવે તેવી રીતે તે લે છે અને મત્રીએ નગરણુ કરીને ધર્મચિંતન કર્યા કરે છે.

આમ કરતાં કરતા તેમને મધુ અશુભ મયું તથા તેમના શરીરમાં પિત્તજ્વર દાખલ થતાં દાઢ શરૂ થયો. તેમનું શરીર અસકળ અને પગકમંદીન ધર્ષ મયુ તેથી તેમણે પોતાની છેડકોના વખત બદલીને, અર્ધત જગવતોને અને પોતાના ધર્માચાર્ય ધર્મોપદેશક સચિરોને નમસ્કાર કર્યા, સચિરો પામે સ્વીકારેલી અર્પિત, અત્ય વચ્ચેની અતિશયો વાદ કરી અને પાપનુ આશોચન કરતા તે કાન કરીને સર્વોચ્ચિદની

ગતિએ પહોંચ્યા. ત્યાંથી તેમનું અવસાન થયા બાદ તે મહા-
વિદેહવાસ પામી, સિદ્ધ, બુદ્ધ અને મુક્ત થઈ સર્વ દુઃખોનો
અંત કરશે.

હે આયુષ્યમાન શ્રમણ ! આ પ્રમાણે જે નિર્ગથો અને
નિર્ગથીઓ કંડરીકની પેઠે મંથન સ્વીકાર્યો પછી મંદ થશે,
સંયમથી ભ્રષ્ટ થશે અને સ્વીકારેલી બંધી પ્રતિસાઓનો ભંગ
કરશે તે કંડરીકની પેઠે દુઃખી થઈ આ અપાર સંસારમાં
ભગ્યા કરશે.

પરંતુ જે નિર્ગથો અને નિર્ગથીઓ પુંડરીકની પેઠે શીલ
અને સત્ય સ્વીકાર્યો પછી દૃઢ રહેશે, વિષયવિલાસોમાં આસક્તિ
નહિ રાખે અને કષાયોને વશ નહિ થાય તે, શ્રમણો, શ્રમણીઓ
અને આવકશ્રાવિશાઓને અર્ચનીય, વંદનીય, પૂજનીય અને
પરુપાસનીય થશે તથા છેવટે આ ભયંકર સંસાર કાંતારનો
પાર કરી શકશે.

હે જંશુ ! શ્રમણભગવાન મહાવીરે આ અધ્યયનમાં
કંડરીક અને પુંડરીકનાં ઉદાહરણ આપીને ગંધર્વની કઠોરતા
અને સંયમનું શુભ પરિણામ જોને આપણને દર્શાવ્યા છે, જે
હું તને કહું છું.

હે જંશુ ! આ પ્રમાણે શ્રમણભગવાન મહાવીરે કહેલો
‘જોગણીસ અધ્યયનવાળો આ પ્રથમ શ્રુતસ્કંધ અઢી સમાપ્ત
થાય છે, જે હું તને કહું છું.”

દ્વિતીય શ્રુતરકંધ

પ્રાસ્તાવિક

પ્રથમ રકષ સંજિગી રથ્યા બાદ આર્ષ ૪/ શ્રુતો
ચોતાના ગુરુ આર્ષ સુધમનિ પૂજ્યુ'—“ આ મૂલના પીળા
રકંધની ધર્મકથાઓનો શો બાવ છે તે હવે મને કહો ”

આર્ષ સુધર્મા બોલ્યા —

“ અમણભગવાન મહાવીરે આ રકષમા ધર્મકથાઓના
દસ વર્ગ કર્યા છે (૧) ચમગની^૧ અમમદિગીઓનો વર્ગ (૨)
ભદ્રિવૈગયનેંડની અમમદિગીઓનો વર્ગ (૩) અસુર^૨ મિથ્ય
બાબીના દક્ષિણા દોની^૩ અમમદિગીઓનો વર્ગ (૪) અસુ-
રેંડ સિયાય ઉત્તના બરનચની દોની અમમદિગીઓનો
વર્ગ (૫) દ્વિપુના વાનચનનેંડના દોની અમમદિગીઓનો
વર્ગ (૬) ઉત્તના વાનચનનેંડના દોની અમમદિગીઓનો

આસ્તાવિક

વર્ગ (૭) ચંદ્રની અગ્રમહિપીઓનો વર્ગ (૮) સૂર્યની અગ્ર-
મહિપીઓનો વર્ગ (૯) શકની અગ્રમહિપીઓનો વર્ગ (૧૦)
ઈશાનની અગ્રમહિપીઓનો વર્ગ.”

આ ધર્મકથાના ૮૨ વર્ગોમાં શ્રમણલગવાના મહાવીરે
પહેલા વર્ગનો ગા લાવ કહ્યો છે તે કહી મંત્રજાપવા જંભુએ
પોતાના શુરુને ચિન્તિ કરી.

શુરુ બોલ્યા:-

“પહેલા વર્ગનાં પાંચ અધ્યયનો છે. તેમાંનું પહેલું કાલી,
ખીજું રાઈ, ત્રીજું રમણી, ચોથું વિજળ અને પાંચમું મેઢા છે.”

આ પાંચમાંના પહેલા અધ્યયનનો અર્થ જાણવા
જંભુએ ફરી શુરુને પૂછતા આખું સુધર્મા બોલ્યા.—

એવું અદ્ભુત, દિવ્ય તેજ શાથી મેળવ્યું ?”

ભગવાન બોલ્યા:—“હે ગૌતમ ! ભારતવર્ષમાં આમલ-
કલ્પા નગરીમાં જિતશત્રુ નામે રાજ્ય હતો. ત્યાં કાળો નામે
એક સમૃદ્ધ ગાથાપતિ રહેતો હતો. તેને કાળશ્રી નામે સ્ત્રી
તથા ઉમરે મોટી, શરીરે છૂણું અને કાંઈ વરને પસંદ ન પડે
તેવી કાળી નામે એક પુત્રી હતી.

તે વખતે આમલકલ્પાના આશ્રસાળ વનમાં પાર્શ્વનાથ
અર્હત આવીને ઊતર્યા હતા. માતાપિતાની રજા લઈને તે
કાળી નાહીધોઈ, ચોખ્ખી ચર્મ, શુદ્ધ વસ્ત્રો પહેરી, પોતાના
પરિવાર સાથે પાર્શ્વનાથ અહતને વંદન કરવા ચર્મ. પાર્શ્વનાથ
અર્હતનું પ્રવચન સાંભળી તેને તેમાં શ્રદ્ધા ચર્મ, મુનિ ચર્મ
અને તેણે ભગવાનને કહ્યું:—“હું મારાં માતાપિતાને પૃછીને
વિયથવિલાસો છાંડી તમારી પાસે મંથમનું વ્રત લેવા ઇચ્છું છું.”

ત્યાંથી પાછા ફરી પોતાનાં માતાપિતાને તેણે પોતાનો
વિચાર જણાવ્યો અને કહ્યું કે જો તમે અનુમતિ આપો તો
હું મારો મંકલ્પ સિદ્ધ કરું.

ગાથાપતિ કાળે તે પ્રમંગે મિત્ર, ગાત્રિ અને સર્ગામ-
બંધીઓને મોઢું બેઝન આપ્યું અને તે તથા તેની સ્ત્રી
પોતાની પુત્રી કાળીને લઈને પાર્શ્વનાથ અર્હત પાસે આવ્યાં
તથા તેમને વિનંતિ કરી કહેવા લાગ્યાં કે “હે દેવાનુગ્રિય !
આ દીકરી અમને વહાલી છે. તે તમારા ઉપદેશથી, મંસારથી
હ્રદય પામી છે અને તમારી અંતેવામિતી થવા ઇચ્છે છે.
તો હે દેવાનુગ્રિય ! અમો આપને આ શિષ્યાની ભિક્ષા
આપીએ છીએ તે તમે સ્વીકારો.”

જગજાને આ સાંભળી તેનો સ્વીકાર કર્યો. હવે કાળી કુમારી પોતાનાં આજરણવત્વ છાંડી, કેસગુંચન કરી, પાધનાથ અર્ધતની પાસે આવીને કહેવા લાગી:—“હે જગવન! આ સંભાર સગમેશે છે, એમાંથી મારે નિસ્તાર કરે.”

પછી જગજાને તેને પ્રુજગૃહ્ય અર્ચાને શિષ્ય તરીકે સોંપી તે અર્ચાએ તેને પ્રવચ્યા આપી. હવે તે ખાવાપીવામાં એમવાડીવામાં અને બોજવામાં સંભરને સાચવતી પ્રજગૃહ્યારિત્રી થઈ તથા સામાયિક વગેરે અજિયાર અંગેને જાણીને પોતાની ગુરુણી સાથે ગામેગામ વિહરવા લાગી.

વચન જતાં તે પોતાના સંપત્તિ શિથિલ થઈ તે પોતાના હાથપગ, માથું, મોઢું, સ્તન, કણ અને ગુદાગોને વારંવાર ઘેતી તથા બેસવાના, સૂવાના અને સ્વાધ્યાય કરવાના સ્થાને પહેલાં પાણી છાંટ્યા પછી જ પગ મૂકતી.

ગુરુણીએ તેને કહ્યું:—“હે દેવાનુપ્રિયે! આ આપણો આચાર નથી. આપણે પ્રજગૃહ્યારિણી છીએ માટે તમારે આમ કરવું ન થયે. માટે હે દેવાનુપ્રિયે! તમારે વિચારીને આનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરી શુદ્ધ થવું જોઈએ.”

કાલીએ ગુરુણીનું વચન સ્વીકાર્યું નહિ. તેથી તેનો અમણીઓમાં આદર થટવા લાગ્યો અને તે વારંવાર નિંદાવા લાગી. કાળીને એમ થયું કે જ્યારે હું અગ્નિકા હતી ત્યારે સ્વતંત્ર હતી અને જ્યારથી હું પ્રવ્રજિત થઈ છું ત્યારથી પરવશ ગતી છું. તો આવતી કાલે અહીંથી નીકળી મારે જુદા જ ઉપાસકમાં રહેવું યોગ્ય છે.

જુદા ઉપાસકમાં રહેતી તે કાલી વિપવસ્વચ્છંદી ધર્મ

કાલી

અને પોતે સ્વીકારેલી ગંધમની પ્રતિજ્ઞાઓને લગભગ ભૂલી ગઈ. એ રીતે રહેતી કુશીલવિહારી કાલી અંતે અવસાન પામી ચમરચંચ રાજધાનીમાં કાલીદેવીનો અવતાર પામી.

એ જ પ્રમાણે હે જંશુ! ગાયાપતિ રાઈ અને રાઈથી ભાર્યાની પુત્રી રાઈ, ગાયાપતિ રચણી અને રચણથી ભાર્યાની પુત્રી રચણી, ગાયાપતિ વિજશુ અને વિજશુથી ભાર્યાની પુત્રી વિજશુ, ગાયાપતિ મેહ અને મેહથી ભાર્યાની પુત્રી મેહાનું પશુ જ્ઞાત સમજવું.

હે જંશુ! એ પ્રમાણે શ્રમણભગવાન મહાવીરે ધર્મકથાને પહેલો વર્ગ કહ્યો છે. હવે તને બીજો વર્ગ કહી સંભળાવું છું તે સાંભળ.

આ બીજા વર્ગમાં પશુ શુંભા, નિશુંભા, રંભા, નિરુંભા અને મદના એમ પાંચ અધ્યયનો છે. એ પાંચે અધ્યયનોને ભાવ કાલીની કથા પ્રમાણે જ સમજ લેવાનો છે. માત્ર વિશેષ એ છે કે આ પાંચેનું વાસસ્થાન જિતશત્રુના રાજ્યમાં આવેલી હતું. તે દરેકનાં માતાપિતાનાં નામ અનુક્રમે આ પ્રમાણે છે:-

શુંભગૃહપતિ, શુંભથી ભાર્યા; નિશુંભ ગૃહપતિ, નિશુંભથી ભાર્યા; રંભ ગૃહપતિ, રંભથી ભાર્યા; નિરુંભ ગૃહપતિ, નિરુંભથી ભાર્યા; મદના ગૃહપતિ અને મદનથી ભાર્યા.

ત્રીજા વર્ગનાં ૫૪ અધ્યયનો છે. તેમાં (૧) હલા (૨) સતેરા (૩) સૌભમિની (૪) છદા (૫) ધના (૬) વિદ્યુત નામની દક્ષિણ ૯ ઇંડોમાંના દરેકની ૭૭ અગ્રમદ્ધિપીઓ ગણતરી અને તેમનું જ્ઞાત કાલીની કથા પ્રમાણે જ સમજવું.

માત્ર તેમનું નિવાસસ્થાન વારાણસી ગણવું. એટલે ૫૪ અધ્યયન થશે.

ઓથા વર્ગમાં પણ ૫૪ અધ્યયનો છે. તેમાં (૧) રુચા (૨) સુરુચા (૩) રુચંસા (૪) રુચકવતી (૫) રુચકાંતા (૬) રુચપ્રભા-નામની ઉત્તરના ૯ છંદોમાંના દરેકની ૭ ૭ અગ્રમ-હિંપીઓ ગણવી અને તેમનું વૃત્તાંત પણ કાલીની કથા પ્રમાણે જ સમજવું. માત્ર તેમનું નિવાસસ્થાન ચંપા ગણવું. એટલે ૫૪ અધ્યયન થશે.

પ્રાચીના વર્ગમાં ૩૨ અધ્યયનો છે. તેમાં (૧) કમલા (૨) કમલપ્રભા (૩) ઉત્પલા (૪) સુદર્શના (૫) અપવતી (૬) અલુરપ્રદા (૭) સુરુપા (૮) સુભચ્ચા (૯) પુષ્પા (૧૦) અલુપ્રમિદા (૧૧) ઉત્તમા (૧૨) ભારિયા (૧૩) પદ્મા (૧૪) વસુમતી (૧૫) કનકા (૧૬) કનકપ્રભા (૧૭) વનસા (૧૮) કેતુમતી (૧૯) વજ્રસેના (૨૦) રતિપ્રિયા (૨૧) શાહિલ્લી (૨૨) નવમિદા (૨૩) હી (૨૪) પુષ્પવતી (૨૫) ભુજ્જા (૨૬) ભુજ્જ-મવતી (૨૭) મહાકમ્બા (૨૮) અપરાજિતા (૨૯) સુરોષા (૩૦) વિમલા (૩૧) સુરવરા (૩૨) ચરસ્વતી-નામની દક્ષિણના વાનસ્પતરના છંદોની અગ્રમહિંપીઓ ગણવી અને તેમનું વૃત્તાંત પણ કાલીની કથા પ્રમાણે જ સમજવું. માત્ર તેમનું નિવાસસ્થાન નામપુર ગણવું એટલે ૩૨ અધ્યયનો થશે.

છઠ્ઠો વર્ગ પ્રાચીના અક્ષરના જ ગણવો. માત્ર નિવાસસ્થાન સાકેત ગણવું અને પતિઓ ઉત્તરના વાનસ્પતરના છંદ ગણવું.

સાતમા વર્ગના ચાર અધ્યયનો છે. તેમાં (૧) સુરપ્રભા (૨) આતપા (૩) અન્વિર્મોલી, (૪) પ્રસન્ના-નામની ચાર-

કાલી

સૂર્યની અગ્રમહિષીઓ ગણુવી અને નિવાસસ્થાન અરકપુરી૩ : માનવું. બાકી બધું કાલીની કથા પ્રમાણે જ સમજવું.

આઠમા વર્ગમાં ચાર અધ્યયનો છે. તેમાં (૧) ચંદ્રપ્રભા (૨) જ્યોત્સ્નાલા (૩) અર્ચિચર્માલી (૪) પ્રભંકરા-નામની ચાર ચંદ્રની અગ્રમહિષીઓ ગણુવી અને નિવાસસ્થાન મથુરા માનવું. બાકી બધું કાલીની જ કથા પ્રમાણે સમજવું.

આ બધા વર્ગોમાં ગ્રાતપિતાનાં નામ અગ્રમહિષીઓનાં નામ ઉપરથી જ સમજવાં. જેમકે ઇલાનો પિતા હલગૃહપતિ અને માતાનું નામ હલત્રી.

નવમા વર્ગમાં આઠ અધ્યયન છે. તેમાં (૧) પદ્મા (૨) શિવા (૩) સતી (૪) અંબા (૫) રાહિસુ (૬) નવમિકા (૭) અચંદા (૮) અપ્સરા-નામની આઠ શક ઇંદવી અગ્રમહિષીઓ ગણુવી અને નિવાસસ્થાન નીચે પ્રમાણે સમજવાં- પહેલી જે આવસ્તીની, બીજી જે હસ્તિનાપુરની, ત્રીજી જે કંપિલપુરની અને ચોથી જે સક્તિપુરની. પિતાનું નામ પદ્ય અને માતાનું નામ વિજયા બધાનું જ ગણવું અને બાકી બધું કાલીની કથા પ્રમાણે સમજવું.

દશમા વર્ગમાં આઠ અધ્યયન છે. તેમાં (૧) કૃષ્ણા (૨) કૃષ્ણગણ (૩) રામા (૪) રામગણિતા (૫) વસુકા (૬) વસુગ્રામા (૭) વસુમિત્રા (૮) વસુધરા-નામની આઠ ઇશાન ઇંદવી અગ્રમહિષીઓ ગણુવી અને નિવાસસ્થાન નીચે પ્રમાણે સમજવાં. પહેલી જે વારાણસીની, બીજી જે રાજગૃહની, ત્રીજી જે આવસ્તીની અને ચોથી જે કૌશાંબીની. બાકી બધું કાલીની કથા પ્રમાણે સમજવું. પિતાનું નામ રામ અને માતાનું

ધર્મકથાઓ

નામ ધર્મા જધાતુ જ ગણતુ.

એ પ્રમાણે હે જણ ! શ્રમણસગવાન મહાવીરે ધર્મ-
કથાનો આ શુભસ્કંધ કવો છે."

અમારું

ਦਿਖਾਉ।

ટિપ્પણ

૧: અંગદેશ

મહાભારતમાં કલા પ્રમાણે બહિરાંગના પુત્ર અંગના તાબાનો દેશ તે અંગદેશ. અને ઈંન કથા પ્રમાણે ઋષભદેવના પુત્ર અંગનો દેશ તે અંગદેશ. અંગધની પારોના દેશને અંગદેશ કહેવામાં આવતો. તેની મીઠા શક્તિમંગમતંગમાં વૈષ્ણનાથથી માંડીને પુરી જિલ્લામાં આવેલા જુવનેશ્વર સુધી જણાવવામાં આવેલી છે.

૨: અંધા

અંગદેશની રાજધાની હતી. ભાગવતની કથા પ્રમાણે હરિશ્ચંદ્રના પ્રપૌત્ર ચપે તેને વસાવેલી. જ્યેન કથામાં કલા પ્રમાણે પિતાના મૃત્યુના શોકથી રાજગૃહમાં ન ગમવાથી દાણિક રાજાએ અંધાના એક સુંદર આડવાળા સ્થળે નવી રાજધાની

તરીકે તેને વસાવેલી. વૈદિક, જૈન તેમજ ખૌરુ એમ ત્રણ સંપ્રદાયવાળા તેને લીધેરથાન ગણે છે. તેનાં ખીજાં નામો અંગપુરી, માલિની, લોમપાદપુરી અને કણ્ડપુરી વગેરે છે. જૂના જૈન યાત્રીઓ લખે છે કે અંધા પટણાથી પૂર્વમાં ૧૦૦ કોશ દૂર આવેલી છે. તેની દક્ષિણે લગભગ ૧૬ કોશ ઉપર મંદારગિરિ નામે જોક જૈન તીર્થ છે, જે અત્યારે મંદારવીધ નામે રહેલની પાસે આવેલું છે. અંધાનું વર્તમાન નામ અંધાનાલા છે અને તે જામનપુરથી ત્રણ માઈલ દૂર આવેલું છે. તેની પાસે જ નાયનગર પણ છે.

ક : કેલિક

આ શબ્દ પ્રસેનજિતનો પૌત્ર અને કેલિકનો પુત્ર થાય. તેનું ખીજું નામ જૈન કથામાં અશોકચંદ્ર પણ આપ્યું છે. ખૌરુઅંધામાં આ શબ્દ અનંતસુત્ર નામે પ્રસિદ્ધ છે. તે શુદ્ધ તેમજ મહાવીરનો સમસામયિક હતો. તેની માનું નામ એલણા હતું.

ભગવતીસુત્રમાં તેને વનપ્રવિદેહપુત્ર કહેતો છે. સુબો (ટિપ્પણ નં. ૨૧) આ વનપ્રવિદેહ શબ્દ ગૌરઅંધપ્રમિદ વનપ્રવંશ સાથે અંગ્રંથ ધરાવે છે. કૌટિલના અર્થસામગ્રી (અધિકરણ ૧૧) તેને માર્ટે મન્નિક શબ્દ આપેલો છે. મન્નિકમનિકાવતી અંગ્રંથમાં આ વનપ્રવંશની ઉત્પત્તિ બનાવતાં તે શબ્દની વ્યુત્પત્તિ વિચિત્ર રીતે આપેલી છે. ૧૨૬ નજુ-જનું ધાતુ ઉપરથી તે શબ્દ મળેલો હોવાથી તેના અર્થ માર્ટે 'ભટકની પ્રતિ' એવો થાય.

ભગવતીસુત્રની રીકમાં વનપ્રવિદેહ અર્થે વધી અંધ

‘વંશવાચી-૬૬’ એવો કરવામાં આવ્યો છે. અને આચાર્ય હેમચંદ્રે પણ મહાવીરચરિતમાં એ જ અર્થનું સમર્થન કર્યું છે.

કોણિકને વિદેહપુત્ર કહ્યો છે તેનું કારણ એ છે કે તેની માતા એકલ્યા વિદેહવંશની હતી.

વળી રાજાઓની ઉત્પત્તિ વિશે વિશેષ માહિતી માટે પુરાતત્ત્વ પુ. ૧ પા. ૧૨૫ ઉપરનો અ. કાસંબીનો લેખ જુઓ.

૪: મહાવીર

જૈનધર્મના ૨૪ તીર્થંકરોમાંના. એક તીર્થંકર. તેમના પિતાનું નામ સિદ્ધાર્થ, માતાનું નામ ત્રિશલા, બાઈનું નામ નંદીવર્ધન, પત્નીનું નામ યશોદા, પુત્રીનું નામ પ્રિયદર્શના અને જમાઈનું નામ જમાલિ હતું. તે તેમની બેન સુદર્શનાનો પુત્ર હતો.

તેમનાં માતપિતા પાર્શ્વનાથનાં શ્રમણોપાસક હતાં. તેમના પિતા જ્ઞાતકુળજના ક્ષત્રિય હતા. મહાવીરનો જન્મ વૈશાલિમાં (અત્યારનું બસાર, પટણાથી ૨૭ માઈલ ઉત્તરે) ક્ષત્રિયકુળમાં થયો હતો. તેમનાં માતપિતાએ તેમનું નામ વર્ધમાન રાખ્યું હતું. તે ત્રીસ વર્ષના થતાં તેમનાં માતપિતા મૃત્યુ પામ્યાં. સારખાદ મોટાભાઈની રાજ લઈ તેમણે પ્રવ્રત્ત્યા લીધી અને ૧૨ વર્ષ તપશ્ચર્યા અને ધ્યાનમાં ગાળ્યા બાદ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું. સારખાઈ તે ૪૨ વર્ષ સુધી ઉપદેશ

* આવશ્યકચૂણીમાં “જુવમદેવના પાતાના જ લોકો”ને જાતો તરીકે જણાવેલા છે. તેઓનું કુળ તે જ્ઞાતકુળ અને તેઓનો વંશ તે જ્ઞાતવંશ.

દિગ્ગજ

આપતા જુના અને ૭૨ વર્ષની ઉમરે હિસ. પૂર્વે ૪૮૦ ની આસપાસમાં પાવાપુરીમાં નિર્વાણ પામ્યા. સ્વેતાંબરો તેમજ દિગંબરો બંનેને મહાવીરનાથી તીર્થંકર તરીકે સરખા જ માન્ય હોવા છતાં તેમના જન્મની અને વિવાદની ક્ષત્રીકત તથા મહાપાદિ વિષે બંનેમાં મતભેદ છે.

તેમનાં જીર્ણ નામ આ પ્રમાણે છે:—

વીર, અરમનીયકૃત, દેવાર્થ, ચાતુર્દન, વૈશામિક, સન્મતિ, મહાવીર, અંબકાસ્થપ, નાથાન્દય (જાતાન્દય).

જૌહરમોમાં તે દીર્ઘતપસ્વી નિગાંઠ નાતપુત્ર નામે પ્રસિદ્ધ છે.

વીરનિર્વાણ મંવત ૨૪૫૭ મે અત્યારે આવે છે (સ્વેતાંબરો).

૫: સુધર્મા

તેમના પરિચય માટે જુઓ સવચ્છ નિન્નામમંત્રકર્તુ ભગવતીપાત્ર, પ્રથમ ભાગ-પૃ. ૧૫.

૬: જંજુ

તેમના પરિચય માટે પણ ઉપર સુધર્મા માટે બતાવેલું સમાન જુઓ.

૭: પૂર્ણિન્દ્ર ચૈત્ય

ચૈત્ય એટલે ચિત્તા ઉપરનું સમારક. આ પૂર્ણિન્દ્ર ચૈત્યનું વર્ણન કરતાં ઔપચારિક સ્ત્રમાં નીચે પ્રમાણે જણાવ્યું છે:—“તેમાં નંદ, નર્તક, મણ, મૌલિક,^૧ વેશબગ,^૨

કદીમખાતો ચૈત્યને અંતર્યામી-“જલ, અંતરનું પહેઝાણ”
પડે છે.

(૧) મુલ્કિયત કરનારા (૨) વિડંબના-ટીંગણ કરનારા

પ્લવક,^૧ જલ^૨, કથક, રાસક, આખ્યાતા, ધંખ,^૩ મંખ^૪, તુળ, વીણા વગાડનારા અને માગધો. પોતાના ગાયન, વાદન, ખેતન, હાસ્ય વગેરેના પ્રયોગો કર્યા કરતા હતા, આદોતાઓ તેમાં આદુતિઓ આપતા અને હમરો યોગેના લાભ ત્યાં આપતા.”

૮ : નાયાધર્મકહા

આ સૂત્રની શરૂઆત કરતાં કહેવામાં આવ્યું છે કે “આ જૂઠા અંગના બે શ્રુતરકંધ કહ્યા છે. તેમાં પ્રથમ રકંધમાં ગાતો-ઉદાહરણો છે અને બીજામાં ધર્મકથાઓ છે.” તેમાં મૂળ શબ્દો નાયામિ ચ ધર્મવહાઓ ચ છે. ટીકાકાર અભયદેવે એ મૂળને અનુસરીને “નાયાધર્મકહા” શબ્દનો “ગાતો-ઉદાહરણો અને ધર્મકથાઓ” એવો અર્થ કરેલો છે.

તત્ત્વાર્થભાષ્યમાં આ અંગને માટે “ગાતધર્મકથા” એ શબ્દનો ઉપયોગ થયેલો છે. તેનો ઐતિહાસિક અર્થ કરવામાં આવે તો ગાત એટલે ગાતપુત્ર-મહાવીરે કહેલી ધર્મકથાઓ એવો અર્થ જરૂર થઈ શકે. પણ ભાષ્યના ટીકાકારે તેનો જ્ઞાતાઃ સ્પષ્ટગતાઃ તાત્પર્યાદય ધર્મો યદ્ર કમ્યલે જ્ઞાતધર્મકથાઃ એટલે કે “ઉદાહરણોદ્વારા જેમાં ધર્મનું કથન કરેલું છે તે કથાઓ” એવો અર્થ કર્યો છે.

ગાતાસૂત્રના ટીકાકાર અભયદેવે જ સમવાપાંગની ટીકામાં અને મલયાગિરિએ નંદીસૂત્રની ટીકામાં “જેમાં ગાતો એટલે

(૧) તરનારા (૨) દોરડા ઉપર ખેલનારા (૩) મોટા વાસડાના અંતઃભાગ ઉપર ખેલનારા (૪) ચિત્રનાં પાટિયાં બતાવનારા કિશુઓ.

ઉપદ્રવે પ્રધાન છે તેની ધર્મકથાઓ ” એવો અર્થ લીધો છે. તે ઉપરાંત મૂળમાં આપેલો “ માતો અને ધર્મકથાઓ ” એ અર્થ પણ ગણવા કરીને લીધેલો છે. પરંતુ હેમચંદ્રાચાર્યે પોતાના કૃત્યમાં “ સ્વતંત્રપ્રધાન ધર્મકથાઓ ” એવો પ્રથમ અર્થ જ લીધો છે.

નાયધમ્મકહા એ પ્રાકૃત પદમાંથી દિગંબરેએ નાયધર્મકથા (ગોમ્મટસાર), જ્ઞાતધર્મકથા (તત્ત્વાર્થરાજવાર્તિક) તથા શ્વેતાંબરેએ જ્ઞાતધર્મકથા અને જ્ઞાતાધર્મકથા એવાં પદો ઉપલબ્ધ છે. તથા તે પદોમાંથી તે ઉપર જણાવેલા ભિન્ન ભિન્ન અર્થો બતાવ્યા છે. પરંતુ તે બધામાં ભગવાન મહાવીરના નામ સાથે મેળંધ જોડાવેલો ઐતિહાસિક અર્થ વધુ સુમંગલ છે. માટે જ આ સૂત્રનું નામ “ નાયધમ્મકહા ” મુખપૃષ્ઠ ઉપર અને શ્રીક્રમું છે.

સમવાચાંક અને નંદીસૂત્રમાં નાયધમ્મકહાનો પરિચય આ પ્રમાણે આપ્યો છે:-

“ જ્યેષ્ઠો વિપયસુખમાં મુર્છિત છે અને સંયમમાં કાપર છે તથા સર્વ પ્રકારના મુનિમુદોથી સ્તબ્ધ તેજાઓને મંથનમાં સ્થિર કરવા તથા સંયમમાં સ્થિર રહેજાઓના સંયમની પદ્ધિ કરવા આ કથાઓ કહેવામાં આવી છે, ”

તે કથાઓનું પરિમાણ જણાવતાં કહ્યું છે કે “ તેના બે સુતરકંધ છે અને તેમાં ૧૯ અખંડનો છે. તે અખંડનોમાં આવેલી કકીકતો ચરિત-ગતેચી પણ છે અને કસ્પિત પણ છે. ધર્મકથાઓના ૧૦ વર્ગો છે. એક એક ધર્મકથામાં પાંચસો પાંચમો આખ્યાયિકાઓ છે, એક એક આખ્યાયિકામાં

પાંચસો પાંચસો ઉપાખ્યાયિકાઓ છે અને એક એક ઉપાખ્યાયિકામાં પાંચસો પાંચસો આખ્યાયિકાપાખ્યાયિકાઓ છે.” આ રીતે બધી મળી તેમાં આ કચેડ કચાઓ અને પાંચ લાખ ૭૬૦૦૦ પદો હોવાનું જણાવ્યું છે.

દિગંબરો તેમાં માત્ર અનેક પ્રકારનાં આખ્યાનો ઉપાખ્યાનો હોવાનું કહે છે અને તેનાં પદોની ગંખ્યા પાંચ લાખ ૫૬૦૦૦ જણાવે છે.

વ્યાકરણમાં જેને છેડે વિભક્તિ હોય તેને પદ કહેવામાં આવે છે. સાહિત્યમાં સામાન્ય રીતે આ પદનો જ વ્યવહાર થાય છે. જૈનસૂત્રોમાં જે પદોની ગંખ્યા બતાવી છે તે પદનું સ્વરૂપ આ પદથી કંઈક જુદા પ્રકારનું લાગે છે. કર્મઅંધનો દીકાકાર કહે છે કે “જ્યાં અર્થ પૂરો થાય તે પદ એમ કહેવામાં આવ્યું છે.” નંદીનો દીકાકાર મહાપગિરિ લખે છે કે:—

“યન્ન અર્થોપલભિઃ તન્ન પદમ્ એટલે કે જે અર્થવાળું તે પદ.” અનુયોગદ્વારસૂત્રમાં વ્યાખ્યાનું સ્વરૂપ બતાવનાં સંદિતા, પદ, પદાર્થ, પદવિમ્લ, ચાલજ્ઞા, અને પ્રસિદ્ધિ એમ વ્યાખ્યાનાં અંગો બતાવ્યાં છે. તેમાં પદ વિશે લખતાં તેનો દીકાકાર મહાધારી વ્યાકરણપ્રસિદ્ધ પદને જ પદ તરીકે જણાવે છે. જેમ કે કરોમિ इति एकं पदम् । अदन्त इति द्वितीयं पदम् । सामाधिकम् इति तृतीयं पदम् । વળી નંદીનો દીકાકાર બીજો સ્થળે પદ વિશે લખતાં ચૂર્ણિકારનું પ્રમાણ આપીને જણાવે છે કે “ઉપસર્ગપદ, નિપાતપદ, નામપદ, ક્રિયાપદ અને મિશ્રપદ એમ પાંચ પ્રકારનાં પદો છે. એ પદોને આધીને સૂત્રોનાં

પદો ગણનામાં છે અથવા સૂત્રોનો આજો આધાર એ એક પદ છે અને તે પદની અપેક્ષાએ સૂત્રનાં પદો સમજવા." આ બીજાં પદોની અપેક્ષા લઈએ ત્યારે સૂત્રમાં લાજો પદો નહિ થઈ શકે પણ હજારો થશે. આ રીતે પદની જુદી જુદી વ્યાખ્યા અનેક રચણે મળે છે. કેટલીક જગ્યાએ એમ પણ લખેલું છે કે સંપ્રદાયની પરંપરા નષ્ટ થઈ જવાથી પદનું ખરું પ્રમાણ મળી શકતું નથી. અને આમ પણ લખેલું છે કે એક પદમાં ૫૧,૦૮,૮૬,૮૪૦ સ્તોત્રો હોય છે. દિગંબર સંપ્રદાયમાં પણ ૫૧,૦૮,૮૪,૬૨૧૬ સ્તોત્રોનું એક પદ બતાવેલું છે. સમવાયાંગ અને નદીમાં મૂળમાં જ્યાં નાપાધમકલાનું પ્રમાણ બતાવ્યું છે ત્યાં માત્ર સહેજજાદ પદમહસ્તાદ આટલો જ ઉલ્લેખ આવે છે. તેનો અર્થ હજારો પદો એવો થાય છે. અહીં જે પાંચ લાખ વગેરે પદની સંખ્યા બતાવી છે તે તેની વ્યાખ્યાઓને આધારે છે.

૯: ઉક્ષિપ્ત-શ્લાય

આ અધ્યયનમાં મેષકુમારની વાત આવે છે. તેમાં તેણે હાથીના બચમાં સસવાને બચાવવા "વાણ ઉક્ષિપ્તે" પદ બોલ્યો કર્યો હતો-એનું વર્ણન આવે છે. તે ઉપરથી આ અધ્યયનનું નામ ઉક્ષિપ્ત-શ્લાય પડ્યું છે.

૧૦: રાજગૃહ

આ નગર જોહો અને જોનોનું પૂજનીય તીર્થ છે. ત્યાં મહાવીર અને શુદ્ધ અનેક આતુર્ભક્તો કરેલા. તેથી જ તેનો ઉલ્લેખ વારંવાર અને ધર્મના ગ્રંથોમાં આવે છે. જરાગંધના સમયમાં રાજગૃહ મગધની રાજધાની હતી એ

જાતની નોંધ મહાભારતના સુભાષર્વમાં મળે છે. તેનું બીજું નામ ગિરિમજ પશુ તેમાં નોંધેલું છે. ત્યાં પાંચ પહાડો છે એમ મહાભારતકારે તેમજ જૈન ગ્રંથકારોએ જણાવેલું છે. પણ તેમનાં નામોમાં બેઠે નીચે પ્રમાણે છે.

મહાભારત:-વૈભાર (વૈભાર) વારાહ, શ્યામ, અગ્નિગિરિ, ચૈત્યક.

વાયુપુરાણ:-વૈભાર, વિપુલ, રત્નકંટ, ગિરિમજ, રત્નાચલ.

જૈન:-વૈભાર, વિપુલ, ઉદય, સુવર્ણ, રત્નગિરિ.

આ પહાડોને કારણે તેનું બીજું નામ ગિરિમજ પડ્યું હશે. તેનું વર્તમાન નામ રાજગિર છે. તે બિહારથી લગભગ ૧૩, ૧૪ માઈલ દક્ષિણે આવેલું છે. આ જ રાજગૃહની બહાર ઉત્તરપૂર્વમાં જૈન સંતોમાં નાલંદા નામનું સ્થળ હોવાનું જણાવ્યું છે. પ્રસિદ્ધ નાલંદા વિદ્યાપીઠ ત્યાં હતું.

આવશ્યક નિયુક્તિની અવશ્યક્ષીમાં લખેલું છે કે પહેલાં ત્યાં ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત નામે નગર હતું. તેને ક્ષીણવાસ્તુક થયેલું જાણીને નિતશત્રુ રાજાએ તે ઠેકાણે ચત્રકપુર સ્થાપ્યું. કાળે કરીને તે ક્ષીણ થતાં ત્યાં ત્ર્યંબકપુર સ્થાપ્યું. ત્યારબાદ કુશામ્બપુર થયું તે આખું બગી ગયા પછી એણિકના પિતા પ્રસેનજિત રાજાએ ત્યાં રાજગૃહ વસાવ્યું.

પદ્મવણ્ણસૂત્રમાં રાજગૃહને મગધની રાજધાની તરીકે વર્ણવેલું છે.

લગવતીસૂત્રના બીજા ચતકના પાંચમા ઉદ્દેશકમાં રાજગૃહના બેના પાણીના ઝરા વિષે ઉલ્લેખ છે. તેનું નામ મહાતપોપતીરપ્રજા આવેલું છે. બીજાઈ પ્રચારી કાશ્યાને અને

લુએનિર્મજિ તે બના પાણીનો ઝરો નોવાનું લખેલું છે. બૌદ્ધ-
ગ્રંથોમાં આ ઝરને તથોદ નામે કહેલો છે.

૧૧ : મગધ

ઋગ્વેદમાં આ દેશનો કીકટ નામે ઉલ્લેખ કરેલો છે. અથર્વવેદમાં તેનું મગધ નામ આવે છે. હેમાચાર્યે^૧ ગોતાના કાશમાં તે જાને નામો આપેલા છે. પદ્મવલ્લાભૂતમાં આર્ષ-
દેશો મણિવતી વખતે મગધને પહેલો ગણાવ્યો છે. આત્મારના બિહારને પ્રાચીન મગધ કહી ચકાવ. તેમાં બૌદ્ધ અને જૈનોનાં અતેક તીર્થો છે. તેથી તેઓ તેને પૂજ્ય અને પવિત્ર માને છે.

પરંતુ વૈદિક લોકોએ તીર્થયાત્રાના કારણે સિવાય તેમાં પ્રવેશ કરવાનો પણ નિષેધ કરેલો છે અને ત્યાં વધુ વખત રહેનારને પ્રામથિત કરવાનું ફરમાવેલું છે.

બસો વાં પહેલાંના એક જૈન પાત્રિકે લખ્યું છે:-

“ કાસીવાસી ઇત મૂર્ધ્ધ મુચ્ચતિ સદર્ધ
મગધિ મુઓ નઃ ખગ દુર્ધ એ ”

“ કાશકો પણ કાસીમાં મરે તો મુક્તિ પામે, પરંતુ માણસ પણ જો મગધમાં મરે તો ગમેડો થાય ” એવી માન્યતા તે તરિકા લોકોમાં ચાલે છે.

૧૨ : ઐશ્વિક

આ રાજ્ય આગળ આવી ગયેલા કૌશિક રાજાનો પિતા થાય. તે શિશુનાચરણનો હતો બૌદ્ધગ્રંથોમાં આને સેનિય અને બિભિસાર નામે વર્ણવે^૨.^૧ જૈનગ્રંથોમાં તેનું બીલું

અધ્યયન-૧

વાર કુસામપુરમાં આગ ચતાં રાત્રી પ્રમેનજિત અને તેના બધા કુમારો મહેલ બહાર નીકળી ગયા. બીજા કુમારોએ નીકળતાં નીકળતાં દાથી, ઘોડા, રત્ન, મણિ, માણેક વગેરે લીધાં પણ એણે માત્ર એક લાંબા જ લીધી. પ્રમેનજિતે તેને તેનું કારણ પૂછતાં તેણે જણાવ્યું કે લાંબા એ રાત્રીનું વિજયચિહ્ન છે માટે મેં તેને એકલીને લીધી છે. આ ઉપરથી રાત્રીએ તેનું નામ લાંબાસાર પાડ્યું." જિંજિસાર અને જિંજિસાર એ નામોમાં સામ્ય ચોખ્ખું લાગે છે.

૧૩: ધારિણીનું સ્વપ્ન

. સસિતવિસ્તરમાં જણાવ્યા પ્રમાણે શુદ્ધતી માતા માયાં-દેવીએ, જ્યારે શુદ્ધ તેના ગર્ભમાં પેદા તે વખતે રૂપાના દગલા જેવો, છ દાંતવાળો અને સર્વંગમુંદર દાથી પોતાના ઉદરમાં પેશનો દોષ એવું સ્વપ્ન જોયું હતું. આ પ્રમાણે જૈન તેમજ બૌદ્ધ ગ્રંથોમાં ઈર્ષ મહાપુરુષ કુલીમાં આપવાનો દોષ તે પહેલાં તેમની માતાઓએ આવી ઉત્તમ સ્વપ્નો જોવાની હકીકત મળી આવે છે.

૧૪: કૌટુંબિક પુરુષો

"ખાસ તહેનાતના નોકરો." જૈનગ્રંથોમાં નોકર અર્થમાં "કૌટુંબિક પુરુષ" તેમજ "દાસચેટ" એમ બે શબ્દોનો પ્રયોગ આવે છે. કૌટુંબિક શબ્દનો અર્થ "કુટુંબનો માણસ" થાય. તે ઉપરથી એમ માલમ પડે છે કે રાજાઓ પોતાના રાજ-વંશીઓમાંથી કેટલાકને ખાસ તહેનાતના નોકરો તરીકે રાખતા. પરંતુ જે લોકો દાસ જાતિના જ એટલે કે ગુલામ વંશના હતા તેમને માટે દાસચેટ શબ્દ વપરાતો હશે. જેમને

દિગ્વલ્લુ

અત્યારે આપણે જોયા કહીએ છીએ તેવા પ્રકારના જ આ લેહો હતો. આ લેહીને એ રીતે જન્મથી મરણ સુધી તસ-તુ જ કામ કરવાનું રહેતું. અત્યારે ઔદુંબિક પ્રસંગેને તેનું બંધન ન હોતું. કેટલાંક વલ્લુના ઉપરથી એવું લાગે છે કે આ દાસ-એસ-ધણું કરીને પરદેશીઓ જ હતા. (સુઓ દિગ્વલ્લુ નં. ૨૬)

૧૫: જવનિકા

(જવનિકા) યવન શબ્દ સાથે આ શબ્દનો સંબંધ છે. કોસમરોએ આ શબ્દની વ્યુત્પત્તિ સુધાતુ ઉપરથી બતાવી છે. પણ ઇતિહાસની દૃષ્ટિથી વિચાર કરતાં લાગે છે કે આ શબ્દ યવન શબ્દમાંથી જ નીકળેલો છે. કારણ કે યવનિકા-પડો રાખવાની પ્રથા યવનોમાં જ હતી તેમ ઇતિહાસ પરથી માલમ પડે છે.

અમરોશમાં જવનિકા અને ચવનિકા એમ બે શબ્દો મળેલા છે. અને હેમચંદ્રે જવની અને ચમ્વી આપેલા છે. પરદેશીઓના સહવાસથી આપણે ત્યાં પણ ચવનિકા-પડોનો રિવાજ તેમજ તે શબ્દ છાપસ થયા લાગે છે.

હાતામાં આવેલો ચવનિકાનો ઉદ્દેશ્ય અને વર્ણન બરાબર દેખ તો એમ કહી શકાય કે નિનિસારના સમયમાં રાજકુટુંબોમાં તેની પ્રથા તથા યવનોનો પગપેસારો આપણા દેશમાં હતો.

૧૬: અષ્ટાંગનિમિત્તવેદી

“નિમિત્તનાં આઠ અંગોને જાળનાર.” તે આઠ અંગો આ પ્રમાણે છે:- (૧) બૌદ્ધ [બુદ્ધ વગેરે] (૨) હિંદુ [સોદી-નો વરસાદ વગેરે] (૩) સ્વમ [૪] અંતરિક્ષ [આકાશમાં

દેખાતાં ગંધર્વનગર વગેરે] (૫) આંગ [આંગમાં ઘનારાં-
આખનું ફરકનું વગેરે] (૬) સ્વર [પદ્મીઓનું બોલનું વગેરે]
(૭) લક્ષણ [સ્ત્રી, પુરુષ વગેરેનાં લક્ષણો] (૮) વ્યંજન
[તલ, મસા વગેરે શરીર ઉપરનાં ચિહ્ન]. આ વિષયનું
વિગતવાર શાસ્ત્ર વરાહમિહિરની જૃહતમંહિતા છે.

૧૭: સ્વપ્નશાસ્ત્ર

આ વિષય ઉપર કેટલાય ગ્રંથોમાં અનેક પ્રકરણો મળે
છે. જેમકે સુશ્રુત:-શારીર સ્થાન, અધ્યાય ૩૩; ધ્રુત્યવૈવર્ત-
પુરાણ:-જન્મખંડ, અધ્યાય ૭; ભગવતીસૂત્ર:-શતક ૬, ઉદ્દેશક ૬.

૧૮: દોહદ

"ગર્ભિણીને યતી વિવિધ ઇચ્છાઓ" આ ઇચ્છાઓ પૂરી
કરવામાં આવે તો જ ગર્ભ સર્વાંગમંપન્ન થઈ શકે. નહિ તો
ગર્ભિણી સ્ત્રીને તેમજ ગર્ભને હાનિ થાય સ્ત્રીના દોહદ ઉપ-
રથી ગર્ભરથ છૂવના સ્વભાવની કલ્પના પણ કરવામાં આવતી.
તે વિષેના સચિત્તર વર્ણન માટે જુઓ સુશ્રુત:-શારીરસ્થાન,
અધ્યાય ૩:

૧૯: વૈભાર પર્વત

જુઓ રાજગૃહ

૨૦: વૈદિક સમુદ્ધાત

કેટલાંક કારણોને લઈને આત્મા પોતાના પ્રદેશોને
(અંશોને) શરીરથી જલાર પ્રસરાવે છે અને પાછા મોટાથી
પણ લે છે. તે ક્રિયાને જૈન પરિભાષામાં સમુદ્ધાત કહે છે.
વૈદિકસમુદ્ધાત શરીરના પરિવર્તન માટે કરવામાં આવે છે.
મોઝમતમાં જન્માવેલી નિર્માળગિતા અને નિર્માણકારની પ્રક્રિ-

માને આ પ્રક્રિયા મળતી આવતી હોય એમ લાગે છે. વાસુ-
પુરાણમાં પણ આ વિશેષ છે. ચતુર્ધાતની ક્રિયા માટે
પત્રવધામૂત્રના કડ માં પદમાં વિસ્તારથી લખેલું છે અને
અગવતીસૂત્રના બીજા સતકના બીજા ઉદ્દેશમાં પણ એ વાતનું
વર્ણન છે.

૨૧: સેચનક હાથી

આ હાથી બ્રેહ્મિકનો પદ્મસ્તી દત્તો. બ્રેહ્મિક સંપત્તિના
ભાગ કર્તા ત્યારે આ હાથી તેણે વિદ્યસકુમારને આપ્યો.
પોતાની સ્ત્રીની હાથી બ્રેહ્મિકે તે હાથી પોતાને આપવાની
પોતાના બાઈ વિદ્યસકુમાર પાસે માગણી કરતાં તેણે તેમ કરવા
ના પાત્રી એટલે બ્રેહ્મિકે તેને શુદ્ધ કરવાની પદ્મકી આપી. તેથી
તે વૈશાલિમાં પોતાના માતાગદ એટલેને સરજે મણે. કારણક
જાને પક્ષ વચ્ચે લડાઈ થઈ એટલેના પદ્મમાં દરશીના નવ
મધુકી અને મિશલના નવ લેખકી એમ અઢાર મધુ-
રાગ્યો હતા.

આ મહાસિદ્ધાકંઠક સંઘામમાં કેને જય થયો અને
કેને પરાજય થયો એ પ્રશ્નને જવાબ આપતાં ભગવાન
મહાવીર ભગવતીમિત્રમાં કહે છે “ગોક્મા ! વગ્ગી વિદ્યેશુને
જક્ષયા, જય માર્ગે જય શેષર્થે વાસીવોસલગા અગરલ વિ મારા-
યાનો પરાજયમા । હે મૌતમા ! વગ્ગ વિદ્યેશુતને
(બ્રેહ્મિકને) જય થયો અને નવ મધુકી અને નવ લેખકી
એ અઢાર મધુરાગ્યઓનો પરાજય થયો.”

જી વિશે ભગવતીસૂત્રના સાતમા સતકની નવમા ઉદ્દે-

શકમાં, નિર્યાવલિસૂત્રમાં તેમજ હેમચંદ્રના મહાવીરચરિતા
૧૨ મા સર્ગમાં સવિસ્તર વર્ણન છે.

૨૨: ગર્ભની રક્ષાને અર્થે

ગર્ભિણી સ્ત્રીને લગતા આવા અનેક ઉદ્દેશો જોનમ-
ત્રોમાં આપે છે.

એથી એમ સ્પષ્ટ માલમ પડે છે કે તે સમયના લોકો
ગર્ભિણીની તેમજ ગર્ભની રક્ષા માટે કેટલી બધી કાળજી
રાખતા. જ્યાં પ્રસૂતિશાસ્ત્ર તેમજ સંતાનિશાસ્ત્ર ખૂબ ખેડાયેલું
હોય ત્યાં જ આવી બ્યવસ્થાનો સંભવ છે. ગર્ભિણીના તેમજ
ગર્ભના આરોગ્ય માટે તેના ખાદ્યાખાણનો વિચાર આમાં
સ્પષ્ટ છે. ગર્ભ સંસ્કારસંપન્ન થાય તે માટે ગર્ભિણીએ
દેવી વૃત્તિઓ રાખવી જોઈએ તે વિશે પણ આ સ્થાને સ્પષ્ટ
લખેલું છે. આવી જ હકીકત મત્સ્યપુરાણમાં કરમપે અદિતિને
સમજાવેલી છે. તે વિશે વીરમિત્રોદયના સંસ્કારપ્રકાશમાં
(પા. ૧૮૦-૧) ઉલ્લેખ છે.

૨૩: અન્નરે વર્ણ અને ઉપવર્ણ

મૂળમાં અન્નરસ સેવીવ્યસેવીઓ છે.

ટીકાકારે બ્રેણીનો અર્થ કુમવારાદિજાતયઃ એટલે કે
“ કુંભાર વગેરે જાતિઓ ” અને પ્રયેણીનો અર્થ તામ્રમેદસ્વાઃ
એટલે કે તેના પેટા વિભાગો એમ કરેલો છે જંબુદ્વીપપ્રગમ્ભિ-
ની ટીકામાં તે અન્નરેને નવ નારુ અને નવ દારુ એમ બે
બેદ પાડીને જણાવેલી છે. (૧) કુંભાર (૨) પદ્મર્સ-પટેલ
(૩) ગુવર્ણકાર-સોની (૪) મુપકાર-સ્થોમ્ભીઓ (૫) ગાંધર્વ
(૬) કારપપક-હાનમ (૭) આસાકાર-માળી (૮) દન્ડકર

દિપવળ

[કે કલ્પકર ૧] (૯) તંત્રોળા. આ નવ કારુ છે. (૧) ચમાર (૨) યંત્રીકક-ધાણી, કોણુ વગેરે ચલાવનારા (૩) મંત્રિય [મંત્રિ-વાંસદોડો ૧] (૪) હિંપાવ-છીપા (૫) કંસકાર-કંસારો (૬) સીવંગ-સીવનારા (૭) શુચાર [૧] (૮) બિશ્નુ (૯) ધીવર-મોહી. આ નવ કારુ છે.

૨૪: યાગો.

યાગ શબ્દનો વપરાય વિશેષે કરીને વૈદિક મંપ્રદાયમાં છે. ત્યાં તેનો અર્થ 'યમ' કરવામાં આવે છે. અહીં તેનો અર્થ દીકાકારે "દેવની પૂજા" કરેલો છે. આજ દીકાકારે ભગવતી ચૂનમાં (સતક ૧૧, ઉદ્દેશક ૧૧) ચાગાન પૂજાપિછેનાનુ એટલે કે "એક જ્ઞાતની પૂજા" એ અર્થ પણ જતાવ્યો છે. કંપચૂનની દીકામાં ચાગાન અર્હતિમાપૂજા: એટલે કે "અર્હત-પ્રતિમાની પૂજાઓ" એવો અર્થ ઉપાધ્યાય વિનયવિનયજીએ આપેલો છે અને તેનું સમર્થન પણ કર્યું છે. આ ઉપરથી માલમ પડે છે કે યાગનો નિશ્ચિત અર્થ જોન મંપ્રદાયમાં પ્રસિદ્ધ ન હોય. તેમ હોત તો સર્વ ઠેકણે એક જ અર્થ દીકાકારો જતાવત. તેનો નિશ્ચિત અર્થ ન હોનાનું કારણ એ લાગે છે કે તે શબ્દ મૂળ વૈદિક મંપ્રદાયનો છે.

૨૫: ગણનાયકો

આ શબ્દનો મંજેથ ગણનાત્વ સાથે છે. એટલે તેનો અર્થ પ્રાચીનકાળમાં પ્રસિદ્ધ એવાં "ગણનાત્વોના નામો" જોમ થાય.

૨૬: વગેરે દેશો

મૂળમાં અહીં જણાવ્યા કરતાં વધારે દેશોનાં નામ છે.

તે નામો આ પ્રમાણે છે:-અભિસિ (અકુસિ), જોષિય (ચોનક), પલ્હવિય (પલ્હરિક), ઇસિણિયા (ઇસિનિય), ધોરુગિણિ (ધોરુકિનિ), લાસિય (લાસિક), લલ્હસિય (લલ્હસિક), પલ્હણિ (પલ્હણી), મરુડિ (મરુડી).

૨૭: સંસ્કારો

જન્મ્યા પછી પહેલે દિવસે જાતકર્મ, બીજે દિવસે જાગરિકા, ત્રીજે દિવસે ચંદ્રસૂર્યદર્શન, બારમે દિવસે નામકરણ, પછી પ્રજેમણ, ચંકમણ, ચૂડાપનયન અને પછી ગર્ભાંધી આઠમે વરસે ઉપનયન-આ રીતે મેઘકુમારના સંસ્કારનો ક્રમ છે. સૂત્રોમાં જ્યાં જ્યાં કહ્યું જન્મની હકીકત આવે છે ત્યાં સંસ્કારોનો લગભગ આવેજ ક્રમ હોય છે. જેમકે જગવનીમાં (૧૧ મું સતક, ઉદ્દેશક ૧૧) મહાજાગના જન્મના પ્રમંજે જણાવ્યું છે કે પહેલાં દસ દિવસ સુધી સ્થિતિપતિતા (કુલાચાર પ્રમાણે કરવાનો વિધિ) કરે છે. પછી ચંદ્રસૂર્યદર્શન, પછી જાગરિકા, નામકરણ, પરંગામણ (ધૂંટણે ચાલતું) ચંકમણ, જેમામણ, પિંડવર્ધન (આહાર વધારવો), પજાપાવણ (પ્રજાપન), કર્ણવેધ, મંત્રસરપ્રતિષ્ઠા (વાર્ધાંધીકરણ-વરણગાંઠ), ચોસોયણ (ચૂડાકર્મ), ઉપનયન, કલાઆદણ વગેરે ગર્ભાંધાનથી માંડીને બધી પ્રવૃત્તિઓ કરવામાં આવે છે.

જગવાન મહાવીરના જન્મપ્રમંજે પહેલે દિવસે સ્થિતિ-પતિતા, ત્રીજે દિવસે ચંદ્રસૂર્યદર્શન, છઠે દિવસે ધર્મજાગરિકા, અગિયારમે દિવસે સૂતક કાઢવા બાદ બારમે દિવસે નામકરણ (કરપસૂત્ર મૂળ) અને પછી આવરણકમાં લખ્યા પ્રમાણે ૮ વર્ધાંધી વધારે વયના જાણીને ઉપનય કરે છે.

દિપણ

મૂળમાં આ પ્રતિષ્ઠિતે ગંધાર શબ્દથી જણાવી નથી. પણ એ ગંધારો જ છે એ વિશે કંઈ શંકા નથી. કારણ કે વેદિક પરંપરામાં ગંધારોનો જે કામ મળે છે તેને જ મળતો જોઈએ. યજુરનો આ કામ છે. મર્જાધાન, મુસવન, અનવ્યોભન, સીમંતોભયન, જાતકર્મ (પહેલે દિવસે), નામકરણ, ત્રેદ્વિપા-વેદાય, હુંગ્ધપાન, તાંબુલપ્રણય, નિષ્ક્રમણ, ચંદ્રમર્ચના, કદી-સ્ત્રવધાન, કણુવેધ, અંકુશર્ચણ, અમગ્ધાન, અબ્દપૂર્તિક્રમ (સંવત્સરપ્રતિષ્ઠા), ચૂડકરણ, વિદ્યારંભ, ઉપનય વગેરે. આ જાતનો ગંધારોનો કામ વીરભિત્રાદ્યના ગંધારપ્રકાશમાં જાણી સમૂહિતોનો આધાર આપીને બતાવેલો છે.

ગંધારો અને તેમની વિધિ વિશે પ્રાચીન જોઈએ માહિત્યમાં કંઈય જણાવ્યું નથી. છતાં જોઈએ કુટુંબોમાં જન્મેલા મેધકુમાર, મહાવીર વગેરેને વેદિકમંત્રણના પ્રમિદ ગંધારો કરવામાં આવેલા એમ તે તે ઉદ્યોગો ઉપરથી માલમ પડે છે. છુદને પણ જાતકર્મ અને નામકરણ ગંધાર ધમાનો ઉદ્યોગ છુદધોષ પોતાના છુદચરિતમાં કરે છે.

આ ઉપરથી એમ માલમ પડે છે કે તે ગંધારો અને તેમની વિધિઓ એટલાં બધાં લોકપ્રચલિત થઈ ગયાં હતાં કે એમાં કંઈ પણ પ્રકારની સાંપ્રદાયિકતા સ્વીકારવાની નહીં. તેમજ બિન મંત્રણની વિધિઓ પણ જો અવશ્ય ઉપયોગી હોય તો તેમને પોતાના આચારમાં લેવી પણ ખરી એવો બીજા સંપ્રદાયો પ્રત્યે સમજાવ પણ તે જમાનાના લોકોની અંદર હતો. આ માટે બીજા ધણા પુરાવાઓ આ સૂત્રમાં આગળ આપવાનાં જ છે.

૨૮: ૭૨ કળાઓ

(૧) લેખ [લખવાની કળા: બધી પ્રકારની લિપિમાં લખી શકવું; કોતરીને, સીવીને, વણીને, છેદીને, બેદીને, બાળીને અને સંકેતલેખ કરીને (એક જીભમાં બેળવીને) અક્ષરો પાડવા; સ્વામી-આકર, પિતા-પુત્ર, ગુરુ-શિષ્ય, પતિ-પત્ની, શત્રુ-મિત્ર વગેરે સાથે પરસ્પર પત્રવ્યવહારની શૈલી; લિપિના ગુણદોષનું જ્ઞાન] (૨) ગણિત (૩) રૂપ (માટી, પાથર, સોનું, મણિ, વસ્ત્રો અને ચિત્ર વગેરેમાં રૂપનિર્માણ) (૪) નાટ્ય (અભિનયવાળો અને અભિનય વિનાનો નાટ્ય) (૫) ગીત (૬) વાદ્ય (૭) સ્વરગત (સંગીતના સ્વરસમકેતુ જ્ઞાન) (૮) પુષ્કરગત (મૃદંગ વગેરે વગ્ગકલાનું જ્ઞાન) (૯) સમતાલ (ગીતાદિના તાલનું જ્ઞાન) (૧૦) ઘૂત (૧૧) જનવાદ (એક જાતનું ઘૂત) (૧૨) પાશક (પાસા) (૧૩) અષ્ટાપદ (ઓપાટ) (૧૪) પુરુષાલ્ય (શીઘ્રકવિત્વ) (૧૫) દકમૃતિકા (મિશ્રિત દ્રવ્યોની પૃથક્કરણ વિદ્યા) (૧૬) અન્ન-વિધિ (પાકવિદ્યા) (૧૭) પાનવિધિ (પાણી સ્વચ્છ કરવાની અને તેના ગુણદોષ પારખવાની વિદ્યા) (૧૮) વસ્ત્રવિધિ (વસ્ત્ર પહેરવાની વિદ્યા) (૧૯) વિલેપન વિધિ (૨૦) શયન વિધિ (પક્ષંગ, પમારી હત્માદિનાં માપ વગેરેનું જ્ઞાન અથવા ઠેમ મલું તે વિશેનું જ્ઞાન) (૨૧) આર્વા (આર્વા હંદના બેદ પ્રમેદોનું જ્ઞાન) (૨૨) પ્રહેલિકા (સમસ્ત્રા) (૨૩) માત્રપિકા (૨૪) ગાથા (૨૫) ગીતિ (૨૬) શ્લોક (વગેરેના બેદપ્રમેદોનું જ્ઞાન) (૨૭) હિરણ્યયુક્તિ (રૂપાનાં ધરેણાં ક્યાં ક્યાં પહેરવાં તેનું જ્ઞાન) (૨૮) સુવર્ણયુક્તિ (સોનાનાં ધરેણાં ક્યાં ક્યાં પહે-

રવાં તેનું જ્ઞાન) (૨૯) ચૂર્ણચુક્રિત (સ્નાન, મંજન વગેરેનાં ચૂર્ણો જનાવવાની ચુક્રિત) (૩૦) આજ્ઞારણચિધિ (૩૧) તરુણી-પ્રતિકર્મ (સુવતીનાં વર્ણુ વગેરેને વધારવાનું ગ્યન) (૩૨) ઓન-(૩૩) પુરુષ-(૩૪) હય-(૩૫) ગજ-(૩૬) ગાય-(૩૭) કુચર-(૩૮) જન-(૩૯) દંડ-(૪૦) અસિ-(૪૧) મણિ-(૪૨) ઝાકણી (રત્ન)-એ બધાનાં સામુદ્રિકર્મા કહેલાં લક્ષણોનું જ્ઞાન (૪૩) વાસ્તુવિદ્યા (૪૪) રક્ષાચારમાન (સેનાના પરિભાષ્યનું જ્ઞાન) (૪૫) નમરમાન (નગરના પરિભાષ્યનું જ્ઞાન) (૪૬) બ્યહ (સેનાના બ્યહો રચવાનું જ્ઞાન) (૪૭) પ્રતિબ્યહ (પ્રતિ-દંડીના બ્યહનું જ્ઞાન) (૪૮) ચાર (મહોત્તી ગતિ વગેરેનું જ્ઞાન) (૪૯) પડિમાર (પ્રતિચાર-મહોત્તી પ્રતિકૂળ ગતિનું જ્ઞાન અથવા પ્રતિષાર-રોગીના ઉપચારનું જ્ઞાન) (૫૦) ચક્રબ્યહ- (૫૧) ગરુડબ્યહ-(૫૨) શકટબ્યહ-વગેરે બ્યહો રચવાનું જ્ઞાન (૫૩) મુહ (૫૪) નિમુહ (મહામુહ) (૫૫) મુક્તાતિમુહ (મોટી લગાઈ) (૫૬) દષ્ટિમુહ (૫૭) મુષ્ટિમુહ (૫૮) બાહુમુહ (૫૯) લતામુહ (લતાની પેઠે પ્રતિકંડીને વીંટળાઈને ઝરવાનું મુહ) (૬૦) ધમ્વજ (બાણો અને અશ્વોનું જ્ઞાન) (૬૧) ત્સદુપ્રવાહ (તરવારની વિદ્યા) (૬૨) ધનુર્વેદ (૬૩) દિવ્યવપાક (રૂપું જનાવવાનો કાગિયો) (૬૪) સુવર્ણપાક (સોનાનો કાગિયો) (૬૫) સૂતખેડ (દોરીઓ તોડેલી કે બળા ચખેલી હોય પણ તોડેલી કે બળેલી નથી એમ દેખાડવું તે અથવા તો દોરીઓ જેમીને કરાતો પૂતળાં વગેરેનો ખેડ) (૬૬) વસ્ત્રખેડ (કાટેશું કે.ડુંડું વસ્ત્ર તેલું ન દેખાય તેવી રીતે પહેરવું અથવા વસ્ત્રની

ક્રીડા) (૬૭) નાલિકાખેલ- (એક પ્રકારનું છૂત) (૬૮) પન-
ચેદ (પાંદડાંની-થોડકડીમાં અધુકે સંખ્યા સુધીનાં પાંદડાં છેદ-
વાની કળા) (૬૯) કટચેદ (વયમાં અંતરવાળી તેમજ એક
સારમાં રહેલી વસ્તુઓના કમવાર-છેદનનું જ્ઞાન) (૭૦) સજીવ
(મરેલી ધાતુઓને સહજરૂપમાં લાવવાનું જ્ઞાન) (૭૧) નિર્જીવ
(ધાતુઓને મારવાનું જ્ઞાન) (૭૨) શકુનરુત (શકુનો અને
અનાજોનું જ્ઞાન)

આ રીતે ૭૨ કળાના ઉદ્દેશો સમજાયાંજમાં ૭૨ મા
સમવાયમાં અને રાજપ્રતીયમાં દ્વપ્રતિગતી શિક્ષાના પ્રકર-
ણમાં થોડા ધણા ફેરફારો સાથે આવે છે.

કામસૂત્રના વિદ્યાસમુદેશ પ્રકરણમાં ૬૪ કળાઓ અને
તેમનું વિવરણ આપેલું છે. એ ચોસઠ કળાઓમાં ઉપર
જણાવેલી ૭૨ કળાઓ સમાઈ જતી લાગે છે. તેમની
વિગત આ પ્રમાણે છે:—

કામસૂત્ર જૈનસૂત્રની કચી કળાઓ તેમાં સમાય છે

૧ ગીત	...	...	...	(૫) ગીત	(૭) સ્વરગત
૨ વાદ્ય	...	...	...	(૬) વાદ્ય	(૮) પુષ્કરગત (૯) સમતાલ
૩ નૃત્ય	...	...	...	(૪) નાટ્ય	
૪ આલેખ્ય...	...	...	...	(૩) રૂપ	

● સૂત્રકીડાની બાબત આપતાં નાલિકાચંચારનાલકલિસૂત્રાણાં
અન્યથા અન્યથા દર્શનમ્ અર્થાત્ નળામાં નાલિકા સૂત્રના તાત્પર્યોનું
ખીલ ખીલ રીતે દેખાતું એમ વાતચાચનની ટીકામાં જણાવેલું છે.
એવી એમ માલમ પડે છે કે નાલિકા-ખેલનો અર્થ સૂત્રકીડાને
અજાતોજ કદાચ હોય, પણ આ ચબ્દ સૂત્રખેલ અને વસ્ત્રખેલની
દારમાં ના છે તેથી પણ આ અર્થે વધુ સુસંગત લાગે છે.

દિપણ

- ૫ વિશેષકચ્છે (આને પત્રચ્છે
પણ કહ્યું છે. તિલક વગેરે માટે } ((૬૮) પત્રચ્છે (આની
પાંદડાની અનેક જાતની આકૃત્તિઓ કરેલી વ્યાખ્યા પણ
તિઓ બનાવવાની કળા) } (અર્થ સંકે છે)
- ૬ તંદુલકુસુમભલિવિકાર (અનેક રંગના }
એવા વગેરેથી રંગોળી પૂરવી) }
- ૭ પુષ્પાસ્તરણ (આને પુષ્પરાચન પણ કહ્યું છે) (૨૦)રાચનવિધિ
- ૮ દશનવસનાંગરાગ (દાંત, } ((૩૧) તરુણીપ્રતિકર્મ (?)
કપડાં અને સરીર } ((૧૯) વિશેષન (?)
રંગનાં તે) } ((૧૮) વસ્ત્રવિધિ
- ૯ મણિભૂમિકર્મ (સાથ ભેસવા }
મટે મણિ વગેરેથી }
જમીન બાંધવી) }
- ૧૦ રાચનરાચન ... ... (૨૦)રાચનવિધિ
- ૧૧ ઉદકવાદ (જળતરંગ) ... ... (૬) વાદિત
- ૧૨ ઉદકધાત (પાણીની
પીચકારીઓ વડે કીડા)
- ૧૩ ચિત્રયોગ (કામલદ્રુમણ)
- ૧૪ માલ્યમયન (માળાઓ ગૂંથવી)
- ૧૫ શેખરકાપીડયોગન [કુદ્દેવડે સેખર
રક અને આપીક (માધાનાં
આબૂગણ) ગૂંથવાં] ... ... (૩૦) આભરણવિધિ
- ૧૬ નેપથ્યપ્રયોગ ... ... (૧૮) વસ્ત્રવિધિ
- ૧૭ કલ્પેતરંગ (દાંત, સંખ
વગેરેનાં કાનનાં ધરણાં બનાવવાં) ... (૧૮) આભરણવિધિ
- ૧૮ મંધપુક્તિ ... ... (૨૯) ચૂણપુક્તિ

- ૧૯ બ્રૂણ્યયોગ ... .. (૧૮) આમગ્યવિધિ
- ૨૦ દ્વિતીયા
- ૨૧ દૈત્યમારયોગ (મૌભાગ્ય, વાઙ્મગ્ય
યગેરેના કુચુમારે કહેલા ઉપાયો)
- ૨૨ દક્ષિણાયન (દક્ષિણી કુચગતા) (૧૮)૫ ભૂલેલ (૧૮)૬૮-૭૬
- ૨૩ વિચિત્ર શાક-પૃષ્ઠ બદ્ધ વિદ્યાર્થિયા ... .. (૧૯) અમવિધિ
- ૨૪ પાનકુમ્ભસાગમયોગ ... .. (૧૭) પાનવિધિ
- ૨૫ મુચીવાનકર્મ (મીલવા ગાધનાની કળા)
- ૨૬ સુતકીડા . (૧૫) મુતપેલ (૧૭) નાવિકાપેલ (૧)
- ૨૭ વીજાકમરકવાલ ... .. (૧) વાદિત
- ૨૮ પ્રદેશિકા ... .. (૨૩) પ્રદેશિકા
- ૨૯ પ્રતિભાષા (અતકીડી)
- ૩૦ દુર્વાચકયોગ (કિયટ ઉચ્ચાગ-
વાગા શબ્દો બોલવાની કળા)
- ૩૧ પુતકવાચન
- ૩૨ નાટકાખ્યાયિકાશ્લોક
- ૩૩ દાન્યમમર્યાપુગ્ય
- ૩૪ પત્રિકાવનવાનવિકલ્પ (નેન, ગુરુ રમેશી
ખાટલા કે આસન સરવાની ક્રિયા)
- ૩૫ તક્ષકર્મ (નધાક્રિયાનુ કામ)
- ૩૬ તક્ષણ (સુનારી કામ)
- ૩૭ વાગ્મવિદ્યા ... (૪૩) વાગ્મવિદ્યા (૪૫) નમરમાન
- ૩૮ રમ્યગ્નપરીક્ષા ... (૪૧) મણિવક્ષણ (૪૨) ગાંધી-
લક્ષણ (૨૭) દિરમ્બસુકિત (૧)

દિપ્ત

(૨૮) સુવર્ણકુટિ (૧)

૩૬ કાળુવાદ ... (૧૩) કિરણપાક (૧૪) સુવર્ણપાક
(૭૦) સજ્જ (૭૧) નિર્જીવ

૪૦ મહિરાગાકરણ (મહિઓની ખાખોનું)

અને મહિઓ રંગવાનું કામ)

૪૧ વૃદ્ધાનુવેદ (વનસ્પતિની દવા કરવાની વિદ્યા)

૪૨ મેપકુકુટલાવકયુદ્ધવિધિ ... (૫૩) યુદ્ધ (૧)

૪૩ શુકસારિકાપ્રલાપન (પોપટ

અને મેના વગેરે પદ્યવર્ણ)

૪૪ ઉત્સાહન, મંવાહન અને કેસમર્દનમાં કુશળતા

(૫૪ તથા હાથ વગેરે વડે દગાવવા કે મમ-
ળવાની અને કેસ યોગવાની કુશળતા),

૪૫ અક્ષરમુદ્રિકાકથન (દ્વંદ્વશરીરનું ચાત્ર-ગોટ-હો-ડ)

૪૬ મેમિલિત નિકલ્પ (ભણતર સિવાય બીજો

કાર્પન સમજી શકે તેવો સંબંધયોગ)

૪૭ દેશભાષાવિગ્નાન

૪૮ પુષ્પસકટિકા (કુલોના મ્યાના, પાલખી

વગેરે બનાવવાની કળા)

૪૯ નિમિત્તગાન ... (૭૨) મકુલકુત [(૩૨)ભી(૩૩)પુરુષ(૩૪)

હય (૩૫) ગજ (૩૬) ગાય (૩૭) કુકુટ

(૩૮) છત્ર (૩૯) દંડ (૪૦) આગિ (૪૧)

મહિ (૪૨) મકુલી-રત્ન-એ બધાનાં

લક્ષણોનું જ્ઞાન] (૪૮) ચાર(૪૯) પ્રતિચાર

૫૦ મંત્રમાતૃકા (સજ્જ કે નિર્જીવ વગેરેની રચના)

- ૫૧ ધારણમાનુષ (સ્મૃતિશક્તિ-અરધ્ધાનકળા)
- ૫૨ રોપાકૃત્ય (દર્શ માણસ કાવ્ય બોલતો દોષ તેની સાથે
જેને તે નથી આવડતું તેવો માણસ પશુ જોઈદ આશ્ચર્યો
શબ્દ સાંભળીને બોલવા લાગે-એ કળા; આને જૈન
ગંધર્વાયમાં પાનુમારિણી ભુલિ કહે છે)
- ૫૩ માનસીકાવ્યક્રિયા (પદ્ય, ઉત્પદ્ય વગેરે આદૃતિવાળા
શ્લોકમાં ખાલી રાખેલી જગ્યાઓ પૂરવી)
- ૫૪ અભિધાનક્રિયા (શબ્દકોશનું રાત)
- ૫૫ છંદોવિરાત... ... (૨૧) આર્પાં (૨૩) ભાગધિક્ષ (૨૪)
ગાથા (૨૫) ગીતિ (૨૬) શ્લોક
- ૫૬ ક્રિયાકરૂપ (કાવ્ય-અર્થકાર) ... ... (૧૪) પુરઃકાવ્ય
- ૫૭ છલિતકષોભ (રૂપાંતર કરીને કંઠવાની કળા)
- ૫૮ વસ્ત્રગોપન
- ૫૯ દૂતવિશેષ ... (૧૦) દૂત (૧૧) જનવાદ (૧૨) પાસક
(૧૩) અધ્યપદ (૧૪) નાલિકાખેદ
- ૬૦ આકર્ષક્રીડા (પાસાની રમત) ... ... (૧૨) પાસક
- ૬૧ બાળક્રીડન (બાળકો માટે લીંગણી વગેરે બનાવવાની કળા)
- ૬૨ વૈનયિકી (પોતાને તેમજ બીજાને કેળવવાની કળા
અને હાથી વગેરે પશુઓને કેળવવાની કળા)
- ૬૩ વૈનયિકી (વિજ્યપ્રાપ્તિ માટેની કળા)
(૪૬) વ્યહ (૪૭) પ્રતિવ્યહ (૫૦)
ચક્રવ્યહ (૫૧) ગરુડવ્યહ (૫૨)
રાકટવ્યહ (૫૩) યુદ્ધ (૫૪) નિયુદ્ધ
(૫૫) યુદ્ધાતિયુદ્ધ (૫૬) દૃષ્ટિયુદ્ધ

ટિપ્પણ

- (૫૭) કુટિયુદ્ધ (૫૮) બાલુયુદ્ધ
(૫૯) છતાયુદ્ધ (૬૦) ઇન્દ્ર
(૬૧) નસુપ્રસાદ (૬૨) ધનુર્વેદ
(૬૪) રૂકધાવારમાન

૧૪ વ્યાયામિકી (વ્યાયામ અર્થેથી ક્રિયા)

જ્યેષ્ઠીપત્રમિની ટીકામાં સ્ત્રીની ૧૪ કળાનાં નામ
નીચે પ્રમાણે આપ્યાં છે.

- (૧) નૃત્ય (૨) ઔચિત્ય (૩) ચિત્ર (૪) વાદ્ય (૫) મંત્ર
(૬) તંત્ર (૭) યોગ (૮) વિદ્યા (૯) કંઠ (૧૦) જ્ઞાસ્તંભ
(૧૧) ગીતમાન (૧૨) તાલમાન* (૧૩) મેધકૃતિ (૧૪)
દેશકૃતિ (૧૫) આગમરોપણ (૧૬) આકરરોપણ (૧૭)
ધર્મવિચાર (૧૮) શકુનસાર (૧૯) ક્રિયાક્રમ (૨૦) મંદૂક-
જલપ (૨૧) પ્રાસાદનીતિ (૨૨) ધર્મરીતિ (૨૩) વર્ણિકાદિક
(૨૪) રત્નર્થસિદ્ધિ (૨૫) સુરમિતંત્રકરણ (૨૬) સીલાસંચરણ
(૨૭) હ્રમગજપરીક્ષા (૨૮) પુરુષગ્રીવક્ષણ (૨૯) હેમરત્નભેદ
(૩૦) આદ્યલક્ષિધિપરિચ્છેદ (૩૧) તત્ત્વલક્ષણ (૩૨) વાસ્તુ-
સિદ્ધિ (૩૩) દામત્રિકિયા (૩૪) વૈદ્યક્રિયા (૩૫) કુંભક્રમ
(૩૬) સારીથ્રમ (૩૭) અંગનયોગ (૩૮) ચૂડાંયોગ (૩૯)
સ્તંભલાલવ (૪૦) વચનપાટવ (૪૧) એકમવિધિ (૪૨)
વાણિજ્યવિધિ (૪૩) ગુપ્તમંડન (૪૪) શાલીમંડન (૪૫)
કથાકથન (૪૬) પુષ્પમંચન (૪૭) વક્રોક્તિ (૪૮) કાવ્યશક્તિ
(૪૯) રક્ષરવિધિવેશ (૫૦) સર્વલાખાવિશેષ (૫૧) અભિધા-
નશાન (૫૨) ભૂવજીવરિધાન (૫૩) ભૂચોપચાર (૫૪) ગૃહા-
ચાર (૫૫) વ્યાકરણ (૫૬) પરનિરૂપણ (૫૭) રંચન (૫૮)
કેશર્ચન (૫૯) વીણાગાદ (૬૦) વિતાંડગાદ (૬૧) અંકવિચાર

(૬૧) લોકવ્યવહાર (૬૩) અંબાદારિય (૬૪) પ્રમપદેલિય

૨૬: પ્રયોગસાધ

પ્રાચીન સમયમાં આ બધી કળાઓનાં સામ્રાજ્યો હતાં. વાણીજીવિતા, ભરતનું નાટ્યશાસ્ત્ર, વાત્સ્યાયનનું કામસૂત્ર, ચરક તથા સુશ્રુતની મંદિનાઓ, નલનું પાકદર્પણ, પાલકાપાનો દસ્તાવેજ, નીલકંઠની માર્તંગલીલા, શ્રીકૃષ્ણનું સિંધુરત્ન, દુર્લભનું રથનિકશાસ્ત્ર, અપભ્રંશ અને મંગીતરત્નાકર વગેરે પ્રયોગો તે અત્યારે પણ ઉપલબ્ધ છે. એ કળાઓને પહેલાં જાણી કંઈક દરાવવા, પછી તેમનો અર્થ સમજાવવામાં આવતો અને ત્યારબાદ તેમનું પ્રયોગાત્મક શિક્ષણ આપવામાં આવતું. આમાં ખાસ ધ્યાન રાખવા જેવી વાત તો એ છે કે જૂના લોકો શિક્ષણ વખતે તે તે વિષયના પ્રયોગોને શૂલતા ન હતા. વળી આ બધી કળાઓ મનુષ્યની કર્મોન્નિયો અને જાગૃતિયો અનેનો બરાબર વિકાસ કરે એમ ચોક્કસથી છે. માત્ર એકાંગી માનસિક કેળવણી જૂના જમાનામાં ન હતી તેમ આ ઉપરથી જણાય છે.

૩૦: અદાર પ્રકારની દેશી બાપાઓ

આને માટે મૂળમાં અદારવિહિષ્ણતદેશીભાસાવિસાર છે અને તેનો અર્થ દીક્ષાકારે આ પ્રમાણે કર્યો છે:—

અદારદશ વિધિપ્રકારા:—પ્રવૃત્તિપ્રકારા: અદારદશભિર્ના વિધિભિ: મેદ: પ્રચાર: - પ્રવૃત્તિર્મેત્યા: સા તથા તત્ત્વાં દેશીમાયાયાં દેશભેદન વર્ણવત્કીરપાયાં વિચારદ: અર્થાત્ દેશના ભુદ્ર ભુદ્ર આગેમાં ચાલતી અદાર પ્રકારની વિધિમાં વિચારદ, ઔપચારિક સ્વરમાં મેદકમારના વર્ણન જેવા જ પ્રસંગે અદારદેશીભાસાવિસાર

એટલું જ લખેલું છે. આ જ દીકાકારે ત્યાં તેના અર્થ વિષે કંઈ લખ્યું નથી. સગ્દ ઉપરથી “અદાર પ્રકારની દેશી-ભાષાઓમાં વિચાર” એવો જ અર્થ માલમ પડે છે. પણ તે દેશી ભાષાઓ કયી અથવા તે દેશી ક્યા તે વિષે કશી જ માહિતી મળતી નથી. અદાર પ્રકારની લિપિઓનો ઉલ્લેખ પ્રતાપનાશ્રમમાં અને સમવાયોગમાં મળે છે.

(૧) ક્રાહી (૨) જવણાણિયા, (મવનાની?) (૩) દોસાપુરિયા (૪) ખરાઈ (૫) પુકખરસારિયા (પુકરસારિ) (૬) ભોગવધ્યા (૭) પદસાઈયા (૮) અંતકખરિયા (અંતાકરી) (૯) અકખરપુરિયા (૧૦) વેણુધ્યા (૧૧) નિવસઈયા (૧૨) અંક-લિવી (૧૩) મણિતલિવી (૧૪) માંધર્વલિવિ (૧૫) આપસ-લિવી (૧૬) માહેશ્વરી (૧૭) દોમીલિવી (૧૮) પોલિન્દી.

આ અદારે લિપિઓ ક્રાહીલિપિના પેટામાં ગણાતી એમ પત્રવણાશ્રમમાં લખેલું છે. વિરોધાવસ્થાની દીકામાં તે અદાર લિપિઓનાં નામ બીજી રીતે મળે છે જેમકે:—

(૧) હંસલિપિ (૨) ભૂતલિપિ (૩) જલ્લીલિપિ (૪) રાક્ષસીલિપિ (૫) ઉટ્ટીલિપિ (૬) મવનીલિપિ (૭) ઘડુઝીલિપિ (૮) કારીલિપિ (૯) દ્રવિડીલિપિ (૧૦) સિંધવીલિપિ (૧૧) માલવીનીલિપિ (૧૨) નટ્ટીલિપિ (૧૩) નામરીલિપિ (૧૪) લાટલિપિ (૧૫) પારરીલિપિ (૧૬) આનિમિત્તીલિપિ (૧૭) આજ્ઞાલિપિ (૧૮) મવદેરીલિપિ.

૩૧: શુબ્રશિલ ચૈત્ય

અદારમાં એકાદ એક નૈન તીર્થવાતી લખે છે કે:—

“શજશુદ્ધી પુરવ દિસિ, મેરા મળુ જગ જગ;

‘ ગુણસિલ વનની જાયગા, ગાંમ ગુણ્યામાં કહેવાય.”

ગુણસિલ ચૈત્ય રાજગૃહની પૂર્વઉત્તરે હોવાનું સૂત્રમાં લખેલું છે. આ યાત્રી રાજગૃહથી પૂર્વ દિશામાં ગુણસિલની જગા હોવાનું લખે છે. એટલે સૂત્રોક્ત ગુણસિલ અને આ યાત્રીએ ભેગેલી ગુણસિલની જગા તથા ગુણ્યા ગામ કદાચ એક જ હોય. બીજા યાત્રી આ વિષે જણાવે છે કે:-

“ગામ ગુણ્યાજિઅ જલુ કહછે ત્રિહુકોસે તસ તીરો છ;

ચૈત્ય જલુ જેહ ગુણસિલ, સમોસર્પા જિહાં વીરો છ.”

આ દોહરામાં ત્રણ કોસ ક્યાંથી લેવા તે બરાબર જણાતું નથી, કારણ કે તેની ઉપર મુખ્ય વર્ણન ખાવાપુરીનું આવે છે.

વર્તમાનમાં નવાઇ સ્ટેશનથી ત્રણેક માર્મિલ પર એક તળાવમાં મહાવીરસ્થામીનુ મંદિર છે તેને ગુણ્યા અથવા ગુણસિલ કહેવામાં આવે છે. એ નવાઇનો ઉલ્લેખ પણ જૈનયાત્રી કરે છે.

૩૨: ઉગ્રો

જે ક્ષત્રિયો આરક્ષક (રખવાળ) અને ઉમદંડ કરનારા હતા તેઓને ઉગ્રો કહેલા છે.

૩૩: લોગો

જે ક્ષત્રિયો ગુસ્થાને હતા તેઓને લોગો કહેલા છે.

૩૪: રાજન્ધો

જે ક્ષત્રિયો રાજલક્ષ્મી સમાન વયના હતા તેમને રાજન્ધો કહેલા છે. અને આ ત્રણ સિવાય બાકીનાને સામાન્યક્ષત્રિય કહેલા છે (આવસ્થક).

૩૫: પ્રશાસ્ત્રો

ધર્મશાસ્ત્રના અધ્યાપકો.

૩૬: મહાસૂત્રો

મત્રી એક વંશનું નામ છે. બૌદ્ધશાસ્ત્રમાં તેને માટે મહા સંઘ અને કૌટિલ્યના અર્થશાસ્ત્રમાં મત્રી સંઘ વપરાયેલો છે. કાશીના નવ મત્રી ગણરાજ્યોનો ઉલ્લેખ જૈનસૂત્રોમાં મળે છે. (જુઓ સેવનક હાથીવાળું દિપ્ત).

૩૭: લેચ્છકીઓ

આ પણ એક વંશનું નામ છે. બૌદ્ધશાસ્ત્રમાં તેને માટે લિચ્છવી સંઘ અને કૌટિલ્યના અર્થશાસ્ત્રમાં લિચ્છવી સંઘ વપરાયેલો છે.

કાશીના નવ લેચ્છકી ગણરાજ્યોનો ઉલ્લેખ જૈનસૂત્રોમાં મળે છે. (જુઓ સેવનક હાથીવાળું દિપ્ત) મલિન્નમનિ-કાપતી અલ્લકયામાં તેમનું લિચ્છવી નામ પડવાનું કારણ ત્રીએ પ્રમાણે જણાવ્યું છે. "તેમના પેટમાં જે જનું તે બધું મલિન્ન-પાત્રમાં મૂક્યું હોય તેમ આરપાર દેખાતું. એવા તેઓ પાર-દર્શક-નિચ્છવિ (લિચ્છવી) હતા."

નાયાધ્યક્ષને દીક્ષાદાર લખે છે કે લેચ્છકી સંઘનો અર્થ દોઈ જગાએ લિચ્છવઃ-વાણિયા દરેકો છે.

૩૮: શાળઓ

માંડલિક શાળઓ.

૩૯: ઇન્દ્રો

યુવરાજાને કેટલાક તેનો અર્થ અગ્નિમા વગેરે સિદ્ધિવાળા પણ કરે છે.

૪૦ : તલપરો

રાત્રીએ ખુશી થઈને જોએને પદા આપ્યા છે તેવા રાત્રી જેવા પુરુષો.

૪૧ : માડંબિકો

જેની આસપાસ વસતી કે ગામ ન હોય તેવા સ્થળને મડંબ કહે છે. તેમના માલિકો તે માડંબિકો. આને બદલે માંડવિક પાક પણ આવે છે. તેનો અર્થ મંડપના માલિકો કહેલો છે.

૪૨ : કોડુંબિકો

અનેક કુટુંબોના આશ્રવદાતા.

૪૩ : ઇન્ધ્રો

જેના કબજામાં હોય તેમના ઇન્દ્રો હાથી-હલ હંકારી જાય તે ઇન્ધ્ર.

૪૪ : શ્રેષ્ઠીઓ

શ્રીદેવતાની મૂર્તિવાળા સુવર્ણપદને જોએ માયા ઉપર બાંધે છે તે શ્રેષ્ઠીઓ.

૪૫ : આર્ય

તત્ત્વાર્થજ્ઞાનમાં આર્ય અને મ્લેચ્છ એવા બે મનુષ્યોના બેદ બતાવવામાં આવ્યા છે. તેમાં આર્યોના ૭ બેદ છે. (૧) દોષઆર્ય:-કર્મભૂમિમાં જન્મેલા (૨) જાતિ-આર્ય:-ઈન્દ્રવાક્ર, વિદેહ, હરિ, અંગલ, ચાત, કુરુ, શુંબુનાય, ઉગ્ર, ગોત્ર, રાજન્ય વગેરે [પત્રવણાગ્રનમાં અંગલ, કલિંદ, વેદેહ, વેદંગ, હરિત, ચુંચુંલા એ ૭ જાતિઆર્ય ગણાવ્યા છે.]

(૩) કુલઆર્થ:-વિશુદ્ધવંશમાં જન્મેલા [પત્રવણાસૂત્રમાં રાજન્ય, ભોગ, ઉગ્ર, ઈદવાકુ, ચાત અને કૌરવ એ ૭ ને કુલઆર્થ ગણ્યા છે.] (૪) કર્મઆર્થ:-યજન-માજન, અધ્યયન-અધ્યાપન, પ્રયોગ, કૃષિ, લિપિ, વાણિજ્ય અને યોનિપોષ-ણ્યી આજીવિકા ચલાવનારા [પત્રવણાસૂત્રમાં દોશી (દાપ-ડિયા), સતર વેચનારા, કપાસ વેચનારા, સુતવેચાલિય, ભંડ-વેચાલિય, કુંભાર, પાલખી મેના વગેરે ઉપાડનારા-એ કર્મ આર્થો જણાવ્યા છે.] (૫) શિષ્યઆર્થ:-વણકર, કુંભાર, હનમ, તુલવાય (તૂણનારા?), દેવટ (મથકે બનાવનારા) વગેરે લોકો જેમની આજીવિકા એકાદ પાપચળી અને અનિષ્ટ હોય. [પત્રવણાસૂત્રમાં-તૂણનારા, વણનારા, પટોળાં વણનારા, દેવડા (મથકે બનાવનારા), વડુદા (પિચ્છિકા-ખીંછાંનું શિષ્ય કરનારા), હવિયા (સાદી વગેરે કરનારા), લાકડાંની ચાખડીઓ કરનારા, મુંજની પાકુ કરનારા, હનીઓ બનાવનારા, વનગાર (વાહન બનાવનારા), પુચ્છારા (પૂંછાંના વાળનું શિષ્ય કરનારા?), લેપ કરનારા, પૂતળાં બનાવનારા ચિત્ર કરનારા, રાંખનું શિષ્ય કરનારા, દંતનું શિષ્ય કરનારા ભાંડનું શિષ્ય કરનારા, નિજગારા (?), સેલારા (ભાથ વગેરે બનાવનારા), રાડીઓનું શિષ્ય કરનારા વગેરે-શિષ્યઆર્થો જણાવ્યા છે.] (૬) ભાષા-આર્થ:-આર્થોના બ્યવહારમાં ચાલતી ભાષા બોલનારા [પત્રવણાસૂત્રમાં અર્ધભાગથી ભાષા બોલનારા અને તેમાં પણ આગળ જણાવેલી જાણી વગેરે લિપિઓ જનજન્યરચ્યાને ભાષાઆર્થ ગણેલા છે.]

રાજ/ગૃહ-મમથ, ચંપા-અંગ, તામ્રલિપિ-અંગ, કંચન-પુર-કલિંગ, વારાણસી-કાર્થી, ગ્રીત-કેરાલ, ગજપુર-કેર,

ઝોરિક-કુશાવર્ત, કાંપિલ-પાંચાલ, અહિચંદ્ર-જંગલ, દાર-
વતી (દારકા)-સૌરાષ્ટ્ર, મિથિલા-વિદેહ, કૌશાંબી-વત્સ,
નંદીપુર-શાંડિલ્ય, બદિલપુર-મલ્લ, વૈરાટપુર-વત્સ (મત્સ્ય?)
અમગપુરી-વરણ, મૃતિકાવતી-દ્રાણ્ય, ચૌકિતકાવતી-એદી,
વીતલ્ય-સિંધુસૌવીર, મથુરા-શરમેન, પાપા-લંગ, પુરીવર્તા-
માસ, આચરિત-કૃણાલ, ઝટીવર્ધ-લાટ, શ્વેતાંબિકા-કેકય
(અર્ધો) આટલા પ્રદેશને પન્નવણામૃતમાં આર્યક્ષેત્ર કહ્યો છે.
૪૬: અનાર્ય

શક, ધવન, કિરાત, રાખર, બખર, સિંહલ, પારમ,
કૌંચ, પુલિંદ, ગંધાર, રામ, કાંકણ, પલ્લવ, દલ, વગેરે
દેશોના લોકો તેમને શ્લેષ્ઠ પણ કહેવામાં આવે છે. આ વિશે
તત્ત્વાર્થભાષ્ય અને પન્નવણામૃતમાં વિગતથી લખેલું છે.

ભગવાન મહાવીરને આખા જાણીને નગરના બધા પ્રજા-
રના લોકો તેમનું પ્રવચન સાંભળવા જાય છે તેવા અનેક
ઉદાહરણો જૈનસૂત્રોમાં મળે છે. એજ રીતે કોઈ પરિવારજન
આવે છે ત્યારે પણ તે બધા લોકો તેમનું પ્રવચન સાંભળવા
જાય છે એવી પણ હકીકત તે સૂત્રોમાં મળે છે. આ વર્ણુન
ઉપરથી એટલું તો ચોક્કસ તારવી શકાય તેવું છે કે પોતાના
ગામમાં કોઈ સંતપુરુષ આવે ત્યારે લોકો ધર્મનો બેદ રાખ્યા
સિવાય તેમનું પ્રવચન સાંભળવા જતા અને જિજ્ઞાસાથી
પ્રશ્નો કરતા. તથા ચોખ્ખા લાગે તો સાંભળેલો માર્ગ
સ્વીકારતા પણ જતા. કોઈની પાસેથી કોઈ ધર્મનું રહસ્ય
સાંભળવામાં અમણુ બ્રાહ્મણોનો બેદ આડો આવવો હોય તેમ
દેખાતું નથી.

૪૭: ધર્મ કથો

આ સુવના મૂળમાં લખ્યું છે કે આ જગાએ
“ધર્મકથા સમજ લેવી.” તે વિશે દીકઠાર જણાવે છે કે
ઓપપાતિકર્મા કહેલી ધર્મકથા અહીં સમજ લેવી. પરંતુ
અહીં ઓપપાતિકર્મ બદલે ઉત્તરધ્વનન સૂત્રની ધર્મકથા
મૂકવામાં આવી છે.

૪૮: કુત્રિકાપણ

આ રાજદ કુત્રિકાપણ એ ત્રણ શબ્દોનો
બનેલો છે. કે એટલે પૃથ્વી. ત્રિક એટલે ત્રણ. એટલે કે મત્સ્ય,
સ્વર્ગ અને પાતાંગ એ ત્રણે લોકની વસ્તુઓ જ્યાં મળી રહે
તેવી દુકાન (આપણ). વર્તમાનમાં, નાનામાં નાની દોકલ્લીથી
મોટામાં મોટા દાખી સુધીની તમામ પ્રકારની વસ્તુઓ વેચ-
નારી મુદ્રાપ અમેરિકાની સુપ્રસિદ્ધ દુકાનો જેવી આ દુકાનો
હશે તથા ત્યાં બધા દેશેનો માલ મળી શકતો હશે.

૪૯: શિખલિકા

મેઘકુમારે જમવાનનો ઉપદેશ સાંભળીને જમવાનને
કહ્યું કે હું આપનો અંતેવાસી થવાને મારે મારા
માતાપિતાની સંમતિ લઈ આવું. જમવાને તેને જેમ સુખ
ધોય તેમ કરવાનું કહ્યું. પછી મેઘકુમાર અને તેનાં માતાપિતા
વચ્ચે જે સંવાદ થાય છે તે અનુવાદમાં આપેલો જ છે. છેવટે
મેઘકુમારનો દંડ નિશ્ચય જાણી માતાપિતા તેને અંતેવાસી
થવાની સંમતિ આપે છે. મેઘકુમાર પણ માતાપિતાનાં એટલે
બધાં લગત છે કે છેવટની ઘડીએ પણ માતાપિતાનાં આમ-
દથી પોતાનો રાજ્યાલિપેક થવા દે છે. પછી સભા શ્રેણિક

અને ધારિણીદેવી મેઘકુમારને લઈને જગવાન મહાવીર પાસે જાય છે અને પોતાના પુત્રને મહાવીરને સોંપે છે. સુત્રામાં જ્યાં જ્યાં દીધાના ઉમેદવારની દષ્ટીકૃત આવે છે ત્યાં ત્યાં બધે આવું જ વર્ણન હોય છે. આ ઉપરથી એવું સ્પષ્ટ માલમ પડે છે કે કોઈ પણ ઉમેદવાર માતૃપિતાની મંમતિ વિના બાળ્યે જ પ્રવ્રજ્યા લેતો, એટલું જ નહિ પરંતુ પ્રવ્રજ્યા આપનારો પણ જ્યારે તેના વાલીઓ તરફથી સ્પષ્ટ શબ્દોમાં મોંપવામાં આવે ત્યારે જ તેનો સ્વીકાર કરતો.

૫૦ : આચાર ગોચર

આચાર એટલે યાન, દર્શન અને આશિષતુ અનુશાન. ગોચર એટલે દૂસરે ત્રામ આપ્યા વિના જેમ બમરો તેનો રમ લે છે તેમ કોઈને પણ ત્રાસ આપ્યા વિના માત્ર ઉદ્ધરનિર્વાહને માટે જ નિર્દોષ શિક્ષા પ્રાપ્ત કરવાની પદ્ધતિ.

૫૧ : યાત્રા

સારી રીતે મંચમતો નિર્વાહ કરવો તે

૫૨ : માત્રા

મંચમતે માટે જ પરિમિત આદારલેવો તે

૫૩ : ત્રિપુલ પર્વત

રાજગૃહનો એક પહાડ (જુઓ ગજગૃહ).

ટિપ્પણ

૧: સંઘાડ

ધન્ય શેઠ અને વિજય ચોર જેને એક સાથે હેડ
માં (મંઘાત) બાંધ્યા પછીથી આ અધ્યયનનો મુખ્ય મુદ્દો
શરૂ થાય છે તેથી તેનું નામ મંઘાડ કહ્યું છે.

૨: માલુકાકંઠ

ટીકાકારે આનો અર્થ “એક દળિયાવાળાં ફળના
માલુક નામના ઝાડનું વન” કર્યો છે. પત્રવણામુત્રમાં
એક દળિયાવાળાં ફળનાં ઝાડનાં નામ ગણાવતાં માલુકનું
નામ આપેલું છે. જીવાલિગમનો ચૂર્ણિકાર અને ચીલડીનું
વન કહે છે. સુતનિષાતમાં એક પ્રકારની બહુ ફલાતી વેલ
આટે માલુવા શબ્દ વપરાયેલો છે.

૩ : ચૌદશ, આઠમ, અમાસ અને પૂનમે

આ ચાર તિથિઓ ધણા પ્રાચીન મમયથી ધર્મક્રત્યો માટે નિયત થયેલી જણાય છે. મનુસ્મૃતિમાં લખ્યું છે કે “અમાસ, આઠમ, ચૌદશ અને પૂનમ, એ દિવસોમાં પ્રાણીઓ પ્રજાપતિ રહેવું.” વળી એ દિવસોમાં તૈલ, માંસ અને દૂધ-મતનો ત્યાગ કરવાનું વિધાન ટીકાકારે બીજી સ્મૃતિના આધારે બતાવ્યું છે. અન્ય મંત્રપ્રદાયમાં પ્રચાર પામેલી આ પ્રથાને બૌદ્ધોએ પણ સ્વીકારેલી છે. અને જૈન ગ્રંથોમાં તો આ તિથિએ વ્રતનિયમ કરવાની પ્રથા અત્યારે પણ વિદ્યમાન છે.

૩

ટિપ્પણી

૧ : અંક

આ અધ્યયનમાં મોટાં છાત્રી દ્વિતીકા આપોને ઉપનય જતાવવામાં આવ્યો છે માટે આનું નામ અંક છે.

૨ : મધુરપૌષ્ક

મોરને મોમનાર, મોર, મોપર, મેના વગેરે પક્ષીઓને કેળવનારો આ એક જાત વર્ગ દેનો. તે વર્ગ આ વ્યવસાયથી જ આજીવિકા ચલાવતો.

૪

ટિપ્પણ

૧: કુમ્ભ

આ અધ્યયનમાં કુર્મ-કવચાની હકીકત ઉપરથી
જિતેન્દ્રિય અને અજિતેન્દ્રિય લિંગુઓની સમજ આપવામાં
આવી છે માટે તેનું નામ કુમ્ભ પડ્યું છે.

૨: વારાણસી

આ માટેની વિગતવાર હકીકત લગવનીમિત્ર ભા. ૨
(સયમંદ્ર જિનાગમમંચક) પા. ૧૦૪ માં જોઈ લેવી.

૩: મયંગતીર

આને માટે મૂળમાં પણ મયંગતીર શબ્દ છે.
દીગદાર મૃતગંજામાંથી મયંગ શબ્દ નીપળવે છે અને તેનો
અર્થ લખે છે કે:—“ત્યાં ગંગાનું પાણી ખૂબ મેઝું ઘનુ હોય

તેને મૃતમંગા કહે છે." પણ મૃતમંગામાંથી મમંગ શબ્દ નિપ-
જન્યતાની પદ્ધતિ સમજાતી નથી. શબ્દ ઉપરથી સીધો વિચાર
કરીએ તો મમંગ શબ્દ સહેલાઈથી નીપજી શકે છે.

મેળવિત છે કે મમંગ નામે કોઈ ઋષિ ત્યાં રહેતા હોય
અને તે ઉપરથી તે ધરાનું નામ મમંગતીરથ પડ્યું હોય."

આવશ્યકચુસ્તિમાં મૃતમંગા વિષે નીચે પ્રમાણે હકીકત
નોંધેલી છે. "જ્યાં સમુદ્રમાં મંગલ મળે છે ત્યાં વર્ષે વર્ષે એનો
માર્ગ બદલાય છે. મંગલનું જે સુખ ધણુ જૂનું થઈ ગયું
હોય છે તેને મૃતમંગા કહેવામાં આવે છે."

૪: વિગતો.

દૂધ, હતી, આખળ, લી, તેલ, ગોળ, મધ, મદ્ય અને
માસ આ નવ પદાર્થ વિકારજનક હોવાથી તેમને વિવૃત્તિ
કહેવામાં આવે છે

સૂત્રમાં કહેલું છે, આ દારિકા અસારે સમુદ્રકાંઠે ને દારિકા છે તે નથી, પણ ગિરનાર (રૈવતક) પાસેની દારિકા છે. મહાભારતમાં લખ્યા પ્રમાણે જરામવના દમ્યાલથી કૃષ્ણે મયુરાં છોડ્યું અને રૈવતક પર્વત પાસેની કુશરથવીને સ્થાને બહુદા-રવાળી દારિકા વસાવી. આવો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ સભાપર્વના ૧૪ માં અધ્યાયમાં છે આ સૂત્રમાં પણ રૈવતકને દારિકાની બહાર ઉત્તરપૂર્વની દિશામાં આવેલો વ્યુત્પત્તિ છે, એટલે અહીં મહાભારતમાં વર્ણવાયેલી દારિકા સમજવાની છે. વર્તમાન દારિકા ક્યારે વસી તે વિષેની હકીકત માટે જુઓ પુરાતત્ત્વ પુ. ૧, પા. ૧૦૧.

૩: રૈવતક [-ગિરનાર]

દારિકા પાસેનું આ તીર્થ ઘણું જૂનું છે. એનો તીર્થ તરીકેનો ઉલ્લેખ મહાભારતના સમયથી આવે છે ત્યાંના અરોહણ સિવાયેબને લીધે તે મૌર્યસમયમાં વધારે પ્રસિદ્ધ હતો. જોનાના ૨૩ માં તીર્થકર અરિષ્ટનેમિ ત્યાં જ નિર્વાણ પામ્યાનો ઉલ્લેખ આ સૂત્રમાં જ છે. આનું બીજું નામ ઉજ્જવત પણ મહાભારતમાં પ્રસિદ્ધ છે. જૈન-પ્રથોમાં તે રૈવતક, ઉજ્જવત, ઉજ્જવપ, ગિરિધાસ અને ગિરનાર વગેરે નામોથી પ્રસિદ્ધ છે.

૪: વાસુદેવ પાસે આવી

આ ઉલ્લેખ ઉપરથી માન્ય પડે છે કે સ્ત્રીઓ વગર સંકારે સજાઓ પાસે પહોંચી જતી અને વનર પકડે માર્ક માનને અંતર મનન્યા વિના તેમની માથે વાત કરી શકતી.

૫: શ્રમણોપાસકની મર્યાદા

શ્રમણોપાસકનાં ૧૨ વ્રતો હોય છે. આ વિગેરું વિગત-વાર વર્ણન ઉપાસકદશાઙ્ગમુત્રમાંથી સમજી લેવું.

૬: પટિતંત્ર

પટિતંત્રનામના શાસ્ત્રનો પરિચય પુરાતત્ત્વ પુ. ૫, પા. ૮૬ માં જોઈ લેવો.

૭: શોક સુદર્શન

શુકપરિભાજકનો અનુચારી થયા પછી પણ સુદર્શન યાવચ્ચાપુત્ર પાસે પ્રવચન સાંભળવા જાય છે એથી એમ જણાય છે કે અન્ય મંપ્રદાયવાળો મનુષ્ય અન્યમંપ્રદાય-વાળા આચાર્ય પાસે જતાં કે તેમનું પ્રવચન સાંભળતાં જરા પણ અચક્ષતો નહિ. આવી જ હકીકત આ સૂત્રમાં વારંવાર આવે છે તે ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે. વળી યાવચ્ચાપુત્રનો મંપ્રદાય સ્વીકાર્યા પછી પણ ત્યારે શુક તેને ઘેર જઈને બોલાવે છે ત્યારે તે, શુક સાથે કેવા સહભાવ અને વિનય સાથે બોલે ■ તે પણ ખાસ લક્ષમાં લેવા જેવું છે. આ ઉપ-રથી જૂના જમાનામાં સાપ્રત્યયિક વિરોધ કેટલો ઓછો હતો તે સ્પષ્ટ જણાઈ આવશે.

૮: પાંચમહાવ્રતો

૨૪ તીર્થંકરોમાના પહેલા અને છેલ્લાના શાસનમાં પાંચમહાવ્રતોવાળો ધર્મ હોય છે. અને વચ્ચા ૨૨ ના શાસનમાં ચાર મહાવ્રતવાળો ધર્મ હોય એવું આગમોમાં અને દીક્ષાઓમાં અનેક જગાએ સ્પષ્ટપણે લખેલું છે. એમ જતાં ૨૨ માં અસ્થિતેમિ તીર્થંકરના શાસનમાં, તેમની જ પાસે

પ્રવચ્ચા લેનારા આ શાવચ્ચાપુત્રે અહીં જે પાંચમહામતવાળો
ધર્મ હતો છે તેનું કારણ સમજી શકાતું નથી. અમે આ અતુ-
વાદમાં આગગોદયગ્રામિતિએ અને જૈનધર્મપ્રસારકસભાએ
છપાવેલા નાયાધર્મકલાનો ઉપયોગ કર્યો છે. તે બંનેમાં
મૂળ પાક સ્પષ્ટપણે પાંચમહામતોને બતાવે તેવા જ છે.

૯: પ્રતિમા

જે એક પ્રકારનું તપ છે. તેમાં ખાનપાનના પરિ-
માણનો અને અમુક અમુક પ્રકારનાં વાસનો સખવાનો
આસ નિયમ હોય છે. કયાં પ્રતિમા કેટલા દિવસ સખવી તેનું
કાળનું પરિમાણ પણ એકસ નિયત કરેલું હોય છે. આ વિધે-
ની વિગતવશર માહિતી રામચંદ્ર જિનાગમમંદિરના ભગવતી-
સૂત્રના બીજા સતકના ૨૫૬ પાન ઉપરથી જાણી લેવી. ત્યાં
એ પ્રતિમાઓનો કોટો પણ આપવામાં આવેલો છે.

૬

ટિપ્પણી

૧: તું

આ અધ્યયનમાં તુલ્યકર્તા દર્શાવે - આપીને કામ
કારિપણું અને હક્કપણું સમજાવ્યું છે તેથી તેનું નામ તું
પડ્યું છે.

૪: સાયવી રાખ્યા

આમ દાણા સાયવી રાખનારી શેઠની પુત્રવધૂનું નામ પણ રક્ષિકા છે. તેના નામનો અર્થ “રક્ષણ દરનારી-સાય-વનારી” જ થાય છે.

૫: રાહિણી

આ નામનો અર્થ “ઉમાડનારી-વધારનારી” છે.

૬: કુડવ

એ જોખાની એક સેતિકા, આર સેતિકાનો એક કુડવ અને આર કુડવનો એક પ્રસથ ઇ. પ્રમાણનું વર્ણન ધાનમા-નપ્રમાણના અધિકારમાં અનુયોગદ્વારમૂત્રમાં કરેલું છે. દશકુમા-રચરિતમાં પ્રસથને આર સેર જેટલો જણાવેલો છે.

૭: સાતમા અધ્યયનમાં

એક જર્મન પુસ્તકના “લુક અને મહાવીર” નામના અનુવાદમાં આ સાતમા અધ્યયનમાં જે કથા આવેલી છે તેને મંજલી કથા બાઈબલના નવા કરારમાં મેથુની અને લૂકની સુવાનામાં આવે છે એમ જણાવ્યું છે. બાઈબલની એ કથાને લઈને એ પુસ્તકમાં ભારત અને ક્રિશ્ન સમાનતાઓ બતાવેલી છે.

૮

ટિપ્પણુ

૧: મણિ

આ અધ્યયનમાં મણિના જીવનની હયાત જાણે છે.
માટે તેનું નામ મણિ પડ્યું છે.

૨: મિથિલા

તીર્થંકરપદમાં મિથિલાનું વર્ણન કરતાં તેનું જીવન પ્રસિદ્ધ
નામ જિનપ્રભસરિએ જન્મ જન્મવેલું છે. અપારે સીતામદી-
થી પશ્ચિમમાં આશરે સાત માઈલ ઉપર જમદીસપુર નામે
એક ગામ છે. તે જિનપ્રભસરિના સમયમાં મિથિલા નામે
પ્રસિદ્ધ હશે એથી એને મિથિલાના જીન પ્રસિદ્ધ નામ તરીકે
તેમણે જણાવેલું છે. અહારમાં સૈકાના જૈનવાનીઓ સીતામદી-
દીને મિથિલા તરીકે ઓળખાવે છે. અને તેને પટણગદી ઉત્તરે
૫૦ માઈલ ઉપર આવેલું વતાવે છે. જૈનવાનીઓના લખ્યા
પ્રમાણે સીતામદીથી ૧૪ મેલ ઉપર જનકપુરી નામે ગામ છે.

આ જનકપુર અત્યારે પણ દરહંગાથી પશ્ચિમોત્તર આવેલા જનકપુરરોડ સ્ટેશનથી પૂર્વોત્તર ૨૪ માઈલ ઉપર છે. અને સીતામઢીથી પૂર્વોત્તર તે લગભગ ત્રીસ માઈલ ઉપર છે.

કેટલાક લોકો આ જનકપુરને જ મિથિલા કહે છે.

ઉપર જણાવેલા યાત્રીઓ સીતામઢીને મિથિલા માનવાનું કારણ જણાવતાં લખે છે કે—

મહિલા નામે પરગનો, ચિ. કહીછ દહતર માંહિ:

પણ મહિલા ઈશુ નાંમનો ચિ. ગાંમ વસે કાઈ નાંહિ.

એટલે કે રાજ્યના દહતરમાં મહિલા નામનું પરગણું પણ એ નામનું કાઈ ગામ વસતું નથી. જિનવરનાં પગલા સીતામઢીમાં જ છે માટે સીતામઢીને જ તે લોકોએ મહિલા-મિથિલા તરીકે જાણખાણું છે.

૩: મુણુદિ પાસેથી

મસલના પાંચુદિએ નામપત્ર માટે નામધરમાં ચંદર-વામાં એક મોટા શ્રીદામગંડ (લટગી માળાઓનો ફંગદાર સમૂહ) મુકાવેલો. તેને તેનો મંત્રી મુણુદિ નીરખી નીરખીને જોતો હતો તે વખતે રાજાએ તેને પૂછ્યું કે “હે દેવાનુશિય! તું અનેક ગામ નગર તથા દેશદેશાંતરમાં ફર્યો છે તો તેં ક્યાંય આવો શ્રીદામગંડ જોયો છે?” મુણુદિએ કહ્યું કે ભપારે હું તમારો દૂત થઈને મિથિલા રાજધાનીમાં ગયેતો ત્યારે ત્યાં કુંભગાળની સણ્ફી પલાવતીએ પોતાની પુત્રી મલિની વરસ-ગાંડોને દિવસે જો જાતનો શ્રીદામગંડ કચવેતો તેની પાસે આ તમારો શ્રીદામગંડ કાંઈ વિસાતમાં નથી. આ રીતે તેણે મલિનું નામ સાંભળ્યું હતું.

૪: ચંપાના વડાણુવટીઓ પાસેથી

ચંપા નગરીમાં રહેનારા અરહત વગેરે વડાણુવટીઓ એકવાર મિથિલામાં જઈ પહોંચ્યા. ત્યાં તેમણે રાત્રીને બેઠણ આપવા જતાં તેની પુત્રી મહિને જોઈ ત્યાંથી પાછા ફરીને ત્યારે તેઓ ચંપામાં આવ્યા ત્યારે ત્યાં પોતાના રાત્રીને બેઠણ દેવા ગયા. ત્યાં તેણે પૂછ્યું કે તમે આટલો આટલો પ્રવાસ કરી છો તે તમે કેઈ આશર્યા હોવો છો? તેના ઉત્તરમાં તેમણે ચંપાના રાત્રી પાસે મહિનું વધુન કર્યું.

૫: સોનીઓ પાસેથી

એકવાર મહિના કુંડળનો સાધો વટી જતાં રાત્રી કુંબે મિથિલાના સોનીઓને બોલાવીને તેને સમો કરી આપવાનું કર્યું. પણ તે સાધો તેઓ સમો નહિ કરી રાત્રી તેથી રાત્રીએ શુસ્તે થઈને તેઓને કહ્યું કે તમે ત્યાંથી પોતાનો ઉચ્ચાર લઈને કાશી દેરની વારાણસીમાં ગયા. અને ત્યાંના રાત્રી રાત્રીને પોતાની કદમ્બારીનું કારણ નિવેદન કરતાં મહિ કુંવરીનું તેની પાસે વધુન કર્યું.

૬: વર્ષધર પાસેથી

એક વાર રાત્રી રાત્રીને પોતાની પુત્રીના આશુભાગિની રાત્રીને ઉત્સવ કર્યો. તે વિશે તેણે પોતાના વર્ષધરને પૂછ્યું કે તું મારો દૂત થઈને પહોંચી જશો ત્યારે તે ત્યાં છે. તે ક્યાં આવો રાત્રીનો ઉત્સવ જોયો છે? તેના ઉત્તરમાં તેણે મિથિલામાં જોયો મહિના રાત્રીનો ઉત્સવ વધુન કર્યું.

૭: ચિતારાના ચિત્ર ઉપરથી

કુંભરાજના પુત્ર મલ્લદિને ચિતારાઓને પોતાને માટે એક ચિત્રસભા તૈયાર કરી આપવાનું કહ્યું. તેઓમાં એક ચિત્રકાર એક અંશ ઉપરથી આખી વસ્તુનું આબેહૂળ ચિત્ર દોરી શકે તેવી શક્તિવાળો હતો. તેણે પડદામાં રહેલી મહિનો કાઢી રીતે અંગૂઠો નોંધી લીધો. તે ઉપરથી તેણે તે ચિત્રસભામાં મહિનું આખું રૂપ આબેહૂળ ચીતરી દીધું. એક વાર તે રાજકુમાર પોતાની અંબધારી સાથે એ સભામાં ચિત્રો નોંધવા આવ્યો. ચિત્રો નોંતાં નોંતાં સામે મહિ જોઈ છે એમ માનીને પાછો હટ્યો. અંબધારીએ તેનું કારણ પૂછતાં તેણે જણાવ્યું કે “હે મા ! મારી મોટી બેન, જે મારી ગુરુદેવ જેવી છે તેણે મારી ચિત્રસભામાં શા માટે આવવું નોંધ્યું છે ?” માતાએ ખુલાસો કર્યો કે “બેટા ! એ મહિ નથી, મહિનું ચિત્ર છે.” એ સાંભળીને ગુસ્સે થયેલા તેણે ચિતારાઓને બોલાવ્યા અને મહિનું ચિત્ર દોરનાર ચિતારાને જાનથી મારવાનો હુકમ કર્યો. ચિતારાઓએ વિનંતિ કરી કે એ ચિતારાએ મહિને નોંધી નથી. પણ તેની પાસે એવી શક્તિ છે કે તે એકાદ અવયવ નોંધીને પણ આખું ચિત્ર આબેહૂળ દોરી શકે છે. તેથી તેણે મહિનો માત્ર અંગૂઠો નોંધીને આ ચિત્ર દોર્યું છે. એટલે તેમાં આ ચિતારા ઉપર કે મહિ ઉપર શંકા લાવવાની જરૂર નથી. એટલે તેને મારવાનો હુકમ કરવાને બદલે બીજો કાંઈ હુકમ કરો. આ સાંભળીને મલ્લદિને તે ચિતારાનાં પીછા વચ્ચે સાધનો ભંગાવી નાખીને તેને હટપાર કર્યો. હટપાર થયેલો તે પોતાનો સામાન લઈને કુરુ જગપદ્મા હસ્તિનાપુરમાં આવ્યો. ત્યાં તેના

ટિપ્પણ

રાગને સલામે જતાં, ચોતાની હાપારીનું કારણ તેને જણાવ્યું
અને તેમ કરતાં તેણે સાથે આણેલું મણિનું ચિત્રપટ પણ
તેની સામે રજૂ કર્યું. તથા કહ્યું કે આ ચિત્ર તો મણિના
અસંલક્ષ્ય પાસે કાંઈ જ નથી.

૮: તાપસી પાસેથી

એક વાર ચોખ્ખા તાપસી કરતી કરતી મિથિલામાં
આવી. મણિ અને તેની વચ્ચે તાપસીના શૈયમૂલક ધર્મ
વિષે ચર્ચા થઈ. તાપસી નિરુત્તર થઈ ગઈ. તેથી તેને મણિ
ઉપર રીસ ચડી. તેણે ધાર્યું કે મણિને કાંઈક આદતમાં નાણું.
તેથી ત્યાંથી નીકળીને તે પંચાલના કાંપિલપુરમાં જિતશત્રુ
પાસે આવી. તેને જિતશત્રુએ પૂછ્યું કે તમે ઘણી જગ્યાએ
ફરે છે તો મારા જેવું અંતઃપુર તમે ક્યાંય જોયું છે? તાપ-
સીએ તેના અંતઃપુરને દર્શાવે તો મણિનું વર્ણન તેની
આગળ કર્યું.

૯: મધ્યદેશ

મનુસ્મૃતિમાં આ ભાગની સીમા આ પ્રમાણે બતાવી છે.
“ઉત્તરે હિમાલય, દક્ષિણે વિંધ્યાચલ, પશ્ચિમે કુરુક્ષેત્ર અને
પૂર્વે પ્રયાગ.”

૧૦: સંમેત

વર્તમાનમાં આ પર્વત હમરીનાગ જિલ્લામાં આવેલો
છે અને તેનું બીજું નામ પાર્શ્વનાથ પહાડ છે.

૯

ટિપ્પણ

૧: માયંદી

આ અધ્યયનમાં માયંદી (માકંદી) ગૃહપતિના બે છોકરાઓની દફીકત આવે છે માટે તેનું નામ માયંદી પડ્યું છે.

૨: કાકંદી

કાકંદી વિશે અટારમા સેધના જૈનયાત્રીઓના જુદા જુદા મનો છે. કાઈ કહે છે કે બિહારથી પૂર્વમાં તે ૨૫ ગાઉ ઉપર છે. કાઈનો મત છે કે કાત્રિપકુંડથી તે પાંચ કોશ ઉપર આવેલી છે. અને એક યાત્રી તો બે કાકંદી હોવાનું લખે છે. જેમાંની એકને તે કાત્રિપકુંડથી પાંચ કોશ હોવાનું જણાવે છે અને બીજાને ગોરખપુરથી પૂર્વમાં ૨૫ કોશ બતાવે છે. આજકાલ કાત્રિપકુંડથી દશ બાર માઈલ ઉત્તરપૂર્વમાં કાકંદી હોવાનું માનવામાં આવે છે. યાત્રાદર્પણમાં લખેલું છે કે ગોરખપુરની પાસે જે કાકંદી છે તેને તીર્થ તરીકે સમજવી. તેમાં આનું વર્તમાન નામ ખુખંદા બતાવવામાં આવ્યું છે. તે નોનવાર સ્ટેશનથી (ગોરખપુર લાઈન) દોઢ માઈલ ઉપર છે.

૧૦

ટિપ્પણ

૧ : ચંદ્રિમા

આ અભ્યયનમાં ચંદ્રનું દર્શન આપીને ચમત્ક્રમ ગુણોની
વૃદ્ધિ હાનિ બતાવ્યા છે માટે તેનું નામ ચંદ્રિમા પડ્યું છે.

૧૧

ટિપ્પણ

૧ : દાવદવ

આ અભ્યયનમાં દાવદવ નામનાં વૃક્ષોનાં લખરો
આપીને આરાધક વિરાધકનું સ્વરૂપ બતાવવામાં આયું
છે માટે તેનું નામ દાવદવ પડ્યું છે.

૨૨૮

૧૨

ટિપ્પણ

૧ : ઉદગ-શ્લોક

આ અધ્યયનમાં ઉદગ-પાણીનો દાખલો આપીને વસ્તુનું સ્વરૂપ સમજવાની પદ્ધતિ સમજાવી છે માટે તેનું નામ ઉદગ-શ્લોક પડ્યું છે.

૨ : ચાતુર્યામિધર્મ

આરમ્ભાવતો. પાશ્વનાથના સમયમાં ચાતુર્યામિધર્મ હતો. તે આ પ્રમાણે છે:- સર્વ પ્રકારની હિંસાનો ત્યાગ, સર્વ પ્રકારના અસત્યનો ત્યાગ, સર્વ પ્રકારના ચોરીનો ત્યાગ અને સર્વ પ્રકારના પરિગ્રહનો ત્યાગ. અહીં પરિગ્રહના ત્યાગમાં સ્ત્રીનો ત્યાગ (પ્રહસ્યર્થ) આવી જ જાય છે. પણ જડ અને વક્ર શ્રમણો આ જાતનો અંતર્ભાવ સ્પષ્ટ રીતે સમજી શકે તેમ ન હોવાથી ભગવાન મહાવીરે પંચચાગનો ઉપદેશ કરીને પ્રહસ્યર્થનું આસ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં વિધાન કર્યું.

૩: અનુવાસના

અર્થચંનના પ્રયોગદ્વારા અમાન વડે જઠરમાં કોઈ પ્રકારનાં તેલોનો પ્રવેશ કરાવવો. 'એનીમા' લેવો તે.

૪: નિશ્લુ

એક પ્રકારની અનુવાસના.

૫: શિરાવેધ

નાડીઓમાંથી, નાડીઓ બેદીને રુધિર કાઢવું તે.

૬: તક્ષણો

અઆ વગેરેથી આમડી પાતળી કરવી.

૭: પ્રક્ષણો

આમડી જરા જરા ખોલવી.

૮: શિશિવેષ્ટનો

માથા ઉપર કંઈ બાંધી ઉપચાર કરવો તે.

૯: તર્પણો

અમુક પ્રકારનાં ગ્રીક્ષ્ણાં દ્રવ્યો મસજીને શરીરની વૃદ્ધિ કરવી તે.

૧૦: પુટપાકો

કોદિવાનું શરીર કણકથી ખરડીને તેને બારણું અથવા કોઈ પાક ખવરાવવો તે.

૧૧: હર્દિર

જ્યાં જ્યાં મનુષ્ય કે પશુની દેવ થયાની હકીકત આવે છે ત્યાં દેવઓનિમાં પણ તેમો મનુષ્ય કે પશુઓનિના નામથી અવહાર થયાનો ઉલ્લેખ આવે છે. તે અવહાર અંધકારોએ જ ચલાવેવો છે કે દેવઓનિમાં તેના નામોની પ્રથા જ છે તે કોઈ સ્પષ્ટ કળી શકાતું નથી.

ટિપ્પણુ

૧ : તેયલિ

આ અધ્યયનમાં તેયલિપુત્રની વાત વર્ણવેલી છે. માટે તેનું નામ તેયલિ પડ્યું છે. આવશ્યકચૂલિની અંદર પ્રત્યાખ્યાનને સમજાવતાં આ અધ્યયનમાં વર્ણવેલી ભધી દર્શાવત આ જ રીતે ચૂકેલી છે.

ટિપ્પણુ

૧ : નંદીફલ

આ અધ્યયનમાં નંદીફલનો રાખસો આપીને દર્શાવત કહેવામાં આવેલી છે માટે તેનું નામ નંદીફલ પડ્યું છે.

૨ : અહિન્સાચર્યા

એક અદારમા સૈકાના જૈનવાત્રીએ અહિન્સાચર્યા આચાર્યી ઇશાનપૂજ્યમાં કુરુખંજલના પ્રદેશમાં હોવાનું જણાયું છે. બીજા જૈનવાત્રીએ અહિન્સાચર્યાને પાર્શ્વનાથનું તીર્થ કહ્યું છે

અને તે મેવાત દેશમાં હોવાનું જણાતું છે. જિનપ્રભસુરિએ પોતાના તીર્થકલ્પમાં અહિંચ્છાની ઉત્પત્તિ આ પ્રમાણે બતાવી છે. “જણુદીપના ભારતનામાં, મધ્યમર્જામાં, કુટુંબજન દેશમાં શખાવતી નામે નગરી હતી ત્યાં પાર્શ્વનાથ-સ્વામી ફરતા ફરતા આ યા અને ધ્યાનમાં ગયા પૂર્વના વૈરી કમઠે તેમને પાણીનો ઉપમર્ગ કર્યો એટલે કે એટલી બધી વૃદ્ધિ કરી કે ભગવાન કંઈ સુધી પાણીમાં ડૂબી ગયા પછી ભગવાનના ભક્ત ધરણીદ્ર નાગરાજે પોતાની પદરાણીઓ આથે ત્યાં આવીને હજારો ફણાવાણુ જન ભગવાનને માથે ધર્યું અને કમઠે કરેલા ઉપસર્ગનું નિવારણ કર્યું ત્યાંથી તે શખાવતીનું નામ અહિંચ્છા પડ્યું.” જિનપ્રભસુરિ કહે છે કે આપારે ત્યાં એક ઈંદનો કિંન્નો દેખાય છે અને પાણીના સાત કુડો છે તે પુરીની બહાર અને અદર સવાયાખ મીઠા પાણીના ફૂવાઓ અને વીચિખઓ છે હરિ, હર, હિરણ્યગર્ભ અને ચંડિકાના ભવનો ને ઘસ્ટકુડો વગેરે લૌકિક તીર્થો પણ ત્યાં છે.” આજકાલ બરેલી જગમાં એઓનના નામનું ગામ છે. ત્યાંથી આ માઈલ ઉપરે રામનગર છે ત્યાંથી દક્ષિણમાં ગા માઈલના ઘેરાવામાં કેટલાંક ખડેરા છે તે ખડેરાવાળી જગાને આજકાલ અહિંચ્છા કહેવામાં આવે છે અત્યાર સુધીમાં જોનાના બે પ્રાચીન સ્તૂપો જડી આવ્યા છે તેમાંનો એક મયુરાનો અને બીજો અહિંચ્છાનો છે મહાભારતમાં પણ અહિંચ્છાપુરીનો નિર્દેશ છે.

હુએનત્સિંગ કહે છે કે અહિંચ્છામાં એક નાગહર હતો અને જુદે લાગત સાત દિવસ સુધી ત્યાં પોતાના ધર્મનો

દિપાવળ

ઉપરેના ક્યો હોય. જુએનર્મિંગ પોતાના વર્ણનમાં લખે છે કે ત્યાં બાર મહો હતા અને તેમાં હજારો સંન્યાસીઓ ગૃહેતા હતા. વગી તે ઉપગંત ત્યાં પ્રાણલોનાં ૯ (?) દેવાલયો હતાં અને ૩૪૦ પ્રાણલો મહાદેવની પૂજા કરતા હતા. તેની આરે ક્ષર એક કિલ્લો હતો અને તેનો ઘેરાવો ત્રણ ક્ષેત્ર હતો.

દેમચંદ એ અદ્વિચ્છન્ન દેવનો ઉત્સવ કરે છે અને તેનું બીજું નામ પ્રત્યક્ષ જણાવે છે.

૭: ચરક

એક પ્રકારના નિર્દોષો, જેઓ ધૂળાંધ રહે છે અથવા કહેરા પહેરાને રહેનારા એક પ્રકારના લાપસો.

૪: ચીરિક

શરીમાં ખોલાં કપડા પહેરનારા એક જાતના સંન્યાસીઓ.

૫: ચર્મખંડિક

આમડાં પહેરનારા એક જાતનો સંન્યાસી અથવા માત્ર આમડાને હપકરણ તરીકે રાખનારા.

૬: સિન્ધુક

વિશ્વધી જીવનારા કોઈ પણ વિષુક અથવા બૌદ્ધમંથ્ર.

૭: પંડુરંગ

પંડુરંગ-એટલે સિવનો લક્ષ્મી. કલિયુગમાં શિવ પાંડુરંગ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે.

૮: જૈતમ

કેળવેલા જળદ સાથે રાખી તેની પામે અને પદ્મવત્તા વગેરે એવો કસવાને સિલ્કા આગનારા સિન્ધુક.

૯: ગોપતી

ગાયત્રી મત કરનાર એટલે કે તે જેસે ત્યારે જેમે, તે ખાપ ત્યારે ખાપ-એતું મત કરનાર. ગીતમ, ગોમતી વગેરેનું, વસ્તુનું ઔપચારિકસૂત્રના મૂળમાં તેમજ તેની રીકામાં પણ આવે છે.

૧૦: શૃંગિધર્મી

શૃંગિધર્મીને જ એક માનનારા અને તે પ્રમાણે વર્તનારા લોકો.

૧૧: ધર્મચિંતક

ધર્મશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરનાર.

૧૨: અવિરુદ્ધ

વિનયવાદી-પ્રાણીમાત્રનો વિનય કરનાર તપસ્વી.

૧૩: વિરુદ્ધ

અક્રિયાવાદી-પરલોકને નહિ સ્વીકારનાર, અધા વાદીઓ-થી વિરુદ્ધ વાદી.

૧૪: વૃદ્ધ

ઘડપણમાં મંત્રાગ્રામી થયેલો.

૧૫: આલક

ધર્મશાસ્ત્ર સાંભળનાર પ્રાન્તણ.

૧૬: રક્તપટ

પરિગણક.

૧૭: આવી શકે છે

ધન્ય આર્થવાદે પ્રયાણ કરતી વખતે દરેક ધર્મના અનુ-
યાયીઓને સાથે લઈ જવાની અને સાચવવાની ધોષણા કરાવી
છે એવા આ વર્ણન દ્વિપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે દરેક ધર્મ-
વાળાને સાચવવા અને મહાત્મ્ય આપવી તે એ જમાનામાં
મુશ્કેલનું મુખ્ય કર્તવ્ય જણાતું. ધન્ય આર્થવાદને સત્ત્વમાં
જિજ્ઞાસુવાદી તરીકે વધુ પેલો છે. એથી જધા ધર્મોવાળા સાથે
તેનો કેટલો સમભાવ હશે તે સારી રીતે જણાઈ આવે છે.

૧૬

ટિપ્પણ

૧ : અવરકંકા

આ અધ્યયનમાં અવરકંકાનો રાગ પદ્મનાભ દ્રૌપદીને લઈ ગયો. એ વાત આવતી દોવાથી તેનું નામ અવરકંકા પડ્યું છે. આ સૂત્રમાં તેનું નામ અમરકંકા અને અપરકંકા પણ લખેલું છે.

૨ : એટલા બધા સમૃદ્ધ હતા

સુતનિપાતના બ્રાહ્મણધર્મિકસુતમાં લખ્યું છે કે જૂના-કાળના બ્રાહ્મણે તપસ્વી, સંયમી અને કામભોગરહિત હતા. તે લોકો પાસે પશુ ન હતાં, હિરણ્ય ન હતું, ધન ન હતું. ધનમાં સ્વાધ્યાય અને નિધિમાં બ્રહ્મચર્ય હતાં. તેમના આ જાતનાં તપ, ત્યાગ અને સંયમને લીધે મોટાં મોટાં સંપન્ન રાષ્ટ્રો પણ તેમને નમતાં અને એવા દોવાથી જ બ્રાહ્મણો.

અવરૂપ દેહેવાયા. તેઓ ૪૮ વર્ષે પ્રાણચારી રહેતા. પણ પાછળથી આ વસ્તુનો વિષયોસ ધર્મ ગયો એટલે તે પ્રાણચો પરિવરી. લોગી અને ચાચક ધર્મ ગયા. પ્રાણચોની પ્રાચીન-શાસ્ત્ર પ્રતિજ્ઞાને લીધે તેમને દાનો મળવા લાગ્યા અને તેથી જ નેઓ આ દશાને પહોંચી ગયા. આ સૂત્રમાં પ્રાણચોની જે મહાદિનું વર્ણન કર્યું છે તે પ્રાણચરૂપના અસ્તકાંડનું છે એમ મુતાનિષાનના વર્ણન ઉપરથી સમજાય છે.

૭: ઉચ્ચ, નીચ અને મધ્ય કુંજ

જૈનભિક્ષુઓ જ્યાં કુજામાં બિમા લેવા ફરતા. તેમની દષ્ટિ અમુકની બિદ્યા ખરે અને અમુકની ન ખરે એવી ન હતી. તેઓ માત્ર બિદ્યાની શુદ્ધિ અને નિર્દોષતા જ જોતા. અત્યારે જે આર્થી વિપરીત જાતની ભાવના દેખાય છે તે પહેલાં ન જ હતી. આના બીજા કણા પુણ્યના સૂત્રમાં મળે છે.

૪: પરકંથી દે

જૈનભિક્ષુઓ કાજકથી ખાનપાન, વઢવ વગેરેની બિદ્યા લીધાં છતાં કેઈ અમુક વસ્તુ તેમાં આવી જાય તો તેને પરકંથી દે છે. આ પદ્ધતિનું નામ પારિજાપનિક્ષ મળિતિ છે. જે વસ્તુ પરકંવવાની હોય તેને બહાર પરકંવતાં કેઈ પણ પ્રાણીને કાળ ન થાય તેવી ખાસ ક્ષત્રજ તેમાં સખવાની હોય છે. અહીં જે શાક પરકંવવાની હકીકત આવે છે તેમાં આ કાળજી બસબર રખાયેલી છે. શાકને જળીન ઉપર મૂકી દેતાં કાઠીઓના મૂલુનો મેલાવ હોવાથી મુનિ ગોતે ખાઈને સુધુ વહારી લે છે. પારિજાપનિક્ષની રીત પ્રમાણે આ દીક છે પણ એમાં ચોક્કસ સુધારવા જેવું એ છે કે પરકંવવાની કેઈ પણ

દિખંચું

મંદિર હોવાનું જણાવ્યું છે. મહાભારતમાં જંગને દાઠે આવેલી માકંદીની પાસે દુપદનું આ નગર હોવાનું જણાવ્યું છે.

૬: દુપદ

મહાભારતમાં દ્રૌપદીના પિતા તરીકે દુપદનું નામ જણીતું છે પણ તેની સ્ત્રીનું નામ કૌસલી અથવા સૌત્રામણી છે. મહાભારતમાં લખ્યા પ્રમાણે દ્રૌપદી અને કૃષ્ણદુષ્ણ મત-વેદિશમાંથી મળ્યાં હતાં. દ્રૌપદીના પૂર્વજીવન તરીકે સુક્રમા-સિદ્ધાન્તની જે વાત કહેવામાં આવી છે તેને કાંઈક મળતી વાત મહાભારતમાં નીચે પ્રમાણે વ્યાસ કહે છે:-

“કાંઈ એક ઋષિને રૂપવાળી અને સર્વ ગુણમુક્ત એવી એક કન્યા હતી પણ તે પૂર્વકૃતકર્મથી દુર્ભાગા (બલ્લામણી) થયેલી હતી તેથી તેને કાંઈ પતિ મળતો ન હતો. પતિ મેળવવા માટે તેણે ઉચ્ચતપ કરીને શંકરને તુટ કર્યા. તેણે શંકરને ‘પતિ આપો’ ‘પતિ આપો’ એમ પાંચ વાર કહ્યું હોવાથી શંકરે તેને પાંચ પતિવાળા થવાનું વરદાન આપ્યું અને કહ્યું કે તું દુપદને ઘેર દિશ્વ રૂપવાળી કન્યા થઈને આવતરીશ.”

આ વાતને બીજી રીતે પણ વ્યાસે નીચે પ્રમાણે કહી છે:-

“ઇક્ષ્વકુ નામની ઔદ્યક્ત નામના વૃદ્ધ ઋષિની સ્ત્રી હતી. તે ઋષિ કામરૂપી હતો. ઋષિએ સ્ત્રીને કહ્યું કે તને હું કેવી રીતે પ્રસન્ન કરું? ઇક્ષ્વકુએ કહ્યું કે તમે પાંચ રૂપોવાળા થઈને મારી સાથે ક્રીડા કરો. આવી રીતે પાંચ રૂપવાળા પતિ સાથે ક્રીડા કરતી તેને વિરક્ત થયેલા ઋષિએ છોડી દીધી. તેણે

ઋષિ પાસે આજીજી કરી કે હું લગ્નના હું હજી કામની આકાંક્ષાવાળો છું મારે તમે મને ન છોડો તો સારું. ઋષિએ કહ્યું તું મને તપમાં વિદ્ય કરતી આવી અવકાશ વાત કહે છે મારે મારી વાત સાંભળ. તું મનુષ્ય લોકમાં પાંચાળરાજા દ્રુપદની રાજપુત્રી યજ્ઞિ અને તને પાંચ પતિ યશે. આવી રીતે શાપ પામેલા અને બોગથી અતૃપ્ત ઇદ્રસેનાએ તીવ્રતપથી શંકરની આરાધના કરી. શંકરે વરદાન આપ્યું કે તું વરાંગના યજ્ઞિ અને તે પાંચવાર પતિની માગણી કરી દેવાથી તને પાંચ પતિ યશે. ઇદ્રસેનાએ કહ્યું “શ્રીઓને એક જ પતિ હોય અને પુરુષને ઘણી શ્રીઓ હોય એવો ધર્મ ધણા સમયથી ચાલ્યો આવે છે અને ધણાએ આચરેલો પણ છે. તો હું આપું ધર્મથી વિરુદ્ધ બહુપતિપણું સ્વીકારવા નથી ઇચ્છતી.” શંકરે જવાબ આપ્યો કે તેથી કરીને તને અધર્મ નહિ પ્રાપ્ત થાપું કારણ કે દરેક મંત્રમ વખતે તુ નવું નવું કૌમાર પ્રાપ્ત કરી ચક્રીશ. આ મહાભારતની કથા અને જૈનકથામાં સામ્ય એટલું જ છે કે પૂર્વજન્મની બોગની આકાંક્ષાને લીધે દ્રૌપદીની આવી સ્થિતિ યજ્ઞિ છે.

૭ : રાજાઓ

સ્વર્ગવરમાં આવેલા આ રાજાઓમાંના કેટલાકેનાં નામે મહાભારતમાં આદિપર્વના ૨૦૧ મા અધ્યાયમાં મળે છે.

૮ : આદર ન કર્યો

જૈનધર્મ વિનયમૂલક છે એમ શાસ્ત્રકર્તા વારંવાર કહે છે. અવિનય કરવાની બુદ્ધિથી કોઈનો અવિનય કરવો એ તો સર્વથા જૈનધર્મમાં નિષિદ્ધ જ છે. જગવતીના બીજા શતકમાં

ભગવાનના પદ્મિષ્ઠ ઉદ્ભૂતિ ગૌતમ, સ્કંદ તાપસ ભગવાન
પામે આવે છે એમ જાણીને તરત જિહ્વા ગર્ધ તેને સેવા
સામે જાય છે અને તેનું સ્વાગત પૂછે છે. એ જ રીતે અહીં
કૃષ્ણ પાંડવો અને કુતિ વચ્ચે નારદનો યોગ્ય વિનય કરે છે
માત્ર દ્રૌપદી નથી કરતી એ તેની સાંપ્રદાયિક સંકુચિતતા જ
ખતાવી આવે છે. એવો અવિનય કરવાથી 'ધર્મ'ની રક્ષાને
બદલે કેવો અધર્મ પેદા થયો એ સૂત્રકારે સ્પષ્ટ બતાવ્યું છે.

૯. ત્રણ દિવસના

સૂત્રમાં જ્યાં જ્યાં કાષ્ઠ દેવને જોલાવવાની હરીકત આવે
છે ત્યાં બધે, જોલાવનાર પૌષ્કરાજામાં કે એકાંત સ્થાનમાં
જઈને ત્રણ દિવસના અપવાસ સાથે દેવને આવવાનો એકરૂપ
સેવે છે અને પછી તે દેવ આવે છે એવી સ્પષ્ટિ આવે છે.
જ્યારે રામચંદ્ર લંકા ઉપર ચઢ્યા ત્યારે વચ્ચે હરિયો આડે આવતો
હોવાથી તેની સહાય લેવા માટે હરિવાને કડિ લાખ પાયરીને
ત્રણ દિવસ રજાનો ઉત્સેખ રામાયણમાં પણ આવે છે. દેવને
જોલાવવાનો આ વિધિ રામાયણ અને રેભાસુત્રમાં લગભગ
મળતો આવે એવો વલુવાયો છે. રામાયણમાં લખ્યું છે—

તતઃ સાન્નિધ્યં દર્શનસ્તીર્થં રાવકઃ ।

અન્નર્થં પ્રાદુરુચ્ચઃ કૃષ્ણ પ્રતિદિવ્યં મહોદરપેઃ ॥

સ શિરાયોપિતસ્તત્ર નયતો ધર્મવન્નાત ।

ઉપાસન તદા રામઃ સાન્ને રતિતો વતિમ્ ॥

૧૦. નરસિંહરૂપ

સૂત્રમાં લખ્યા પ્રમાણે કૃષ્ણે નરસિંહરૂપ ધરીને પતના-
બની અવરહંશ નગરીને પ્રાગવી દીપી તથા વૈદિ ૫૨૫રામાં .

નરસિંહરૂપદ્વારા પ્રહલાદના પિતા હિરણ્યકશિપુને વિજયે મારી નાખ્યાનો ઉલ્લેખ છે.

૧૨: જોઈ પણ શકતા નથી

સૂત્રમાં મુનિ સુવ્રત અર્હત કપિલ વાસુદેવને કહે છે કે જે અકર્તૃત્વો, જે બળદેવો અને જે વાસુદેવો એકબીજાને જોઈ શકતા નથી. આ કથનમાં એમ માની શકીએ કે આ ભ્રુષ્ટ રાજ્યકુળમાં હોવાથી એવા થઈને હડે એવો સંભવ હોવાથી તે એ એકબીજાને જોઈ ન શકે તેવું વિધાન કરવામાં આવ્યું હોય, પણ જે અર્હતો જેઓ જાની અને અકર્તૃત્વો છે તેઓ એ એકબીજાને શા માટે ન જોઈ શકે ? આ વિધાનનું કારણ કંઈ કળી શકાતું નથી.

૧૨: પાંડુમથુરા

જૂના વખતમાં મથુરામાં પાણ્ડવ વંશના રાજાઓનું રાજ્ય હતું. એથી એમ માલમ પડે છે કે અહીં જણાવેલી પાંડુમથુરા તે હાલની મથુરા જ હોય. આ સૂત્રમાં લખ્યા પ્રમાણે કૃષ્ણે પાંડવોને દક્ષિણ સમુદ્રને કાંઠે જવાનું કહેતું છે એથી પણ પાંડુમથુરાને મથુરા માનવાનું વધુ કારણ મળે છે.

૧૩: દ્રૌપદીની અનુમતિ લઈને

દીક્ષા લેનારાઓની જે હકીકતો સૂત્રોમાં આવે છે તેમાં અનુમતિનો ઉલ્લેખ નો જ્યાં આવે જ છે એમ અમે આગળ લખી ગયા છીએ આ અધ્યયનમાં પાંડવોએ દીક્ષા લીધી તે વખતે તેઓએ દ્રૌપદીની અનુમતિ લીધી છે એમ ૨૫૪ જણાવ્યું છે. એટલે માતાપિતાની અનુમતિ લેવા ઉપરાંત

દિવ્યકથા

સૌની અને મુન્શીની અનુમતિ સેનાના ઉચ્ચેષ્ઠ સૂત્રામાં રખા
આવે છે.

૧૪: હૃદયકથા

આ આમ શત્રુજયની આસપાસ હોવું - જોઈએ એમ
પાંડવોના પ્રવાસ ઉપરથી લાગે છે, ગૂણમાં લખ્યું છે કે પાંડવો
પાહુમયુગથી નીકળીને બહાર વિહાર કરવા લાગ્યા. ત્યાં તેમણે
સાંભળ્યું કે સોરાષ્ટ્રમાં અરિષ્ટનોમિ ગઈત છે, તેમનાં દર્શનની
પ્રજ્ઞાથી તેઓ વિહાર કરના કરતા હૃદયકથામાં આમ્યા. ત્યાં
તેમણે સાંભળ્યું કે અરિષ્ટનોમિ તે ઉત્તમવંત પર્વતમાં
નિર્વાણ પામ્યા એટલે પાંડવો હૃદયકથાથી નીકળીને શત્રુજય
તરફ ગયા. આત્મારે કાઠિયાવાડમાં તળાવની નજીકમાં હાથપ
નામનું ગામ છે. તે શત્રુજયથી બહુ દૂર ન મળે. આ હાથપ
તે હૃદયકથા હોવાનું વધારે બંધ બેસે છે. કાશ્યુ કે હૃદયકથા
અને હાથપ બંનેમાં આવાના વિકાસની દૃષ્ટિએ મહત્ત્વ સર-
ખાપછું છે. વળી સુમતિથીય પ્રથમ ધરસેનના વલ્લભીના દાન-
પત્રમાં (ઇ. સ. ૫૮૮) હસ્તવત્ર પ્રચારનો ઉચ્ચેષ આપે છે.
એ સિદ્ધાસેખના અનુવાદમાં એ હસ્તવત્રને હાલનું હાથપ
ગણતરમાં આપ્યું છે. (હિમિન એન્ડીકેવેરી વો. ૧. પા. ૯)
હૃદયકથા કે હસ્તવત્ર બંને ચબ્દોમાંથી હાથપ નીકળી શકે છે
માટે આ કલ્પના પણ ખોટી હોવ તેમ લાગતું નથી. મંભર
છે કે એ સમયે હાથપ પ્રચારિત પણ હોય.

કેટલીક જગ્યાએ આને માટે હૃદયકથા શબ્દ પણ
વપ્રયોગેલો જોવામાં આવે છે. ૧૭ મા ગૌડના મુદ્રપાંચવ
અરિષમાં દેવચિત્રવૃત્તને હસ્તિકથાથી દૈવતક ખ્યાર યોગના

હોવાનું લખેલું છે. તેથી પણ એ ઉપર જણાવેલું લાઘવ હોય એ વધારે જણાવેલું છે.

૧૫: ઉત્તરમાં ત શૈલ

જુઓ રૈવતક ઉપરનું ટિપ્પણ. (પા. ૨૧૬)

૧૬: શત્રુંજય પર્વત ઉપર

પાંડવો પોતાના અંત સમયે હેમાદ્રિ તરફ ગયા છે એમ મહાભારતમાં લખેલું છે. આ કથામાં પાંડવો સૌરાષ્ટ્રના શત્રુંજય ઉપર આવ્યા એવો ઉદ્દેશ્ય છે. મહાભારતના અને જૈનકથાના જુદા જુદા કથનથી પાંડવોએ પોતાનું છેલ્લું શુભ ક્યાં વિતાવ્યું અને તે કયો ધર્મ પાળતા હતા તે વિશે રાજા કુમારપાળની સલામાં વાદવિવાદ થયો. તેના ઉત્તર આપતાં આચાર્ય હેમચંદ્રે એક આકાશવાણીને પુરાવો આપતાં કહ્યું છે કે સેંકડો બાળો થયા છે, ત્રણસો પાંડવો થયા છે, હજારો દ્રોણાચાર્ય થયા છે અને કર્ણની તો સંખ્યા જ નથી. આમ કહીને હેમાચાર્યે કુમારપાળને કહ્યું કે આમાંના કોઈ જૈનપાંડવો શત્રુંજય આવ્યા હશે અને ખીજા કોઈ પાંડવો હિમાલય ઉપર પણ ગયા હશે. એમ પ્રભાવક ચરિત્રમાં હેમાચાર્યના પ્રબંધમાં લખેલું છે. દ્રૌપદીનું આખ્યાન મહાભારતમાં આવે છે અને જૈન પાંડવચરિત્રમાં પણ તેને મૂકેલું છે. આમાંથી કયું મૂળ અને કયું મૂળ ઉપરથી આવેલું તે કલ્પનું કહી શકાય છે. પણ એમ લાગે છે કે ઘણીવાર પ્રસિદ્ધ યથેક્ષી વ્યક્તિઓને દરેક ધર્મવાળા પોતપોતાના ધર્મની વ્યક્તિઓ તરીકે ગણાવવા પ્રયત્ન કરે છે. જુદા વેદવિરોધી હોવા છતાં તેમની એટલી બધી પ્રસિદ્ધિ યથેક્ષી કે વૈદિક પરંપરાને તેમને

દિશ્વજી

અવતાર તરીકે લેવા જ પડ્યા. તેની જ રીતે કૃષ્ણને પણ જોનારો
 ભવિષ્યતા તીર્થંકર તરીકે વણુવેલા છે. એની જ બીજી વ્યક્તિ
 એ જોવી કે સવણ, સમ વગેરેને બૌદ્ધ મંપ્રદાયમાં બૌદ્ધ
 અને જૈનમંપ્રદાયમાં જૈન તરીકે ગણાવેલી છે. તેની રીતે આ
 દ્રૌપદીની કથા પણ ઘડાયેલી હોય તેવું અનુમાન કરીએ તો
 જોકું વાગતું નથી.

૧૭

ટિપ્પણ

૧: આધત્ર

આજ્ઞાનેપ-આજ્ઞાનિષ-આજ્ઞ-એક જાતનો ઉત્તમ થોડો. આ અધ્યયનમાં યોગ્યતા હલકરણથી કયા કહેલી છે માટે તેનું નામ આધન્ન પડ્યું છે.

સંસ્કૃત ક્ષેત્રમાં “કુલીન થોડો” એ અર્થમાં આજ્ઞ-નેપ શબ્દ વપરાયેલો છે. જૌહસાહિત્યમાં તે માટે આજ્ઞાનિષ અને તેનું વિકૃત રૂપ આજ્ઞ- વપરાયેલાં જોવામાં આવે છે.

આ સૂત્રમાં વપરાયેલું આધવ રૂપ એ આજ્ઞ-નું જ રૂપ-તર છે. નિર્ધુક્તિમાં પણ ‘ઉત્તમથોડો’ એ અર્થમાં આધત્ર શબ્દ વપરાયેલો છે. ત્યાં તેના વ્યાખ્યાકારોએ અને પ્રસ્તુત દીકાકાર અભયદેવે તે શબ્દને સંસ્કૃત ‘આઝીણુ’ માંથી ઊપ-જેલો જતાઓ છે. પરંતુ અર્થનો સંબંધ જોતાં તેને ‘આઝીણુ’

દિપ્પલ

મંથી લાવના કરતાં મૂળ 'આબનેય' મંથી લાવવો જ અસાધ્ય છે.

૨: હસ્તિસીસ

ગંધાચારપદ્ધતિના અને આવરણકવચ્છિન્નમાં હસ્તિસીર્ષ નગરનું વર્ણન આવે છે. તેમાં લખેલું છે કે હસ્તિસીર્ષના રાજા દમદંત એક વાર સુભગ્નદેવના સભા જસ્રસંધિની પાસે ગયો. પાંડવોને અને દમદંતને કાઠ પશુ કારણથી વેર હતું. તેથી તેની ઝેરહાજરીમાં પાંડવોએ તેનું હસ્તિસીર્ષ 'લંટપુ' અને બાળી નાખ્યું. સુભગ્નદેવે પાછા ફરતાં દમદંતે આ દરીદ્રતા જાણી, તેથી તેણે પોતાના સૈન્ય સાથે હસ્તિનાપુરને ઘેરા ધાવ્યો. પાંડવો હસ્તિનાપુરમાં લગાઈ રહ્યા, બહાર નીકળ્યા નહિ. તેથી તેને એમ લાગ્યું કે સામી જાતીએ આવનારા શત્રુ સાથે યુદ્ધ કરવું એ દાનિયનો ધર્મ ■ પશુ આવડા કિલ્લો પાંડવો સાથે યુદ્ધ કરવું એ નીક નથી. એમ સમજીને ઘણાં દિવસ સુધી પાંડવોને બહાર નીકળવાની વાટ જોવા પડી તે પોતાને માત્ર આસ્થો ગયો. કેટલોક સમય ત્યાં રાત્રી થઈ પડી તે વિસ્ત્રાંત થયો અને નેમિતાયના સિંધ્ય ધર્મગોષ પાસે તેણે પ્રવળ્યા લીધી. ફરતો ફરતો એકવાર તે પાંડવોના હસ્તિનાપુરમાં આવી પહોંચ્યો. ત્યાં તે દરવાજા પાસે જ ધ્યાનમાં લીધો. રતો. દુર્વોધને તેને ખૂબ હેરાન કર્યો અને પુષ્પિ-દિર તેની નીકડીક સુશ્રવા કરી.

૩: (ગંધર્વીર પોતાવાહન) પદ્ય

પદ્યનું સ્વરૂપ આપતાં લખવાનીની દીક્ષમાં જણાવ્યું છે કે તે બે પ્રકારનું છે. (૧) જલપાતન અને (૨) સ્થલપાતન.

ન્યાં જલમાર્ગ હોય અને વહાણો લાંગરી શકાતાં હોય તે જલપતન અને ન્યાં સ્થલમાર્ગ હોય તે સ્થલપતન. અનેક દેશોથી આવતાં ક્રિયાણાંના વેચાણનું મથક તેને પતન કહેવામાં આવે છે. એનું બીજું નામ રત્નભૂમિ પણ ફેટલાક કહે છે. પત્તવણીની દીકામાં પદ્મ અને પત્તન એવા બે શબ્દોનું વિવરણ મળે છે. ન્યાં માત્ર હોડીઓથી જ જઈ શકાય તેને પદ્મ કહ્યું છે અને ન્યાં ગાડાં, ઘોડા અને હોડીથી પણ જઈ શકાય તેનું નામ પત્તન કહ્યું છે. પત્તનના ઉદાહરણ તરીકે ભૃગુકથા-ભરૂચ જણાવેલું છે.

૪: મચ્છંડિકા, પ્રુષોત્તર, પશોત્તર

દીકાઠારે આ ત્રણેને એક પ્રકારની સાકર જણાવેલી છે. પત્તવણીની દીકામાં સત્તરમા પદ્માં લેશ્યાના સ્વાદ પતાવતાં આ શબ્દોનો ઉલ્લેખ કરેલો છે. તેમાં શર્કરા અને મત્સ્યંડીનું વિવરણ આપતાં જણાવ્યું છે કે:- શર્કરા કાશાદિ-પ્રમવા અને મત્સ્યંડી જાગજાગ એટલે કે એક પ્રકારના કાશ વગેરે ધાસથી યનારી તે શર્કરા અને સાકર તથા ખાંડ બેગી મળીને થયેલી તે મત્સ્યંડી.

અમરકોશમાં જેમાંથી ખાંડ થાય છે તે-એવા અર્થમાં મત્સ્યંડી શબ્દ વાપર્યો છે.

હેમચંદ્રે શેરડીના રસના કાદાના અર્થમાં ગોળ શબ્દ વાપર્યો છે, શર્કરા શબ્દ સ્ફટિક જેવા જામેલા મીઠા પદાર્થ માટે વાપર્યો છે, ખાંડને તેમણે મધુધુલિ એટલે કે મધનાં રસકળો જેવી મીઠી કહેલી છે અને મત્સ્યંડી શબ્દને તેમણે ખાંડના વિકારના અર્થમાં લીધેલો છે. આ રીતે તેમણે

. દિવ્યજ્ઞ

શકેરા, ખાંડ અને મત્સ્યંડી એ ત્રણેની બનાવટ જુદી જુદી સમજાવી છે.

કેશની ટીકમાં હેમચંદ્ર ધન્યંતરિ તથા વાગ્બટનું પ્રમાણુ આપીને મત્સ્યંડીના પર્વાઈ તરીકે મત્સ્યંડિકા મત્સ્યા-
વિહકા અને મીનાંડી એવા ત્રણ શબ્દો આપે છે.

કોટિલ પણુ ખાંડ અને સાકરની સાથે મત્સ્યંડિકા શબ્દનો ઉપયોગ કરે છે.

વૈષ્ણકશબ્દસિંધુમાં મત્સ્યાંડી ઉપરાંત સાકર અર્થમાં પ્રુષ્ણોદ્ભવા શબ્દનો ઉલ્લેખ છે. તેનો અર્થ કરતાં પ્રુષ્ણશર્કર શબ્દ મૂકેલો છે જેને અતારે ધુલ્લશાકર કહેવામાં આવે છે. તે કદાચ આ હોય. અથવા કૃત્તેભાંથી બનતી સાકર એવો અર્થ પણ તેમાંથી નીકળી શકે છે. સૂત્રમાં લખેલી પ્રુષ્ણોત્તર અને આ પ્રુષ્ણોદ્ભવા એ બંને કદાચ એક હોઈ શકે.

સાકર અર્થમાં વપરાયેલો પશોત્તર શબ્દ માત્ર અહીં જ મળ્યો છે. શબ્દ ઉપરથી એમ માલુમ પડે છે કે કમળ જેવી મુગ ધવાળી અથવા કમળમાંથી બનતી માકર એવો તેનો અર્થ હોય.

ટિપ્પણ

૧: શુ'શુમા

આ અધ્યયનમાં શુ'શુમા નામની મન્ય સાર્થવાહિની પુત્રીનું ઉદાહરણ આપીને આહારનું પ્રયોજન સમગ્રવવામાં આવેલું છે માટે તેનું નામ શુ'શુમા પડ્યું છે.

૨: માટે જ કહે

ત્યાગી પુરુષો બોજનને માત્ર શરીરના નિર્વાહની દૃષ્ટિએ જ લે છે. શરીરના રૂપ, રંગ, બળ કે વિષય વધે તે અર્થે તેઓ કદી બોજનને સ્પર્શતા પણ નથી. આ વસ્તુ ઉપરના અધ્યયનમાં સ્પષ્ટ રીતે વર્ણવેલી છે. એ વસ્તુને સ્પષ્ટ કરવા શુદ્ધભગવાને મંયુત્તનિઘ્રાયમાં એક આ કથા આપેલી છે:-

• હે મિત્રઓ ! જે મળીપજિષ્ણણી પૂરું જાતું લઈને

દિશ્વલ

એક ભાઈને જંગલમાં ચર્મને પસાર મવા લાગ્યાં. તેમની સાથે તેમનો એકનો એક પ્રિય પુત્ર પેટા હતો. જતાં જતાં તેમનું ભાતું ખૂટી ગયું અને હજુ અટવી ઊતરવી બાકી જ હતી. તેમણે વિચાર કર્યો કે આપણું ભાતું તો ખૂટી ગયું અને હજુ જંગલ પાર કરવું તો બાકી છે, હવે કેમ કરીને આપણે આ જંગલ પાર કરી શકીશું? વિચાર કરતાં તેમને સમજ્યું કે આ પ્રિય પુત્રનું માંસ ખાઈને આપણે આ અટવી પાર કરી શકીએ. તેઓએ વિચાર કરતાં કરતાં પુત્રનું માંસ ખાધું અને તેમ કરીને અટવી પાર કરી ગયાં.

“હે ભિક્ષુઓ! તેઓએ જે આ પુત્રનું માંસ ખાધું તે શું ગમ્મત માટે ખાધું, મદ માટે ખાધું, મંડન માટે ખાધું કે વિગ્રહ માટે ખાધું?”

ભિક્ષુઓએ કહ્યું “તેઓએ તે માટે ખાધું નથી, તેઓએ તો માત્ર અટવી પાર કરવા માટે જ તે આશ્વર્ય કર્યું.”

“હે ભિક્ષુઓ! તમને કું કું છું કે તમારે પણ ભોજન એ દૈનિકી લેવું, જેઓ એ રીતે જ ભોજન લે છે તેઓ જ કામચૂલ અને શાંતિ સ્વરૂપને મમલ શકે છે, અને જેઓ કામચૂલ અને શાંતિ સ્વરૂપ બરાબર સમજે છે તેવા આર્થ-શાંતિ કોઈ ભવતા પાપમાં ન પડતાં નિર્વાણ પામે છે.”

વિસુદ્ધિમગ્નમાં કહ્યું છે—

“જેમ ગામને સ્થાવર માટે ધરી જંગલી પડે છે અને ‘ઉપર જંગલના પ્રમાણે અટવી પાર કરવા પુત્રમાંસ લેવું’ પડે છે તે રીતે અમૃતિત ભિક્ષુએ શરીરના નિર્વાહ માટે પરિમિત આશ્વર્ય લેશે.”

આ જ વસ્તુને શિક્ષાસમુચ્ચયમાં આ પ્રમાણે કહેલી છે:-

મેવજ્યમિવ આહારં પુત્રમાસોપમં પુનઃ ।

માત્રયાઽપ્રતિકૂલ ચ ચોગી વિષ્ટં સમાચરેત્ ॥

સ્મૃતિચંદ્રિકામાં “મનુષ્યે કથ્યુ છે” એમ કહીને લખ્યું છે કે “જોઈએ તે કરતાં જરા પણ શિક્ષા વધારે ન લેવી. જો દોષ તે પ્રમાણે કરે તો તેને ચોરીનો દોષ લાગે છે.”

આ અધ્યયનમાં જણાવેલી વસ્તુ જ મંદાડ અધ્યયનમાં ખીજી રીતે જણાવેલી છે.

ટિપ્પણ

૧: પુંડરીય-શ્લાય

આ અભાવનમાં કંડગીકના બાઈ પુડરીકની વાત આવે છે માટે તેનું નામ પુડરીય-શ્લાય પડ્યું છે.

૨: જંબુદ્વીપ

મહાભારતના મહા પર્વમાં અશ્વમેધનો દિગ્વિજય વર્ણવતાં જણાવ્યું છે કે "મેરુને દક્ષિણ પાસે જંબુ નામનું નિમ્ન પુષ્પ અને કળવાળું તથા સિંહો અને ચરણેથી મેઘમેથું એક જડ છે. તેની શાખા દે ચમન. ચર્મ સૂકી બની છે. તે જંબુદ્વિપ ઉપરથી જંબુદ્વીપનું નામ પડ્યું છે. તે રાત્રે અશ્વમેધ લેયુ."

જંબુદ્વીપપ્રતિમાં જંબુદ્વીપનું છે કે "જંબુદ્વીપની આમ-

પાસ તે તે જાગોમાં ઘણાં જંજીનાં ઝડો, જંજીનાં વનો
અને નિલ પુષ્પવાળા, ટુલ્લવાળા તથા અતિ શોભા ધરાવતા
વનખડો છે.....માટે હે ગૌતમ! આ દ્વીપનું નામ
જંજીદ્વીપ પડ્યું છે."

૩: નીલવંત પર્વત

અજુનના દિગ્વિજયના પ્રકરણમાં, મહાભારતમાં
જણાવ્યું છે કે અજુને માલવંત પર્વતને વટીને સ્વર્ગ જેવા
પવિત્ર ભદ્રાશ્વ ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કર્યો. સાના લેહિને છતીને
પછી તે નીલગિરિ નામના પર્વત તરફ ગયો. ત્યાં પશ્ચુ વિજય
મેળવીને તથા તે પર્વતને વટાવીને રમ્યક વર્ષ (ક્ષેત્ર) માં
ગયો. આ રીતે રમ્યક અને ભદ્રાશ્વની વચ્ચે નીલગિરિ હોવાનો
મહાભારતમાં ઉલ્લેખ છે.

જંજીદ્વીપપ્રતિભા નીલવંત વર્ષધર પર્વતનું સ્થાન
પતાવતાં જણાવ્યું છે કે મહાવિદ્ધવર્ષની ઉતરે અને રમ્યક
વર્ષની દક્ષિણે પૂર્વ લવણસમુદ્રની પશ્ચિમે અને પશ્ચિમ લવણ-
સમુદ્રની પૂર્વે જંજીદ્વીપમાં નીલવંત નામનો વર્ષધર પર્વત છે.

૪: ગાદીએ બેસાઓ

મનુષ્યમાત્રના મંરકારો હંમેશાં એક મરખા રહેવા એ
મહુ કંઈક કામ છે. વૈરાગ્યથી મનુષ્ય મૃદલાગ કરીને પ્રવ-
ળ્યા લે છે. પણ જીડે જીડે તેના મનમાં રહેલા બોગના
મંરકારને તે શોધીને દૂર કરી શકતો નથી. તેથી દેહલીક વાર
કરીયા તે બોગાધી ચવાની પાછા રાખે છે. આ અધ્યયનમાં
આવા જ એક રાજપુતની કથા આવેલી છે. રાજપુત કંડૂરીકે
પ્રવળ્યા લીધેથી છતાં પાછા તેનામાં બોગના મંરકારો જાગ્યા.

તેને પરિણામે તે મોટા ભાઈની રાજધાનીમાં આવીને રહેવા લાગ્યો. મોટા ભાઈએ તેનું મન કળ્યું પણ તેના મંથમે સચવાય તે માટે એક બે વાર પોતે મુર્છિત છે અને કંઠરીકે મહાત્યાગી છે એવું તેને કહેલું. તેને પરિણામે તે દાદિસ્યને લીધે ફરી વાર મંથમમાં આવેલો. પણ દહે બ્યારે તે ભોગના મંદકારના દખાણથી બહુ બચકુળ થયો ત્યારે તેણે દાદિસ્ય મુકીને પોતાના ભાઈને સ્પષ્ટ કહ્યું કે હું ભોગાર્થી છું. આથી મોટાભાઈએ તેને માદી આપી અને પોતે મંથમ લીધો. આમાં કહેવાનું એટલું જ છે કે મંથમી થવા પછી ફાઈ ભોગાર્થી થવાના પ્રમંથમાં આવી આવ તો તેના તરફ ધુણ ન કરતાં આમાં જે સહાયતા બતાવવામાં આવી છે તેવી જો બતાવવામાં આવે તો જોએવતે અંશે જરૂર મંથમનું રક્ષણ થઈ શકે છે. નરી ધુણ જ બતાવવામાં આવે તો પરસ્પર દંપ અને અમંથમ વ્યારે ફેલાય છે.

આ વિષે દાદિસ્યમરિએ જણાવ્યું છે કે એવે પ્રમંથે કાંતો મંથમને વધારે સ્થિર કરાવ એવી પ્રયત્ન કરવી અથવા મધ્યસ્થ ભાવ રાખવી પણ અરુચિ કે ધુણ ઉપજ ન જ થવા દેવી.

દ્વિતીય શ્રુતસ્કંધ

ટિપ્પણુ

પ્રાસ્તાવિક

૧: અમર

મહાભારતમાં આદિપર્વના સંભવપર્વમાં કાગવાનો વંશ વર્ણવેલો છે. તેમાં અસુરોનાં વિરોચન, કુંભ, નિકુંભ, બલિ, મહાકાળ, શંખર વગેરે નામ જણાવેલાં છે. હવે પછીના અધ્યયનમાં કુંભ, નિકુંભ, વિરોચન, બલિ વગેરે જે નામો આવે છે તે મહાભારતના ઉપલા ઉલ્લેખ સાથે સરખાવવા જેવાં છે.

૨: અસુર

આને માટે રામચંદ્ર જિન્નાગમગ્રંથમાંના ભગવતી-સૂત્રનું શતક ૩, ઉદ્દેશક ૧. (ભા. ૨ પા. ૪૮) અસુર-કુમાર ઉપરનું ટિપ્પણુ જોવું.

ટિપ્પણ

૩: ઇદ્રો

આને માટે સૂચ્યદ્ર જિનાર્ચમર્ચમહર્માના લગવતી-
સૂચનું સતક ૪, ઉદ્દેશક ૧-૮ (ભાગ. ૨ પા. ૧૩૦) દેવેદ
ઉપરનું ટિપ્પણ જોવું.

૪: વાગવ્યંતર

તત્ત્વચર્ચાઓમાં લખ્યા પ્રમાણે વ્યંતર સંદર્ભે અર્થ
આ પ્રમાણે છે-જેઓ પદાડના આંતરઓમાં, ગુરુઓના
આંતરઓમાં અને વળતા વિવરો પચેરેમાં રહે છે તે વ્યંતરો
કહેવાય છે.

દિપ્પણ

ઉત્તરમાં જલસાગપુર રોડનથી ૧૨ માઈલ ઉપર ઓના ગામ છે. તેને અહીં ઠાના કહ્યું છે. તેનાથી પાંચ માઈલ સહેત-મહેતનો કિલ્લો છે. આને વર્તમાનમાં શાવરતી મહુવામાં આવે છે. જિનપ્રભાશરિએ પોતાના તીર્થક્રમમાં લખ્યું છે કે શાવરતીનું વર્તમાન કાળમાં મહેરી નામ પ્રસિદ્ધ છે. આ મહેરી અને સહેતમહેત એ નામમાં ઝંઝો ફેરફાર નથી. સહેતમહેતનાં અડેશ ગોડા જિલ્લામાં છે અને કેટલાક બેરા-પ્રિય જિલ્લામાં આવેલી શાપટી નદીને દક્ષિણકર્કિ છે. કનિશ-લાએ પણ આ સહેતમહેતને જ શાવરતી ગણેલું છે.

૩: અરકુપુરી

શાવરયકવૃષ્ટિની કથાએમાં આનું બીજું નામ પ્રપંત-નગર બતાવેલું છે અને તેના રાજા જિનચંદ્રધ્વજને એક મહાબિંબ ગણેલો છે.

૪: કંપિલપુર

જુઓ કંપિલ ઉપરનું દિપ્પણ (અધ્યયન ૧૬, દિપ્પણ ૫)

૫: સાકેતપુરી

આ સાકેત તે જ છે કે જે કૌસલની રાજધાની છે અને જેને અયોધ્યા કહેવામાં આવે છે. આચાર્ય હેમચંદ્ર સાકેત, કૌસલ અને અયોધ્યા એવાં તેના ત્રણ નામો જણાવે છે.

૬: કૌસાબી

જિનપ્રભાશરિએ યમુનાને કહી આવેલી કૌસાબીનું તર્જન કરેલું છે. આપારે જમુના નદીને કહી કૌસમહાનાય અને કૌસમ-ખિરાજ એ બે નામ આવેલાં છે. તેમને જ કૌસાબી કહેવામાં

આવે છે. ફાલ્ગુન પછી આ જ રથને કૌશાંબી કહે છે. અદ્વરમા સૈકાના જૈનયાત્રીઓ અને મહિગામ કૌશાંબી તરીકે વર્ણવે છે. મહિગામ અને કૌશાંબી વચ્ચે માત્ર નવ કોશનું અંતર હોવાથી કવિઓએ તેને મહિગામ-કૌશાંબી તરીકે લખેલું જણાય છે. હાલ મહિ નામે અનેક ગામો પ્રસિદ્ધ છે પણ આ મહિ તે હાલનું સાલક-મહિ સમજવાનું છે. કવિઓએ મહિને શાહઝાદપુરથી દક્ષિણે ૭ માર્ગે જતાવેલું છે. તે આ સાલક-મહિ જ સંભવે છે. હેમચંદ્રે મહાવીરચરિતમાં લખેલું છે કે ઉગ્ગળથી કૌશાંબી સો યોજન દૂર છે. તે અંતર જોતાં આજનું કોસમ એ જ કૌશાંબી લાગે છે. કારણ કે ઉગ્ગળ અને કોસમ વચ્ચે આપારે પણ ચારસો માર્ગનું અંતર માલમ પડે છે. આ કોસમ અસ્થાબાદથી ૨૦ ગાઉ છે અને એ યાત્રીઓએ પણ કૌશાંબીનું અંતર અસ્થાબાદથી ૨૦ ગાઉ જતાવેલું છે.

કેશ

[ટિ = ટિપ્પણ   પા = પાન]

અક્ષયનિધિ મંદિરનો સ્થાપી ખજાનો

અગારવિનય રૂઢરચીનો અસ્થર

અમમહિપી પટશાહી

અમોઘાન આગણ આગમાં અવેલી વાડી (૨) ઉત્તમ
ઉદાન

અટવી આદ જામ

અટકુરાલો બાપામ કરચનું ધ્યાન

અકુમ આઠ દેકે બોળાનો ત્યાગ, કરવાનું મન

અહારમકાવની દેશી ભાષાઓ જુઓ ટિ. પા. ૨૦૧

અહારે વર્ણ અને ઉપવર્ણ જુઓ ટિ. પા. ૧૮૬

અણુદાત (પાંચ) નિમા, અમત્ય, નેત્ર, અશ્વત્રયશ
અને અપરિમલનો આંશિક ત્યાગ

અધ્યયન અંચેનો વિભાગ: અધ્યાય

કેશ

અનગાર અગાર-ધર વિનાનો; સંન્યાસી

અનગારવિનય સાધુઓનો આચાર

અનાર્થ જુઓ ટિ. પા. ૨૦૭

અભુવાસના જુઓ ટિ. પા. ૨૩૧

અત્રપ્રારાન બાળકને પ્રથમવાર અત્ર ખવરાવવાનો
સંસ્કાર

અપરનાન ચીકણ દ્વર કરવા માટેનું સ્નાન

અરક્ષુરી જુઓ ટિ. પા. ૨૬૦

અવરકંઠા જુઓ ટિ. પા. ૨૩૭

અવિરુદ્ધ જુઓ ટિ. પા. ૨૩૫

અશન ભોજન

અન્ધમર્દક ઘોડા કેળવનાર

અન્ધવાહનિકા ઘોડો ખેલવવાની કીડા

અષ્ટાંગનિમિત્તવેદી જુઓ ટિ. પા. ૧૮૬

અમુર જુઓ ટિ. પા. ૨૫૭

અહિચ્છન્ના જુઓ ટિ. પા. ૨૩૨

અંકુશ ગાડનાં પાંદડાં કાપવા માટે સંન્યાસીઓ રાખે છે
તે સાધન

અંગ (પા. ૨ લી. ૨) મુખ્ય શાસ્ત્ર. જિનાગમનાં
કુલ ૧૨ અંગો છે. (આચાર, સુમગડ, દાણુ,
સમવાય, વિચાહપણ્ણતિ, નાયધમ્મકદા, ઉવાસ-
ગદસા, અંતગડ, અહિતરોવવાધયિ, પણ્ણવાગરણુ,
વિવાગ, દિદિવાય

અંગદેશ જુઓ ટિ. પા. ૧૭૫

અંડ દિ. પા. ૨૧૨

અંતઃપ્રાંત લુપ્તમૂલ, વધ્યોપદ્યો

અંતેવાસી અતે-પાસે રહેનાર; સિખ

આધન્ન લુપ્તો દિ. પા. ૨૪૭

આપારગોચર લુપ્તો દિ. પા. ૨૦૯

આનાપના તાપ લેવો તે; સૂર્યની આમે ઊભા રહેવાનું તપ

આદર ન કર્મે લુપ્તો દિ. પા. ૨૪૧

આતુપૂર્ણીએ અનુક્રમે

આર્થ લુપ્તો દિ. પા. ૨૦૫

આલ્પકારિક પુરુષો હનમો

આલ્પકારિક સત્તા હનમતપાતુ; “હેરકલિંગ સંપૂર્ણ”

આવી શકે ■ લુપ્તો દિ. પા. ૨૩૫

આશુભ્રમ શીઘ્રહૃદિવાળો

ઘણો લુપ્તો દિ. પા. ૨૦૫

ઇગિત પ્રચાર

ઇત્રી લુપ્તો દિ. પા. ૨૫૮

ઇશ્વરો લુપ્તો દિ. પા. ૨૦૪

ઇવતપુરોવાત મોટો બેજવાળો વાયુ (૨) પૂર્વ દિશાનો વાયુ,

હિપ્પિત-ભ્રમ લુપ્તો દિ. પા. ૧૮૨

ઉદ્ગ્રા લુપ્તો દિ. પા. ૨૦૩, મનુરમ્ભતિ (અ. ૧૦ સ્લોક ૧૩)

પ્રમાણે ધ્યનિય પુરુષ અને સદ સ્ત્રીથી ઉત્પન્ન થયેલી વ્યતિ.

ઉચ્ચ, નીચ અને મધ્યકુળ લુપ્તો દિ. પા. ૨૩૮

ઉજ્જમાળ ઉદ્ધમવંત

ઉજ્જયંત શૈલ લુપ્તો દિ. પા. ૨૪૫

ઉત્તરાસંગ જેસ

ઉદ્ધસંભારણીય (દ્રવ્ય) પાણીને સુગંધી કરનાર
(દ્રવ્ય)

ઉદ્ધગણાય જુઓ દિ. પા. ૨૨૬

ઉપકરણ સાધનસામગ્રી

ઉપયોગ (પા. ૧૭ લી. ૨૪) ચૈતન્ય

ઉપસ્થાનશાળા એક

ઉપાશ્રય અપાસરો

ઉધીર વીરણું મૂળ, વાળો

એટલા બધા સમૃદ્ધ હોતા જુઓ દિ. પા. ૨૩૭

કરણ જ્યોતિષશાસ્ત્ર પ્રભાષેના દિવસના ૧૧ ભાગોમાં-
ને એક

કર્ણધાર સુકાની

કપાય ક્રોધ, માન, માયા, લોભ એ ચારમાંનો કોઈ એક

કંચુકી અંતઃપુરુષ બહારનું કામકાજ કરનાર

કંપિલપુર જુઓ દિ. પા. ૨૬૦

કાકંદી જુઓ દિ. પા. ૨૨૭

કારયપ હામ

કાળધર્મ મરણ

કાંપિલ્ય જુઓ દિ. પા. ૨૩૬

કૃષ્ણધાર વહાણનાં પડખાં સંભાળનાર ખલાસી

કુડવ જુઓ દિ. પા. ૨૨૧

કૃત્રિમપણ જુઓ દિ. પા. ૨૦૮

કૃમ્મ જુઓ દિ. પા. ૨૧૩

- કેસરી પૂનજી
કોઝિક જુઓ દિ. પા. ૧૭૬
કોયવય રૂપી ભરેલાં કપડાં
કોચિદ નિપુણ
કોટ્ટંગિક પુરુષો જુઓ દિ. પા. ૧૮૫
કોટ્ટંગિકો જુઓ દિ. પા. ૨૦૫
કોરાંબી જુઓ દિ. પા. ૨૬૦
કોરાપિકા રમાદનાર ધારી
કાંત કામચુક
ખાઈ ગઈ જુઓ દિ. પા. ૨૨૦
ખાદિમ મુજગસ
ગણનાયકો જુઓ દિ. પા. ૧૬૦
ગણેત્રિકા ગુણાત્મી માળા
ગણિતદ્વલક વહાણના મધ્ય કામમાં કામ કરનાર
ગણની રક્ષાને અર્થ જુઓ દિ. પા. ૧૮૬
ગંભીર પાતપાહન પદ્મ જુઓ દિ. પા. ૨૪૮
ગાદીએ બેસાઓ જુઓ દિ. પા. ૨૫૫
ગાંધર્વત્રિય સંગીતત્રિય
ગુણશિલ ચૈત્ય જુઓ દિ. પા. ૨૦૨
ગૃહપતિ ધરધણી; જુદા; ગાથાપતિ
ગૃહિધર્મી જુઓ દિ. પા. ૨૩૪
ગાપુર કિલ્લાનો દરવાજો
ગોમતી જુઓ દિ. પા. ૨૩૫
ગોરીપ વાંદન ગોરીયા
ગૌતમ જુઓ દિ. પા. ૨૩૪

ચાવર ચાવર, ચોક

ચમર જુઓ દિ. પા. ૨૫૭

ચરક જુઓ દિ. પા. ૨૩૪

ચરણકરણ ક્રિયાકાંડ

ચર્મખંડિક જુઓ દિ. પા. ૨૩૪

ચંક્રમણ બાળકને પ્રથમવાર ચણાવવાનો સંસ્કાર

ચંદ્રિમા જુઓ દિ. પા. ૨૨૮

ચંપા જુઓ દિ. પા. ૧૭૫

ચંપાના વહાણવટીઓ પાસેથી જુઓ દિ. પા. ૨૨૪

ચાતુર્યામ ચાર મહાવ્રતો (અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય,
અપરિગ્રહ)

• ચાતુર્યામધર્મ જુઓ દિ. પા. ૨૨૬

ચિતારાના ચિત્ર ઉપરથી જુઓ દિ. પા. ૨૨૫

ચીરિક દિ. પા. ૨૩૪

ચુદ્ધ નાની

ચેદ્ધણા જુઓ દિ. પા. ૨૫૬

ચોરપટ્ટી ચોરનું ગામ

ચોલાપનયન વાળ ઉતરાવવાનો મંત્રકાર

ચૌદશ, આઠમ, અમાસ અતે પૂનમ જુઓ દિ. પા.

૨૧૧

છાનાલિક હાથ ટેકવવા માટે મંત્રચારીઓ બધા ત્રિદાણ
જેવું સાધન રાખે છે તે

જનપદ દેશ

જનપદવિહાર દેશદેશમા ભ્રમણ

જવનિકા જુઓ દિ. પા. ૧૮૬
 જંબુ જુઓ દિ. પા. ૧૭૮
 જંબુદ્વીપ જુઓ દિ. પા. ૨૫૪
 જાતકર્મ જન્મતી વખતે કરાતો મંસ્કાર
 જાતુ દીંચણ
 (હો) જાયા ! હે પુત્ર !
 જીવ (પા. ૨૭ લી. ૩) પચ્ચેન્દ્રિયવાળો જીવ
 જોઈ પણ શકતા નથી જુઓ દિ. પા. ૨૪૩
 તક્ષણ જુઓ દિ. પા. ૨૩૧
 તર્પણ જુઓ દિ. પા. ૨૩૧
 તલભૂમિ મોંચતળિયું
 તલવરો જુઓ દિ. પા. ૨૦૫
 તાંપસી પાસેથી જુઓ દિ. પા. ૨૨૬
 તિક્ત કડવું
 તીર્થાલિષેક તીર્થમાં જઈને સ્નાન કરવું તે
 તીર્થિકા મંપ્રદાયવાળાઓ
 તુંબ જુઓ દિ. પા. ૨૧૬
 તેયલિ જુઓ દિ. પા. ૨૩૨
 તૈલમર્દક તેલ યોગનાર
 ત્રણ દિવસના જુઓ દિ. પા. ૨૪૨
 દુર્દુર જુઓ દિ. પા. ૨૩૧
 દાવદવ જુઓ દિ. પા. ૨૨૮
 દાંત ઇન્દ્રિયોનું દમન કરનાર
 દુર્દાંત ગાંજો ન જાય તેનો

દેવાનુપ્રિય દેવાને વલ્લભ

દોહડ જુઓ દિ. પા. ૧૮૭

દ્રમક સિખારી

દ્રવ્ય (પા. ૫૭ લી. ૨૧) મૂળ પદ્ય

દુપદ જુઓ દિ. પા. ૨૪૦

દ્વૈપદીની અનુમતિ લઈને જુઓ દિ. પા. ૨૪૩

દ્વારિકા જુઓ દિ. પા. ૨૧૫

ધર્મ કહ્યો જુઓ દિ. પા. ૨૦૮

ધર્મચિંતક જુઓ દિ. પા. ૨૩૫

ધારિણીનું સ્વપ્ન જુઓ દિ. પા. ૧૮૫

નગરગોષ્ઠકો નગરના રક્ષકો

નરસિંહરૂપ જુઓ દિ. પા. ૨૪૨

નવતથ જન

નંદીકૂલ જુઓ દિ. પા. ૨૩૨

નાયાધ્રમકહા જુઓ દિ. પા. ૧૭૬

નિરૂદ્ધ જુઓ દિ. પા. ૨૩૧

નિઠકમજી સંસારના ભોગવિલાસ જોડીને ચાલી નીક-
ળવું તે

નીલવંત પર્વત જુઓ દિ. પા. ૨૫૫

પરંવી દે જુઓ દિ. પા. ૨૩૮

પર્યાય પરિણામ, ફેરફાર

પર્યુપાસનીય સેવા કરવા ચોખ્ખ

પવિત્રી તાંબાની વીંટી

પશ્ચાત્-વાત પશ્ચિમનો વાયુ

પંચમુદિલોચ કમેકમે પાંચ મૂડી ભરીને વાળ ઉગેલી
નાખવા તે

પહેરગ જુઓ દિ. પા. ૨૩૪

પારદારિક વ્યવિચારી

પાંચ મહાક્રોધ જુઓ દિ. પા. ૨૧૭

પાંડુમયુર જુઓ દિ. પા. ૨૪૩

પીઠ સવાનું પાઠિયું

પુકાપાકો જુઓ દિ. પા. ૨૩૧

પુરંદરિયણાય જુઓ દિ. પા. ૨૫૪

પુદ્ગલ જાડ દબનાં પરમાણુ

પુસ્ત જોનાં રમકાં જોને છે તેવા મસાલા

પૂર્ણભદ્રચૈત્ય જુઓ દિ. પા. ૧૭૮

પૂર્વ પ્રાચીન શાસ્ત્ર (જોન) તે ચૌદ જો. ઉપાદ, અમા-
વશીન, વીર્યપ્રવાહ, અસ્તિનાસ્તિપ્રવાહ, સ્ત્રીપ્રવાહ,
સત્યપ્રવાહ, આત્મપ્રવાહ, કર્મપ્રવાહ, પ્રત્યાખ્યાન-
પ્રવાહ, વિદ્યાપ્રવાહ, પ્રાણાવાય, ક્રિયાવિશાલ, લોક-
બિંદુસાર

પૌષ્ઠપ્રશાળા પૌષ્ઠવત કરવાનું અસત્ર સ્થાન

પ્રક્રિયા સમિદાવિક સિદ્ધાંત

પ્રદલ્લિ જુઓ દિ. પા. ૨૩૨

પ્રણીત રસકસવાળું, વિવરજનક (જાનપાન)

પ્રતિક્રમણ પાપનું પ્રાર્થનિત

પ્રતિબંધ ચોલી જનું, અટકી જનું તે.

પ્રતિભા (અગિયાર) દર્શન, મન, આત્માનિક, પૌષ્ઠ,

પ્રતિભા (ખ્યાન), અગ્રદાસાન (પ્રાદર્ય),

દોશ

સજ્જવાદારવર્જન, સ્વયં આરંભ કરવાનો ત્યાગ,
ખીન દ્વારા આરંભ કરાવવાનો ત્યાગ, ચોતાને
માટે બનેલા આદારનો ત્યાગ અને સાધુ જેવો
આચાર. આ જાતનાં ૧૧ તપમાંનું દરેક
(જુઓ ટિ. પા. ૨૧૮)

પ્રત્યાખ્યાન (દસ) (૧) અનાગત (જે સમયે જે તપ
કરવું ઉચિત હોય તે સમયે કોઈ કારણથી
તે તપ ન કરી શકાય તેમ હોય તો તે સમય
પહેલાં તપ કરી લેવું તે) (૨) અતીત
(તેજ પ્રમાણે તે સમય વીત્યા પછી તપ
કરી લેવું તે) (૩) કોટી સહિત (કોઈ એક
પ્રકારના તપનું સળંગ અચરણ) (૪) નિયં-
ત્રિત (ધારેલું તપ અંતરાય છતાં નિયત
સમયે અવરમ કરવું તે) (૫) સાચાર (કોઈ
પ્રકારની છૂટ રાખી શકાય તેવું તપ) (૧)
— અનાચાર (કોઈ પ્રકારની છૂટ ન રાખી
શકાય તેવું તપ) (૭) પરિમાણ (પરિમાણ
નક્કી કરીને જ્ઞાનપાન વગેરે લેવાનું તપ)
(૮) નિરવશેષ તપ (જ્ઞાનપાન વગેરેનો
સર્વરીતે ત્યાગ) (૯) સાંકેતિક તપ (કંઈ
પણ ચક્રિત સાથે કરવાનું તપ) (૧૦) અદ્ધ
(સમયનું માપ નક્કી કરી કરાવું તપ)—આ
આ દસ તપમાંનું દરેક

પ્રપાત ધોધ

પ્રયોગ સાથે જુઓ ટિ. પા. ૨૦૧

પ્રરપણા સમન્નવું તે
પ્રશસ્તારો જુઓ દિ. પા. ૨૦૪
પ્રસન્ના સુરા, ઘર
પ્રાણ (પા. ૨૭ લી. ૩) જે ઇન્દ્રિય, તથા ઇન્દ્રિય અને
આર ઇન્દ્રિયવાળા જીવ

પ્રાસુક પ્રાણ વિનાનું
પ્રત્યુત્પત્તિથી કૂદતો કૂદતો
ફલક પીઠ પાછળ આદિગણ તરીકે રાખવાનું પાટિયું
ફેંકી હીધા જુઓ દિ. પા. ૨૨૦
ખડ્ગમુત બહુ શામ નળનાર
બોતેર કળાઓ જુઓ દિ. પા. ૧૯૩
ભદ્રાસન એક નતનું બેસવાનું આસન
ભાવિત ભાવનાયુક્ત
ભાવિતાભા જેવી ભાવનાવાળા
ભિન્નભૂંડ જુઓ દિ. પા. ૨૩૪
ભૂત (પા. ૨૭ લી. ૩) વૃક્ષો
ભોગો જુઓ દિ. પા. ૨૦૩
ભોજનપિટક ખાણું ભરવાનો ડબો; “દિલ્લિન બોક્સ”
મગધ જુઓ દિ. પા. ૧૮૪
મચ્છંડિકા, પુષ્પોત્તર, પદ્મોત્તર જુઓ દિ. પા. ૨૪૬
મનજલુધર નાહવાનું સ્થાન
મધ્યદેશ જુઓ દિ. પા. ૨૨૬
મનોરંજ સુંદર
મયંગતીર જુઓ દિ. પા. ૨૧૩

ક્રોડા

મધુરપોષક જુઓ દિ. પા. ૨૧૨

મલ્લિકા જુઓ દિ. પા. ૨૦૪

મલ્લિ જુઓ દિ. પા. ૨૨૨

મહાત્મર અંતઃપુત્રી રક્ષાની ચિંતા કરનાર

મહાયામ (પાત્ર) અદિત્યા, મરા, અગ્નેય, વ્રહ્મચર્ય અને
અપરિમલ-એ મહાવત

મહાવિદેહવાસ વિદેહવધ્યા (૨) મહાવિદેહ નામના
ક્ષેત્રમાં પામ

મહાવીર જુઓ દિ. પા. ૧૭૭

મંડુક જુઓ દિ. પા. ૨૩૦

મટિજ કરે જુઓ દિ. પા. ૨૫૧

માહંબિકા જુઓ દિ. પા. ૨૦૫

માત્રા જુઓ દિ. પા. ૨૦૬

માધુકરી કપને ત્રાસ આપ્યા વિના જેમ ભમશે તેમ
રમ મે ઈ તેમ માર્ગને ત્રાસ ન થાય તેવી રીતે
શિક્ષા લેવાની પદ્ધતિ

માયંદી જુઓ દિ. પા. ૨૬૭

માહુકાકચ જુઓ દિ. પા. ૨૧૦

મુખશોધનિકા મો ઘોચા માટે ઘાતજી સાથેની પાણીની
ઝરી

મૂર્છના આસક્તિ

મિથિલા જુઓ દિ. પા. ૨૨૨

યક્ષાયનન યક્ષનું રહેવાનું રક્ષાન

યજ્ઞિ લાકડી

યાગો જુઓ દિ. પા. ૧૯૦

યાત્રા જુઓ દિ. પા. ૨૦૬

યાનશાલા તમેયો

યાપનીય મુખ્યપ્રમુખ વિનાવવો તે

રક્તપટ જુઓ દિ. પા. ૨૩૫

રક્તહરણ એવઝા ગઈવાની જગ્યાએ સક્ષમ જીવજંતુઓ
જએ તે રીતે ફર કરવાનું જૈન મુનિનું બિનનું
કે પોંજાનું એક ઝાડ જેવું સાધન

રાજગૃહ જુઓ દિ. પા. ૧૮૨

રાજન્યો જુઓ દિ. પા. ૨૦૩

રાજઓ જુઓ દિ. પા. ૨૦૪ (૨) જુઓ દિ. પા.
૨૪૧

રૈવતક જુઓ દિ. પા. ૨૧૬

રેઢિછી જુઓ દિ. પા. ૨૨૦

(૨) જુઓ દિ. પા. ૨૨૧

રેખિકાદાસી લખનારી ઘસી

રેખછકીઓ જુઓ દિ. પા. ૨૦૪

રોમહસ્તક ક્વાંની બનેલી પોંછી

વગરે દેશો જુઓ દિ. પા. ૧૯૦

વમન ગલટી

વર્ષધર અંતઃપુરના નપુમક કરેલા રક્ષક

વર્ષધર પાસેથી જુઓ દિ. પા. ૨૨૪

વલય વલ્લભમાં પ્રમમાં આવતી વળી

વાનવ્યંતર જુઓ દિ. પા. ૨૫૮

- વારાણસી જુઓ ટિ. પા. ૨૧૩
 વાસુદેવ પાસે આવી જુઓ ટિ. પા. ૨૧૬
 વાસ્તુશાસ્ત્રી ધર વગેરે બાંધવાની વિદ્યાનો જાણકાર
 વિગ્રહો જુઓ ટિ. પા. ૨૧૪
 વિદ્યાસિદ્ધ અમત્કારિક વિદ્યામાં નિપુણ
 વિપુલપર્વત જુઓ ટિ. પા. ૨૦૯
 વિમાન (પા. ૯૬. લી. ૧૫) દેવનું નિવાસસ્થાન
 વિરુદ્ધ જુઓ ટિ. પા. ૨૩૫
 વિરેચન જુલાળ
 વિહરણું પ્રવાસ કરવો, કરવું
 વૃદ્ધ જુઓ ટિ. પા. ૨૩૫
 વેલાકુળ કિનારો
 વૈકિયસમુદ્ધાત જુઓ ટિ. પા. ૧૮૭
 વૈનથિક આચારને લગતું
 વૈભારપર્વત જુઓ ટિ. પા. ૧૮૭
 વૈશ્વમજુ કુળેર
 શત્રુજય પર્વત ઉપર જુઓ ટિ. પા. ૨૪૫
 શાશ્વતવાદી આત્મા નિત્ય છે એમ માનનાર
 શિક્ષાપ્રત (સાત)દિગ્ગત,ઉપભોગપરિભોગપરિમાણ,અનર્થ-
 દંડમુગ, સામાયિક, દેશાવકાશિક, પૌષ્ઠોપવાસ,
 અતિથિસંવિભાગ-એ સાત વ્રતમાંનું દરેક
 શિરોવેધ જુઓ ટિ. પા. ૨૩૧
 શિરોવેદનો જુઓ ટિ. પા. ૨૩૧
 શિષ્યશિક્ષા જુઓ ટિ. પા. ૨૦૮

શુદ્ધ કન્યા કે વરની એવાની કિંમત

શૂન્યમનસ્ક ઉદય

સૌંદર્યન લુઓ દિ. પા. ૨૧૭

અમણા આત્માના કન્યાણુ માટે પરિશ્રમ કરનાર સાધુ

અમણોપાસક આવક

અમણોપાસકની મર્યાદા લુઓ દિ. પા. ૨૧૭

આવક નૈનધમની ઉપાસક (લુઓ દિ. પા. ૨૩૫)

આવસ્તી લુઓ દિ. પા. ૨૫૬

શ્રીકૃષ્ણ રાજભંડાર-ખમ્બો

શ્રુતસ્કંધ (સાચનો) પરિચ્છેદ

એણિક લુઓ દિ. પા. ૧૮૪

એણીઓ લુઓ દિ. પા. ૨૦૫

પ્રહાસ્ય પ્રતિષ્ઠા

પદ્ધિતંત્ર લુઓ દિ. પા. ૨૧૭

સત્ત્વ (જી. પા. ૨૭ લી. ૩) પૃથ્વી, પાણી, વાયુ

અને અગ્નિરૂપ લુઓ

સંઘાટક નોડ, યુગલ

સંઘાડ લુઓ દિ. પા. ૨૧૦

સંધારો પધારી

સંધિચ્છેદક ખાતર પાડવાર

સંધિમૂળ ચોરે ખાતર પાડવા કાચેપુ ગાડું

સંમેલ લુઓ દિ. પા. ૨૨૬

સંસ્કારો લુઓ દિ. પા. ૧૯૧

સાકેતપુરી લુઓ દિ. પા. ૨૬૦

સાચવી રાખ્યા જુઓ ટિ. પા. ૨૨૧

સાતમા અધ્યયનમાં જુઓ ટિ. પા. ૨૨૧

સાર્થ વેપારી કાફલો

સાર્થવાહુ વેપારી કાફલાનો નાયક

સીધુ આસવ

મુઢમા જુઓ ટિ. પા. ૧૭૮

મુજુદિ પાસેથી જુઓ ટિ. પા. ૨૨૩

મુસુમા જુઓ ટિ. પા. ૨૫૧

સેચનક હાથી જુઓ ટિ. પા. ૧૮૮

સેજ પધારી

સેલગ જુઓ ટિ. પા. ૨૧૫

સોનીઓ પાસેથી જુઓ ટિ. પા. ૨૨૪

સોળરોગો જુઓ ટિ. પા. ૨૩૦

સૌધર્મકલ્પ એ નામનું એક સ્વર્ગ

સ્કંક કાર્તિકેય

સ્થવિર સંયમમા સ્થિરતાનાળા વૃદ્ધ સાધુ

સ્વાનપાઠક સ્વપ્નોનું કળ કહેનાર

સ્વાનશાસ્ત્ર જુઓ ટિ. પા. ૧૮૭

સ્વાદિમ મુકો મેવો વગેરે સ્વાદિષ્ટ વસ્તુઓ

હતિસીસ જુઓ ટિ. પા. ૨૪૮

હથકૃષ્ જુઓ ટિ. પા. ૨૪૪

હંસલક્ષણ હંસની લાતવાળું કે હંસ જેવું ધોળું વસ્ત્ર

હિમેર મુગધી વાગો

શુદ્ધિપત્ર

પા.	ક્રી.	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૯	૧૦	સામ્પતવાદી કહે છે કે છં (ને જલ્લે)	“ પહેલાં તલિ સધારું તો પછી સધારો” એવી સામ્પતવાદી કલ્પના કરે છે. પણ જ્યારે આપુણ્ય શિથિલ થઈ જાય છે, શરીર તદ્દવા મડિ છે અને મોત નજીક આવે છે ત્યારે તે ખિન્ન થાય છે.
૪૭	૯	ખુણામાં	ખૂણામાં
૫૫	૧૧	શૌચમૂલક ^{૧૧}	શૌચમૂલક
૬૦	૬	ઔષધ ^{૧૧}	ઔષધ
૧૨૫	૨૧	વંદીવાળા	વંદીવાળા
૧૭૧	૧૬	સાકેતપુરની	સાકેતપુરની ^૫
૨૩૪	૨૧	દક્ષિણમાં શિવ	દક્ષિણમાં વિઠોબા
૨૬૧	મથાળું	અધ્યયન-૨૦	અધ્યયન-૧
૨૭૧	૨૨	-આ આ દસ	આ દસ